

Ο
πρωτο
ποστολιού

Knjižnica Faust

Urednik: Vilijam Lakić

Uredništvo zbornika:

Pavao Knezović

Marinko Šišak

Milivoj Ženić

ZBORNİK O PAVLU POSILOVIĆU

ZBORNİK O PAVLU POSILOVIĆU

*Zbornik radova sa znanstvenoga skupa
»Pavao Posilović i šibensko-skradinski kraj u njegovo doba«
Skradin – Visovac, 27.–28. listopada 2000.*

Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić« Šibenik
Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Šibenik — Zagreb, 2001.

KAZALO

UVOD	7
<i>Radoslav Katičić: Pavao Posilović – glas iz vremena tihih pregalaca</i>	9
<i>Pavao Knezović: Rimski pisci u Cvetu</i>	17
<i>Darija Gabrić-Bagarić: Jezik Pavla Posilovića</i>	53
<i>Alojz Jembrih: Posilovićev Cviet od kriposti... i glagoljski Cvjet vsake mudrosti</i>	87
<i>Franjo Emanuel Hoško: Biskupsko djelovanje Pavla Posilovića u Slavoniji</i>	107
<i>Lovorka Čoralić: Skradin i Mleci (državno-političke veze i prisutnost Skradinjana u Mlecima i Padovi)</i>	119
<i>Damir Karbić: Utjecaj velikaškog roda Šubića na razvoj franjevaca u Hrvatskoj i Dalmaciji s posebnim osvrtom na skradinsko-bribirsko područje</i>	147
<i>Pavao Knezović: Pavao Posilović Mošunjanin curriculum vitae</i>	167
<i>Marinko Šišak: Notae bibliographicae</i>	175
<i>Ivica Sušić: Kronika znanstvenoga skupa Skradin – Visovac, 27.–28. listopada 2000.</i>	181
AUTORI PRILOGA U OVOJ KNJIZI	185
DODATAK: Pavao Posilović, Cviet od kriposti	187
KAZALO OSOBNIH IMENA	255

Uvod

Pavao Posilović zabilježen je na različite načine u gotovo svim povijestima hrvatske književnosti objavljenim do danas. Njegova dva publicirana djela, *Naslađenje duhovno* i *Cviet od kriposti* doživjela su, koliko je poznato, svako po najmanje četiri izdanja. Prva dva izdanja tiskana su bosančicom a druga dva latinicom. Unatoč nerijetkom spominjanju u pregledima povijesti književnosti, Pavao Posilović kao da je ipak ostao nepoznat većini stručnjaka. Ta spominjanja uglavnom se svode na lapidarno nabranje nekih biografskih i bibliografskih podataka, nerijetko pogrešnih ili nepreciznih, a najčešće neprovjerenih. Svojim književnim opusom i svojim podrijetlom (rođen je u Glamoču) spada u hrvatsku ali i bosanskohercegovačku književnost sedamnaestog stoljeća, u nabožnu književnost koju su obilježili Matija Divković, Ivan Bandulavić, Rafael Levaković, Šime Budinić, Stjepan Matijević, Ivan Ančić, Stjepan Markovac, Toma Babić i drugi. Osim u narodu, »širokom puku«, gdje su njegovi uradci doživjeli znatnu i značajnu pažnju i prijem, značajnije je Posilović ostao u pamćenju svoje franjevačke subraće. Utjecaj i popularnost dvaju objavljenih djela u njegovo vrijeme ali i dugo nakon njegove smrti razlogom su da se iznova propita, sada sa suvremenog motrišta, književni doseg i stilsko-jezične značajke njegovih djela, ali i osvjetli dimenzija njegova pastoralnog djelovanja u osobito teškim trenutcima hrvatske povijesti na ovim prostorima. To su bila dva ključna motiva koja su rukovodili organizatore da u listopadu 2000. godine posvete Pavlu Posiloviću, skradinskom biskupu ali i hrvatskom književniku znanstveni skup. Rezultati tog znanstvenog skupa sabrani su u ovom Zborniku posvećenom Posiloviću i njegovu djelovanju, kao i šibensko-skradinskom kraju u njegova doba.

Znanstveni skup ukazao je na neke važne sastavnice u književnom i pastoralanom djelovanju Pavla Posilovića. Relevantniju prosudbu njegova *Naslađenja* u dosadašnjoj književnoj kritici napravio je Petar Kolendić davne 1915. godine. On je prvi donio pregled Posilovićeva života, okolnosti njegova stvaralaštva i osobe važne za njegov život i djelo. Također, pokazao je literarne uzore Posilovićeva *Naslađenja* i kritički ukazao na nedvojbeno vjerne interpretacije ili doslovne prijevode pojedinih talijanskih izvornika (osobito Bartolomea Cambija i Bartolomea D'Angela). Na taj način Kolendić je relativizirao Posilovićev značaj i za sve kasnije

književne povjesnike utvrdio Posilovićevu ulogu u korpusu hrvatske književnosti. Da je Posilovićeva uloga bila ipak znatnija onda, pa i danas, poglavito zbog vrijednosti njegova jezika, i da su u doba turske okupacije *Naslađenje* i *Cviet* bili puno više od moralno-religioznih zbirki mudrih izreka i prilika, pokazao je i ovaj skup. U Zbornik je uvršten i rad dr. Darije Gabrić-Bagarić o značajkama Posilovićeva jezika koji nije bio izložen na skupu, a napisan je posebno za ovaj Zbornik. Osim radova s znanstvenog skupa u dodatku donosimo i transliteriranu verziju Posilovićeva *Cvieta*.

Poticaj za skup dao je dr. Pavao Knezović s Hrvatskog instituta za povijest koji je i za ovaj zbornik priložio najviše materijala. Među njima svakako je najvažniji njegov pokušaj utvrđivanja pouzdanih činjenica iz Posilovićeva života, temeljem svih dostupnih, no nažalost i škratih izvora. Rezultat toga posla je skica za Posilovićev *curriculum vitae* koji baca potpuno novo svjetlo na dosad korištene podatke pa i na ključne godine koje omeđuju Posilovićevo ovozemaljsko bivanje (godine rođenja i smrti). Također, dovode u pitanje i neke dosada spominjane činjenice o njegovu školovanju i životu.

Skup su zajednički organizirali Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić« u Šibeniku i dvije matice: Matica hrvatska u Šibeniku i Skradinu. Potporu skupu dalo je i Gradsko poglavarstvo grada Skradina, Nacionalni park Krka i franjevački samostan na otočiću Visovcu, a svojom nazočnošću skupu i don Ante Ivas, biskup šibenski.

Skup o Pavlu Posiloviću prvi je u nizu koji isti organizatori namjeravaju održati u Skradinu i Visovcu. Skupovi će biti posvećeni znamenitim ljudima iz hrvatske povijesti koji su rođeni u ovom kraju ili su svojim djelovanjem pridonijeli njegovu kulturnom, znanstvenom, duhovnom i drugom obogaćenju.

Nakladnici

Radoslav Katičić

PAVAO POSILOVIĆ – GLAS IZ VREMENA TIHIIH PREGALACA

U naslovu ovoga referata upućuje se na dvoje. Prvo, dakako, na samoga Pavla Posilovića. On je predmet ovoga skupa, oko njega smo se okupili ovdje u drevnome biskupskom Skradinu. Drugo, pak, na vrijeme u kojem je živio i djelovao, vrijeme u kojem su predani radnici, ne samo jedan ili dva, gotovo nečujno svojim skromnim prinosima polagali temelje novomu dobu, dobu u kojem počinje, ako i tek u zametku, ono što danas doživljavamo kao suvremenu Hrvatsku. Pavao je Posilović jedan od onih koji su tada neumornim radom i djelovanjem polagali temelje.

O Posiloviću će ovdje govoriti sudionici našega skupa koji o njemu znaju više nego ja. Uostalom, moram odmah dodati da to i nije osobito teško. Nikada se njime nisam poblizije bavio. Svoju pak ulogu vidim u tome da u nekoliko riječi ocrtam upravo to kojim se osobinama svojega bića i svojega rada Posilović uklapa u svoje vrijeme, što ga je zgodno opisivati kao vrijeme tihih pregalaca.

O Pavlu se Posiloviću malo zna, samo ponešto doista pouzdano. Tek posrednim zaključivanjem moglo se pokazati da je najvjerojatnije rođen 1600. Sigurno se pak zna da je rođen u Glamocu, duboko u kopnenom zaleđu, odavde iza nekoliko bila Dinarskoga gorja, kao sin katoličkih roditelja, seljaka, duboko u području pod osmanlijskom vladavinom. Pristupio je franjevačkom redu i tako se izdvojio iz načina života svojih roditelja i djedova. Misli se da se školovao u Visovcu. O tome nema podataka, ali gdje bi se drugdje? Istaknuo se u naucima i misli se da je dulje vremena bio nastavnik samostanskih novaka u Visovcu. Pouzdano se zna da je 1634. bio u Rimu. Tada je upravo bio umro skradinski biskup, pa je vjerojatno Posilović bio jedan od ozbiljnih kandidata za njegova nasljednika. Godine 1639. pošao je opet u Italiju, u Mietke, da tamo tiska svoje *Naslađenje duhovno*. Tako je počeo djelovati kao pisac poučnoga vjerskog pučkoga štiva za narod od kojega je potekao, na jeziku njemu bliskom i razumljivom. Opet se počelo govoriti o njemu kao o budućem skradinskom biskupu. Postao je to 1642. Tako je ušao u krug najistaknutijih crkvenih djelatnika svojega doba na našim prostorima.

Sjedište bit će da mu je bilo u visovačkom samostanu, kao i drugim skradinskim biskupima onoga doba.

Ne samo kao pisac, nego i svojim biskupskim djelovanjem, Posilović je polagao temelje. Crkvom je upravljao, dakako, u svojoj, u skradinskoj biskupiji. Ali je uz to bio postavljen i za upravitelja duvanjske i makarske, na onom odsječku jadranske obale na kojoj su Osmanlije bili uspostavili svoju vlast, a i duboko u unutrašnjosti područja kojim su vladali. Svojom je duhovnom brigom obuhvatio tako sav katolički puk na području triju biskupija, a onda je, kad je oko te crkvene jurisdikcije, nastao nerazrješiv spor, pod kraj 1647. iz Rima postavljen još i za apostolskog namjesnika u Slavoniji! Bio je i upravitelj bosanske biskupije. A uza sve to nastavio je i svoj književni rad i iste te godine 1647. bio je već opet putovao u Mletke, ovaj put da tamo tiska drugo svoje djelo: *Cviet od kriposti*. Posvetio ga je caru Ferdinandu III., kralju češkom, ugarskom i hrvatskomu. Bio je čovjek kojemu su se s pouzdanjem povjeravali teški zadatci i najzahtjevniji poslovi. On je tako kao upravitelj njegove crkve svojom djelatnom brigom obuhvatio doslovce sav katolički puk između Drave i Jadrana koliko je bio pod Osmanlijama. Vršio je tako biskupsku vlast nad katoličkom rajom i time stajao na čelu *latinskoga mileta*. Time je, uza svu potlačenost i progone do kojih je opet i opet dolazilo, obnosio važnu upravnu funkciju u osmanlijskome carstvu, kakvo je ono bilo ustrojeno. Bio je naime na nj prenesen dio državnih prerogativa. Njegovo djelovanje ima tako i političku dimenziju, na što nismo baš navikli misliti. Pokazuje se tako na očigled kako je polagao temelje cjelovitosti hrvatskoga naroda, na kojima je onda izgrađena i hrvatska nacija kakvu danas poznajemo.

Kao apostolski namjesnik u Slavoniji, zemlji između Save i Drave, Posiloviću je sjedište jamačno bila Požega, tadašnje središte slavonskih katolika. Vršenje dužnosti i zadovoljavanje obvezama na tako velikom području bilo je za njega veliko opterećenje. No kada je car Ferdinand III. pripremajući širenje habsburškoga utjecaja u tada turskom podunavlju htio dobiti u ruke kontrolu nad katoličkom crkvom toga područja, rimska je Propaganda povukla Posilovića s položaja apostolskoga namjesnika u Slavoniji i tako prepustila to mjesto carevu čovjeku. Posilović je prešao u Bosnu, u ramski samostan, ali je i tamo uživao dio prihoda od slavonskih župa. Godine 1651. boravio je neko vrijeme u olovskom samostanu. Pretpostavlja se da je umro u Rami. Moglo je to biti 1653. Tada su janjičari zapalili taj samostan i ubili nekoliko njegovih fratara. Neki su skloni misliti da je među njima bio i Posilović. No o tome se zapravo ništa ne zna pouzdano. Tek se 1658. javlja da je mrtav. To, dakle, nije još bilo svima poznato. Bit će da je umro nešto prije toga. Osobite je pozornosti vrijedno, možda čak i znakovito, da to javljaju slavonski fratri.

Tu se pokazuje kako mu je život i djelovanje doista obuhvatilo čitav prostor od Drave do mora, od Visovca do Požege. To su dimenzije od kojih zastaje dah, a na njihovo značenje za kulturnu i narodnosnu povijest hrvatsku doista ne treba trošiti riječi.

Ne manje široko nego kao crkveni djelatnik, a možda i dublje, djelovao je Posilović kao pisac. I u tome je vrlo izrazit predstavnik svojega vremena. Njegov se književni rad smješta u struju katoličke obnove. U bijelome svijetu radije ju zovu protureformacijom, ali u hrvatskom krugu, gdje reformacija nije odigrala znatniju ulogu, kako god je bilo vrlo znatnih Hrvata protestanata, ali su djelovali drugdje, u Njemačkoj, duhovno je kretanje u koje se uvrstio i Posilović upravo to što taj naziv kazuje: katolička obnova, kako je govorio već Kombol. Posilović jedva da je i susretao protestante, osim nešto malo u Slavoniji pod osmanlijskom vlasti. To da ih pobija nije mogao doživljavati kao svoj glavni zadatak. A bosanskih Krstjana u njegovo doba više nije bilo kao organizirane vjerske zajednice. Posilović je tako djelovao tek snažeći i obnavljajući zapušteni i klonuli katolički vjerski život na hrvatskom prostoru pod turskom vladavinom.

Kao pisac Posilović se poveo za svojim znatno starijim suvremenikom Matijom Divkovićem (1563.–1631.), inače književnikom nedvojbeno znatnijim od njega. Na književni je rad već i Divkovića bio potaknuo val katoličke obnove kada je ubrzo poslije tridentinskog sabora (1545.–63.) zapljusnuo istočnu jadransku obalu. Divković je zasnovao svoje pisanje magistralno, ali skromno i bez osobnih autorskih ambicija. Kao što su i u drugome, tako su i u književnosti baroknoga doba, a to će reći u književnosti katoličke obnove, oživljavale srednjovjekovne tradicije, osobito motivi iz razdoblja gotike i njezine pučke pobožnosti, pa i samozatajno držanje pisaca prema dostignućima svojega autorskog stvaralaštva. U duhu redovničke skrušenosti Divković opisuje svoj književni rad glagolskim izrazima kao *iz razlikieh knjiga diačkieh privede, složi i ispisa*. Pri tome je ipak kao pripovjedač velik. Za njim su onda u 17. st. osim Posilovića pošli još Pavao Papić, Stjepan Matijević, Ivan Bandulavić (16./17. st.) i Ivan Ančić (1624.–1685.), svi kao i on bosanski franjevci. Pisac sličnoga vjerskog štiva, namijenjena široku pučkomu čitateljstvu, bio je Istranin Franjo Glavinić (1586.–1650), također franjevac, ali ne pripadnik redodržave Bosne Srebrene, nego Bosne Hrvatske, što je prvotno bila ustrojena u jajačkoj banovini, izvan dosega osmanlijske vlasti, a književni mu jezik nema štokavsku nego čakavsku boju. Tu neće biti suvišno upozoriti i na to da je Posilović bio tek nešto mlađi suvremenik Bartula Kašića (1575.–1650.), koji je kao isusovac u nalogu Družbe, prerušen u dubrovačkoga trgovca, mnogo putovao po našim krajevima pod turskom vlasti i izvičao kakvo je tamo stanje katoličke crkve i što bi se moglo

učiniti da se potakne na obnovu i preporod. Kao pisac je upravo gigantskim djelom, stvorio podlogu vjerskoj književnosti koja se obraćala puku i time uveliko utemeljio novovjeku hrvatsku književnojezičnu osjetljivost.

U tom krugu Posilović kao pisac ne pripada baš među najznatnije, a i oni znatniji od njega bili su »tahi pregaoci« jer ne stupaju na koturnima »velike književnosti«, ne grade spomenike, nego tek žele vjerno služiti. Kultura europskoga Zapada, kojoj pripadamo, nije nas naučila cijeniti takve pisce. Nije stoga nikakvo čudo ako je, kako kažu, Posilović dosta vremena bio zaboravljen. U europskim zemljama čitava su jata takvih pisaca danas gotovo potpuno zaboravljena, pa kad se sada ovako zauzeto njime bavimo, ne možemo baš bezuvjetno očekivati odande razumijevanje i simpatije. Ali se njime bavimo zbog onoga što on i svi oni drugi iz istoga jata, – on nam je ovdje u prvom redu primjer za sve njih, – zbog onoga što oni znače za novovjeku hrvatsku duhovnu konstituciju. Oni su započeli i pokrenuli nacionalnu integraciju. A učinili su to bez i najmanje natruhe nacionalnoga romantizma ili kakve nacionalne ideologije. Bosanski su franjevci kao i Bartul Kašić znatno pridonosili oblikovanju i izgradnji ovoga književnog jezika kojim sada govorim. Ako ih zaboravimo, ako zaboravimo Pavla Posilovića, ne možemo razumjeti sebe. Ostajemo kao grana bez stabla iz kojega je izrasla, da preuzmem sliku koju je otac biskup upotrijebio u svojem pozdravnom govoru. To je dovoljan razlog da se ne povedemo slijepo za bijelim svijetom. A dosta ih je koji bi upravo to htjeli. Jedni jer su pomodari, a drugi jer nisu dobronamjerni.

Ako Posilović danas ipak nije zaboravljen, onda je to ne na posljednjem mjestu zato što je ostavio dvije knjige. To su tvrde i na kraju ipak nezaobilazne činjenice. Samo su dvije, ali je svaka doživjela četiri izdanja. Puk, za koji je pisao, čitao ga je. Po tome on kao pregalac i nije bio tako tih. Samo što one do kojih je tada dopirao njegov glas nitko od obrazovanih i uglednih ništa nije pitao. Nama je tako taj njegov glas ostao sasvim tih. Svoja je djela objavljivao bosančicom, zapadnom ćirilicom, koja je u njegovo doba na području na kojem je djelovao bila najraširenije pismo. U doba osmanlijskih nasrtaja rabila se i daleko na zapadu: u Krbavi, Pounju i Pokuplju, a javlja se i u zapisima u knjigama glagoljaša na Kvarnerskom primorju i u Istri. Postoje čak spomenici koji dokazuju da su je Hrvati u 16. stoljeću, naseljavajući se na zapadnom rubu Ugarske, u današnjem austrijskom Gradišću, donijeli sa sobom u novu domovinu. Tamo su je onda u novoj okolini brzo napustili, pa su sve njihove knjige tiskane latinicom. Bosančica oblikom svojih slova potječe od jednog brzopisnog oblika ćirilice kakva se upotrebljavala u starijoj srpskoj pismenosti, ali su s vremenom upravo u Bosni razvila osebujne oblike. U njezinoj porabi potpuno je napušten tradicionalni ustroj ćiriličke pismenosti i stvoren nov, za hrvatski jezik prikladniji, pa je ona

funkcionirala kao posebno pismo, različitije od srpske ćirilice nego je od nje bila različita bugarska ili ruska. Po postanju zove se u nas ponekad srpskim pismom. To je isto kao kad pismo kojim sada pišemo zovemo latinskim. Po onima pak koji se njome služe zove se i hrvatskim pismom. Naziv bosančica uveo je Ćiro Truhelka 1889. knjigom o tome pismu koja je tada izašla.

U 17. st. bila je bosančica glavno pismo hrvatske pismenosti na širokim prostorima pod osmanlijskom vlasti i bitno je pomogla da se utemelji jedinstvena hrvatska pismenost i pučka književnost na istonome potezu od zidina Budima, pa do Poljica, Zaostroga, Živogošća i otoka Brača, a snažno je prisutna i na dubrovačkom području. Za Posilovića je bilo jedino primjereno da svoja djela tiska na tome pismu. Tek oko polovice 18. stoljeća ono je u hrvatskoj književnosti potpuno uzmaknulo pred latinicom. I to se razabire na Posilovićevu primjeru. Neka mlada izdanja njegovih djela, dakako posmrtna, tiskana su latinicom. Izdavači su očito ocijenili da će u njihovo vrijeme tako biti pristupačnija čitateljstvu kojemu su bila namijenjena. Tu se razabire kako su se prilike bile promijenile

Posilović, kako je već rečeno, nije bio originalan pisac. Njegova djela su, kako sam kaže, kompilacije, prijevodi i preradbe. Njegov prijatelj *Naslađenje duhovno, koji želi dobro živiti, potom toga dobro umrići* kompilacija je prevedenih ulomaka iz djela dvaju autora rane katoličke obnove u Italiji. To su Bartolo d'Angelo († 1587.) i Bartolo Cambi (1558.–1617.). Od prvoga su Posiloviću poslužile dvije knjige, i to *Consolatione de' penitenti* (Napulj 1574), te *Ricordo del ben morire, della consolatione de' penitenti* (Napulj 1575), a od drugoga također dvije, i to *Testamento dell' anima a Dio. Salutationi devotissime in laude dell' amorosissimo Gesù et della B. Verg. Maria* (Mletci 1609) i *L'innamorato di Gesù* (Mletci 1621). Na ta djela upozorio je Posilovića njegov učitelj fra Miho Bogetić, pa je njemu i posvetio svoje *Naslađenje*. Naslovio je to riječima: *Posveta mnogo poštovanomu ocu i dobrotom svake kriposti urešenomu fra Mihi Bogetiću iz Hrvata*. Tu se treba prisjetiti epske pjesme: *Obrnut ću niz Hrvate vojsku, / niz Hrvate, u Kotare ravne*. Ta nas oznaka podrijetla upućuje da bi fra Miho Bogetić mogao biti iz Ravnih kotara. *Naslađenje* je dušobrižničko djelo. Njegovu svrhu opisuje sam pisac ovako: *Ovdi uči se način pomoći bolesnike umrići, također utišiti i ponukovati osuđene na smrt od pravde*. Tiskano je u Mletcima 1639, 1682, 1705 i 1756. U toj se svojoj knjizi Posilović javlja i kao pjesnik. Unio je u nju prepjeve Davidovih psalama i Petrarčinih stihova, ali i originalnih svojih pjesama. Takva je jedna o ništavnosti svijeta ispjevana u šesnaestercima i dvije marijanske, od kojih je jedna posvećena Gospi visovačkoj, a druga Gospi

olovskoj. Tu stoji u tradiciji starije marijanske poezije u okružju hrvatskih glagoljaša.

Drugo je Posilovićevo djelo *Cviet od kriposti duhovni i tilesnie prikoristan svakomu virnomu krstjaninu koji ga ští često*. To je prijevod i preradba raširenoga i vrlo popularnoga talijanskog djela *Fiore di virtù* nastaloga vjerojatno još pod kraj 13. st. u okviru pučke nabožne književnosti iz razdoblja gotike. Ono na pristupačan način izlaže temelje moralne teologije: nauku o krjepostima i njima suprotstavljenim manama. U hrvatskom je prijevodu prisutno već u srednjovjekovnoj književnosti hrvatskih glagoljaša. I tu se vidi kako u baroknom dobu djelomično oživljuje gotika. I to se djelo mnogo čitalo. Tiskano je u Mletcima 1647. i 1701. bosančicom, a onda još 1712. i 1756. latinicom. I ta se knjiga mnogo čitala, od Drave i od preko nje, pa do Jadrana. Pavao Posilović pisao je, kako se to danas voli reći, bestselere. Pri tome brojem izdanja ne doseže ni Divkovića ni Bandulavića, ali je za nas primjer i potvrda novoga, do tada nezamislivog poleta hrvatskoga knjigotiska.

Takvim djelovanjem među širokim čitateljskim slojevima i pišući na njima namijenjenom štokavski stiliziranom književnom jeziku, Posilović ulazi u krug onih koji su od početka 17. stoljeća zacrtavali temelje razvoju hrvatskoga standardnog jezika. Taj je tada doista bio tek u zametku i njegova izgradnja nije još bila razgovjetnije usmjerena. U Posilovićevim se djelima miješaju ikavica i ijekavica. Kažu da ikavica preteže, ali se bez pomnoga i opsežnoga istraživanja ne može valjano utvrditi kakve je naravi to miješanje, kolik je u tome udio organske jezične podloge, a kolik književnih utjecaja. Tek kad se to raščisti moći će se reći više. To pak kako on zove svoj jezik razabire se iz naslova njegova *Cvieta od kriposti*. Tamo kaže da je *izvaden iz jezika latinskoga u jezik ilirički aliti slovinski*. Jezik latinski tu je kao i inače u ono doba onaj koji je nama talijanski, a naš latinski zove se dijački. Njemu nasuprot u hrvatskom okružju stoji jezik slovinski, koji se »dijački« zove *lingua Illyrica*. Slovinski naziv jezika, koji potječe iz ćirilometodske tradicije i prvotno se odnosi na liturgijski jezik hrvatskih glagoljaša, a onda i na njemu blisko srodni pučki jezik, tada je već nekoliko stoljeća bio potpuno zamjenjiv hrvatskim imenom. U nazivlju kakvo su rabili djelatnici katoličke obnove pretežno je potisnuta inačica hrvatski. Za njih je to kad pišu latinski: *lingua Illyrica*, a kad pišu hrvatski: *jezik slovinski*. Učvrstili su se tako vrlo ujednačeni nazivi na širokom prostoru. Za kajkavske pisce pod kraj 16. st. jezik je također *jezik slovenski*, a u latinskim predgovorima *lingua Illyrica*. Razlika je samo u dijalektalnom glasovnom liku iste riječi.

I to kakav je Posiloviću jezik, ali i to kako mu rečenica pod utjecajem talijanskoga predloška zna barokno zazvučati neka ovdje dade ma-

kar malo osjetiti jedan primjer iz *Naslađenja duhovnog*. Tamo se u poglavlju *Što ima učiniti krstijanin za dobro umrieti i kako je veoma mučno dobro umrieti budući čovik živio zlo*, bliže početku negoli kraju, čita i ovo: *Tada jest pokora primljena od Boga, kada se čovik pokori, i ima bolest da je uvridio svoga stvoritelja, ne za strah mukah paklenie, nego da jest uvridio Boga koga on imaše izvrsniem načinom ljubiti i slušati; i ovo je strah sinovski, jer ako sin boji se i ljubi svoga oca poznajući ga da jest on dostojan od njega se ljubiti i da ga se boji, imajući od njega, to jest polak njega, svoje bistvo i svaku stvar što ima, sve jest od Boga i Božje, procinivši paka što bi ga imao ljubiti i štovati, jest njezanje milostivo uvridno, misli i ričmi i činjenjem ima imati i svrstatu bolest i kajati se da su uvridili onoga koji se dostojaše biti od njega neizrečenim načinom ljubljen i poštovan svrhu svake stvari koja se ima ljubiti i koja se ima želiti.*

Samo jedna rečenica! Tako se pod utjecajem Posilovićeva talijanskog predloška najavljuje barokna bujnost u hrvatskome književnom izrazu. On je jedan od utemeljitelja hrvatske barokne propovijedi, književne vrste kojoj se važnost u Europi danas sve više uvida i priznaje. Jezik mu je sasvim jednostavan, ali nama ne baš uvijek lako razumljiv. Ipak nema dvojbe da je to rani oblik našega današnjeg standardnog jezika, onoga kojim se služimo u svim javnim prilikama. Ne razlikuje se od njega mnogo više nego se francuski s početka 17. st. razlikuje od današnjega francuskog standarda. A francuski se književni jezik u posljednjih pet stoljeća malo mijenjao. Njemački s početka 17. st. osjetno se jače razlikuje od današnjega standardnoga i teže se razumije bez posebne pripreme, onako kako mi sada bez nje čitamo Posilovića. A ne valja zaboraviti: To nije rani razvoj hrvatskoga štokavskoga standarda, nego tek njegov zametak. Istina, jezik u spisima Posilovićeva suvremenika Bartula Kašića bliži nam je i lakše razumljiv. Ali to nije stoga što bi Kašićev izbor u ono doba književnojezične neustaljenosti bio bolji od Posilovićeve. Kašić se samo svojim izborom uspješnije nametnuo, zasnovao je tradiciju u kojoj i mi danas stojimo, znali to ili ne, a većinom ne znamo. Posilovićev jezični izbor ostao je, koliko je različit od Kašićeva, na izvorištu te struje mrtvi rukavac. Ne pripada zato ništa manje izvorištu.

Pavao je Posilović, rekli smo, upravo predodređen da bude zaboravljen. U velikim europskim kulturama zaboravljeni su mnogi kakav je on bio. I oni su zaslužni i vrijedni, ali se ne moraju osobito pamtiti jer su cjelovita nacionalna književnost i potpun obuhvat područja nacionalne kulture tamo postignuti na višoj vrijednosnoj razini i prestižnijim ostvarenjima. Ta su kao svjetionici ostala mjerodavna i onda kada se ugasilo zanimanje za tihe pregaoce, pa su stali padati u zaborav. A mi u odlučnom razdoblju kad se počelo oblikovati naše novo doba i donijelo početak moderne nacionalne integracije, u prvoj polovici 17. st., na od-

lučujuće važnom potezu od Budima do Zaostroga takvih svjetionika nemamo. Ne možemo si stoga dopustiti da predamo zaboravu one tihe pregaoce koji su pisanom riječi predavali duhovne i kulturne vrijednosti, pučki jezik odmjeravali o izražajne zahtjeve svojega doba i tako polagali temelje današnjem našem standardnom jeziku. Moramo ih pamtiti i poznavati. U kulturi i književnom jeziku novoga doba tu je početak današnje hrvatske cjelovitosti. Obuhvaća se prostor od Jadrana do Drave i Dunava. To je što nam znači Pavao Posilović, tihi pregalac, jedan od mnogih. Stoga u predmetu ovoga skupa, koji nas je privukao u Skradin, grad slavan i malen, što ne leži ni na kojoj od velikih cesta, – stoga u tome predmetu nije baš ništa – lokalno!

Pavao Knezović

RIMSKI PISCI U CVIETU

U Mlecima je 1647. g. Posilović tiskao bosančicom knjižicu *Cviet od kriposti*¹ koju je »izvadio iz jezika latinskog« (tj. talijanskog) jer ona »učī kako se imaiu dobivati kriposti i obiĉai dobri naroda ljuskoga«² Tu knjižicu je posvetio sinu cara Ferdinanda³ zbog *amor et debitum* – dužne ljubavi, iza ĉega se skriva neki uzvišeniji razlog (vjerojatno traženje pomoći za oslobođanje od Turaka)⁴, a ne tako sebiĉan, kako misli Kolendić⁵. U našoj književnoj povijesti o toj pouĉnoj i moralistiĉkoj Posilovićevoj knjižici, izuzev Prohaske⁶, napisano je manje od deset redaka koji se uglavnom ponavljaju. Šurmin u nepuna dva retka pogrešno navodi da je *CoK* »s latinskog preveden«.⁷ Vodnik u pet redaka ponavlja neke Prohaskine podatke, tj. da je *CoK* »prijevod djela nepoznatog talijanskog pisca *Fiore di virtù*«,⁸ zbornika moralne pouke u doba renesanse, što po-tjeĉe još iz XIII. stoljeća«.⁹ Kombol spominje Posilovićev *Cviet* dva puta. Prvi put pišući o moralnodidaktiĉkom djelu *Fiore di virtù* kao najpopularnijoj »antologiji mudrih reĉenica i primjera u talijanskoj književnosti XIII. stoljeća koje predstavljaju sitnu mudrost vremena i svjedoĉi o po-

¹ Na naslovnici izdanja kojim se služim stoji: *CVIET od kriposti duhovne i tilesne prikoristan svakomu virnomu karstianinu koi ga štī ĉesto, izvadien iz jezika latinskoga u jezik iliriĉki aliti slovinski, i mnoge druge stvari duhovne nadodate po fra Pavlu Posiloviću iz Glamoĉa, biskupu skradinskomu, reda s[ve]toga oca Franĉeška. U MNECIE na 1701. Po Nikoli Peccanu knjigaru u Marcarii pod inšinjom liliana. – u daljem tekstu *CoK*.*

² *CoK*, 5.

³ »Serenissimo FERDINANDO IV. Bohemiae ac Ungariae regi augustissimi et invictissimi Romanorum imperatoris Ferdinandi III. filio ac haeredi foelicissimo etc. Tua est humanistas serenissime Ferdinande, ut tibi haec qualiacumque sint, dedicem.« str. [1].

⁴ Prohaska misli: »Es ist die Zeit, wo sich die Katholiken und Serbisch-Orthodoxen hoffnungsvoll an den Wiener Hof wendeten und ihre Befreiung von der keiserlichen Armee erwarteten.« Dragutin PROHASKA, *Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Herzegowina*, Zagreb 1911, 107 – u daljnjem tekstu: PROHASKA.

⁵ On drži »da se tim htio Posilović dodvoriti Ferdinandu, kako bi ga imenovao bosanskim biskupom«. Petar KOLENDIĆ, *Fra Pavao Posilović i njegovo »Naslađenje«, Rad JAZU*, knj. 206 (Zagreb, 1915), 177 – u daljnjem tekstu: KOLENDIĆ.

⁶ PROHASKA, 107–108.

⁷ Đuro ŠURMIN, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, 1898., 116.

⁸ *Fiore di virtù* – u daljnjem tekstu: *FdV*.

⁹ Branko VODNIK, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb 1913., str. 221.

štovanju srednjega vijeka prema klasičnom znanju«. ¹⁰ Drugi put kad govori o prijevodima i kompilacijama pisaca 17. st. među kojima spominje da je *Cviet od kriposti* preuzet iz starije srednjovjekovne književnosti. ¹¹ U Novakovoj dopuni *Kombola Cvietu* se spominje jedanput, a posvećeno mu je gotovo pet rdaka. Novak kaže da *Cvijet od kriposti* pripada kršćanskoj literaturi srednjega vijeka i da je prijevod talijanskog djelca *Fiore di virtù*. ¹² Georgijević piše da je *Cviet* »prijevod i prerada« djela *Fiore di virtù*, koje je napisao Tomasso Gozzadini iz Bologne. ¹³ To ponavlja i Ivan Alilović. ¹⁴ Kod nas je prvi Prohaska istaknuo kako se ne zna, tko je sastavljač knjižice *Fiore di virtù*, a smatra da se Posilović pri prevođenju služio rimskim izdanjem iz 1515. ¹⁵

Budući da se u našoj literaturi nije govorilo ¹⁶ o Posilovićevom *Cviet* nužno je istražiti je li on prijevod ili prerada, zatim njegov odnos prema hrvatskoj srednjovjekovnoj književnoj tradiciji toga žanra. Iako ti zahtjevi nisu cilj ovoga rada, ipak je nužno djelomično ih se dotaći zbog uvida u Posilovićev način prezimanja i prenošenja maksima rimskih i grčkih pisaca što se nalaze u *Fiore di virtù* na talijanskom.

Nekada veoma popularna zbirka moralnopoučnih traktata *Fiore di virtù* ispisana je mješavinom bolonjskog i toskanskog dijalekta, ali je dominantan bolonjski. To je razlog što većina istraživača drži da je to djelo nastao u Bologni, a Maria Corti je dokazala da je napisano između 1313. i 1323. godine. ¹⁷ Neki su djelo pripisivali Tomasu Leoniju, ¹⁸ a neki pak bolonjskom benediktincu Tomassu Gozzadiniju ¹⁹. Suvremeni istraživači,

¹⁰ Mihovil KOMBOL, *Poviest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Zagreb 1945., 25.

¹¹ *Ibidem*, 214.

¹² Usp. KOMBOL-NOVAK, *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*, 2. dopunjeno izdanje, Zagreb, 1992., 199.

¹³ Krešimir GEORGIJEVIĆ, *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Zagreb 1969., 160. – u daljnjem tekstu: GEORGIJEVIĆ.

¹⁴ Ivan ALILOVIĆ, *Biobibliografija hrvatskih pisaca Bosne i Hercegovine do god. 1918.*, Zagreb 1986., 30.

¹⁵ To zaključuje zbog donošenja kratkog sadržaja djela na naslovnici tog izdanja. PROHASKA, 107–108 Možda se Posilović doista služio tim izdanjem, ali Prohaskin dokaz ne zadovoljava.

¹⁶ Usp. Antun Slavko KOVAČIĆ, *Biobibliografija franjevaca Bosne srebrene*, Sarajevo 1991., 284–287.

¹⁷ Maria CORTI, »Le fonti del *Fiore di virtù* e la teoria della »nobiltà« nel duecento«, *Giornale storico della letteratura italiana*, vol. CXXXVI (Torino, 1959), 81 – u daljnjem tekstu Corti (1959).

¹⁸ »Non se ne conosce con certezza l'autore, ma oggi assai comunemente si attribuisce a Tomaso Leoni.« Felice da MARETO, »Fiore di virtù« *Enciclopedia Cattolica*, Citta del Vaticano, 1940, t. 5., 1400.

¹⁹ Pod GOZZADINI, Tommaso donosi: »Compose un'operetta didattico-morale, il *Fiore di virtù*, la cui redazione originale dovette essere in una lingua semidialettale...«

neopterećeni pitanjem autorstva, žele utvrditi najstariji kodeks rukopisa, a time i sastavljača djela. To moralističko djelo primljeno je s velikom blagonaklonošću i već je kao rukopis bilo rašireno po svim pokrajinama Italije, »prevedeno« na mnoge dijalekte i prijevedeno na latinskom.²⁰ Od prvotiska 1474. do kraja 15. stoljeća izišlo je oko trideset izdanja, a česta su i kasnija izdanja, osobito poslije G. Bottarijeve toskanske redakcije teksta (Firenze, 1740).²¹ Sudeći po brojnim izdanjima, preradbama i prijevodima *Fiore di virtù* je odgovaralo odgojnom i moralističkom ukusu i dominiralo na toj sceni tijekom 14. i 15. stoljeća. Djelo je prevedeno više puta na španjolski, francuski, njemački i grčki, zatim na armenski, katalonski i rumunjski.²² Tijekom 14. st. djelomično je prenešeno u glagoljsku književnu tradiciju kao *Cvet vsake mudrosti*, a odatle je dijelom unijet u dubrovački *Libro od mnogijeh razloga*.²³ Posilovićeva *Cviet od kreposti* najobimnija je translacija *Fiore di virtù* na hrvatski, a njegova četiri izdanja i odjeci kod Kavanjina, Babića, Margitića i drugih, zorno govore o popularnosti te knjižice ne samo kod hrvatskog puka.²⁴

Pošto je Posilović maksime rimskih i grčkih pisaca na hrvatski prenosio iz talijanskoga, kao i ostale dijelove, nužno je prisjetiti se kako su one ušle u sami original, tj. kako je nastajalo ono samo i čime je na sebe privlačilo toliku pažnju. Djelo *Fiore di virtù* kroz kratke traktate prepune maksima iznosi jednostavnijim pučkim pripovijedanjem suvremeni nauk sv. Tome Akvinskog o krepostima, kojima odmah suprostavlja mane. Struktura tih harmoničnih traktata sastoji se od četiri dijela: definicije vrline ili mane, šire dokumentacije s mnoštvom maksima iz Biblije, crkvenih učitelja te grčkih i rimskih pisaca, potom sastavljač temu ilustrira primjerom iz životinjskog svijeta uspoređujući to s ponašanjem ljudi, a zaključuje ju poučnim primjerom iz života svetaca ili znamenitih ljudi

---

Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti, Roma, Treccani, 1929., 606; GOZZADINI, Tommaso – »Gli si attribuisce il *Fiore di virtù*, raccolta di sentenze sulle virtù e sui vizi.« *Dizionario enciclopedico della letteratura italiana*, Roma, Laterza, 1967, t. 3, p. 172; »*Fiore di virtù* – Compilazione moralistica attribuita da più manoscritti al frate bolognese Tommaso dei Gozzadini, vissuto tra il XIII e il XIV secolo.« *Ibidem*, t. I, p. 473; Kao autori *Fiore di virtù* navodeni su: Giovanni Antonio Travesagni, Pellegrino Antonio Orlandi, Nicolo Malpigli, fra Cherubino da Spoleto itd. Usp. Carlo FRATI, »Ricerche sul *Fiore di virtù*«, *Studi di filologia romanza*, vol. 6., Roma, 1893, p. 247–254 Tu Frati iznosi opširne dokaze da je autor T. Gozzadini. – u daljnjem tekstu: FRATI.

²⁰ Ima nekoliko rukopisa s naslovom: *Liber floris virtutum et vitorum*. cfr. Io. Ben. MITTARELLI, *Bibliotheca codicum mss. monasterii S. Michaelis Venetiarum prope Murianum*, Venetiis 1779.

²¹ Usp. *Nuovo fior di virtù riformato, accresciuto, ed ornato con dottrine, similitudini, ed esempi adattati alle virtù e vizi, de' quali tratta*, Venezia, 1805.

²² FRATI, 290–302.

²³ Usp. GEORGIJEVIĆ, 160.

²⁴ Usp. KOLENDIĆ, 187.

uplićući i u taj dio mnoge mudre izreke. Zbog te prave riznice maksima *Fiore di virtù* se nazivalo srednjovjekovnom enciklopedijom moralke. Osobitu snagu i vjerodostojnost izlaganju daju jezgrovite mudre izreke. Naročito je velika pažnja posvećena sentencijama grčkih i rimskih filozofa i pjesnika. Posilović izrijeком navodi maksime Pitagore, Hipokrata, Klaudijana, Sokrata, Platona i Aristotela od grčkih, te od rimskih: Katona, Terencija, Cicerona, Cezara, Varona, Salustija, Ovidija, Seneke, Ezopa odnosno Fedro, Juvenala, Plinija Starijeg, Celsa, Justinijana, Boetija i Kasiodora. Pored toga donosi nekoliko priča uzetih iz djela Valerija Maksima, Aula Gelija, Tita Livija, Flavija Vopiska i Amijana Marcelina. Obzirom na frekventnost citiranja izrazitu prednost imaju filozofi: Seneka 58 puta, Platon 49, Aristotel 37, Sokrat 29, Ciceron 28, Pitagora 7 te Boetije, Diogen i Hipokrat po 2 puta. Potom su navedene maksime pripisane Katonu 18 puta, Ovidiju 12, Ezopu, odnosno Fedru 9, Varonu 8, Juvenalu 7, po 5 Salustiju i Androniku, Terenciju 3, Celsu 2 te po jedna Horaciju, Galenu i Klaudijanu. Iz patrističke literature daleko su najfrekventniji citati iz sv. Augustina (njih 24), dok su samo 4 pripisana sv. Jeronimu, po 2 sv. Ambroziju, sv. Ciprijanu i Priscijanu, a po jedan Baziliju, Makrobiju, Makronu, Silvestru i Teofilu. Od srednjovjekovnih autora 26 maksima pripisuje se sv. Tomi Akvinskom, 17 Izidoru Seviljskom, 11 sv. Grguru, 8 Aleksandru, po 7 Kasiodoru i sv. Bernardu, po 5 Longinu i Tolomeju, po 2 Aviceni i Berniku te po jedna Anđeliku, Bedi Časnom, Egidiju, Hermetu i Valeriju. Iz svetopisamskih tekstova najveći broj gnoma pripisan je mudrom Salamonu 102, Jošui 12, apostolu Pavlu 9, po 4 kralju Davidu i Sidrahu, po 3 Jobu i Isusu Kristu te po 2 sv. Petru, sv. Jakovu i sv. Mateju. Znatno broj maksima nije atribuiran nijednom autoru, npr. 17 je pripisano nekom mudrom, 13 naravnom, 1 naučitelju, 3 zakonu, 1 dekretu te 11 pismu, tj. Svetom pismu, a 14 zbirci *Knjiga od zlotia*. Pored tog impozantnog broja citata iz djela antičkih pisaca, zbog razvidnosti kako je čitavo djelo *FdV* gusto protkano antikom, ne bi se smjelo zanemariti ni znatan broj priča koje donose kao živu ilustraciju neki isječak iz života antičkih povijesnih junaka (kraljeva, vojskovođa, mudrih ljudi) ili primjera iz mitova o herojima i čudovištima. Ti ilustrativni primjeri redovito se donose u odjelku *Prilika* s gotovo unificiranom jako intoniranom introduktivnom, moglo bi se reći formulom: *od ... ští se u knjiga rimske ...* Variraju tek prvi i četvrti član te »formule«, tj. u prvom članu promjenljiv je naziv kreposti ili mane, a u četvrtom poblíža atribucija *knjige* rimskoj ili grčkoj književnosti, nekom piscu ili pak nečijem životopisu, npr.: »*Od mira ští se u knjiga rimske da ...*« (CoK, 56), »*Od laži ští se u knjiga rimske od iedne koioi biaše ime Slava, a čer Anaštažia česara ...*« (Cok, 134), »*Od temeljstva ští se u knjiga garčkie da Likurgo ...*« (CoK, 151), »*Od nemilosar-*

dia ští se u Ovidiu.« (CoK, 72), »Od ustegnutia ští se u knjiga troianskie da kralj Priam ...« (CoK, 159), »Od zlotie udobštine ští se u Ižopu ...« (CoK, 93), »Ští se u knjiga u koje se govore od stvari rimske da ...« (CoK, 33), »Od žalosti ští se u knjiga u koje se govore od Alesandra Velikoga ...« (CoK, 53), »Od nelakomosti ští se u knjiga da iedan ubogi zaprosi od Alesandra iednu iaspru.« (CoK, 81)²⁵ Izrazita frekventnost maksima pripisanih antičkim piscima te česti opisi događaja ili postupaka davnih kraljeva, careva i drugih junaka pružaju Posilovićevu čitatelju spoznaju i sliku antičkog svijeta, makar i bila ona izrazito parcijalna i iskrivljena. Iako naš Posilović to samo izvadi iz jezika latinskoga te nije tvorac, ipak samim odabirom toga djela za translaciju u hrvatski te izborom dijelova koje će prevesti i kako će ih čitatelju predočiti, on jest moderator i reformator te novopružene spoznaje o antici. Posilovićevo posezanje za blagom poganske antike, pošto je ovdje konkretno determinirano srednjovjekovnim predloškom, ipak nosi sukladno vremenu svoga nastanka neka obilježja autorstva, što se očituje i kroz slobodu odabira iz predloška i načinima prezentiranja te starovjekovne mudrosti, morala i uljudbe kao uzornih primjera koji će biti *prikorisni* njegovim čitateljima da steknu *kriposti duhovne i tilesne*. Ta frekventnost maksima pripisanih poganskim autorima, iako ih u znatno većem broju sadrži original, ipak iznenađuje.

Ozbiljno se postavilo pitanje kako je pisac djela *Fiore di virtù* pronašao toliko mnoštvo izreka za svaku krepost i manu kod tolikog broju autora koje citira. Carlo Frati i neki znanstvenici pomišljali su da ih je sakupi iz djela tih pisaca, pa su pomno pretraživali opus svakog pisca (Aristotelov, Platonov, Ciceronov, Senekin itd), zatim biblijske tekstove i patristička djela. Rezultat tih dugotrajih i mukotrpnih traganja bio je vrlo mršav.²⁶ U preko 90% slučajeva nije se mogao pronaći traženi citat. Ta istraživanja su ukazivala da se većina izreka pripisana klasičnim autorima, koje donosi pisac *Fiore di virtù* nalazi u brojnim srednjovjekovnim zbirkama, ali nisu rijetki slučajevi da je ista maksima u jednoj zbirci atribuirana jedno, a u drugoj zbirci nekom drugom piscu.²⁷ Ta se ne-

²⁵ Evo još nekoliko primjera: »Od milosardia ští se u knjiga rimske da...« (CoK, 69), »Od kriposti mudrosti ští se u knjiga rimske da iašući Česar.« (CoK, 99), »Od vironosti ští se u knjiga rimske da budući Marko Regul...« (CoK, 120), »Od strah ští se u knjiga rimske da kralj Dianišto...« (CoK, 142), »Od veličastva čovičanskoga ští se u knjiga rimske od iednoga likara iz Pira...« (Cok, 145), »Od poniženstva ští se u knjiga rimske da...« (CoK, 170), »Od uzdaržania ští se u knjiga starie da jašući Alesandar česar...« (CoK, 180), »Od griha putenoga ští se u knjiga rimske da imaiuci česar Teodošio...« (CoK, 199).

²⁶ Usp. FRATI (1893), str. 247-447.

²⁷ »La massima, come altre attribuita a Tullio, è nello *Speculum historiale* (VIII 104, p. 23) data a Seneca, e difatti la si ritrova nel *De formula honestae vitae* di Martino Du-miense (p. 71).« CORTI, 193.

točnost atribuiranja izreka, što je razumljivo, reflektirala u Posilovićevoj translaciji talijanskog izvornika. Ima slučajeva kad Posilović ispravlja pogrešnu atribuciju: »*Aristotile dice: Nudo venni al mondo, e siccome matto sono vissuto, e alla fine ho conosciuto che sono niente.*«²⁸ (FdV 12). Posilović, vjerojatno zbunjen tom pogrešnom atribucijom Aristotelu, izreku pripisuje Jobu i prenosi: »*Jošte govori s[ve]ti Job: Ja dođo goho na ovi svijet, i kako brezpametn ja živio sam, a sada na svarsu poznajem da ja nisem ništa.*« (CoK 14–15). To bi se moglo shvatiti kao neka slobodnija parafraza izreke koju Biblija stavlja u Jobova usta: »*Nudus egressus sum de utero matris meae et nudus revertar illic.*« (Iob 1, 21).

Polazeći od strukture pojedinih poglavlja u *Fiore di virtù* i rezultata ranijih istraživača Maria Corti je zaključila da se sastavljač kompendija *Fiore di virtù* vjerno držao nauka Tome Akvinskog, kojeg je on izložio u *Sumi teologije*. Zbog toga je razumljivao što se pisac vrlo često poziva na sv. Tome Akvinskog, ali je značajan i način kako se obraća npr.: *secondo che prova fra Tommaso in la sua Somma* (FdV, 1), »*Frate Tommaso prova* (FdV, 1), *secondo lo detto frate Tommaso* (FdV 1) *secondo che prova fra Tommaso* (FdV, 2) itd. Važno je što sv. Tomu Akvinskog uvijek oslovljava samo sa *fra Tommaso* iz čega slijedi da je *Fiore di virtù* napisano prije njegovog proglašenja svetim 1323. godine. Pored definicija i razrade vrлина i mana pisac *Fiore di virtù* iz Tomine *Sume* preuzima dokaze kojima je Akvinac ojačavao svoje tvrdnje, a to su citati ne samo iz Biblije i nauka crkvenih naučitelja (*patres*), nego i iz tzv. poganskih filozofa i pjesnika (*auctores*). Sav Tomin trud imao je cilj »produbiti smisao poruke u Bibliji« uz pomoć Aristotelova uravnoteženog vrednovanja čovjeka i svekolikog tvarnog svijeta.²⁹ Zbog toga su Aristotelova djela za Tomu prevedena izravno s grčkog pod osobnom njegovom kontrolom. U sintezi cjelokupnog filozofskog i teološkog mišljenja Toma je, kako kažu, kristijanizirao Aristotela i aristotelizirao kršćanstvo. U *Fiore di virtù* su gotovo svi citati Aristotela preuzeti iz Tomine *Sume* npr.: »*Et propter hoc Philosophus dicit, quod visio corporalis est principium amoris sensitivae*«³⁰ (*S. th. 1a, 2ae, qu. XVII*) – »[Amore] la maggior parte descende dagli occhi, secondo lo Filosofo, che imprimamente la volontà delle persone si muove per questa conoscenza, (FdV, I.). Posilović to prenosi: »*I dohodi veći dio od očiu, kako govori Aristotil, da naiparvo volja čovičanska gane se po ovomu poznaniu.*« (CoK, 7– 8). Zatim »ut dicitur

²⁸ Služim se izdanjem: *Fiore di virtù*, Testo di lingua ridotto a corretta lezione per Agenore Gelli; 2. edizione; Firenze, Felice le Monnier, 1856.

²⁹ Usp. Tomo VEREŠ, »Život i djelo Tome Akvinskog«, TOMA Akvinski, *Izabrana djela*, Zagreb, 1981., 17.

³⁰ Ethic. IX,5.

in *VI. Etich.*: *Consilium autem est inquisitio quaedam ex quibusdam ad alia procedens.*« (*S. th. 2a 1ae, qu. XLIX*) – »Aristotile dice: *Consiglio e certa inquisizione che procede d'una cosa in altra.*« (*FdV, XV*) – »Aristotil govori: *Svit iest niko iskušanie koie izlazi od iedne stvari u drugu.*« (*CoK, 94–95*) Uobičajeni Tomin familijarni izraz *Philosophus*, odnosno autorov izraz *Filosofo*, Posilović prenosi s *Aristotil* jer je takav njegovim čitateljima shvatljiviji.

Pisac *Fiore di virtù* pored citata Aristotela iz *Sume* je uzimao ne samo navode iz djela grčkih filozofa, nego i citate iz Biblije i rimskih pisaca. Sv. Toma iznoseći nauk o razboritosti (*S. th. 2a, 2ae, qu. XLVIII*) piše: »Tullius in II. *Rhet.* ponit tres partes prudentiae, scilicet memoriam, intelligentiam et providentiam.« Odmah zatim citira on iz Ciceronovog djela *De inventione*: »Prudentia est rerum bonarum et malarum neutrarumque scientia. Partes eius: memoria, intellegentia, providentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quae fuerunt; intellegentia, per quam ea perspicit, quae sunt; providentia, per quam futurum aliquid videtur antequam factum est. (*De inventione 2, 53*). U djelu *Fiore di virtù* se nalazi: »Prudenza, ovvero discrezione, secondo che dice Tullio, è di tre parti. La prima si è memoria a ricordarsi delle cose passate: la seconda si è intelligenza a discernere le cose che l'uomo ha a fare, il vero dal falso, il bene dal male, per forma di ragione: la terza si è provvidenza a provvedersi per innanzi a'suoi fatti.« (*FdV, XV*). To kod Posilovića glasi: »Mudrost ima tri dila, to iest uspomen od stvari prošasti, drugi razum za poznati istinu i razdiliti istinu od laži, i dobro od zla, i tako paka narediti sve stvari svoje dobro. Treti iest providenie, to iest providiti parvo poimena svoje stvari.« (*CoK, 94*). U *Fiore di virtù* je izrazita kontaminacija Tominih navoda iz Ciceronovih djela i s velikom »slobodom« ih prenosi. Posilović taj dio zapravo prepričava ispuštajući i samo Ciceronovo ime, vjerojatno zato što je prepoznao da njegov izvornik na talijanskom ne donosi istinski Ciceronov tekst, tj. pravilan citat iz Ciceronovih djela. Na osnovu takvih slučajeva, moglo bi zaključiti da je Posilović dobro poznao Ciceronov opus.

Pored maksima iz *Sume* sv. Tome Akvinskog pisac *Fiore di virtù* u svim poglavljima preuzima brojne sentencije iz djela Albertanija iz Brescie (*Albertanus Brixiensis*), a najčešće iz: *Liber consolationis et consilii* (*Knjiga utjeha i savjeta*), zatim *De amore et dilectione Dei et proximi* (*O plamu i ljubavi prema Bogu i bližnjemu*) i *De arte loquendi et tacendi* (*O umijeću govorenja i mućanja*).

Mnoge maksime u *Fiore di virtù* preuzete su iz glasovite zbirke: *Liber philosophorum antiquorum moralium*. Ta vrlo raširena riznica maksima razvila se iz zbirke izabranih misli grčkih filozofa koju je u 9. stoljeću sastavio Honein ibn Ishaq na arapskom jeziku. S arapskog je prevedena

u 11. st. na španjolski *El libro de los buenos proverbios* i dopunjena izrekama iz Biblije i rimskih pisaca. Već početkom 12. st. zbirka je prevedena na latinski, a vjerojatno i na talijanski.

Pored tih zbirki pisac *Fiore di virtù* preuzeo je mnoge izreke iz čuvenog djela: *Speculum maius* (*Veće zrcalo*, u 4. knjige) Vincenta iz Beauvaisa (Vincentius Bellocensis), zatim iz glasovite zbirke *De regimine rectoris* fra Paolina Minorite (fra Paolino Minorita), te nekoliko djela Martina Dumiensea: *Speculum historiale* (*Povijesno zrcalo*), *De moribus liber* (*Knjiga o običajima*) i *De formula honestae vitae* (*Pravilo čestitog života*). Veliki broj maksima je preuzeo iz veoma poznate Peraldove zbirke sentencija *Summa mana* (*Summa vitiorum*) koju i sam pisac *Fiore di virtù* često navodi kao svoj direktni izvor, npr. »Nella *Somma de' vizj* si legge« (FdV, p. 94) – Piše u *Knjiga od zlotia*:» (CoK, 186). Pored toga služio se traktatom *De arte loquendi* (*O umijeću govorenja*) Petra Alfonsa i zbirkom *De nugis philosophorum* (*O filozofskim sitnicama*) Cecilija Balda.

Primjere iz životinjskog svijeta uglavnom je preuzimao iz *De proprietatibus rebus* Bartola Engleza i *De animalibus* (*O životinjama*) Alberta Velikoga. Drži se da je neke primjere najvjerojatnije uzeo iz narodnih priča, kao što su npr. pripovijest o Sireni ili neke priče o Aleksandru Velikom. Pošto se veći broj istih izreka nalazi u većini spomenutih zbirki, nije moguće utvrditi kada je koja od njih bila neposredni izvor sastavljaču djela *Fiore di virtù*. Brojni su slučajevi kada je ista максима u jednoj zbirci pripisana jednom, a u drugoj zbirci nekom drugom autoru. Prilikom vađenja izreka iz raznih zbirki mogao se i sam sastavljač *Fiore di virtù* prevariti, npr. *Liber philosophorum antiquorum moralium* pod br. 533 donosi izreku: »Tholomaeus: Malum malo exime, quia ferrum non vincitur nisi ferro.« koju pisac *Fiore di virtù* navodi kao Ciceronovu: »Tullio dice: lo mele si toglie per sua dolcezza, e 'l ferro non si lima se non che lo ferro.«³¹ (FdV, VIII) – Posilović u prijevodu (»Tulio govori: zlo diže se drugiem zlom, kakono gvozdie tare se družiem gvozdiem.« – CoK, 63) zadržava pogrešnu atribuciju maksime Ciceronu, ali ga nije zavela njezina pogrešna interpretacija u predlošku jer je vjerojatno tu izreka znao na latinskom. Iako takvi primjeri nisu brojni, vrlo su važni, jer pokazuju kako Posilović te maksime nije samo prevodio s talijanskog na hrvatski, nego je ispravljao uočene pogreške.

Pored toga ima slučajeva kad Posilović donosi podatke kojih nema u njegovu talijanskom izvorniku, npr. na početku 1. poglavlja: »Amore e benevolenza e dilezione si è quasi una cosa, secondo che prova fra Tom-

³¹ U rukopisu: »Tullio disse: lo male se tole per lo male, che 'l ferro non se lima se non per lo ferro.«.

maso nella sua *Somma* generalmente. Lo primo movimento di ciascuno amore si è la conoscenza, è così, come dice sanct' Agostino: Nesuno uomo puote amare alcuna cosa, se primamente non ha qualche conoscenza della cosa che vuole amare.« (FdV, I). To Posilović prenosi: »Ljubav, dobrostvo i dragost: Ove su tri stvari na neki način iednake, kako govore sveti bogoslovci, a navlastito sveti Tomas iz Akvina. Samo znai ovo, da stanovito parvo potasnutie, aliti ganutie svake ljubavi iest poznaniu stvari, kako govori sveti Aguštin u svoije knjiga od Troistva, da nijedan čoviek može ljubiti koiu stvar, ako parvo od one stvari neima koga poznania.« (CoK, 7). Nije teško zapaziti da Posilović ovdje ne navodi naslov djela sv. Tome Akvinskog, kako se nalazi u originalu, ali donosi naslov djela sv. Augustina (knjiga od Troistva) što izvornik ne navodi. Sv. Toma Akvinski je citat sv. Augustina uzeo iz njegova traktata o Presv. Trojstvu, ali to nije izrjekom naveo. Međutim, taj podatak ili nije bio poznat piscu *Fiore di virtù* ili je smatrao da to nije potrebno navoditi. Posiloviću je, što je očito, poznat i citat iz sv. Tome Akvinskog i traktat sv. Augustina. Takvih sitnijih razilaženja između *Cvieta od kriposti* i izvornog teksta u *Fiore di virtù* ima dosta, a možda bi mogli pružiti pomoć u pronalaženju izdanja kojim se služio Posilović u svom radu.

Nakon dugog traženja citata rimskih pisaca što se nalaze u djelu *Fiore di virtù* i Posilovićevim prijevodima nisam pronašao nijednog pisca čiji su navodi, koji mu se ovdje pripisuju, vjerno prešeni iz njegovih djela. Mnogi citati atribuirani Ciceronu i Seneki uopće se ne nalaze u njihovim djelima. Također većina izreka koje se pripisuju Juvenalu i Ezopu, odnosno Fedru ne potječu izravno iz njihovih djela, nego su najvjerojatnije u djelo *Fiore di virtù* preuzeti iz neke gore spomenute zbirke ili nekog drugog izvora, u kojima su im pogrešno atribuirane. Maksime koji se stavljaju Juvenalu u usta, zapravo su redovito neka sinteza većeg broja njegovih stihova, npr: »Juvenal govori: Pinezi iesu lakomoga, negoli lakom pineza.« (CoK, 85) ili »Juvenal reče: Čini da si milosrdan, zašto iest milosrdie studenac od kriposti.« (CoK, 68).

Kao Ezopova navedena je ona čuvena izreka: »Non bene pro toto libertas venditur auro« – »Jošter Ižop reče: Sloboština ne bi se dobro prodala za svo zlato od svieta.« (CoK, 194), a ta izreka, zapravo nalazi se u 54. fabuli zbirke *Ezopove fabule* nepoznatog autora.

Pogrešno atribuiranih maksima nije pošteden nijedan pisac. Izgleda da je nešto privilegiraniji status imao samo Ovidije jer nema Ovidijevih izreka, koje su nekom drugom atribuirane, ali ima pod njegovim imenom tuđih maksima, npr.: »Ovidio dice: il giovane lussurioso pecca, ma il vecchio lussuroso ammatisce.« (FdV, XV) – »Ovidio govori: Mladac koi čini puteni grieh sagrišue, ali starac učini se budalast« (CoK, 193).

Izreku je preuzeo s nizom Senekinih maksima iz *Speculum maius* (IV, 392) gdje glasi: »Adulescens luxuriosus peccat, senex luxuriosus insanit.« iz djela *Declamationes* koje se pripisivalo Seneki. Ta izreka jako podsjeća na one čuvene Ovidijeve stihove:

»Militat omnis amans.
Quae bello est habilis, Veneri quoque convenit aetas
Turpe senex miles, turpe senilis amor.« (*Amores* 1, 9, 2–4).

Izgleda da je pisac *Fiore di virtù* preuzeo gotovo sve Ovidijeve izreke iz četvrte knjige *Speculum maius* npr.: »Ovidio dice: La invidia fa sempre parere alla persone maggiore biada negli altrui campi che ne' suoi. (*FdV*, III) – »Ovidio govori: Nenavidnost vazda čini veće žito na drugoga njivi negoli na svoioi.« (*CoK*, 44) prema: »Ovidius in libro *De arte* primo: Fertiliior seges est alienis semper in agris« (*Spec. maius* IV, 375) navedeni stih se nalazi u *Ars amatoria* 1, 349. Zatim: »Ovidio dice: Sotto il dolce mele s'appiatta il malvagio veleno.« (*FdV*, XIV) – »Ovidio govori: Pod medom sakriva se nemilostiv otrov od udobštine.« (*CoK*, 92–93) – »Ipsa sub dulci melle venena labent.« (*Spec. maius* IV, 368) stih iz Ovidijevih *Amores* 1, 8, 104. Iz toga istog je izvora preuzeta i ona čuvena Ovidijeva sentencija: »Ovidius in I. *Tristia*³²: Donec eris sospes, multos numerabis amicos / tempore si fuerint nubila, solus eris.« (*Spec. maius* V, 455), koje prenosi: »Ovidio dice: In prosperità troverai molti amici, e nelle avversità solo rimarrai.« (*FdV*, I) – »Ovidio govori: U tvome naprstvu i bogastvu naći hoćeš mnoge prijatelje, ali u tvoje protivština i uboštvu samo jednoga naći hoćeš.« (*CoK*, 20) – Posilović je, prevodeći *prosperità s naprstvu i bogastvu te avversitàdi s protivština i uboštvu*, malo proširio i pojasnio te pojmove, ali je i on poput njegova predložka donekle zanemario determinantu vremena, iako je ona naglašena kod Ovidija.

Ima slučajeva kada pisac *Fiore di virtù* preuzimajući Ovidijevu izreku iz *Speculum maius*: »Idem[= Ovidius] in 1. de *Tristibus*³³: Si non peccasset, quid tu concedere posses? Materiam veniae sors tibi nostra dedit. (*Spec. maius* IV, 339) vrlo slobodno nju prenosi na talijanski: »Ovidio dice: Se le persone non peccassono, la virtù della misericordia non si potrebbe adoperare.« (*FdV*, IX) pa Posilović, ne prepoznajući u predložku Ovidijev izričaj, gotovo s pravom ju pripisuje *Pismu*: »Pismo govori: Da ljudi ne bi sagrišivali milosrdie Božie ne bi potribno bilo.« (*CoK*, 66). Još slobodnije postupa autor *Fiore di virtù* navodeći u istom

³² *Tristia* 1, 9, 5–6.

³³ Usp.: »Sed nisi peccassem, quid tu concedere posses? / Materiam veniae sors tibi nostra dedit.« (*Tristia* 2,1,31–32).

poglavlju, na drugom mjestu, Ovidijeve stihove, koji u Tužaljci slijede iza upravo navedenih³⁴, a i u zbirci *Speculum maius* se nalaze pod istim brojem: »Si quotiens peccant homines sua fulmina mittat / Iuppiter exiguo tempore inermis erit.«³⁵ (*Spec. maius*, IV, 339). Prenoseći ih na talijanski jako ublažava poganski izričaj rimskog pjesnika i namjerno izbjegava spomenuti ime poganskog boga Jupitera i njegovo oružje (fulmina) bez kojeg bi mogao ostati: »Ovidio dice: Se ogni volta che le persone peccano, fossono punite, in poco tempo ne sarieno pochi.« (FdV, IX). Tu maksimu Posilovića također pripisuje »Pismu«: »Pismo govori: Ako li svaki put kada čovik sagriši da mu zato Bog učini osvetu u malo bi vremena poginuli svi ljudi na svitu.« (CoK, 68). U preslobodnom prijevodu predložka Posilović nije prepoznao Ovidijeve stihove, držeći da je izreka pogrešno atribuirana, pa je zbog njezine bliskosti biblijskom izrazu, pripisuje Pismu.

Samo u 36. poglavlju (*Della lussuria appropriata al pipistrello*) sastavljač *Fiore di virtù* između izreka Izidora Seviljskog i Ovidijeve navodi jednu jedinu Horacijevu: »Isidoro dice: Se gli lussuriosi fossono lapidati, come solevano al tempo antico, le pietre mancherebbono; tanti ne sono. Orazio dice: Le cose prospere adducono lussuria, e le femmine adducono guerre.«³⁶ Ovidio dice: Non ti muovere per pianto di femmina, che in ciò ch'ella fa, si pensa d'ingannare altrui, ammaestrando gli suoi occhi a piangere.«³⁷ (FdV, XXXVI). Taj ulomak prenosi Posilović: »Od ove zloće govori sveti Išidor: da se pobiu oni kamenom koi čine griheh putene, kako biaše u vrime staro, da bi tako pomanjkalo kamenie. Ovidio govori: Stvari koie iesu napričane donose griheh putene, a protivne smiču griheh. Iošte reče: Nemoi se ganuti za plač ženski, zašto ona misli privariti tebe i uči svoje oči plakati kada hoće.« (CoK, 192). Kako se vidi Posilović je tu jedinu Horacijevu izreku atribuirao Ovidiju premda nema dvojbe da su to doista Horacijevi stihovi: »Quem res plus nimio delectavere secundae, / Mutatae quatient.« (*Epistulae* 1, 10, 30–31) Sve tri navedene maksime sastavljač djela *Fiore di virtù* preuzeo je iz zbirke *Speculum maius* (V, 473–475), a otud, kako tvrdi Corti »egli ha assunto dai libri IV e V dello *Spec. doct.*³⁸ tutte le massime, e non sono poche,

³⁴ Tristia, 2, 1, 33–34.

³⁵ Doslovni prijevod: »Ako bi Jupiter slao svoje munje, koliko god puta ljudi sagriješe, za vrlo kratko bi vrijeme ostao bez oružja.«

³⁶ »Dallo *Spec. doct.* provengono l'unica massima di Orazio e l'unica di Cesare: *Spec doct.* V. 474: Horatius in libro *Epistularum*: Quem res plus nimio delectavere secundae, / mutatae quatient.« CORTI, 51.

³⁷ Kod Albertanija ta izreka atribuirana je Katonu (*Disticha Catonis*). Usp. FRATI, 355.

³⁸ Riječ je o zbirci *Speculum maius, quadruplex, naturale, doctrinale, morale, historiale* koju je sastavio Vincentius Burgundus episcopus Bellovacensis koju M. Corti različito citira.

di Ovidio.«³⁹ Maria Corti podastire dokaze da su izreke ne samo iz djela grčkih pisaca nego i rimskih, kao što su Ovidije, Ciceron, Seneka, Terencije i Varon, navođeni iz druge ruke (*sono citati di seconda mano*⁴⁰), tj. iz brojnih zbirki u kojima su te izreke nalaze navedene jedna za drugom po određenim temama. Tako je dokazala da većina Kasiodorovih izreka »che senza dubbio provengono da Albertano«⁴¹, tj. iz njegove zbirke *Liber consolationis et consilii*. Većina Ciceronovih, Senekinih i Terencijevih maksima sastavljač djela *Fiore di virtù* također je preuzeo iz zbirke *Speculum maius*, zatim neke iz Albertinijevih zbirki: *De amore et dilectione Dei et proximi* te zbirke *Opus de loquendi ac tacendi modo nec non de quamplurimis notatu dignissimis* kao i spomenute zbirke *Liber consolationis et consilii*.⁴² Sentencije pripisane grčkim autorima uglavnom su u *Fiore di virtù* dospjele iz *Sume* sv. Tome Akvinskog te iz ibn Ishaqove zbirke koja je iz arapskog preko prijevoda na španjolski, latinski i talijanski postala dostupna. Tu je zbirke tijekom 11. st. dopunio emir Abu'l Wefa Mubeschir ben Fatik pod naslovom *Mothtâr el Hikan* (Odabrane misli) koja je prevedena na španjolski u prvoj polovici 13. st. pod naslovom *Bocados de oro* i ubrzo potom na latinski kao *Liber philosophorum moralium antiquorum*.⁴³

Izreke grčkih pisaca koje su preuzete iz zbirke *Bocados de oro*⁴⁴ u Posilovićev predložak *Fiore di virtù* dospjele su preko latinskoga, npr. Socrates: E vido a una muger enferma que se no podia mover en su lecho e dixo: El mal queda con el mal (*Bocados*, 191) u prijevodu na latinski⁴⁵ glasi: »Socrates: Et vidit quandam mulierem impotentem ad motum localem cui dixit: Malum cum malo quiescit. (*Liber phil.* 455) u *Fiore di virtù* ta je izreka atribuirana Homeru: »Omero dice d'un'altra [femina] ch'era inferma in su il letto: Il male sta col male.« (FdV, I,p. 20), a kod Posilovića je ta ista izreka atribuirana naravnom nekom: »Naravni iošte reče jednoj [tj. ženi] koja bjaše bolesna u postelji: zlo stoi sa zlom.« (CoK, 37), ali se prema uporabi *iošte* može zaključiti da taj *naravni* je Hipokrat čija izreka toj prethodi. Za primjer donosim još jednu Platonovu izreku iz koje je očito da se sastavljač *Fiore di virtù* služio latinskim prijevodom zbirke *Bocados de oro*, a ne talijanskim zbirke *El libro de los buenos proverbios*: »Plato: Porque morir omne e dexar haver

³⁹ CORTI, 50.

⁴⁰ Ibidem, 3.

⁴¹ Ibidem, 4.

⁴² Usp. ibidem, 4–7.

⁴³ Usp. ibidem, 29–44.

⁴⁴ *Bocados de oro* u daljnjem tekstu *Bocados*.

⁴⁵ *Liber philosophorum moralium antiquorum* u daljnjem tekstu *Liber phil.*

a sus enemigos es mehor para el que pedir en su vida a sus amigos.« (*Bocados*, 239)⁴⁶ na latinskom glasi: »Plato: Melius est in obitu relinquere acquisitas divitias inimico quam in vita pauperem petere ab amicis.« (*Liber phil.* 485) u *Fiore di virtù* stoji: »Plato dice: Meglio è nella sua morte lasciare le ricchezze agli inimici, che nella sua vita per povertà dimandare servizio agli amici.« (*F.dV*, XI, p. 42) kod Posilovića: »Platon govori: Bolje iest na smarti ostaviti bogastvo nepriateljem, nego li u život svoi za uboštvo prositi od priatelja.« (*CoK*, 81).

Istražujući neposredne izvore izreka u *Fiore di virtù* M. Corti dolazi do zaključka da je do pogrešnih atribucija najčešće dolazio zbog nepažnje sastavljača *Fiore di virtù* prilikom preuzimanja sentencija iz zbirki u kojima se ime autora navodilo samo ispred njegove prve izreke, a ispred ostalih u tom nizu je stajalo samo *Idem (Isti)*. Takva vrsta pogreške je razumljiva, jer sastavljač *Fiore di virtù* nije prepisivao sve izreke, nego od njih izabirao samo one, koje su mu se činile najprikladnije za ilustraciju kreposti i mane koju opisuje. I kod Posilovića su najčešće takve pogreške jer ni on nije samo prevodio na hrvatski *Fiore di virtù* nego je prevodeći pravio izbor. Nijedno poglavlje nije čitavo prevedeno. Nekada je od više poglavlja predložka pravio jedno, neka je izostavljao, neka proširivao izrekama iz drugih poglavlja, a najčešće je jednostavno izostavljao zadnji dio poglavlja ili po nekolicinu izreka koje su jedna do druge.

Premda je Posilović izostavio doista brojne maksime svoga predložka, ipak broj od 629 izreka, koliko ih je *izvadio* iz jezika talijanskog i prenio u jezik hrvatski, impozantan je i *prikoristan svakomu virnomu karstianinu*. Te izreke su mnogi čitali – što rječito govore četiri razgrabljena izdanja Posilovićevog *Cvieta od kriposti* – mnogi su ih slušali iz usta svojih propovjednika, dakako, u njihovim propovijedima koje vrve mudrim izrekama te vrste. Nema nikakve dvojbe da su mnoge mudre izreke iz Posilovićevog *Cvieta od kriposti* zaživjele kao mudri savjeti i narodne poslovice u hrvatskom puku, a potom i u pučkoj hrvatskoj književnoj tradiciji. To je bio put kojim su, ma kako djelomično i iskrivljeno, Seneka, Ciceron, Ovidije, Juvenal, Ezop, Sokrat, Platon, Aristoteli i drugi antički autori dospjeli u hrvatsku književnost. Put, kojim su mudre izreke Platona ili Sokratove itd. došle k nami, graniči gotovo s nevjerojatnim: s grčkog na arapski, potom na španjolski, pa latinski te talijanski i napokon na hrvatski.

⁴⁶ U zbirci *El libro de los buenos proverbios*, 29 glasi: Plato: Porque es mas conveniente que lleve onbre el haver a sus enemigos que non haver a pedir algo en su vida a sus amigos.

IZREKE IZ CVIETA OD KRIPOSTI P. POSILOVIĆA

Aleksandar

1. Noć iest učinjena za misliti ono što čovik ima činiti obdan. /97/
2. Bolie iest imati smart negoli gospostvo od ništa. /144/
3. Moć čovičanska uzdarži se na tri načina: parvo, zadobiti priatelie; drugo, imati milosarđe od drugih; treti ie prostiti nepriatelie, zašto osveta ne more biti brez štete. /68/
4. Osveta ne more biti brez štete. /68/
5. Plemenitu sarcu pristoi se spomenuti od dobra učinjena i zaboraviti psovke aliti psovania. /170/
6. Pokloni družiem, ako hotieš da druži poklone tebi. /76/
7. Sve se stvari potvardiuiu po svitovanuu. /99/
8. U onogar u komu imaš viru nemoi imati u njemu sumnju ali misliti štogodir od njega, zašto smutnja iest uzrok od mnogo zalah. /125/

Ambrozije

9. Isto dogodi se iednoi ženi, i iedan drugi izgubi videnie od očiu, i iošte kolicu iesu ubieni u isti postelia. /197/
10. O prokleta posteljjo, koja iesi uzrok od vičnje muke paklene. /197/

Andronik

11. Ne budu tvard aliti lakom, zašto lakomost iest smartni grihe. /149/
12. Poštenie iest naredba koja se ima obslužiti u ostale stvari. /205/
13. Svakoi stvari potribna iest mira, brez mire ne produži stvar nijedna. /203/
14. Tvardost jest nehotiti prominiti svoga naređenja za nijednu stvar. /149/
15. Udobština iest iedna slatkost od riči za faliti i kogagodir potegnuti ga kako ribu na udicu i iošte mu dati dobrie rieči, samo za ugoditi mu, a ne za njegovu korist. /91/

Andelik

16. Lakomost ne ostari nigdar, ni navidilac odpočine uvike. /84/

Aristotel

17. Koliko čovik iest veći, toliko čini veće načina za imati veće priatelja. /21/
18. Alesandro, čuvai se prolivati karv čovičansku protiva razlogu, zašto čovik kada ubie drugoga brez razloga, tako hotie biti učinjeno i njemu. /115/
19. Blaženstvo ljudi nie drugo nego ljubav i priateljstvo. /21/
20. Budalast iest oni ko govori i virue da srića daie dobro i zlo. /97/
21. Čini poštenie drugiem, zašto jest poštenie onigar tko ga čini. /169/
22. Da budu pomale tvoie riči i nemoi postaviti tvoie uši čuti svaku rič, košte učini vele putah, koliko da si gluh. /208–209/
23. Dati onomu tko nema potrebe, toliko iest, koliko prolivati vodu u more. /73/

24. Gdi iesu mnozi razumni, ondi jesu mnoge istine. /208/
25. Grihe puteni iest rasutak tilisni, skarčanie života, razbieenie kriposti, pomnjkani zakona. /193/
26. Hoćeš li ti poznati čovika dai njemu gospostvo i tako zločest izlazi hohol, a dobar dohodi ponizan. /169/
27. Istinita plemeština iest kakono zraka od sunca koia udarah svarhu kala, i ne iskalia se od neplemeštine. /217/
28. Ključ od slobodne istine: ima se vele misliti, i zato malo misliti čini mnogo zabluditi. /97/
29. Koi rasipa bogastva nenačino, barzo doće na uboštvu. /74/
30. Koliko cablo veće iest, toliko veće čini temeljstvo. /21/
31. Ljubav ne iziskuie drugo negoli stvar koju čovik ljubi, da ona stvar ima dobro. /25/
32. Malo misliti čini mnogo zabluditi. /97/
33. Mudrost daie dobro, a budalaština daie zlo. /97/
34. Ne buti tvoi iezik barz reći rič, zašto budalasti nasliduiu svoje misli. /208/
35. Nelakomost iest dati svoga blaga s mirom liudem dostoiniem i potribnitiem. /73/
36. Nemoi rasmietnuti viru komugodir, zašto ne dostoi čoviku budući ovo stvar bludništvah i dičiska. /119/
37. Nemoi stati u onie zemlia gdi jesu mnogi gospodari, zašto u taki mistie imaiu vetiu oblast zločesti negoli dobri i budalasti negoli razumni. /109/
38. Nijednomu more biti dobro, budući sam. /21/
39. Od vetie obtiestvo donosi pogardu. /107/
40. Ono što se dae nedostoiniem i nepotrebniem, ono iest sve izgublienno. /73/
41. Punom rukom dai ubogomu u njegovu potribu. /74/
42. Starci jesu po naravi sumnjivi zašto su kušali mnoge stvari. /121–122/
43. Svaka stvar odvećie vraća se u žapast, i svaka stvar odveće puna razbia zaklopac. /204/
44. Svit iest niko iskušanie koje izlazi od iedne stvari u drugu; nastoianie iest u stvari koje imaš činiti. /94–95/
45. Tko daie vetie negoli more dohodi na zlotiu rasutka. /73/
46. Tko iest netemeljit sve stvari svoje postavlja na sriću. /153/
47. Tko ima barvno u očiu nemoi reći drugu svomu, da izvadi slamku i[z] svoga oka. /213/
48. Tko muči poznaie drugoga riči, a ne muči čini poznati svoje. /208/
49. U onie stvarie koje iesu svitovane čovik ima biti pomnjiv, a u svitu ima ga činiti polagano. /99/
50. Usdaržanie mene iest učinio čista, a nauk mene učinio razumna. /99/
51. Volja čovičanska gane se po poznaniu, potomtogar gane se uspomen, i tako se okrene u dragost ono mišljenje od stvarii što iest misao. /8/
52. Zlamenia od plemeštine iesu ova: biti irki protiva zlotiam, boiati se sramote, i imati milosardie od iskarnjega, biti ponizan, imati iakost iunačku i biti brez grika. /217/
53. Živine iesu one, koje nasladuiu voliu od prošdarstva. /183/

Augustin:

54. Poštenie ljiusko stoi u pogledu očiu. /216/
55. Da ima biti način u ljubljenju. /10/
56. Dar koi se daje protiva svoioi volji nije dar negoli iedno uzetie posilicom. /116/
57. Hotieš li ti učiniti dobro tvoiu osvetu ostavi ie Bogu. /62/
58. Ima misliti ako iest dobro ono, što hoće govoriti. /206/
59. Istina iest govoriti s ljudmi brez prilike od laži. /127/
60. Kako vino opia liude, tako čini odvećie govorenje. /206/
61. Lav ne čini nigdar boia s mravi, ni orao ita muhe. /144/
62. Ljubav Božia iest svarhu vie ostali stvari. /11/
63. Milosarde iest imati u svomu sarcu od drugoga žalosti i tugah. /64/
64. Mnoge pute glas puka iest glas Božiji. /129/
65. Nemoi suditi nigdar nijednoga čovika za riči, negoli za zla dila. /148/
66. Nijedan čoviek može ljubiti koiu stvar ako parvo od one stvari neima koga poznanja. /7/
67. Nijedna stvar bi na svietu bolja, ni takoćer gora od žene. /38/
68. Ništanemanje meu ljudi ne more biti zlotia od nenavidosti. /44/
69. O ti koi gredeš ištući i pitajući mira, hoćeš li ti da tebe naučim ga naći i imati ga? Postavi tvoie sarce u ljubav Božiu, a ne u tužne stvari ovoga svieta. /15/
70. Ono iest dar koi se po volji daie. /116/
71. Svemogući Bog iest vas istina i tako smo daržani ljubiti istinu. /127/
72. Svitovnomu veseliu dogadia se i slidi vazda u dilie tuga i žalost. /46/
73. Tko ima nenavidost ne more ljubiti. /44/
74. Tko ne ljubi istinu sagrišue stanovito. /127/
75. Vetie ima se boiati neposlu, negoli smart. /177/
76. Za pet stvari iest dostoino činiti voisku po razlogu, to iest: za viru, za pravdu, za imati mir, za stati u slobodi i za pobignuti od sile aliti iakosti. /63/
77. Ima biti način u ljubljeniu, zašto naiparvo čovik ima ljubiti Boga svarhu vie ostali stvari od svieta, potom togar ljubiti iskarnjega svoga kakono sebe istoga. /10/

Avicena

78. Tko hoće da mu sve stvari jesu drage i dobre, običaj nji ritko. /204/
79. Ženi koia učaše štiti, reče: »Ne usmnožai zla sa zlom.« /37/

Barnard

80. Ljubi mir ako hoćeš biti miran u duši i tielu. /55/
81. Mir iest čistotia pameti: priproština duše, slatkost sarca, odpočintie života, produienstvo od ljubavi i družba od ljubavi polak iskarnjega. /55/
82. Nijedna iest stvar na svitu koia tebi ne čini tugah, samo onomu ne čini koi pozna Boga i ufa u njega za imati njegovu milost. /52/
83. Obćiti čovik i žena zaiedno i ne sagrišiti vetie iest stvar negoli uskrišiti martve. /186/

84. Parvo hoću da mi se digne život nego da se ia pustim dobiti od neveselia ali zlovolstva. /51/
 85. Sva iesu stvorenja učinjena za službu Boga. /177/
 86. Veliko iest čudo ono od hoholie, da ne mogu pribivati meu ljudmi ni mogu poletiti na nebu s anđeli. /176/

Bazilije

87. Kakono konju među se žvale uztegnuti ga, tako se pristoi ustegnuti voliu našu od zla jidenia i pitia. /179/

Beda Časni

88. Tko iest priatelj dvama nepriateljem, vazda hotie biti u sumnji i iednomu i drugomu, i nigdar netie naći svarhe. /125/

Bernik

89. Budi temeljit u svakoi stavri, ali naiveće u svome zakonu karstianskomu, zašto inako hoćeš biti kakoti budalast. /153/
 90. Tko se zlo vlada često se svitue. /153/

Boetije

91. Niedna more biti vetia žalost i tuga koliko budući bio u obilstvu i bogastvu, paka upasti u iedno uboštvu. /50/
 92. Pet stvari razbia pravdu: to iest, ljubav, nenavidost, možba, strah i platia. /107/

Celzo

93. Bolie iest zacarlieniti se u obrazu od sramote, negoli imati bolest u sarcu, za budući dao komu čoviku vetie negoli moreš. /79/
 94. Kada gospodar od broda ima dobro vrime i tako tada ti on sumnja, da ne pogine i pripravlia se za zlo vrime, takoti ima činiti čovik u vrime od obilnosti i bogastva. /81/

Ciceron

95. Ako ti liubiš ustegnutie digni tia sve stvari i ustegni sve tvoie volie zleh. /158-159/
 96. Čovik ima biti iak u boiu i podnositi protivštine. /137/
 97. Čuvati se učiniti ono što virueš da će priatelju biti marsko i neugodno. /20/
 98. Da ljubav temeljita, aliti svaršena, nie drugo nego ljubiti drugoga neposilice ni za strah, ni za korist koia se more imati od njega. /31/
 99. Imai vazda malo rieči, ako ti hoćeš biti drag mnozima. /209/
 100. Imenovanie malo vrime produži. /148/
 101. Iskušenie priateljstvo, istinite i dobre ljubavi iest ljubiti svoga priatelja s praviem i čistiem sarcem. /20/
 102. Kada čovik hoće učiniti se dionik s drugiem i ovo iest dobro priateljstvo i ljubav. /20/
 103. Lakomost nie drugo negoli oholost i volia i želenie imati i dobiti praviem ali nepraviem načinom stvari. /82/

104. Nemoi se sarditi zašto tebi sarčba čini svako zlo. /59/
105. Nijedna stvar iest poštenia, negoli nebiti lakom. /77/
106. Nijedna stvar iest toliko lipa i dostoina liudem koliko imati u sebi stanovitost i istinito temeljstvo. /151/
107. Oni ne vlada druge koi se sasviem dao na grihe puteni, tko ovo običaj biti će podložan njemu vetie negoli sluge gospodaru. /190/
108. Pamet čovičanska more se zvati bogastvo, a ne pinezi. /81/
109. Pametan ne sumlji, negoli ufa; ne uzdiše, negoli prociniuie. /96/
110. Parvo nego ti progovoriš misli u tvomu sarcu veće putah ono, što imaš i što hoćeš govoriti, i tako ćeš malo puta faliti. /206/
111. Parvo nego ti progovoriš, imaš promisliti s kiem hoćeš govoriti. /206/
112. Pravda iest mati od vie kriposti i brez nje nijedna stvar more produžiti. /107/
113. Priatelj se dobiva i usdarži: daržati ga do potribe. /20/
114. Priatelj se dobiva i usdarži: faliti ga gdi njega nie. /20/
115. Priatelj se dobiva i usdarži: štovati ga i pošteno mu činiti gdi iest on. /20/
116. Priateljstvo iest da čovik hoće dobro i korist svoga priatelja i tako se ne bri-neći za svoje dobro vlastito. /19/
117. Sa svaki buđi dobrostiv, a ne udoban, i s maliem imai občinu. /92/
118. Veličastvo čovičasko iest u mišlieniu, u ričie i dilovati stvari korisne, visoke i koiie valiaiu, a navlastito za dušu svoiu. /143/
119. Vetie iest nemilostiva stvar boiati se smarti, negoli umriti. /141/
120. Volia iednoga čovika poznaie se po dilie njegovi. /145/
121. Zatvori svoje skrovistvo u tavnicu svoga sarca ako hoćeš da ga družie ne razumi. /210/
122. Zlo diže se drugiem zlom, kakono gvozde tare se družiem gvozdem. /63/

Ciprijan

123. Lakomi mogu se zvati pogani, zašto kakono pogani klanjaiu se idolom od zlata i srebra. /85–86/
124. Lakomi ne viruii da iest drugi Bog negoli nji pinez. /86/

Damesken

125. Tko liubi savaršeno, vazda stoi u strahu od one stvari koiu liubi. /126/

David

126. Bože razori sve one koi iesu ovaci i iošte iezike nepravedne. /124/
127. Čovik govornik neće biti nikadar poljubljen. /208/
128. Da duša tvoia blagosliva Gospodina i nigdar se ne zaboravi od takie dobara. /185/
129. Početak od mudrosti iest strah Božiji. /96/

Dekret

130. Tko ima zao početak ne more imati dobru svarhu. /97/

Diogen

131. Slatko pokaranie priatelja u skrovitu donosi ljubav, a nemilostivoi očito donosi nenavidost. /89/
 132. Tko hoće biti poliubljen od priatelja pokarai ga skrovito. /89/

Fedro (Ezop)

133. Često oni koi veće prime čine manje od ostalie. Deveta zlotia jest kleti drugu. /212/
 134. Oni koi iest pun privarah ne prašta nigdar. /124/
 135. Pas liubi kosti tia dokle nahodi jisti, pčele liube cviet dokle iest liep. /93/
 136. Slatke riči donose zločesta dila. /93/
 137. Slobostina ne bi se dobro prodala za svo zlato od svieta. /194/
 138. Tko iest običaian privariti ne more se uzdaržati, da ne privari. /124/
 139. Tko ima ono što se pristoi, ima se zadovoljiti. /194/
 140. Tko mora biti svoi, ne budi drugoga. /194/
 141. Ubiti drugoga nemoi se pustiti privariti od nikoga. /115/

Galen

142. Za vele i za malo, svaka se stvar razruša. /204/

Gargur

143. Grihe puteni smuče tielo, ockvrnuie dušu uzima ti divičanstvo i krade ti poštenie i iošte ime dobro. /190/
 144. Istinita ljubav čini dilovati i činiti velike stvari, ako iest istinita ljubav i akoli ne čini rečeni stvari nie prava ljubav. /26/
 145. Mnoge riči obiluiiu u ustie budalastie, a čovik koi iest razuman govori po malo. /209/
 146. Mnozi tarču na zamirku ali nju uzme koi bude napritkovati u temeljstvu. /151/
 147. Ne more se učiniti vetia osveta nenavidljivu, negoli činiti dobro. /44/
 148. Nema veće muke na svietu negolie nenavidost i gdi iest nenavidost ne more biti ondi ljubavi. /44/
 149. Niiie nijedna zlotia, koia veće potlači tielo koliko grihe puteni. /187/
 150. Od griha putenoga izlazi tužna služena. /190/
 151. Tri stvari naode se proti sarditu, to iest: slatko odgovoriti i iošte mučati, ali se diliti od njega koi iest sardit. /62/
 152. U svakoi stvari nahodi se koiagodir stvar, ali se ne nahodi u lakomosti koia se nigdar ne nasiti. /82–83/
 153. Za laž citia lažacah istina nie virovana, to iest, tko nju govori. /133/

Herment

154. Nemoi karati nijednoga, ako on ne čini svoje obrane i također nemoi skniti vele da kogogodir ne bi učinila poginuti pravdu. /107/

Hipokrat

155. Nie stvari tako iake da razum čovičanski ne more dobiti nju. /144/

156. Jednoi ženi, koja nosaše oganj u ruci, reče: »Jedan oganj nosi drugi oganj, ali veoma jest vrući oni koji ga nosi, negoli oni koga nosi. /37/

Horacije

157. Drugo jest reći ieđnu rič, ali stvar za igru ukazuići da ima dobru misao, a drugo imaiući zlu. /212/

Isus Krist

158. Hodite dokle svetlost imate, da vas tmine ne obastru. /83/
 159. Prosti družiem, ako hotieš da bude prošteno tebi istomu. /68/
 160. Tko se ponizi, biti će usvišen, a tko se uzvisi biti će ponizan. /168/

Izidor Seviljski

161. Bolie jest mučati negoli govoriti stvar, koja nije čuvena od družie. /214/
 162. Čovičanska stvar jest sagrišiti, anđeoska jest okrenuti se, diavolska jest napritkovati u grihu. /61/
 163. Čovik koji žive u miru, žive prislobodno i nigdar ne more imati malo, zašto tko ima mir dosta ima svakoga blaga. /56/
 164. Da se pobiu oni kamenom, koji čine griheh putene, kako biaše u vrime staro, da bi tako pomanjkalo kamenie. /192/
 165. Gdi jest zlotia prošdarstva u njemu jest grihe puteni i mnozi ostali grihesi. /183/
 166. Kako jest hoholost korin od sve zala, tako ti jest poniženstvo kraj od sve kolicie kriposti. /176/
 167. Kokoš citia iednoga iaia čini veliku buku i tako se čini čuti od lisice. /147/
 168. Mir jest svarhu svakoga bogastva ovogar svieta. /56/
 169. Ne ima se faliti oni koji počme, nego oni koji svršiši. /151/
 170. Nemoi se činiti jednak svoiem stariem, [n]i mala ni velika nemoi rasarditi. /169/
 171. Ništa more biti gore nego sumnia i oholost. /125/
 172. Nosi vazda sramovanie prid obrazom. /205/
 173. Oni koji običaj dvostruke riči, neće privariti Boga, koji sve znade. /212/
 174. Poniženstvo jest kraj od sve kolicie kriposti. /176/
 175. Poslu jest skalin od sve kriposti. /170/
 176. Tko ima mir, dosta ima svakoga blaga. /56/
 177. Zaludu se muči ali muku čini protiva ostaliem zlotiam oni, koji neće ustegnuti prošdarstva. /183/

Jakov

178. Ako narav čovičanska kroti sve živine, bolie more ustegnuti svoi iezik. /209/
 179. Budi svaki barz na slušanie, sknilac na govorenje. /61/

Jeronim

180. Čistoća lako se izgubi koji ne ustegne sarca i iezika i također očiu. /186/
 181. Male pute u bogastvu obslužue se čistoća. /190/

182. Na veličastvo od kriposti dohodi se ne po veličastvu, negoli po poniženstvu. /168–169/
 183. Svi su grisi ostarili u ljuskomu narodu samo lakomost nie, koia se čini svaki dan pomladia. /84/

Ješua

184. Hoholost iest početak od sve grihah. /175/
 185. Kakono voiska smanjkava robu, takoti hoholost rasipa kuće pribogate. /176/
 186. Koliko vetie iesi velik toliko vetie se ponizi i tako na ovomu svietu i na drugomu prid Bogom ti hoćeš naći milost. /168/
 187. Koliko vetie iesi velik toliko vetie se ponizi i tako na ovomu svietu i na drugomu prid Bogom ti hoćeš naći milost. /168/
 188. Nemoi prositi stvari vetie visoke od tebe i nemoi iskati jošte manje od tebe. /168/
 189. Nemoi protiva reći istini po nijedan način, zašto ne bi mogao učiniti stvar goru. /129/
 190. Sinko za poštenie dobiti ćeš od Boga i također od svieta dobru milost. /169/
 191. Slatke riči uzmnadžaiu priatelje, a kroteh nepriatelie. /213/
 192. Svaka mudrost dohodi od Boga. /96/
 193. Svirke lipie čine sladak glas, ali svarhu svegar, oni glas od usta jest naislađa. /213/
 194. Vino i pšenica veseli sarce čovika, ali mudrost svarhu svagar. /96/
 195. Zatvorite vaše uši tarniem, ako ne morete imati drugoga za ne slušati govorenia od ništa, što donose zli iezici. /212/

Egidije:

196. Pravda gine u onie, koi posilice vladaiu. /108/

Job

197. Ia došao goho na ovi sviet i kako brez tame tai živio sam, a sada na svarsu poznaiem, da ia nisem ništa. /14–15//
 198. Ako bi hoholost hotišla svarhu oblakova, i jošte da takne nebo, naiposlje vratila bi se u oblake. /176/
 199. Svoi kluh okrenuti će se unutra svoga tiela u jid od zmie otrovane. /136/

Juvenal

200. Čini da si milosardan, zašto iest milosarde studenac od kriposti. /68/
 201. Nemoi ukazati tvoie volie od koga imaš pitati svita, zašto svaki govori dobrovolio drugiem ono što virue da njima iest drago. /98/
 202. Od sve stvari srida iest naibolia. galen reče: za vele i za malo svaka se stvar razruša. /204/
 203. Pinezi nisu lakomoga, negoli lakom pineza. /85/
 204. S priatelji ne ima se družtvo činiti, tko ne ima poštenie u sebi. /177/
 205. Sumnja ženska iest tolika da vazda donosi nenavidost onomu tko liubi, ali dobro hotienje muža. /125/
 206. Sve ostale stvari od nokie falienie iesu, a od nokie kuđene ali virnost iest od sve naipofaljenja. /119/

Kasiodor

207. Kakono spuga ne more vratiti vode ako ne stisneš okolo nje, takoti od lakoma ne more se imati stvar nijedna, nego lako posilice. /85/
208. Kakoti čovičanska narav po svakdanioi mucu nauči se, takoti po ispravnosti čini se budalasta. /52/
209. Nemoi biti lakom, ni po iedan način ne učiniti milosardia, ako hotieš naći ga za sebe. /68/
210. Nijedna stvar more biti gora na svietu negoli izdastvo. /124/
211. Sarčba iest mati od sve zala i što se godir čini sarčbom i rasardivši se, ne more biti pravedno ni također pošteno. /60/
212. Svarhu sve nemilosardiah od svieta iest ovo naivete hotiti sebe obogatiti od znoia aliti muke od tužnoga i ubogoga. /72/
213. Tko liubi uboštvu, liubi Isukarsta, koi iest vazda iamao od uboštvu pomnju. /79/

Katon

214. Ako ti prosiš od druzi, prosi stvar razložitu, zašto iest stvar budalasta prositi, što se more ne dati s razlogom. /77/
215. Budi tako dobar druziem, da za učiniti dobro njima ne učiniti zla sebi istomu. /78/
216. Budi temeljit kako stvari iziskuiu. /151/
217. Dai misto svomi stariemu. /169/
218. Dai tvoie drugiem, ali gledai komu daieš. /77/
219. Iesi li protivan ostaliem, samo da nisi sebi istomu protivan. /211/
220. Kada iedan čovik fali te, spomeni se da iest tvoi sudac, i nemoi virovati vetie druziem od tebe, nego ti sebi. /93/
221. Kada iedan tvoi ubog priatelj dade tebi iedan maho dar, primi ga dobrovoljno i spomeni se pofaliti njega veoma. /170/
222. Liubi tako ostale, kako iesi drag sebi istomu. /78/
223. Misli vazda ono što more sliditi, zašto lako se more providiti onomu zlu parvo vidienomu. /97/
224. Nemoi biti taštoslavan, ako hoćeš ukazati se dobar. /147/
225. Nemoi se rugati druziem, zašto nitko nie na svietu brez pomanjkania. /214/
226. Nemoi se rugati govorenju drugoga, to iest, da ti ne budeš karan od iedne prilične stvari, zašto iest neupravna stvar pokaraocu kada svoi grihe kara. /214/
227. Ništa manje onogar koga karaš brez pristanka, premda bude zao, nehoteći tvoga karanja, ako iest tvoi dragi priatelj, nemoi ga zato ostaviti nekaraiuci. /89-90/
228. Sarčba zabraniue razumu da ne more poznati istinu i zato nemoi se rasarditi brez razloga. /61/
229. Spomeni se faliti dobro učinjenje koje iest tebi učinjeno. /170/
230. Što si obećao iednomu nemoi obećati drugomu. /129/
231. Trati tvoie stvari s razlogom, zašto usmožaiuci tratu potratu češ ono u prikratko vrijeme, što si s mukom u dugo vrijeme dobio i sato znai ga razgoditi po načinu. /78-79/

Klaudijan

232. Ne ima od nemilosti opačie stvari ni gore na svitu, koliko iest od iednoga čovika neplemenita koi ima gospostvo, a ovo čini. /71/

Knjiga od zloća

233. Bog usta čoviku učini veoma manjah negoli ostaloj živini, i ovo Bog učini da bi bio uzdaržan od prošdarstva. /179/

234. Kako carv grize darvo i marmiac aljine, takoti nenavidost grize aliti tlači čovika. /43/

235. Nijedan grih aliti zlotia ima, koia se toliko običaji na onomu svietu, koliko lakomost. /84/

236. Oni iest navlastito lakom, koi darži ono što ima potratiti, a trati ono što ima usdaržati. /82/

237. Prošdarstvo čini bolesno tielo, smanji život i sve nemoći ostale izlaze od njega. /182/

238. Prošdarstvo čini nemoćnu panet i opaia iezik. /182/

239. Prošdarstvo pamet učini od ništa. /182/

240. Prošdarstvo potlača razum. /182/

241. Prošdarstvo razbia uspomen. /182/

242. Prošdarstvo smućuie karv. /182/

243. Prošdarstvo uvodi griehe puteni. /182/

244. Prošdarstvo zaslipljue oči. /182/

245. Svaka zla izlaze od prošdarstva. /182/

246. Kada čovik dobio [j]e sve griheh, naiposlji mu ostane tašta slava. /147/

Longin

247. Izdainiku smart mu iest život, zašto ako čini virnost nie mu virovano i gdi obći svaki ga odgoni. /124/

248. Kakono ptice stiskuiu krila kada hoće letiti u visinu, tako ti se pristoi stisnuti se tko hoće doći na gospostvo. /169/

249. Tko učini zlo drugomu primiti će ga on za sebe i tako netie viditi odku[d] će mu doći. /116/

250. Tko za koiu stvar očituie stavr skrovitu drugoga, neće naći tko hoće se virovati u njega. /210/

251. Za tri stvari čovik more doći na veliko gospostvo, a to iest običajiući virnost daržati, govoreći istinu i ne misliti stvari od ništa aliti neplemenite. /119/

Lucifer

252. Za dvi stvari čovik poliublien iest: parva iest za iakost, a druga iest za virnost. /137/

Makrobije

253. Kada iest trava zelena lako se iskorini, ali kada ie utemeljila svoje žile, ne more se iskoreniti brez muke. /97/

Makron

254. Pravda iest dati, ali činiti svaki svoi razlog. /105/

Matej evangelist

255. Svaka koiagodiir hoće da učini vami ljudi i vi isto učiniti njima. /41/

256. Ulizite na vrata tisna, zašto prostrana iesu vrata i široka i put koi vodi na pogibno. /18/

Mudri

257. Čovik sardit iest kakoti oganj. /60/

258. Darži ukopano u sarcu ono. što tebi iest rečeno skrovito. /211/

259. Koi se lako rasrdi, barzo poteče ukazati svoiu sarčbu, ali koi nju sakrie, on ie veoma pametan. /60/

260. Koi svoiu sarčbu sakrie, on ie veoma pametan. /60/

261. Misliti vele čini stara čovika parvo vrimenta. /60/

262. Nemoi se davati tugi aliti žalosti, negoli izri nju od sebe, zašto iesu mnogi umarli ožalostivši se. /50/

263. Od žalosti nie koristi, i po njoj dobivaiu se mnoga zla dogadiania. /50/

264. Parvo nego se karv prolie, čuie se kletve i pritnje. /213/

265. Parvo negoli se užije oganj digne se dim. /213/

266. Promisli iošte, u vrime obilnosti, da se mnoge pute prominuue vrime u iedan dan. /78/

267. Prosdarlstva iesu nerazložita volia jisti i piti. /181/

268. Spomeni se od uboštva u vrime obilnosti i od obilnosti u vrime od uboštva. Mnoge se pute prominuue vrime u iedan dan. /78/

269. Usdaržanie iest ustegnuti svoiu želju i priložiti se svakoi stvari, a nie bolie stvari nego se usdaržati od svakoga griha smartnoga, koi tebe čini povesti u muke paklene. /178/

270. Većega izdaistva ne ima, negoli očitovati stvar drugoga. /211/

271. Zatvori svoje skrovistvo u tavnicu svoga sarca, ako hoćeš da ga družu ne razumiu. /210/

272. Želja ljubesna i sarčba barzo skračuiu živoz čovika. /60/

Naravni

273. Bolia iest smart negoli gorah živ. /50/

274. Da prilika svoiom prilikom lako se združie meu sobom. /30/

275. Da život čovičanski jest veselie sarca, premda ne ima se veseliti u stvarii koiie iesu grisi, negoli u kriposti dobre. /44–45/

276. Jednoi (ženi) koja biaše bolesna u postelji, reče: »Zlo stoi sa zlom.«. /37/

277. Iezik ukazue ono što iest sakriveno u sarcu. /213/

278. Karai dobra i čini se bolji, karai zločesta čini se gori. /104/

279. Malo jie da čine gorak med, takoti malakna zloća razmetie mnoge kriposti. /204/

280. Tko bude ustarpļjen biti će cinjen. /138/

281. Tko hoće uloniti se pogibli, združu se s čovičastvom. /217/

282. Tri stvari izgone čovika iz kuće, to iest, dim, kuća zlo pokrivena i ljuta žena. /37/
 283. U žalosti nie koristi i po njoj dobivaiu se mnoga zla dogadiana. /50/
 284. Veće imaiu se ljudi paziti od nenavidosti roske i priateljske, negoli one nepriateljske. /44/
 285. Veselje, što iest učinjenje od ljubavi, iest odpočinitie duše i zadovoljstvo sarca, obeseliti se u komugodir naslađeniu. /45/

Naučitelji

286. Pokaranie iest iedno činjenje od ljubavi, karati druge s razlogom od činienia i od rieči po razlogu kako se pristoi. /88/

Ovidije

287. Biži isprasnost i tako će poginuti grihe puteni. /186/
 288. Hotieš li ti dati dobro, dai na vrime. /76/
 289. Mladac koi čini putene grihe sakrišuiie, ali starac učini se budalast. /193/
 290. Nemoi se ganuti za plač ženski, zašto ona misli privariti tebe i učí svoje oči plakati kada hoće. /192/
 291. Nenavidost vazda čini vetie žita na drugoga njivi, negoli na svoioi. /44/
 292. Pod medom sakriva se nemilostiv otrov od dobstine. /92/
 293. Potrati obilno, kada iest potreba, i nemoi marmliati. /76/
 294. Sarčba iest rasutak od sve kriposti. /61/
 295. Stvari koie iesu napričane donosi griheh putene, a protivne smiču griheh. /192/
 296. Stvari zabranjene čine te imati vetiu voliu za imati nji. /159/
 297. Tko daie dosna ne umie dobro dati. /76/
 298. U tvomu napristvu i bogastvu naći hoćeš mnoge priatelje, ali u tvoie protivštine i uboštvu samo iednoga naći hoćeš. /20/

Pavao apostol

299. Ako iedan slipac vodi drugoga, iedan i drugi upasti će. /107/
 300. Bog iest ljubav i koi pribiva u ljubavi, pribiva s Bogom i Bog š' njime. /16/
 301. Lakomost iest koren od sve zala. /84/
 302. Milosarde iest korisno isprositi od Boga svaka dobra ovogar svieta, također i drugoga. /65/
 303. Mudrost iest ovoga svieta budalaština Bogu; tako tko viruie znati veće, zna manje. /14/
 304. Nečiste riči razbiaiu dobre naravi aliti nauke. /213/
 305. Nitko ne more zatvoriti sarce svoje od onogar koga ljubi. /26/
 306. Oni koi ne zna vladati sebe istoga ni svoje obitelji, gore hoće vladati ostale. /107/
 307. Ponukuie dokle vrime imamo, diluimo dobro, to iest, na ovomu svietu. /83/

Petar apostol

308. Bog iest protiva hoholliem, a ponizniem daie svoiu milost. /168/
 309. Bolia iest stvar dati, negoli primiti. /78/

Pismo

310. Ako bi svaki put kada čovik sagriši, da mu zato Bog učini osvetu, u malo bi vrijeme poginuli svi ljudi na svijetu. /68/
311. Bludnici prodaju kraljestvo nebesko za jedno malo, i od ništa ovoga naslađena. /28/
312. Bob hoholijem odoliva, i poniznijem daie milost. /166/
313. Čini svakomu dobro u vrijeme svoga života. /83/
314. Da ljudi ne bi sagrišivali, milosarđe Božije ne bi potrižno bilo. /66/
315. Lakomost iest koren od sve zalah. /83/
316. Lakomost iest korin od sve zalah. /83/
317. Tko hoće sakriti jednu laž, ima veoma veliku muku. /129/
318. Tko hoće sakriti istinu ima muku, a tko hoće sakriti jednu laž, ima veoma veliku muku. /129/
319. Tko hoće sakriti istinu ima veliku muku, a tko hoće sakriti jednu laž, ima veoma veliku muku. /129/
320. Tko liubi istinu biti će on poljubljen od Boga u sva svoja dilovanja. /128–129/

Pitagora

321. Ako ruka učini zlo očima, a zub jezika uvridi, ne čini se zato osvetu, zašto bi bila protivna sebi istomu. /68/
322. Kakoti samar tovareta drugomu iest od njega korist, a njemu tužnu iest šteta, takoti i zlotia od lakomosti, drugomu iest na njegovu korist, a lakomu povratu se na štetu. /84/
323. Mučan iest ali bolestan koi ne ima, ali vetie iest bolestan oni koi običavaše imati, a sada nema. /51/
324. Nijedan dogovor ali svit iest bolji od onogar koi se daie u brodu kada iest strašno na moru. /98/
325. Od žalosti dohodi ubošstvo i otuženie veliko. /51/
326. Trave zelene rastu kod vodah, grihe puteni rađa se od igrania, pivania i od zvonienia. /187/
327. Zlotia od lakomosti, drugomu iest na njegovu korist, a lakomu povratu se na štetu. /84/

Platon

328. Čoviku pametnu ne pristoi se ožaklostiti se. /51/
329. Mudrost brez iskušania i brez pomnie malo valia. /99/
330. Bolia iest smart negoli ne boiati se sramote, zašto ne more biti gora zloćia od nje. /205/
331. Bolje iest na smarti ostaviti bogastvo nepriatelijem, negoli u život svoi za ubošstvo prositi od priatelija. /80/
332. Budalasti iesu brez pristanka, kako iesu oni budalasti očito i vazda. /101/
333. Budalasti iesu niki, koi imaiu dosta dobar razum i oni zovu se misenčani, a to iest, kako se misec prominue, onakoti i oni. /102/
334. Dostoi se izgubiti službu oni, koi je čini, a on se čineći moliti i također čineći je neveselim obrazom, to iest, marmliaiući, i kada se kaie da iest služio i opogovara službu tada. /177/

335. Druzi iesu budalasti od zlovolie, kakono oni, kojem manjka pamet. /102/
336. Hoćeš li poznati tko iest prikladan ali priličan tebi, gledai onogar koi tebe ljubi brez tvoga koga dobra, koie si mu učinio. /32/
337. Hoholost šteti liude i koliko iest vetia toliko mi se gore poznaiemu. /175/
338. Iest od mnogo vrsti budalasti. /101/
339. Imati mir zaiedno s kriposti dobriem, a voisku ali nemir imati imamo zlotiami ovogar svieta. /56/
340. Kakono voda gasi oganj, takoti čovičastvo gasi pomanjkania. /217/
341. Koliko čovik vetie uzdiže se, toliko vetie gubi ljubav svoga gospodina. /109/
342. Ljubav ne ima očiu, i zato koi su tako ljubesnivi od ljubavi tilesne, da se ovi zovu slipi i budalasti. /27/
343. Malen kamen privali naivetia kola. /80/
344. Nauči koiu dobru mastorii i biti hoćeš vazda slobodan, zašto dobra mastoria ne gubi se nigdar. /79/
345. Ne želi nigdar dati svit čoviku koi ima oblast svarhu tebe. Ako bi mu se okrenulo u koiu štetu postaviti hoće onu štetu svarhu tebe. /108–109/
346. Nekiem ženami koie plakahu iednu ženu koia biaše umarła, reče: »Zlo iedno se otužilo i plače drugo zlo izgubljeno.«. /37/
347. Nemoi pogarditi stvari malakne, iere malean kamen privali naivetia kola. /80/
348. Nemoi pogarditi stvari malakne, iere malen kamen privali naivetia kola. /80/
349. Nemoi se virovati u čovika koi tebe odveće fali od onogar što nie. Tako parvo se tobom ruga od onogar što iesi, zašto [je] Škorpion prem laže ti s obrazom, a bode te paka repom. /93/
350. Nenavidlivac nie nigdar brez bolesti, ni licumierac brez straha. /44/
351. Nijedna stvar more biti korisnia, koliko nasititi lačne, napoiti žedne, pohoditi nemoćne, odkupiti tavníčare, obući gole, primiti putnike, ukopati umarle, koi imao milosarđe od družie, a druži tie imati od njega. /67/
352. Nijedna zlotia na svitu iest gora od neustegnuta, zašto od njega izlaze svaka zla. /164/
353. Niki iesu budalasti na nika vrimena. /102/
354. Od dvie stvari ia sam se hožalostio; iedna iest, kada iest bogat pogardien, druga iest, kada pametan privaren od budalasta. /124/
355. Od postevie nie potribe metati ni primisiti zajedno druge stvari. /205/
356. Oni, kojem manjka pamet, budalasti iesu na iliadu načina. /102/
357. Ono što se reklo brez razloga malo valia, i iest cinjeno za budalaštinu. /215/
358. Pameti imau malo oni, koi ne misle od stvarie svoije, negoli čine kako im dodie od sarca. /102/
359. Pameti imau malo oni, koi ostavliaiu činiti ono, što imau, a za linost samo ne početi. /102/
360. Pameti imau malo oni, koi se ne providaiu od onogar što njima se more dogoditi. /102/
361. Pameti imau malo oni, koi su odvetie barzi i neće nijednogar svita u svoje stvarii. /102/

362. Parvo ganuće od misli nie u oblasti čovičanskoj, ali napritkovati u njoj iest u oblasti čovika, protiva komu ne more se protiviti, ako misao nie dobra. /125/
 363. Parvo negoli ti priateljstvo ali ljubav uzmeš s iedniem, kušai ga naiparvo i kada ga budeš kušao, ljubi ga sa sviem sarcem. /22/
 364. Pazi se, nemoi karati tvoga priatelja prid ostalim, a to iest, kada ie sardit. /90/
 365. Pokarai razumna gospodina i imati hoćeš od njega boliu milost. /109/
 366. Razuman iest oni koi govori kada se ima, i prirazuman jest koi piše svakoga čovika u svomu govorenju. /209/
 367. Svaršena ljubav iest od tri stvari, to iest, ljubiti, boiati se i štovati. /126/
 368. Šest ustegnutia meni su draga vetie negoli sva ostala: to iest, čistu mladost, veseo u starost, prostran u uboštvu i smiren u bogastvu, ponizan u veličastvu, ustarplien u protivštini, ustegnut u svoje volia. /159/
 369. Škorpion ti laže s obrazom, a bude te paka repom. /93/
 370. Tko ne more dobiti sebe, gore hoće dobiti ostale. /159/
 371. U poštenie nie potrebe metati, ni primisiti zajedno druge stvari. /205/
 372. Veliko dostoiastvo ima koi oprostí svomu nepriatelju, a mogući se osvetiti. /68/
 373. Vetie bolesni nie na svietu, negoli živiti od onogar, što iest družie. /79/
 374. Zemlia ždere liude, a prošdarlac čovik prošdira zemliu. /79/
 375. Zla iest stvar uboštvu, i učiniti zlo za uboštvu veoma iest gore, i opačie iest ukrasti. /79/
 376. Zlamenie iest od budalaštine kada čovik u govorenju protivi se sebi istomu. /211/

Priscijan

377. Da koliko vetie darži svarhu paržine, toliko se ona vetie čini tvarda, takoti lakom koliko ie vetie bogat, toliko se vetie čini tvardia od lakomosti. /85/
 378. Netemeljstvo iest ne imati nikakva temeljstva u duši. /152/

Salamon

379. Bolia iest mudrost negoli sva bogastva od svieta i štogodir moreš zamisliti i žečiti na ovomu svietu, ne more se prilikovati mudrosti. /96/
 380. Ako bi žena imala gospostvo svarhu muža svoga, činila bi mu svako zlo. /37/
 381. Ako činiš dobro, gledai kome ga činiš i tvoia dobra hoće se usmnožiti mnogim milosti. /76/
 382. Ako su bogastva dobita u malo vrimena, barzo hotie poći po zlu. /80/
 383. Ako tko tebe čini svoiem ispravnikom, nemoi se uzdignuti, negoli se ukaži taki polak njega, koliko da vidi on, da iest od tebe gospodar i od tvoije stvari. /168/
 384. Ako ubogi bude privaren, svaki ga čovik kara; akoli govori, netie nitko razumiti njegovu rieč i premda bi bila dobra, svak nju pogarđuje. /80/
 385. Akoli bogat bude privaren, naći hotie mnoge, koi hotie njega ogovoriti. Ako bude govoriti svaki ga čoviek razuman dobrovoljno, iako iest budalast, daržat će ga za pametna. /80/
 386. Bijaše i dobri ženah. /38/
 387. Bog ruga se onijem koi se rugaiu, a daje ponizniem svoju milost. /214/

388. Bolie bilo pribivati s lavi i zmai, negoli živiti ženom sarditom. /36/
 389. Bolie iest dobro ime negoli mnoga blagah. /146/
 390. Bolie iest liubiti lupeža, negoli lažca. /133/
 391. Bolje bi bilo pribivati s lavom i zmai, negoli živiti s ženom sarditom. /36/
 392. Bratia ubogoga pogardiuu njega i priatelj njegov biži od njega. /79/
 393. Budalast poznaie se po smijaniu, zašto smijući se diže glas svoi, a mudar smie se po načinu. /104/
 394. Budalaština iest privezana u sarcu mladosti, šipka i pokora izgoni nju. /88/
 395. Četiri stvari mučne iesu mi poznate, ali četvartu nijedan način mogu razumiti: parva iest, put horla u airu; druga iest, put broda po moru; tretia iest, put zmie svarhu kamena; četvarta iest, put mlaca u mladosti svoiu. /193/
 396. Četiri stvari nisu koie se ne nasićiaiu nigdar: parva iest, pakao; druga iest, sud naravni žene; tretia iest, zemlia koia se ne more nasititi vode; četvarta iest, oganj koi nigdar neće reći dosta. /192–193/
 397. Čini ti stvari s dogovorom i tako ti se nećeš kaiati. /98/
 398. Čovik koi ne pazi svoi iezik iest kako konj brez uzde i kakoti kuća brez zida i brod brez svoga mornara i vinograd brez plota. /208/
 399. Čovik koi se zaklina, napuniti se hoće nepravde. /212/
 400. Čovik malo razuman virue svaku stvar, ali čovik mudar pazi dušu soiu. /153/
 401. Čuvati iednu ženu, koioi iest drago činiti grihe puteni, malo valia. /192/
 402. Da o[d] sto ljudi našao sam iednoga dobra, a o[d] iljadu ženah, nisam našao nijednu dobru. /36/
 403. Da svaka stvar želi svoiu priliku. /30/
 404. Gdi jest sramovanje, ondi iest i vira. /204/
 405. Govoriti dato ie mnoziem, a mudrost duše maliem. /210/
 406. Govoriti pomarklo uzmaža naglost od sarčbe. /213/
 407. I tko uvridi iezikom, biti će uvriđen od iezika. /115/
 408. Kada iedan boi se sramote u mladost iest dobra prilika. /204/
 409. Kada tvoi nepriatelj poklekne nemoi se obeseliti njegovoi šteti, zašto nie to drago Bogu. /43/
 410. Kako ne ima oholosti svarhu one od glave zmijine, takoti ne ima sarčbe svrhu one, koiu ima žena. /36/
 411. Kako od haljina rađa se marmljac, takoti od žene rađa se nepravda. /36/
 412. Karai mudra, on hoće tebe liubiti, karai budalasta, on će tebe nenaviditi. /104/
 413. Koi nađe dobru ženu, nahodi dobro sebi i također veselje. /35/
 414. Koi pokara drugoga vetiu hoće milost imati kod njega. /89/
 415. Koi se veseli zlu drugomu, neće biti nepokaran od Boga. /44/
 416. Koi ubogomu ne ima milosardia, i tko pogardiuie njegovu molbu, i on doći će na uboštvu. /67/
 417. Lakomost ne more se nasititi nigdar pinezom. /84/
 418. Liubite pravdu vi, koi sudite druge. /107/
 419. Ljubav iest iakah, kakonoti smart i naiposlie veoma većma diluie budući duhovna stvar. /26–27/

420. Mnozi ljudi zvati iesu dobrostivi, ali virni malo i[h] se naodi. /119/
421. Mudrosti liuske poznaiu se u ustarplicniu. /138/
422. Ne gledai u žmuo ako hoćeš piti slatko, zašto vino kolje vetie negoli zmia. /183/
423. Ne ima naslađenja svarhu veselja sarčanoga. /46/
424. Ne išti biti sudac, ako ti ne ide od ruke karati nepravdu zločestie. /106–107/
425. Ne obći s opaciem, zašto ne more liubiti negoli ono što iest njemu drago. /123/
426. Ne vodi svakoga čovika u kuću svoiu, zašto mnozi običai učiniti izdastva od ljudi. /124/
427. Nemoi govoriti svakiem budalastiem, zašto mu nisu drage tvoie rieči, ako mu ne govoriš ono, što iest po njegovu načinu. /104/
428. Nemoi karati budalasta, zašto tebe hotiče zlo i nenaviditi, karai pametna on će tebe liubiti i milovati. /89/
429. Nemoi ljubiti spavanje, da tebi uboštvu ne nađe. /51/
430. Nemoi obćiti ženami, zašto kako od haljina rađa se marmrljac, takoti od žene rađa se nepravda. /36/
431. Nemoi reći tvomu priatelju, pođi i vratiti se; da hotiu dati ono što i hotieš, ako mu moreš dati, udili je. /76/
432. Nemoi suditi druge brez razloga i nećeš biti suđen ti priko razloga. /114/
433. Nemoi virovati nigdar nepriatelju staromu. /62/
434. Nemoj se uzdati aliti virovati u onogar, koi ne ljubi svoje rodbine i također stvari svoje, da kakoli će ljubiti druge, ako ne ljubi svoje rodbine. /17/
435. Nijedna stvar čini čoviku vetie straovita, koliko zla duša, zašto se boi pokaranja od svojje zlie dila. /141/
436. Nitko ne more sakriti oganj u nidra, da se aljine ne užegu, ni hoditi svarhu žeravice, da mu noge ne izgore, takoti ne mogu stati ljudi ženami, da ne sagriše. /192/
437. Bože, za dvie stvari tebe molim, da mi ti ne daš uboštvu i da ne ostarim tako da citia starosti ne mogu poznati tebe Gospodine. /80/
438. linče i nepomliviče, pođi nauči od mrava koi providia ob lito za zimu. /96/
439. Od dvi stvari žalosti se sarce moie, a tretia mi iest donila veliku sarčbu i boi. /62/
440. Od službe hoćeš ti biti velik i imati gospostvo, nemoi dati oblasti ni sarcu svom, ni ženi ni braći. /193/
441. Oni koi liubi taštinu svieta i prošdarstvo vazda hoće stati u tuga i u uboštvu, i tko liubi vino, neće biti nigdar bogat. /182–183/
442. Onie, koi liube taštu slavu iesu sluge oniem, koi čine postole od darveta. /147/
443. Opaštvo na svarsu ne nahodi dobitka. /123/
444. Ostavi izgubiti pinez za priatelja, kada iest potreba i nemoi ga kriti pod kamen. /76/
445. Pametna karai, on će tebe liubiti i milovati. /89/
446. Po ženi dohodi grihe i po njoj svi umiramo. /37/
447. Pokarai svoga priatelja, ali skrovito. /89/
448. Postavi lemozinu u nidra ubogoga koi hotie moliti za tebe i izbaviti hotie tebe od svakoga zla. /76/
449. Priatelju virnomu nijedna stvar iest prilična. /20/

450. Proliti karv i usdaržati muku težašku iesu meusobom bratia. /115/
451. Pusti se dobiti od riečie priateljskie i iošte da nji moreš dobiti. /210/
452. Sarce budalastoga iest u ieziku, a iezik pametnoga iest u sarcu. /208/
453. Sarce veselo čini cvasti život čovičanski, a tuga i žalost čini usanuti kosti. /46/
454. Slatke riči razbiaiu sarčbu. /213/
455. Sramliv ne more biti osramoćen, ni ponizan nenavidljen, ni dobrostiv more živiti zlo. /205/
456. Sva zla dohode po oniem koi prinose riči. /212/
457. Sve vode ističi iz mora, a paka se sve vraćaiu u more, i svi ljudi iesu od zemlje i svi se opet vraćaiu u zemlju. /17/
458. Svi ljudi iesu od zemlje i svi se opet vraćaiu u zemlju. /17/
459. Ti fali iezik drugoga, ali nemoi svoi. /147/
460. Tko biti zmiju za rep, a ona njega uide usmi. /115/
461. Tko darži zlotiu skrovito priatelía, tada potvarđuie priateljstvo, a tko odkrie, gubi priateljstvo. /210/
462. Tko iest usdaržan produži će život svoi. /179/
463. Tko izarne dobru ženu, izgoni svako dobro od sebe. /35/
464. Tko kopa iamu za privariti drugoga, upane u nju unutra oni koi nju kopah. /115/
465. Tko liubi bogastva, neće imati nigdar ploda od njega. /84/
466. Tko liubi vino, neće biti nigdar bogat. /183/
467. Tko nasliduie lakomost smučuie kuću svoiu. /84/
468. Tko ne posluša oca i mater biti hoće proklet od Boga. /177/
469. Tko očitue pomanjkania družie, hoće čuti svoje veoma varlo, nego bi hotio. /213/
470. Tko otkrie stvari skrovite priatelja, gubi u njemu viru. /210/
471. Tko ujtí zmiju za rep, a ona njega uide usmi. /115/
472. Tko uvridi jezikom, biti će uvridien od jezika. /115/
473. Tko uzima u zaiam, sluga iest onomu tko mu uzaima. /194/
474. Toliko iest govoriti s iedniem budalastiem, koliko iest govoriti s iedniem koi spava. /104/
475. Tri naroda od ljudi nisu poljubljeni od Boga, to iest: hohol; bogat, a lakom; i star, a prignut na grihe puteni. /175/
476. U svoiu budalaštinu virue da iest svak budalast kako i on. /104/
477. Usta koia lažu ubiaiu dušu. /133/
478. Veći iest strah oni od budalasta sardita, negoli oni od medvida, kada mu tko uzme medvidiče. /104/
479. Vino i žene čine zabluditi mudre i pametne. /183/
480. Za četiri stvari gane se gospostvo zemaljsko. /114/
481. Za pomanjkania od iezika, sva se zla čine. /208/
482. Zle misli čineh diliti liude od Boga. /125/
483. Žena koia iest dobra, kruna iest svoga muža, poštenie kuće svoje, i Bog šalje bogastva po ruke dobre žene, ali zločesta žena rasipa njih. /35/
484. Žena poslušna gospodue svomu mužu. /169/

Salustije

485. Jednoi ženi koja učaše štiti, reče: »S otrovi od zmije hoće se sastati oni od škorpiona.«. /37/
 486. Netemeljstvo iest zlamenie od budalaštine. /153/
 487. Rugaoci iesu kakoti muna, koja se ruga svakiem, i svak se ruga opet njome. /214/
 488. Trava pokriva grubosti zemlie, čovičastvo pokriva pomanjkania liuska. /217/
 489. Kralj koi se usilue skupiti blago protiva razlogu muči se i nastoi rasuti svoje kraljestvo. /115–116/

Seneka

490. Ako bi ia imao iednu nogu iurve u grobu, hotio bi i tada učiti mudrost. /96/
 491. Ako hoćeš biti čovikan nemoi govoriti mnogo. /209/
 492. Ako imaš razum odgovori svomu iskarnjemu nakratku, inako tvoia ruka da pokrije usta svoia, da nisi pokaran cića tvoga govorenja. /209/
 493. Budi veće barz čuti, negoli govoriti. /209/
 494. Četiri griha vapiu osvetu prid Bogom: prvi iest uboistvo, po volji učinjeno; drugi iest grihe od Sodome; treći iest pritisnutie ali otuženie ubozie; četvarti iest privariti siromaha od svoje muke. /114–115/
 495. Čoviku posvovolniku, nijedna mu stvar more produžiti. /164/
 496. Jao zemlji koja ima kralia mlada, zašto pogardiuie dobre, a pomaže zločeste. /114/
 497. Kada hoćeš pitati svita od družie, gledai parvo, kako se oni vladaiu. /98/
 498. Kada hotieš ti darovati, gledai parvo pet stvari u volji tvoioi: parvo gledai sebe istoga; drugo, gledai komu daieš; tretie, gledai dobro onu stvar koiu daieš; četvarto, gledai tvoie sarce s koiom voliom daieš; peto s kojim obrazom i koie riči imaš. /78/
 499. Kako bolest čini uboga čovika u postelji, takoti zlotia od linosti čini čovika stati u velikie Kako ne znaš daržati sebe skrovita, tako imaš misliti, da družie tebe ne drže. /210/
 500. Koi ne more zapoviditi sebi istomu, ne ima zapovidati družiem. /107/
 501. Koi ustegne sarčbu i također iezik, duša svoia iest temeljita. /61/
 502. Meu zlotiam i grisie neima većega od nepoznania. /177/
 503. Misli rasviaiu se gdi nie svita ali dogovora, gdi jesu mnozi svitnici potvardiuie se u sarce liudske. /98/
 504. Misli rasviaiu se gdi nie svita ali dogovora, gdi jesu mnozi svitnici, potvrđiuie se u srce liudske. /98–99/
 505. Mnozi sagrišuiu govoreći, a nijedan sagrišuiue mučevići. /209/
 506. Mogući se osvetiti, a ti si oprostio nepriatelju, znai da si učinio svoiu osvetu. /68/
 507. Mudar pokara svoje griheh gledaiući drugoga. /89/
 508. Ne čini krivo nikomu i tako ne ćeš imati nepriatelja, ali nenavidost čini nji mnoge. /44/
 509. Ne more se imati veće ali manje gospostvo, nego ono o sebe istoga. /159/
 510. Nemoi faliti nikoga prid njime. /169/
 511. Nemoi obćiti s oniziem koi ne navide, zašto iesu kakonoti oni, koi ugone-taiu i vazda mislelih zlo od tebi. /125/

512. Nemoi se rugati svoiem priateljmi, zašto se oni rasarde veoma varlo, nego bi učinili družu nijedni. /214/
513. Nemoi sebi nigdar dopustiti primoci od žalosti ali tuge, i ako sebe nećeš braniti od nje, nemoi nje ukazivati svakomu čoviku, zašto čovik pametan ne kaže svakomu svoje hoćenie. /52/
514. Nemoj se uzveličati u stvari napričane i u protivne nemoi se ozlosarditi ali smutiti. /47/
515. Nenavidost čini ti mnoge nepriatelja. /44/
516. Nenavidost vadi od dobra zlo, a od zla dobro. /43/
517. Nijedna stvar kupuie se draže nego ona, koia se kupuie za molbe. /77/
518. Nijedna stvar more biti i dobra i poštena brez sramovania. /77, 204/
519. O ti lakomi, koliku korist imaš od tvoga bogastva, ako ga paka ne moreš tritati. /86/
520. Od dva naroda liustva ne more se imati dobro, to iest, ako ne umru, a ovo iest od budalastie i lakomie. /85/
521. Od zlotie licumirstva njedan more drugo kazati i imati u sebi ono što neima. /147/
522. Oni koi daie ima mučati, zašto dar koga mu čini, govori za njega. /77/
523. Ono što hoćeš daržati skrovito, nemoi očitovati nikomu, zašto kako ne znaš daržati sebe skrovita, tako imaš misliti da družie tebe ne drže. /210/
524. Opak haramzadi da ne pozna da njega psuiu za moći se bolie osvetiti. /124/
525. Pametan čovik ne kaže svakomu svoje hoćenie. /52/
526. Pinez nie našast za ukopti njega u zemliu, zašto ako bi Bog hotio, da stoi pod zemliom, ne bi ga činio naći ni takođera kopati. /86/
527. Pinezu ima se zapovidati, a ne biti mu podložan. /85/
528. Pritisnutie ali otuženie ubozie iest grih, koi vapiu osvetu prid Bogom. /115/
529. Privariti siromaha od svoje muke iest grih, koi vapiu osvetu prid Bogom. /115/
530. Sama kripost čini liude plemenite. /217/
531. Sarčba budalastie iest u ričie, ali pametnie iest učiniti stvar. /61/
532. Sarčba ne ima očiu i sardit ne more govoriti negoli zlo, i on virue vazda da čini vetie negoli more. /60–61/
533. Sarčba umre barzo kod čovika razumna. /61/
534. Stvari po načinu produžaiu mnogo. /204/
535. Tko izgubi viru ništa drugo ne more vetie izgubiti. /119/
536. Tko misli dobru svarhu od putenoga griha, početak biti će mu marzak. /192/
537. Tko ne kara zlo, zapovida da se čini. /114/
538. Tko ne zna mučati, neće znati nigdar dobro govoriti. /209/
539. Tko od veće tarče, često se ukine. /204/
540. Tko prosi strahom učini onogar, od koga prosi, zataiati mu. /77/
541. Tvoja rič da ne bude tašta, nego vazda da bude u svitovaniu, ali u pokaraniu drugoga. /211/
542. Veća mala stvar iest bižati nedragost uboštvu, negoli nenavidost. /43/
543. Većma se ima gledati obraz i voliu onogar koi daie, nego ruku onogar komu iest dato. /77/
544. Veoma iest bolie ciniti čovika brez pineza, negoli pinez brez čovika. /85/

545. Veticie iest mala stvar protiva stati u početak stvari, negoli na svarsii. /97/
 546. Zlotia od linosti čini čovika stati u velikie mukah. /85/
 547. Zlovolstvo iest grobnica od čovika. /51/

Sidrah

548. Nemoi biti kako lav u kući tvoioi, koi ne ima milosardia od svoga podložnika. /71/
 549. Svaki dar koi činiš, čini ga vazda učiniti s obrazom veselim, a ne žalosniem, zašto vetie valia slatka rič, negoli iedan velik dar. /77/
 550. Tko govori da se ne razumie, hoće se ukazati da [j]e vetie razuman negoli [j]e, i zato čovik ima gledati razlog koi ga giblie govoriti da se ne razumie i gledati vazda misto, vrime i način. /214–215/
 551. Veticie valia slatka rič, negoli iedan velik dar. /77/

Silvestar

552. Grihe puteni iest naravi od mune, zašto ova čini, što vidi činiti druge. /187/

Siksto papa

553. Vode koie barzo teku ne nose otrova. /99/
 554. Tašta rič iest sudac od tašte duše. /211/

Sokrat

555. Poštenie pokriva priljubodistvo. /205/
 556. Čeka svraba koi se vlada po dogovoru ali svitu mladosti. /98/
 557. Da nie većia služba, koliko biti sluga ljubavi. /27/
 558. Kako trava pokriva zemliu tako dragosti pokrivauiu mnoga pomanjkania. /93/
 559. Koi po sebi neće mučati, učini će ga mučati po družie. /208/
 560. Lašču istina neće biti virovana. /133/
 561. Mudrost ima se pisati u sarcu, a ne u artiu. /97/
 562. Nemoi se pustiti dobiti od sarčbe, negoli učini da tebe dobie poniženstvo. /62/
 563. Nijedna stvar iest vetie poliubliena od ljudi koliko čovičastvo. /217/
 564. Nijedna stvar saraniuie vetie liubav meu ljudmi, koliko primiti dobro činjenje i opet vratiti ga. /177/
 565. Nijedna živina ima dva iezika negoli čovik. /211–212/
 566. Nijedno poštenie gubi se nigdar, zašto ako oni komu ga činiš neće ti ga vratiti, drugi ga hoće za njega vratiti. /169/
 567. Obćiti s družiem pametniem čini čovika mudra. /98/
 568. Plemeština usilovana iest kakono ogledalo, koie ukazue izvan ono što nie unutra. /217/
 569. Razlog vidi rasardiena, ali rasardien ne vidi razloga. /61/
 570. Svako zlo što se čini, govori da su krivi vladoci, ako imaiu družbu od zločetiuh ljudi. /108/
 571. Tko hoće naslidovati sva svoia nasladienia aliti volie, naiposlie dostoi se ostati mu osramočenu. /164/
 572. Tko iest u ruku drugie, pistoi njemu da nasliduie njiovo hoćenie. /94/

573. Tko liubi boi se, ali mnogi boie se koi ne ljube. /126/
 574. Tko ne posluži priatelieum kada iest [u] potribi, biti hotie od nji ostavlien kada mu budu potribni. /77–78/
 575. Tko ne poznaie dobro poimljeno svoia, dobra neće se usmnožiti. /177/
 576. Tko se ne žalosti od onogar što iest izgubio, svoje sarce odpočiva, a pamet se prosvitliuie. /51/
 577. Tko vrati zlo za dobro, zlo neće se diliti od kuće njegove. /177/
 578. Tri stvari iesu protivne čoviku: dogovor ali vitie u itnji, sarčba i željenie od lakomosti. /98/
 579. Učini da si mu viran, koi se u tebe virue, i tako ćeš biti slobodan za ne učiniti zlo. /119/
 580. Ustarpljenje iest vrata od milosarđa. /138/
 581. Vetia iest stvar dobiti želiu, negoli iednoga naivečega nepriatelja. /159/
 582. Vetie iest iunaštvo pobignuti kada iest potriba, negoli umriti. /137/
 583. Vladaoci od gradova i zemalia imaiu gledati i paziti se neimati družbu od zločetieh liudi, zašto svako zlo što se čini govori da su vladoci krivi. /107–108/

Teofil

584. Nijedna stvar more produžiti brez pomnje. /99/

Terencije

585. Hoćeš ti biti vazda brez strah čini vazda dobro i govori malo ali dobro. /141/
 586. Nijedna stvar more učiniti od ništa čovika, nego koliko ono govoriti mu službu, kada mu [j]je iest učinio, zašto ono što se opogovara čini mu izgubiti dostoistvo od službe. /78/
 587. Zlotia onogar koi ima dva iezika dugo vrime ne more se taiati. /212/

Tolomej

588. Budi protiva tvoioi volji u mladost, zašto u starost ti se nećeš moći diliti od nje. /159/
 589. Nenavidlivac dobrovoljno hoće izgubiti za učiniti drugoga izgubiti. /44–45/
 590. Parvo negoli ti govoriš čini da znadeš govoriti. /206/
 591. Tko hoće se biti s protivnikom od potribe iest oružati se ustarplenie. /138/
 592. Tko iest mudar ne more umrieti i također tko ie mudar ne čue bolesti, dobro iest mudar oni koi poznaie. /96/

Toma Akvinski

593. Čovik zločest virue da iest svaki priličan njemu. /121/
 594. Da duša svakoga čovika vazda se pristoi na ljubav ganuti se, po razlogu ljubititi sve stvari, koie iesu dobere i liepe. /27/
 595. Da svaki čovik naravno vazda iest prignut ljubiti ono, što iest njemu prilično ali po običaju aliti po čudi. /29/
 596. Ljubav, dobrostvo i dragost: ove su tri stvari na neki način iednake. /6/
 597. Ljubavi iest korin, temelj, vodia, kliuč, stup i način od sve kriposti. /8/
 598. Nemoi se sarditi zašto tebi sarčba čini svako zlo. /59/
 599. Nie čovika na svitu komu nisu drage stvari dobre i liepe. /28/

600. Nijedan ne more ljubiti stvar koiugodir, ako ne bi imao koiugodir ufanie imati koiugodir dobro od nje. /23/
 601. Od sarčbe stare izlazi nesklad, boj i karba. /58/
 602. Oni koi ima sumnju iest običaian činiti zlo. /121/
 603. Opaštvo iest reći iednu stvar za drugu s voliom za privariti drugoga. /121/
 604. Pofalien koliko se pristoi nie zlotia od tašte slave. /146/
 605. Prostarstvo vetie iest korisno drugomu, negoli sebi. /74/
 606. Sarčba iest kada dva ali vetie imaiu meu sehom riči. /59/
 607. Sarčba iest kada dva ali vetie imaiu meu sobom riči. /59/
 608. Sumliti jest misliti zlo od drugoga za koje malo sudienie. /121/
 609. Sumnja znai da iest stvar od svakoga pogrđenja i od nje se čini smartni grihe. /122/
 610. Sve kriposti od svieta iesu u sridi dviju svarhah od zlotiah. /74/
 611. Tašta slava iest kada ljudi hoće ukazati sva svoia veličastva za biti pofalieni veće nego se pristoi. /145–146/
 612. Tko je prostrane ruke okrene se i pokori vaoma parvo od svoje zlotiah. /74/
 613. Vazda se ustegni ne učiniti koga zla na ovomu svietu, zašto hoćeš podnositi na onomu u muka paklenie, a ovo ti čini grihe smartni. /157/
 614. Vetia iest zlotia lakomost, negoli prostaranost u ruka. /73/
 615. Zločest čovik hoće zlo družiem i zato se malo virue u nji. /121/
 616. Zlotia iest imati zle misli u ppameti svoioi protiva iskarnjemu svomu brez uzroka. /121/
 617. Znai da od prostarstva dohodi se na uboštvu. /74/

Valerije

618. Oni koi priti, čini daržati sebe za budalasta, premda nie. /212/

Varon

619. Bogastva ne dobivaiu se brez muke i ne darže se brez straha, i iošte ne ostavliau se brez bolesti. /80-81/
 620. Kako sve stvari mirene produžaiu, takoti sve stvari brez načistva gube svoiu kripost. /203/
 621. Kakoti konji usteže se uzdom, takoti zlotie dile se za načistvo. /203/
 622. Nijedno bogastvo more durati gdi su voiske. /63/
 623. Pčele nose med u usti, a obad u repu. /93/
 624. Pod kožom od ianeta sakriva se vuk. /124/
 625. Tko ie sebi istomu protivan, naći hoće sebi mnoge protivnike. /211/
 626. Uztegnutie aliti uzdaržanie iest vođa od vie kriposti. /179/

Zakon

627. Gdi iest gospodin prostrane ruke, sluga ne ima biti lakoma. /78/
 628. Ne grede nigdar dobro ono, što ie po zao put dobito. /116/
 629. Nijedna stvar iest istinitia od smarti ni vetie vrime sumnivo u koje ćeš ti umriti. /52/

Darija Gabrić-Bagarić

JEZIK PAVLA POSILOVIĆA

Franjevac Pavle Posilović (Glamoč, 1600. – Rama, 1653.), član franjevačke provincije Bosna Srebrna, napisao je dva višekratno izdavana popularna nabožna djela: *Naslađen'je duhovno* (1639., II. izd. 1682. bosančicom, latinicom 1705. i 1756.) i *Cvijet od kriposti* (1647., II. izd. 1701. bosančicom, 1712. i 1756. latinicom), jezikom koji on naziva »ilirički aliti slovinski«. Za *Cvijet od kriposti* u podnaslovu se navodi da je »izvadjen iz jezika latinskoga...« a sadrži »i mnoge druge stvari duhovne nadodate po fra Pavlu Posiloviću«, što bi trebalo značiti da je preradbom nekoga od mnogobrojnih latinskih djela iz niza tzv. *cvjetova* uz kompiliranje vlastitih sadržaja nastao taj tekst. Za *Naslađen'je* je pouzdano utvrđeno da je nastalo prilagodbom i preradbom djela Bartolomeja Cambija (1558.–1617.), izvrsnoga propovjednika i plodnoga pisca, te Bartolomeja D'Angela (?–1587.). Oba pisca-uzora pisali su propovjedničku književnost, njihova su djela doživljavala zbog svoje popularnosti brojna izdanja, a bila su sastavni dio lektire i hrvatskih svećenika, o čemu svjedoči njihov nalazak u primorskim samostanima (Kolendić 1915: 198–199).

Činjenica da Posilović nije originalno stvarao nego prevodio i prepravio popularna djela inozemnih pisaca nije nikakva njegova posebnost već zapravo opće mjesto u cjelokupnoj franjevačkoj književnosti 17. i 18. st. Time se ni ne umanjuje njegovo značenje najprije stoga što se pojam prevoditeljstva u njegovo vrijeme bitno razlikuje od suvremenoga. Predložak najčešće nije kompletno i dosljedno preveden, već je služio kao izvor iz kojega pisac uzima dijelove prema vlastitoj zamisli, dodaje pojedine vlastite tekstove i tumači neke postavke u skladu s namjenom svojega djela i prema potrebama čitateljstva za koje piše.

Za *Naslađen'je* je P. Kolendić od poglavlja do poglavlja utvrdio što je Posilović preuzeo, što dodao kao vlastiti tekst, što preradio, tako da u tom smislu nije potrebno ništa objašnjavati (Kolendić 1915: 202–217).

Cvijet od kriposti slijedi shemu tipičnu za propovjedničke tekstove franjevačke književnosti, što znači da se svako poglavlje bavi jednom određenom krepošću: ljubavlju, prijateljstvom, zavišću, lakomošću, vjernošću, ohološću, čistoćom, poniznošću itd. u kojem se – uz citate iz filo-

zofskih, teoloških i književnih djela, te Svetoga pisma – nalaze i Posilovićevi komentari. Svakom poglavlju je dodana tzv. *prilika*, primjer iz nekoga nabožnoga djela, najčešće iz *Života svetih otaca*, kojom se želi čitatelja poučiti kako treba određenu krepost prakticirati, što se događa onima koji slijede nauk vjere o krepostima, a što pak onima koji se o nauk oglašuju

U tom smislu Posilovićev tekst neodoljivo podsjeća na Divkovićeve *Besjede* i *Sto čudesa*, pa bi se gotovo sa sigurnošću moglo reći da mu je Divković bio uzor i oponašani model.

Da je književnost toga tipa imala svoju publiku, govore nam ponovljena izdanja Posilovićevih djela. Unatoč očitj popularnosti danas o Posiloviću znamo samo ono što govori Rešetarov članak *Posilovićev ikavsko-ijekavski govor* i Kolendićeva rasprava (Rešetar 1928/29: 83–87, Kolendić 1915: 168–217). Te davne godine objave članaka u suodnosu prema našem vremenu bolno su svjedočenje o neinteresu za djelovanje pojedinih bosanskih franjevačkih stvaralaca.

Posilović pripada krugu bosanskih franjevačkih pisaca 17. st. i ima važno mjesto s obzirom na utemeljenje književnoga jezika kasnijih franjevačkih književnika. Istodobno, budući da dolazi nakon Bandulavića (1613. I. izdanje *Pištoła i evandel'ja*), Divkovića (1611. *Nauk krstjanski, 1611. Sto čudesa, 1616. Besjede*) i Matijevića (1630. *Ispovjedaonik*), njegov se jezik mora određivati prema njihovu jeziku jer je očigledno da se u oblikovanju vlastitoga književnoga izraza oslanjao u znatnoj mjeri na svoje prethodnike. Opis jezika kakav možemo apstrahirati nakon raščlambe Posilovićevih djela dopunjava naše spoznaje o zakonitostima nastanka jednoga književnoga jezika i njegove uporabne norme. Posilovićev se jezik odčitava kao sažetak svega što je u bosanskom franjevačkom izrazu postojalo i živjelo do njegove pojave.

Već površan pogled u Posilovićeve tekstove otkriva da se radi o konzistentnom jezičnom izrazu razumljivom suvremenom čitatelju, stilski iznimno zanimljivom, sadržajno pak najbližem Divkovićevu pripovijedanju i propovijedanju.

Budući da se radi o prijevodno-kompilacijskim tekstovima, određene jezične odlike se mogu očekivati, prvenstveno na sintaktičkoj razini, dok leksički i fonetsko-morfološki sloj predstavlja prosjek franjevačkoga izraza prve polovice 17. stoljeća, posebno, i prosjek štokavske pisane prakse, općenito.

Posilovićev jezik, nadalje, možemo odmjeriti prema njegovim latinskim i talijanskim izvorima koji su mu posredovali stanoviti broj sintaktičkih odlika, ali i prema tradiciji štokavske nabožne književnosti, s jedne, i prema jeziku njegovih franjevačkih suvremenika, s druge strane.

Svakako valja istaknuti da nisu sve jezične razine jednako zanimljive sa svih motrišta, ali i da svaka na poseban način govori o naznačenim relacijama, pa će i raščlamba biti utemeljena na tim pretpostavkama.

FONOLOŠKE ODLIKE

Zamjena *jata*

Tradicionalno u opisima jezika bosanskih franjevačkih pisaca središnje mjesto zauzima razmatranje o zamjeni praslavenskoga glasa *jat* (*ê*), s tim što se u objašnjenjima uočavaju dva pristupa: jedan koji pokušava svakom tipu zamjene naći podlogu i ishodište u kojem mjesnom govoru ili narječju, drugi pojavu zamjene *jata* pokušava sagledati uvažavajući načela funkcioniranja književnoga jezika kao naddijalektnoga fenomena. Prvi pristup karakterističan je za već spomenuti Rešetarov članak, gdje se polazi od tvrdnje da Posilović ima mješovitu ikavsko-ijekavsku zamjenu definiranu zakonomjernošću prema kojoj je u dugom slogu ijekavski, a u kratkom ikavski refleks *jata*. Takav tip zamjene zabilježen je u govorima Žepča i Jablanice u Bosni i Hercegovini, pa Rešetar u Posilovićevu izrazu vidi odraz te govorne situacije. U nastavku članka Rešetar iznosi preciznu statistiku ikavskih i ijekavskih ostvaraja, a samo se ovlaš dotiče činjenice da je u nastavačkim morfemima Posilović bilježio dosljedno ijekavsku zamjenu (Rešetar 1928/29: 84–86).

Polazeći od prihvaćene istine da ijekavizam u gramatičkim morfemima svjedoči o ijekavskom izgovoru uopće, Posilovićev mješoviti izraz treba drukčije promatrati.

Primjeri iz djela pokazuju da je u gramatičkom morfemu uvijek redovit ijekavski lik: *anđeoskije* _{NN 72}; *djavaoskije* _{N 11}; *duhovnije*, *tilesnije* _{C nasl}; *tvojije* _{C 11}; *svojije* _{N 1}; *onizije* _{N 1}; *crkovnije* _{C 13}; *svetije* _{N 6}; *svijekolicije* _{C 13}; *mnozije* _{C 49}; *ovizijem* _{N 4}; *tolikijem* _{N 21}; *svijem* _{C 28; N 12}; *budalastijem* _{N 8}; *ubozijem* _{N 21}; *krstjanskijem* _{N 46}; *branućijem* _{N 20}; *u dvorije*, *u vrtlije* _{N 19}; *po dusije* _{N 15}¹.

Primjeri s ikavskim likom u gramatičkom morfemu iznimno su rijetki: *po dili* _{N 199}; *pribogoljubni(h)* _{N 45}.

Zanimljivi su primjeri sintagmi u kojima se u osnovnom morfemu nalazi ikavska zamjena, a u gramatičkom ijekavska: *griha svojije* _{N 1}; *grihom smrtnijem* _{N 19}; *ovizijem svojijem ričim* _{N 4}.

¹ Svi primjeri u ovom radu navedeni su u latiničkoj transkripciji s oznakom djela: C= *Cvijet od kriposti*, N= *Naslađen'je*, uz broj stranice i oznaku *nasl* ako je primjer iz naslova djela.

Niječni oblik prezenta glagola *biti* glasi *nijesu* C 50, *nijesmo* N 200 prema *nisi* N 5, *niste* N 11.

U osnovama raspored zamjena ilustrira sljedeći popis:

bêg-: *bižati* N 17

bêl-: *bijeli* C 50

cêc-: *cića* C 62

cên-: *cina* C 54; *ciniti* C 55; *cinu* C 55 /*cinu od tijela*/, *procinio* N 14

cvêt-: *cvijet* C *nasl.*

čovêk-: *čovik* N 12, *čovik* C 10 / *čovjeka* C 10

dêl-: *nedilja* N 15, *dili* N 17; N 199

dêv-: *divica* C 38, *divice* N 58, *priljubodivstvo* N 22, *divojčice* N 69

-dê: *nigdir* N 197, *gdi* N 198 / *gdje* N 198

gnêzd-: *gnizdo* C 59 / *gnijezdu* C 43

grêh-: *griha* C 11; N 11; N 13; *grisi* C 11; *grihu* C 39; N 198, *sagrišujući* N 10

htêti-: *(h)titi* N 55; *(h)tili* N 11; *hotili* N 11

jêd-: *jizbina* N 19, *jisti* C 50; N 197; *jije* C 59; *ujide* C 60, *neizidena* N 10

kolên-: *kolina* C 100, *koline* N 10

korên-: *korin* C 6, *iskoriniti* C 97

krêpost-: *kripost* N 57, *kriposti* C 5, *kripost* C 10

lêk-: *lika* N 197, *likarije* N 7

lêp-: *lipota* C 94, N 13, *lipote* C 21, *lipe* N 22, *lipoj* N 43, *lipu* N 202 / *lijepo* C 94

lêz-: *ulisti* C 13, *ulizao* C 57, N 22, *ulizite* C 18

medvêd-: *medvida* C 104, *medvidu* C 59, *medvidiće* C 104

mêra-: *licumirstvo* C 147 / *licumjerac* C 44

mêsec-: *misecih* N 15

mêst-: *namisti* N 24

mrê-: *umriti* C 71, N *nasl.*, N 10 / *umrijeti* N 47, N 22

nêdr-: *nidrije* C 120

nêka-: *nikati* C 38

pênez-: *pinez* C 76, N 18

pêsan-: *pisan* N 70, N 57

pêt(a)l-: *u pitele* N 15 / *pjetelu* C 46

pêva-: *pivan'je* C 94

prê-: *privare* N 197, *pričista* C 38, *prikoristan* C *nasl.*, *pridragu* C 28, *pridrasi* N 16, N 44

pribogoljubni N 45, *pristolje* N 24, *prinesrični* N 9, *pripoljubljeni* N 12, *prigoruća* N 197

prêd-: *prid* C 100

s(a)vêt-: *svit* N 197, *svitu* N 197, *svita* N 14

- sêdê-*: *prosišće se* N 24, *sidiš* N 58
sêmen-: *sime* N 205
sêna-: *osin* N 15
sên(o)-: *sino* N 63
slêd-: *najposlidnju* N 24, *najposlidnje* N 10
slêp-: *slipa* N 202, *zaslipiti* N 203
srêt-: *srića* C 69, *nesrićnoga* C 123, *nesrićnomu* N 43
stên-: *stina* N 23, N 58
svêt-: *svit* N 10, *svita* N 63 / *svijeta* C 5, C 21
svêtl-: *prosvitljuje* C 51
têl-: *tileša* N 13 / *tijelo* N 14, C 55, *tijela* C 55
têsn-: *tisna* C 18
trêb-: *potribe* C 71
vêdê-: *ispoviditi* N *nasl*, *ispovidati* N 10, *ispovidniku* N 12, N *nasl*
vêk-: *vika* N 197, *vićnjega* C 13
vêr-: *viruješ* C 20, *virujući* C 50
vrêc-: *vrića* N 19
vrêd-: *uvriditi* C 70
vrêmen-: *vrime* N 202, N 10 / *vrijeme* N 10
zlêd-: *ozliđujući* N 20 / *ozlediti* N 20
zvêzd-: *zvizdah* C 21

U pojedinačnim leksemima također je evidentan ikavizam ili mješovita zamjena *pogibio* C 18, *obitil* N 24 / *obitelj* C 107. U imenima se znaju pojaviti inačice tipa: *Mandalena* N 44, *Magdalena* C 40 prema *Mandalina* N 12

Leksički ekavizmi: *cesar* N 5, *cesaricu* N 63, *celivaše* N 55 svakako su literarni import, jer ih nalazimo u dalmatinsko-dubrovačkih pisaca, u primorskim lekcionarima, u bosanskih franjevačkih pisaca (Gabrić 1989: 54).

Na 52 zabilježene osnove, dva prefiksa/prijedloga i jednu riječcu nalazimo 4 čista ijekavizma, 9 ikavsko/ijekavskih mješovitih zamjena, te 1 ikavsko/ekavski par, što znači da je 40 osnova čisto ikavskih i da bismo po tome mogli zaključiti da je Posilovićev jezik pretežito ikavski.

Ako bismo htjeli Posilovićev jezik prema zamjeni jata odrediti prema ostalim franjevačkim piscima 17. st., onda bismo mogli ustvrditi da se on nalazi na sredini između ikavca Bandulavića, na jednoj, i ijekavaca Matijevića i Divkovića, na drugoj strani. S Bandulavićem ga veže izraziti ikavizam, s Divkovićem mješovita zamjena, a i s Divkovićem i s Matijevićem ijekavizam u nastavačkim morfemima (Gabrić 1989: 49–56).

Ijekavizam nastavačkih morfema uvijek upućuje na izvorno ijekavski govor kao podlogu književnoga jezika, međutim, u Posilovićevu slučaju to nije primjenjivo. Njegov je idiolek morao biti ikavski, a ijekavizmi i u osnovama i u nastavcima preuzeti su iz literarnoga jezika njegove franjevačke subraće. Kako ćemo tijekom raščlambe vidjeti, Posilović se u izgrađivanju svojega litetarnoga izraza oslanja na najvažnije bosanske pisce – Bandulavića i Divkovića, što znači da će pojedinačne crte njegova jezika uvijek korelirati s određenim crtama u jeziku te dvojice istaknutih bosanskih stvaralaca. Kako je zamjena jata središnji problem svakog dopreporodnoga književnoga izraza, svaki se pisac prema njemu samosvojno određivao, to i nije neka posebnost samo bosanskih pisaca. U temeljima bosanske pisane prakse stoje ikavac Bandulavić, čiji je jezik u lecionaru *Pištole i evanđel'ja* (1613.) imao značajke prestižnoga idioma, učvršćenoga svakodnevnom uporabom u liturgiji, i ijekavac Divković, sklon izletima u mješoviti ikavsko/ijekavski odnos, popularan zbog svojih propovjedničkih djela. Posilović je, dakle, imao dva uzora i slijedio ih prema mogućnostima vlastite prilagodbe. Rođenomu ikavcu bio je bliži Bandulavić, a svijest o književnom jeziku kao naddijalektnom i nadorganskom idiomu poticala ga je na zahvatanje i iz drugih literarnih izvora koji su imali karakter uzora i bili pisani prestižnim književnim jezikom. Njegova je ikavica bila podržavana vjerojatno i djelovanjem u Dalmaciji, ali i utjecajem nabožne književnosti s dalmatinskoga područja. Takav je način promatranja u izravnoj opreci s Rešetarovim stajalištem, i ne samo njegovim, da je zamjena jata u piščevu jeziku odraz neke organske situacije (Rešetar 1928/29:86). Posilović je najbolji primjer da to nije ispravno gledište. Isto tako, utvrđivanje zakonomjernosti po kojoj dugi slog ima ijekavsku, a kratki ikavsku zamjenu, pada na njegovu primjeru. Iz prezentiranoga popisa vidimo da dužina sloga nema utjecaja na izbor zamjene, što se ilustrira najbolje primjerom *cina od tijela*, gdje su oba sloga duga a zamjena je različita unutar iste sintagme.

Literarni status riječi povlači za sobom ikavsku zamjenu, pa će leksemi *diva*, *divica*, *priljubodivstvo*, *grih*, *grišiti*, *licumirstvo* svoj ikavizam dugovati svom literarnom podrijetlu, uporabi i statusu u nabožnoj književnosti. Zapravo, repertoar riječi nabožne književnosti uključuje i određene fonološke odlike, što se na primjeru zamjene jata najočitije utvrđuje. Govori tomu u prilog i Divkovićev jezik, gdje su nabožni nazivi svi ikavski unatoč ijekavskoj osnovnoj zamjeni.

Jotacije

Da bismo uopće mogli razmatrati problem jotacija, treba reći da Posilovićev grafijski nacrt razlikuje jotirane glasove od nejotiranih, s tim

što *tj* uvijek znači *ć* u primjerima praslavenskih jotacija: *ptitje* *C 50* (= *ptiće*), *obtje* *C 30* (= *obće*), dok u primjerima novijih jotacija sasvim se dobro razlikuje skupina *tj* od *ć*, koje je u tim primjerima obilježeno *đervom* (*h*), npr. *mrehe* *C 112* prema *brpanja* *C 80*.

Isto se tako jotirano *l/n* bilježe kombinacijom *đerv* + *l, n*, što ima izgovornu vrijednost *lj/nj*, dok odsutnost jotacije predstavljaju kombinacije *li(e)*, *ni(e)*, koje možemo čitati samo i jedino kao *lj(e)*, *nj(e)*.

Slijedom toga možemo reći da u kategorijama koje čuvaju praslavenske jotacije registriramo u Posilovićevim djelima ove primjere:

1. Prijedlog *među* redovito glasi *meu* *C 13*, *C 118*, *N 200*, a iznimno se pojavljuje *među* *N 70*.

2. Posuđenice se javljaju s provedenom jotacijom: *andeo* *C 109*, *andela* *N 70*, *anđeli* *N 55*; *Edipat* *N 70*, *Edipta* *C 91*, u *Ediptu* *N 62*.

3. Leksem *gospoda* isključivo se pojavljuje u čakavskom liku: *gospoju* *C 63*, *gospoje* *N 59*, *gospoji* *N 205*, *gospojo moja* *N 70*, dok leksem *također* ima dvojnju realizaciju: *takojer* *C 22* i *također* *C 5*.

4. U svim slučajevima gdje je proziran fonem *d* u osnovi bilježen je skup *dj* na mjestu praslavenske jotacije glasa *d*, što nam daje pravo da čitamo skupinu *dj* kao *đ*: *naslađen'je* *C 24*, *naslađuje* *C 18*, *dogadā se* *C 24*, *N 5*, *rađa* *C 8*, *poradajući se* *C 16*, *izvađen* *C nasl*; *prohodaše* *N 9*; *građane* *C 108*, *građani* *N 26*; *žeđa* *C 26*.

Primjeri gdje se prema skupini *dj* bilježi *đerv* ne dopuštaju čitanje s potpunom sigurnošću jer je podjednako vjerojatno i čitanje *j* i čitanje *đ*, budući da *đerv* ima obje vrijednosti. Stoga primjer *наслађениу* *C 24* možemo čitati kao *naslađen'ju* i kao *naslajen'ju*. Budući da se primjeri s *dj* moraju shvatiti samo i jedino kao jotirani oblici, gotovo je apsolutno sigurno da se i *đerv* u navedenom primjeru pojavljuje s fonemskom vrijednošću *đ*.

5. Posilović je štakavac, što svjedoče likovi: *jošte* *C 7*, *N 3*, *šteta* *C 113*, *godišta* *N 21*, *godište* *N 15*, *išteš* *N 198*, *išti* *N 198*, *ištimo* *N 56*, *navišteno* *N 24*, *dopuštuje* *C 111*, pa čak imamo i jedan primjer hiperkorektnoga *ožalošten'je* *N 12* prema standardnom *ožalošćenje*. Prema prasl. *zgj refleks je žd: *dažditi* *C 85*, *C 203*.

Po takvom tipu jotacije Posilović se sasvim slaže s Bandulavićem. Dvije pojave zaslužuju komentar: čakavski likovi leksički su ograničeni kao i u dubrovačkih pisaca do Gundulića, Divkovića i ostalih bosanskih franjevaca (*gospoja, meu, takojer*).

Za razliku od Bandulavića, koji ima naporedo štakavski i šćakavski refleks, Posilović je isključivi štakavac (Gabrić 1989: 76–84).

Izvedenice s iti

Posilović poznaje progresivnu jotaciju u izvedenicama s glagolom *ići* (*iti*) s tim što se na slovopisnoj razini opet pojavljuju naporedno *dj* i *đerv*: *sniđe* C 16, *nađe* C 35, C 51, *nađemo* N 11, *otiđe* C 21, *dode* N 15, *sade* N 56

U infinitivu je nedvojbeno provedeno jotiranje: *doći* C 12, N 198, *naći* C 13, *poći* N 198

Posilović ima i analošku jotaciju: *iđeš* N 17, *ide* N 15

U toj crti Posilović se slaže sa svim bosanskim franjevcima, a razlikuje od Bandulavića, koji preferira nejotirane likove (Pavešić 1968: 409, Gabrić 1989: 84–85).

Sekundarna jotacija

Popis primjera iz naznačenoga područja pokazuje Posilovićev tradicionalizam u skladu s kojim nejotirani likovi pretežu nad jotiranim:

- a) *vesel'je* C 16, *milosrdje* C 17, C 64, *milosrdja* N 72, *zlamen'je* N 11, *zdravje* N 13
- b) *mirisan'ja* N 202, *obećan'je* C 34, *potisnutje* C 7, *ganutje* C 7, *poginutje* C 111, *primaknutje* N 46, *došastje* N 15, N 16, *uzašastja* N 72, *uzašastje* N 15, *začetju* N 20, *udanutji* C 11, *naslađen'je* C 24, *govoren'je* N 1
- c) *gvozdje* C 63, *drvje* C 141, *ledja* C 130, *bratja* C 80, N 204, *bratjo* C 6, *krstjanin* N 61, *krstjanina* N 24, *krstjaninu* C *nasl*, N 13
- d) *krvju* N 20, *oblastju* N 4
- e) *tretje* C 20, N 15, *tretja* N 3
- f) *djavao* N 3, *djavla* N 60, *djavaoskoj* N 45

prema:

- a) *milosrđe* N 14, N 26, N 21, *veselja* N 198, *zdravlju* N 13, *zlamenje* N 3
- b) *podignuće* C 133, *otvrdnuće* N 24, N 56, *mirisanje* N 202, *bdenju* N 15, *ufanje* N 16, N 60, *spasenje* N 64
- c) *leđije* C 130, *rođak* N 3
- d) *treći* N 14, *trećoj* N 15

Leksem *vodokršte* N 15 javlja se samo u tom liku.

Nejotirani likovi karakteristični su za sve franjevačke pisce s kojim se Posilović uspoređuje, a jotirani su Posilovićeva posebnost (Pavešić 1968: 410–411, Gabrić 1989: 85–88). Odsutnost sekundarne jotacije bila je obilježje franjevačkoga književnoga izraza i sastavnica uporabne norme. Unos jotiranih likova odmak je prema živim govorima i u tom nam je smislu Posilovićev tekst dokaz o provedbi te promjene u bosanskim govorima 17.stoljeća.

Glas h

Pogled u Posilovićeve tekstove otkriva potpunu nesigurnost u uporabi toga glasa, što znači da ćemo uz malobrojne primjere gdje je *h* napisano na etimološki opravdanom mjestu, pronaći velik broj primjera gdje je etimološko *h* izostavljeno, i možda isto toliko primjera s neetimološkim *h*, dok posebno treba registrirati da *h* može biti grafički znak dužine.

1. etimološko h:

duhova C 42, *poholiti se* C 41, *grihe* C 32, *haljine* N 16, *haljinami* N 54, *strah* N 2, *himbenomu* N 197, *prohodaše* N 9, *posluh* N 9

2. izostavljeno h:

Betlem N 69, *kuač* C 129, *uiti* C 115, *drćući* N 4, *tiost* N 9, *eretička* N 10, *aljine* N 16, *arti(j)u* C 97, *iljadu* C 16, N 14, *imba* N 197, *itnji* C 98, *udnomu* N 42 (= *hudnomu*), *udobština* C 92, *udobiti* C 91, *ranu* C 12 (= *hranu*), *ranjen* N 10 (= *hranjen*), *titi* N 55 (= *htiti*), *ne ti* C 64 (= *ne hti*), *ja ostavi* C 131, *ja se okrenu* C 14, *ne mogo* C 14, *bi-jau* N 199, *činjau* N 4, *grediau* C 45, C 53, *plakau* C 37, *njiovi* C 29, N 9, *glue* N 5, *od nečisti* C 42 (od *nečisti duhova*), *nji* C 45, *ji* N 23, *drugije* C 45, *pribogoljubni* N 45 (pribogoljubni stvari), *siroma* N 16, *straovite* N 16

3. neetimološko h:

hoćučen'ja C 7, *horlu* C 75, *hoholac* C 31, *umarho* C 32, *honoga* N 4, *hotide* C 34, *grihah* C 32, *teholog* N 14, *Heđiptu* N 62 (= *Egiptu*), *zahodila* N 54 (= *zaodjela*), *hideš* N 17 (= *ideš*)

4. znak dužine:

jakah C 26, *goho* (= *go*) C 14, *goh* N 22 (prema *go* N 22), *obćenoh* N 1, *grihah* N 11, N 1, *sinovskih* (strah *sinovskih* = *sinovski*) N 2, *kućaha* N 72

Samosvojno bilježenje glasa *h* kakvo nalazimo u Posilovića pokazuje da taj fonem nije bio imanentan njegovu idiolektu, da je tek dio naučenoga jezika, što je posebno očito u slučajevima neetimološke uporabe.

Skupina *hv* prelazi u *f*: *fali* C 93, *zafalije* C 12, *fali se* N 42, *faljen* N 11, *zafaljujem* N 11, *fala* N 11, što je govorna crta.

U leksemu *malahan* nalazimo varijante bez *h*: *malano* C 110 i s prijelazom *h* u *k*: *malakno* C 5, *malakna* C 26

U posuđenici *kor* (*kora anđeoskije* N 72) redovito je *k*, prema latinском, na mjestu grčkoga *h* (*chorus*).

Ostale fonološke odlike

Čitav niz tzv. manjih odlika prisutnih u Posilovićevu jeziku pokazuje uglavnom njegovo povodenje za narodnim govorima i najčešće su odraz njegova govornoga jezika.

Sibilarizacija je provedena u pridjevskoj promjeni: *jednaci* C 56, *opacijem* C 124, *kroci* N 9, *pridrazi* N 44, N 16

Redukcije u inicijalnim skupinama različito su zabilježene. Dok se redovito bilježi bez redukcije *psuju* C 124, *psovka* C 34, u leksemu *psalam* početno *p* otpada: *salmi* N 13, *u salmu* N 13, N 16

Početno *k* otpada u imenici *kéi*: *čer* C 134

Unutar riječi bilježimo redukcije: *ljuskije* C 40 *pani* C 40 (=padni), *božastvenoga* N 70, *materistva* N 70, *mlacu* N 5 (=mladcu).

Početna skupina *st* slivena je u *c*: *cablo* C 183, *caklo* N 55

Dijelom je pravopisni problem a dijelom fonološki bilježenje jednačenja po mjestu tvorbe u vezi prijedloga i posebne riječi : *š njime* C 16, N 58

Navezak *r* bilježimo u sljedećim primjerima: *togar* C 66, *ovogar* C 71, *ondar* C 56, *nigdir* N 197

Prijedlog *bez* pojavljuje se u liku: *brez* C 8, N 24

Leksem *crven* ima samo inačicu *crljen* C 103, N 45

Rotacizam je zastupljen u primjerima: *more* C 8, *izarne* C 35, *izarni* N 72 prema *može* C 16

Iz narodnih govora je oblik s interpoliranim *-n-*: *snišao* N 202, *snići* N 21

Protetsko *j* dolazi uz zamjeničke oblike: *jim* C 67, *ji* N 19

Vremenski prilog *sutra* ima dijalektni lik: *sjutra* N 4, N 24

Izostavljeno *j* bilježimo u primjeru: *Biblii* C 90, što je dijelom prapovisni problem.

Primjer knjiškoga prijelaza finalnoga *-l* u *-o* je pridjev *mao* u sintagmi *mao dar* C 170 (Pavešić 1968: 433).

Iz govora su likovi s disimilacijom: *sumlji* N 2, *tavnu* N 200

U području samoglasničkih promjena najprije treba reći da vokalno *-l* redovito prelazi u *-u*: *puk* C 151, *pun* C 44

Primarno nazalno *ɛ* reflektira se kao *a* samo u glagolu *prijati*, što je prisutno već u bosanskim poveljama 14. i 15.st. i u jeziku Divkovićevu, Bandulavićevu i Matijevićevu, te se može smatrati sastavnicom bosanskoga književnoga izraza (Pavešić 1968: 404–405, Gabrić 1989: 60–61).

Umjesto *-u* nalazimo *-o* u oblicima glagola *istomačiti* C 35, *istomačujući* C 21

Alternacija *a/e* bilježi se u obliku *restući* N 1

Neobična je promjena početnoga *-e* u *-i* u riječi *ivandjel'ja* *C* 26 (= *evandjelja*), što bi se jedino moglo tumačiti kao hiperikavizam pod pretpostavkom da je Posilović mislio da je *-e* podrijetlom od jata. Kako je to teško povjerovati, skloniji smo mišljenju da je u pitanju pogreška, dok za sigurniji zaključak nema temelja budući da je to jedina pojava.

Fonološka prilagodba stranih riječi i imena

U prilagodbi stranih riječi najtipičnije je zatvaranje izvornoga *-o* u *-u*: *farauna* *C* 90, te promjena primarne skupine *st* u *št*: *apošto* *N* 22, *C* 41, *apoštola* *N* 15, što je tipično za bosanske franjevce i dubrovačke nabožne pisce (Gabrić 1989: 92–93).

Primarno *g* postaje *đ* u primjerima: *teolodija* *C* 10, *Edipat* *N* 70, vjerovatno pod utjecajem talijanskoga jezika.

Posilović u svojim djelima citira različite filozofe, teologe i književnike, pa je prilagodba njihovih imena posebno zanimljiva. Jedan broj imena ne prolazi kroz proces fonološke prilagodbe, ili prolazi djelomično u skladu s općim fonološkim izgledom piščeva jezika. Tako se može očekivati reducirano *h* (*Ipokrit* = *Hipokrit*, *Oracio* = *Horacio*), dodano *j* radi popunjavanja zijeva (*Bojecio*, *Noja*) ili reducirano *m* prema talijanskom (*Uberto*). Ukoliko se imena preuzimaju iz talijanskoga, događa se da ostanu u talijanskom morfološkom liku, što znači da se završavaju na *-o*, a ne na suglasnik ili *-je* kao u suvremenom jeziku (*Alberto*, *Julio*, *Oracio*, *Ovidio*, *Valerio*).

Promotrimo taj popis i dodajmo mu i toponime:

Alberto *C* 205, *Avicena* *C* 204, *C* 37, *Acentina* *C* 165, *Barnardo* *C* 51, *Bojecio* *C* 50, *Bernik* *C* 153, *Beda* *C* 125, *Bonaventura* *N* 3, *Ciceron* *N* 15, *N* 22, *Galen* *C* 204, *Grgur* *C* 62, *Hermence* *C* 107, *Inocencio* *N* 20, *Ipokrit* *C* 37, *Jerolim* *N* 1, *Juvenal* *C* 98, *Julio Cesar* *C* 56, *Katon* *C* 61, *Kampidolija* *C* 120, *Macedonija* *C* 54, *Makron* *C* 105, *Noja* *C* 194, *Ovidio* *C* 20, *Oracio* *C* 212, *Petar Damjan* *C* 196, *Pitagora* *C* 98, *Platon* *C* 22, *Salamun* *C* 13, *Sodoma i Gomora* *C* 32, *Tulio* *C* 31, *Tarentin* *C* 21, *Terencio* *C* 117, *Tomas iz Akvina* *C* 7, *Uberto* *C* 197, *Valerio* *C* 212, *Varon* *C* 63.

Jedan broj imena pojavljuje se s prilagođenim likovima, gdje se može uspostaviti pravilo po kojem primarno *s* > *š*, *z* > *ž*, *sc* > *š*, *g* > *đ*.

Primjeri:

s > *š*: *Aguštin* *C* 7, *N* 43, *Arištotil* *C* 7, *C* 115, *Arištotile* *N* 13, *Celšo* *C* 79, *Damašen* *C* 163, *Franceško* *C* 108, *Filišteje* *C* 138, *Jašon* *C* 72, *Justinijan* *C* 198, *Kašiodor* *C* 52, *Šamšon* *C* 138, *Šaluštio* *C* 37, *Šalušto* *C* 153, *Šeneka* *N* 43, *C* 52, *Šicilija* *C* 33, *Šidrak* *C* 114, *Šedekija* *C* 115, *Šokrat* *C* 27, *C* 93, *Šišto* *C* 99, *Šilveštar* *C* 187, *Teodošio* *C* 199,

z>ž: *Ambrožio* C 197, *Anaštažija* C 134, *Bažilio* C 179, *Dionižio* C 142, *Ežav* C 28, *Ižopo* C 115, *Križanto* N 4,

sc>š : *Prišijan* C 202,

g>đ: *Edidio* C 108, C 137, *Kartadina* C 120, *Lonđin* C 116, *Oriđena* C 165.

Takav tip prilagodbe nalazimo samo u Divkovića.

Zanimljiv je lik *Arištotil* s promjenom *s* u *š* i primarnoga *e* u *i*, što prema navodima AR prvu potvrdu ima u starohrvatskim spomenicima od 16. st. Od bosanskih franjevac taj lik ima samo Posilović, koji se pak s Bandulavićem slaže po poznavanju lika *Arištotile*.

Kratice

Iz crkvenoslavenske tradicije Posilović je preuzeo uporabu kratice pridjeva *sveti* i imenice *svetica*, u obliku *s̃ti* N 205, C 54, *s̃tica* N 205 (s titlom iznad).

MORFOLOGIJA

Sklonidba imenica

U jednini imenica razlike između Posilovićeve jezika i standardnoga hrvatskoga jezika iznimno su malobrojne, pa je i komentar oskudan. Za primjer treba napomenuti da se u nom.jd. pojavljuje *kćer* C 134 umjesto *kći*, što poznaju današnji substandardni izraz i narodni govori. Zabilježen je oblik vokativa *Dominiku* C 224 prema standardnom *Dominiče*, ali je sasvim jasno da se radi o pojavi koju nalazimo i u suvremenom jeziku gdje se izbjegava palataliziranje osnove u vokativu muških imena na *-k/-g*.

U jednoj se pjesmi javlja stih: *zdrav mi budi, sinu Boga* N 63 a u proznom tekstu takav se vokativ ponavlja: *krstjaninu* N 25, *krstjaninu moj* N 6. Za pjesmu možemo pretpostaviti utjecaj kakve čakavske božićne pjesme budući da se govori o Isusovu rođenju u štalici i Marijinu pjevanju novorođenom sinu, pa čak i utjecaj Bandulavićeve jezika, dok se oblici *krstjaninu* ne mogu tumačiti drukčije nego nebrižljivim odnosom prema određenom dijelu teksta (Gabrić 1989: 96).

Imenica *dan* zadržala je stare oblike u brojevnim konstrukcijama: *za dva dni* C 179, *tri dni* N 15 prema *za tri dana* N 63 (*u stihu*). Prisutna je i uporaba starih oblika izvan sklopova s brojem: (*došastoga dne* N 16, *u dni (mladosti tvoje)* N 5.

Imenica *san* javlja se s jednim dijalektnim oblikom: *sana* N 203.

U množini pak ima više padeža koji zahtijevaju proučavanje.

G.mn. osim s nast. *-a* javlja se i s drugim, slabije zastupljenim nastavcima:

-a: naučitelja C 194, pogibila C 42, djavla N 201

-ova: mučenikova N 6, oblakova C 176

-ah: dušah C 5, pticah C 9, prijateljah C 34, danah N 15, grihah N 1, šest urah N 15

Nastavak *-ah* mora se smatrati grafijskom varijantom nastavka *-a*, jer je *h* isključivo znak za dužinu. Isti je slučaj i s odnosom nastavaka *-ih/-i*.

-i: djavli C 195, gradjani C 108, dinari C 145, kori N 55, bogastvi N 21, stvari C 13, N 45

-ih: misecih N 15

-iju: očiju C 27

-u: ruku N 11

-ov: anđelov N 55

-ø: sedam godišť N 62, zemalj 198

Identičan raspored nastavaka nalazimo u Bandulavića, pa njegovim utjecajem možemo objasniti Posilovićeve sliku (Gabrić 1989: 97–101).

Dativ, lokativ i instrumental uglavnom su sa starim nastavcima:

D.mn.

-om/-em: bogom C 39, govornikom C 35, duhovom C 66, idolom C 86, ždralovom C 118, nemoćnikom N 61, protivu grihom N 19, neprijateljem C 125, ptićem C 128, ljudem C 221, C 73, N 63, N 12, Židovom N 12

Dvojinski nastavak

-ima: očima C 68

Nastavak iz instr. mn.

-ami: (reče) ženami C 37, sirotami N 204, zmiijami N 198

Prijelazni nastavak

-im: neprijateljim C 66, crvim N 19

Posilovićeve shema nastavaka identična je Bandulavićevoj i Divkovićevoj (Gabrić 1989: 102–107).

L.mn.

Stari nastavak (*-ěh/-ih*):

-ije: po leđije C 43, po razlozije C 31, u dobrije dilije C 83, u nidrije C 123, u zapovidije C 181, po Dusije N 15, u dvorije N 19, u vrtlije N 19

-ijeh: u gajijeh C 10

-ih: u cablih C 10

-i: u stvari C 9, u ostalije misti C 123, na nebesi N 54, po dili N 199, u dili N 17, u konji N 10, u straovi N 203

Dvojinjski nastavak veže se samo za imenice koje znače par:

-iju: u očiju, u ušiju C 7

-uh: u rukuh C 7

-u: u tvojiye ruku N 70

Stari nastavak žen. roda (-ah):

-a: u knjiga C 7, u njegovi kosa C 138, u vočka N 19, u zloća i u opačina N 25

I popis lokativnih likova pokazuje podudaranje s franjevačkom praksom, sa stanjem u jeziku Bandulavićevu, Divkovićeveu i Matijevićeveu (Pavešić 1968: 417; Gabrić 1989: 105–106).

I.mn.

Stari nastavak

i-: s otrovi C 37, s lavi i zmaji C 36, s zubi C 55, s kriposti C 56, meu otoci C 92, s Rimljani C 120, s anđeli C 175, s djavli C 175, apoštoli N 43, među nevimici i pogani N 70, s razlozi N 45, s naučitelji N 63, sa starci N 63, sa sinovi N 12, uvridio misli N 2

-ije: (meu) mistije C 92

-ami: pod zvizdami C 30, travami C 59, za pčelami C 60, haljinami N 54, s mukami N 21, rukami N 43

Nastavak dativa mn.

-am: s mnogim prilikam N 45

Stari nastavak i-osnova

-mi: ustmi C 115, s ćermi C 126, s neprijateljmi C 139, s udmi C 195, meu ljudmi C 175, N 198, s rozmi N 20, uvridio ričmi N 2

Prijelazni nastavak

-ma: s ćerma C 126

Dvojinjski nastavak

-ima: s očima C 13

I u instrumentalu su Posilović i Bandulavić podudarni, obojica se od Divkovića razlikuju po češćem nast. -mi (Gabrić 1989: 104).

Posilović ima uobičajeni štokavski raspored duge i kratke množine, osim dva primjera: zete C 116 (umjesto zetove) i zubovi N 20. Prvi se primjer pojavljuje u jednoj tzv. prilici iz Žića svetih otaca, pa je dosta vjerojatno da je Posilović taj lik preuzeo iz svoga čakavskoga predloška. Oblik zubovi dijalektni je i sigurno potječe iz Posilovićevea idiolektka.

Ostatak stare dvojine imamo u primjeru: na koline N 10, i to s ekavskim nastavkom e prema staroslavenskom ě, što je Posilović mogao naći samo u kakvom čakavskom tekstu. Kako se taj oblik pojavljuje u jednoj pričici citiranoj prema propovijedima Grgura II., može se pretpostaviti

da je taj lik prenesen iz neke čakavskogoljaljaške knjige Dijaloga Grgura Velikoga.

Sustav množinskih padeža bitno obilježava svaki književni jezik u dopreporodnom razdoblju, prema njemu se u starijoj literaturi o književnom jeziku određuje tip štokavštine u temelju književnoga jezika, ali nakon usporednoga pregleda množinskih padeža u bosanskih franjevaca 17.st. tim gledanjima treba dodati još poneku spoznaju.

Stanovita ujednačenost množinskih oblika za genitiv, dativ, lokativ i instrumental, koju možemo pratiti od Bandulavićeva lektionara (1613.) do Posilovića (1639. i 1647.), a preko Divkovića i Matijevića, svjedoči da je franjevačka pisana praksa operirala s tipom književnoga jezika koji je imao unutrašnju normu s visokim stupnjem obvezatnosti. Pitanje jesu li ti oblici bili novoštokavski ili ne, s obzirom na kasniju novoštokavsku osnovicu standardnoga hrvatskoga jezika, nije najbitnije, bitnije je što na tom primjeru vidimo kako funkcionira jedan prestandardni književni jezik i po kojim se načelima oblikuje uporabna norma.

Možemo ustvrditi da uporabna norma ima isti karakter kao i pre-skriptivna norma u standardnom razdoblju, odnosno pisac poštuje uzuse zacrtane u jeziku svojih prethodnika, suvremenika i u jeziku službene knjige, kakav je u danom slučaju lektionar.

Pridjevi

U deklinaciji pridjeva Posilović ne pokazuje razlike prema suvremenom standardnom jeziku. Poznaje oba pridjevka vida: *u portu slobodnu* *N* 17, *varaš uboga i bogata* *N* 197, *od velika straha* *N* 3, *ćića griha Adamova* *N* 13, *u komu ugodnu naslađen'ju* *C* 45 prema: *sina Božjega* *N* 6, *našastoga blaga* *N* 21, *nečistomu duhu* *C* 55, *virnomu krstjaninu* *C* *nasl.*, *od razuma pametnoga* *C* 7, *od plamena paklenoga* *C* 75, *život čovičanski* *C* 45...

Rijetka je nesigurnost u uporabi pridjevskoga vida očitovana u usamljenom primjeru: *jednomu veliku stolu* *C* 15.

Tvorba komparativa i superlativa također je identična suvremenoj, što ćemo ilustrirati samo s nekoliko primjera: *bolja* *C* 28, *draža* *C* 28, *opačije* *C* 71, *pomlađa* *C* 84, *najplemenitija* *C* 28, *najmudrija* *C* 28, *najstrašnije* *C* 68...

Iskazivanje stupnja osobine moguće je i leksičkom modifikacijom (umjesto komparativom) kao u primjerima *veće budalast* *C* 29, *veće drage* *C* 71, *veće tvrda* *C* 85, *veće bogat* *C* 85 i elativima (umjesto superlativom): *pričistijem* *N* 70, *pribogoljubni* *N* 45, *pridragu* *C* 28, *pričistu* *C* 38.

Za razliku od Bandulavića Posilović nema arhaičnih pridjevskih oblika koji su k Bandulaviću stigli iz primorskih lektionara (Gabrić 1989: 116–117).

Zamjenice

Sklonidba *ličnih zamjenica* u jednini ne pokazuje posebnosti, dok u množini nailazimo na isti tip odnosa kao i kod ostalih riječi s deklinacijom – dat., lok. i instr. mogu imati stare, prijelazne i nove nastavke:

D.mn.: *njima* C 41, C 50, *vam (enkl.)* N 197, *vami* N 40, N 205, *k nami* N 202, (*poroditi*) *nami* N 57, *nami* N 198

I.mn.: *s nami* C 54, *s vami* N 45, N 205, *s nami* N 57.

Oblici množine su slabo zastupljeni stoga što se pisac uglavnom obraća jednom slušatelju, pa pretežu jedninski likovi.

Pozornost treba zadržati na obliku *za nje* N 7, što je stari akuzativ množine poznat samo Divkoviću (Gabrić 1989: 110).

Posilović rabi iste posvojne zamjenice i u istim oblicima kao i suvremeni standardni jezik s iznimkom nekoliko primjera gdje genitiv lične zamjenice funkcionira kao posvojna zamjenica: *po njih nepomnji* N 23 (=njihovoj), *njih neprijatelji* N 21, *majku njega* N 205 (=njegovu), što je potpuno istovjetno u Bandulavićevu jeziku (Gabrić 1989: 110).

U kategoriji *pokaznih zamjenica* zabilježen je oblik nom.jd. *ti* N 70 (=taj), *po ti način* N 70, *taki* C 109 (=takav).

Odrična zamjenica redovito glasi *nitko* C 53.

Zamjenički pridjev *sav* redovito je u liku *vas* N 15, N 197...kao i u Bandulavića i ostalih franjevac (Gabrić 1989: 112–113).

Brojevi

Glavni brojevi, koliko su potvrđeni, imaju uglavnom isti oblik kao i danas: *tri* N 15, N 63, *šest* N 15, *sedam* N 62, *dvanaest* N 23, *četrdeset* N 24, *trista i šezdeset i pet* N 15, *trista* N 201.

Sklonidba broja *dva* potvrđena primjerima: *ovije dviju prijateljah* C 34, *od ovije dviju stvari* C 13 – pokazuje da se u kosim padežima ne razlikuje rod.

Broj *tri* zasvjedočen je u sintagmi: *protiva trima grihom smrtnijem* N 19, gdje je sklonidba broja provedena uz prijedlog, što danas ne bi bilo obvezatno.

Broj *četiri* bilježimo u primjeru: *svrhu onije četiriju stvari* C 36, što je istovjetno sa suvremenom sklonidbom.

Zanimljiva je rečenica *izvadi obedvije oči svoje* C 188 umjesto *oba oka svoja*, gdje imamo stari lik *obedvije* i uz njega množinski oblik *oči* prema *i-osnovi* žen. roda.

Glagoli

Prezent je redovito tvoren kao u suvremenom standardnom jeziku osim nekoliko primjera s nastavkom *-u* u 1. l. jd.: *velju* *C 220* (u rimi sa *želju*), *N 57, N 198* (u rimi), *daju* *C 226* (u rimi s *imaju*), *želju* *N 198* (rima s *velju*), *viđu* *N 10*, *molju* *N 197* (u rimi s *volju*). Po poznavanju staroga nastavka *-u* Posilović se ne razlikuje od svojih uzora: Bandulavića i Divkovića, s tim što on arhaične oblike najčešće koristi kad mu zatreba srok (Gabrić 1989: 123). To je primjer kako arhaični oblik doživljava svojevrsnu stilsku preobliku kad postane nesustavan dio književnoga jezika. Arhaični oblik postaje stilski obilježen u odnosu na sustavni i neutralni nast. *-m*.

Dijalektni su oblici *trču* *C 128* i *počme* *C 42*.

Imperativ je istovjetan sa suvremenim: *promisli* *C 66*, *usiluj se* *N 1*, *bižimo* *N 62*, *hodi* *N 202*, *smiluj se* *N 66*.

U Posilovićevim tekstovima nalazimo *optativ*: *svak se dila toga čuvaj* *N 202*, *Bog ti pomози, divojčice čista* *N 69* gdje bi u suvremenom jeziku bio normalan imperativ s *neka* (*neka se svatko čuva, neka ti Bog pomogne*).

Imperfekt je zanimljiv po tvorbi i po rijetkim starim ličnim nastavcima.

Tvorba je specifična kod glagola I., III. i V. vrste.

Primjeri: *hotijaše* *C 21, C 155*, *gredijaše* *C 170*, *grediau* *C 53*, *kradivaše* *C 69*, *kradijaše* *C 154*, *znadijau* *C 160*, *šaljau* *C 170*. U Bandulavića ćemo naći isti model tvorbe imperfekta (Gabrić 1989: 126–128).

Oblici *činjau* *C 170*, *bijau* *N 199* i niz istih zahtijevaju osvrt samo utoliko što je reducirano *-h-*, a to je svakako fonološka crta a ne morfološka.

Arhaični lični nastavak predstavljen je primjerom: *imaote* (= *imahote*) *N 11* prema suvremenom *imaste*, opet poznato Bandulaviću (Gabrić 1989: 128).

Aorist je istovjetan s današnjim pa ne zahtijeva komentar: *ožalosti se* *N 21*, *otiđe, dođe* *C 47*, *reče* *C 51*, *otvorismo* *N 23*, *razbismo* *N 23*, *nađoste* *N 71*, *ostaviše* *N 199*, *rekoše* *C 48*, *dodoše* *C 48*, *otidoše* *N 199*...

Perfekt se tvori pomoću punoga oblika pomoćnoga glagola: *jest učinio* *C 50*, *jesi primio* *C 11*, *jest bio* *C 37*, *pomanjkao jest* *C 39*, *jest zazvao* *C 43*, *izišao jest* *N 22*, *jesi snišao* *N 202*, dok uz zamjениčku enklitiku *se* pomoćni glagol izostaje: (*vjerujući da*) *se prinemogao* *C 47*. Perfekt s enklitičkim oblikom pomoćnoga glagola jednak je današnjem: *koji su našli* *C 38*, *postavila si* *N 70*, *rekla si* *N 62*...

Pluskvamperfekt je tvoren istovjetno kao u Bandulavića: *bijaše ulizao* *C 57*, *bijaše živio* *N 23*, *bijaše umro* *C 48*, *bijaše umrla* *C 37*, *bijaše obećao* *C 34*, *bijaše primio* *C 45* (Gabrić 1989: 132–133).

Futur I.

Futur I. tvori se od infinitiva i enklitika glagola *hoću: naslidovati* *ću* *C 34*, *okrenuti će se* *C 66*, *N 26*, *doći će* *C 67*, *uslišati će* *N 59*, *imati će* *N 61*, *čuti će* *C 46*, *tako ćeš imati* *C 22*, *kada ću okrenuti* *N 6* pokraj slučajeva gdje se koristi naglašeni oblik pom. glagola: *hoće biti ukopan* *C 53*, *hoće posjeti* *C 40*, *hoću složiti* *C 35*.

Futur I u srašćenu obliku imamo u primjerima: *prosišće se* *N 24*, *učiniću* *N 7*, *ustegnućeš* *N 22*, *ostaviće* *N 26*, *činiće* *N 61* koji su jednako brojni kao i prvi navedeni primjeri. Mislim da se radi o načinu pisanja, o pravopisnom a ne o morfološkom problemu, jer je Posilović zabilježio govoreni oblik, kakav nalazimo i u Bandulavića (Gabrić 1989: 133).

Futur II.

Tvorba futura II. u Posilovićevu jeziku ista je kao i u jeziku Bandulavićevu, a za Bandulavića je karakterističan tzv. čakavski fut. II tvoren od *budem+infinitiv* (Gabrić 1989: 134–135). Posilovićevi primjeri pokazuju isti tip tvorbe: *bude doći* *N 16*, *bude naći* *N 16*, *bude umriti* *N 21*, *budeš blagovati* *N 13*.

Jedan primjer koji bi po tvorbi odgovarao fut.II. može se shvatiti samo kao perfekt u zavisnoj pogodbenoj rečenici: *mogli bi te povesti u pakao da te ne bude obranio Bog* *C 42* (=da te nije obranio Bog).

Umjesto futura II. u istom sintaktičkom značenju pojavljuje se prezent svršenih glagola: *ali ako tebe vidi u vrime tvoje protivno, neće se moći nasititi tvoje krvi* *C 62* (=ako bude vidio) ili prefiksirani prezent: *ustegnućeš užganja priljubodivstva ako ti uzmisliš od smrti* *N 22* (=ako budeš mislio); *onom mirom kojom uzmiriš ostalijem, biti će izmireno i tebi* *C 114* (= budeš mjerio).

Kondicional I. ne pokazuje specifičnosti u tvorbi i dosta je rijedak: *privarili bismo se* *N 18*.

S kondicionalom je po značenju izjednačen prezent *budu, bude*, što je poznato Divkoviću i dalmatinskim piscima (AR s.v. *biti*), a u Posilovića je predstavljeno primjerima: *i da bude ono učinjeno, svi oni od grada bili bi smučeni* *C 110*; *da oni budu dobri, tere bi nji oni prodali* *C 130*; *i da žene ne budu, ostarili bi svi ljudi i po ti bi se način smakao svijet* *C 36*. Prezent *budu* uporabljen je umjesto kondicionala *da je bilo učinjeno, da su bili dobri, da žena ne bi bilo*, dakle, u zavisnoj irealnoj pogodbenoj rečenici i očito je u Posilovića literarnoga podrijetla.

Glagolski prilozi i pridjevi

Glagolski prilozi također su istovjetni sa suvremenim: *našavši* C 111, *došavši* C 195, *pristrašivši se* C 195, *probudivši se* N 21, *govoreći* N 3, N 11, *vapijući* C 195, dok je *uzamši* N 16 preuzeto iz literarne tradicije i poznato je svim bosanskim franjevačkim piscima, posebno Divkoviću i Bandulaviću (Gabrić 1989: 131).

Stari oblik *participa prezenta* u funkciji pravoga priloga predstavlja oblik *muče* N 23, što je poznato Bandulaviću i Divkoviću i postalo je sastavnica gramatičke strukture franjevačkoga književnoga jezika (Gabrić 1989: 129).

Glagolski trpni pridjev osim oblika identičnih suvremenom poznaje i arhaične oblike literarnoga podrijetla kao i dijalektne likove.

Arhaični su oblici vezani za trpni pridjev glagola izvedenih od *iti*: *prošastoga* C 40, *našast* N 24, *našasto* C 135, N 21, *prošasti* N 16, N 22, N 44.

Dijalektni su likovi: *polita* N 71, *poslat* C 120, *dobito* C 116, *potezata* C 170, *izarnat* C 182, *zvati* C 119 (=zvani), *ukopato* N 205, a neobičan je i trpni pridjev neprelaznoga glagola *susritnut* C 155.

Glagolski radni pridjev istovjetan je suvremenom: *pratikao* N 43, *hotio* N 10, *pokajao* C 40, *ponizio* C 40, *ljubio* C 16 ... pa ne zahtijeva komentar.

TVORBA RIJEČI

U tvorbi riječi Posilović se ne razlikuje bitno od ostalih bosanskih franjevacu, što znači da se njegovo tvoraštvo uglavnom ograničuje na glagolske imenice izvedene od trpnog pridjeva s pomoću sufiksa *-je*, rjeđe sufiksom *-ba*, a nomina agentis su uglavnom izvođena sufiksom *-lac*. Apstraktne imenice su po crkvenoslavenskom modelu izvedene sufiksom *-stvo*.

Primjeri: a) *činjen'je* C 87, *pokaran'je* C 88, *utišen'je* C 88, *smrdenje* C 198, *sumporan'je* C 198, *sramovan'je* C 190, *užgan'je* N 22, *govoren'je* N 14, *spasenje* N 16, *revan'je* N 204, *deran'je* N 204, *ožalošten'je* N 12, *primaknutje* N 46, *udanutje* C 11, *zapatje* C 156

b) *tratba* C 79

c) *sknilac* C 61, *proždrlac* C 182, *čuvaoci* C 57, *potaknulac* C 173, *navidilac* C 84

d) *ljubestvo* C 23, C 49, *proždrstvo* C 181, *bistvo* C 92, N 42, *veličastvo* C 92, *moćućstvo* C 92

Glagolske imenice Posilović kao i svi franjevački pisci tvori i od svršениh i od nesvršenih glagola, što svoje korijene može imati u latinskom jeziku koji su svi franjevci znali kao jezik svoga školovanja i svećenič-

koga djelovanja. Moguće su takve glagolske imenice nastale kao odjek crkvenoslavenske tradicije što se uvukla u nabožnu književnost čitava bosanskoga i hrvatskoga prostora. I imenice tipa *bistvo*, *moгуćstvo* također su import iz crkvenoslavenske tradicije poznat jeziku Divkovićevu, Matijevićevu, Bandulavićevu (Pavešić 1968: 439, Gabrić 1989: 139–141).

Ostali tvorbeni tipovi su zastupljeni u vrlo malom broju, ali ipak zahtijevaju komentar zbog relacija prema ostalim franjevačkim piscima.

Posilović ima riječ *ku(h)ač* C 129, koju za značenje *kuhar* nalazimo i u Matijevića (Pavešić 1968: 472).

Zanimljivo je da kao i Divković za utamničenu osobu ima leksem *tamničar* C 65, što je bitna razlika prema suvremenom jeziku gdje *tamničar* označava čuvara tamnice i utamničeničâ.

Neke specifičnosti Posilovićeve tvorbe možemo vidjeti i u grupi njegovih novotvorenica i prilagođenica, pa će se o tome čitatelj obavijestiti na pripadnom mjestu.

LESIK

Leksik je jezična razina na kojoj se najjasnije vidi gdje na književno-jezičnoj vertikali moramo smjestiti promatranoga pisca, koje mu mjesto pripada s obzirom na tradiciju i suvremenost.

Ako bismo lakonski htjeli definirati Posilovićev leksik, onda bismo mogli reći da je opći leksik štokavski, hrvatski, s nanosima posuđenica najrazličitijega podrijetla, s nešto novotvorenica, ali da je zapravo najveći broj leksema potpuno istovjetan s onim Divkovićevim, Bandulavićevim i Matijevićevim. Ima, dakle, jedan sloj koji možemo nazvati knjiškim leksikom, gdje pridjev knjiški znači onaj koji potječe iz književne tradicije i Posiloviću suvremene književne produkcije njegove franjevačke subraće.²

Posilovićev vokabular mogli bismo promatrati u raščlambi s obzirom na podrijetlo riječi, pa bi se izdvojio sloj posuđenica, prilagođenica, a onda dalje bi se izdvajali talijanizmi, turcizmi, grecizmi, odavno usvojene tuđice i sl., što bi podrazumijevalo i označavanje dijalektne disperzije pojedinih riječi.

Drugi pristup bio bi određen potvrdom ili odsutnošću riječi u jeziku pisaca prije Posilovićeva djelovanja i u njegovo vrijeme, što bi kao prednost imalo utvrđivanje Posilovićevih novotvorenica i hapaksa, te njegovu sukladnost s piscima istoga kruga.

² Podaci o leksiku pisaca preuzimani su iz AR.

Ta dva načela teško se daju u Posilovićevu slučaju potpuno odvojiti, pa je kombinacija obiju metoda jedino prihvatljiva.

Posuđenice

Hrvatski je književni jezik od najranijih vremena bio obilježen određenim brojem posuđenica, pa ni Posilovićev književni izraz nije lišen toga rječničkoga sloja.

Ima posuđenica koje su toliko rano ušle u jezik da se danas ni ne osjećaju riječima tuđega podrijetla, ali ima i takvih koje su obilježile pojedina razdoblja i pojedine književne krugove.

Turcizmi su obilježje bosanskih govora i Posilović ih je u organskim idiomima najneposrednije mogao upoznati, tako da turcizme djelomično tumačimo kao nanos iz živoga govora. Iz govora mogu biti: *azdija* *N 13*, *bunar* *C 153*, *krmak* *C 55*, *hajduk* *C 110*, *jaspra* *C 81*, *N 20*, *dalak* *N 7* (= *bolest slezene*), *harač* *N 69*, *kesa* *N 18*, *samar* *C 84*, *sobet* *N predg 28*, dok za riječ *đenem* *N 13* to nije sigurno.

Divković je prvi među bosanskim franjevcima zabilježio riječ *sobet*, pa je njegov jezik izvor toj riječi u Posilovića, premda su je obojica mogli upoznati i u živim govorima budući da se i danas čuje u cijeloj Bosni.

Riječ *jaspra* sa značenjem *sitan srebrni novčić* ima i Divković, i tu je turcizam postao opći pojam za novac, dok je *đenem* prema turskom *džehennem* već na razini učena rječnika budući da znači *pakao*. Istu riječ imaju prema potvrdi AR samo narodne pjesme, što svakako neće biti točno, već će prije biti u pitanju nedostatna ekscerpcija, čemu je dokaz i to da nema primjera iz Posilovićeva jezika iako je Posilović obrađen za Akademijin Rječnik.

Učenim turcizmom smatramo i *haramzaditi* *C 124*, *haramzastvo* *C 91*, *aramzastvo* *N 11* budući da označava apstraktni pojam nevaljalstvo, lukavstvo, lažljivost.

Na istoj je razini i turcizam *muzuvijer* *C 161* (= varalica, spletkar, klevetnik) poznat Divkoviću, Matijeviću i dubrovačkim piscima.

Germanizam *majstorija* *C 30* danas se više ne osjeća tuđom riječi, poznaje ju franjevac Matijević, svi bosanski govori, pa je Posilovićev izvor lako odrediti.

Iz dalmatinskih i primorskih govora mogle su u Posilovićev jezik ući posuđenice talijanskoga podrijetla kojima se označavaju najčešće predmeti svakodnevnog uporabe i odnosi iz svakodnevnoga života: *durati* *C 35*, *lanča* *N 71*, *meštar* *N 13*, *porat* *N 17*, *punat* *N 24*, *N 25*, *N 26*, *skalin* *N 23*, *C 170*, *skužati* *N 15*, *spuga* *C 85*, *timuniti* *C 202*, *timun* *C 202* (pored domaćega *kрма* *C 202*), *žmuo* *C 183*.

Sve se navedene riječi nalaze i u jeziku primorskih pisaca, dalmatinskih i dubrovačkih, a neke i u Bandulavića (*meštar, porat, spuga*). Posiloviću su oba izvora, i govori i pisci, mogli svjedočiti da se radi o leksiku prikladnom za književno izražavanje i njihovom uporabom Posilović je zapravo ušao u jedan zajednički tijek koji zovemo hrvatski književni jezik predstandardnoga razdoblja.

Leksemi *ajer* C 35, N 21, *artija* C 97, *kamata* N 199, *manastir* N 10, N 23, *trpeza* C 142 grčkoga su podrijetla, ali se više ne osjećaju kao posuđenice zbog toga što su davno primljene i učvrstile su se u književnom jeziku sve do najnovijega doba. Danas hrvatski te riječi zamjenjuje riječima *zrak, papir, samostan, stol*, dok je *kamata* i danas živa riječ. Zanimljivo je da se u jeziku bosanskih franjevaca riječ *manastir* nije zadržala samo u predstandardnom razdoblju, već i danas u Kraljevoj Sutjesci u Bosni franjevci tako zovu svoju redovničku kuću.

Iz crkvenoslavenskoga je veoma malo leksema pa, osim onih koje su spomenute u odjeljku o tvorbi kao tvorbeni posebnost, treba navesti pojavu riječi *iskrnji* C 10, N 9, N 11, N 204, *priljubodivstvo* C 189, N 22, koje su obilježile jezik svih bosanskih franjevaca i svih nabožnih pisaca hrvatskoga područja, postale su neka vrsta teološkoga naziva. Kad te riječi nađemo i u Posilovića, naslućujemo neke zakonomjernosti formiranja književnoga jezika, odnosno uočavamo da rječničko bogatstvo pokazuje neprekinut slijed, kontinuitet koji govori o jedinstvenom književnom izrazu od razdoblja hrvatskih redakcijskih tekstova do 18. stoljeća.

Knjiškim posuđenicama mogli bismo nazvati onu skupinu leksema koje su u Posilovićevu jeziku nastale isključivo prilagođavanjem talijanskih riječi iz izvornika koje je on prevodio ili kompilirao, što znači da će neke od njih biti njegovi hapaksi ili će Posilović biti prvi pisac u kojega se riječ pojavljuje (oznaka *), zatim posuđenice koje su po značenju nazivi iz filozofije i teologije, rjeđe iz kojih drugih područja, a poznate su piscima sa širega hrvatskoga terena kao i bosanskim franjevcima.

U prvu skupinu išle bi: *fenice C 150 (= *ptica feniks*), *inšenja C *nasl*, N *nasl* (= *znak obrta, cimer, tal. insegna*), *kalandrino C 9 (= *ševa*), *kaštor C 55 (= *životinja*), *muna C 187 (= *majmun*), *pola C 66 (= *svraka*), *pomorija C 90 (= *pomor*), *pratika C 21 (= *vještina, znanje*), *pratikati N 43, N 200 (= *općiti*), *rarovina C 43 (= *vrsta orla*), *skake N 24 (= *šah*), *šerena C 92 (= *sirena*), *škakamoto N 24, N 25 (= *mat u šahu, tal. scacco mato*), *taštoslavan C 147 (*kalk prema tal. vanaglorioso*), dok bi se u drugoj našle riječi: *arijan* C 98, *armelin* C 203, *bažiliško* C 123, *devocion* N 205, C 45, *devoti* N 9, N 71, C 223, *faraun* C 90, *filozofija* C 196, N 12, *kamilja* C 158, *koludrica* C 187, *kor* N 55, N 72, *kvatri* N 15, *lemozina* C 76, *Lucifer* N 203, *maskara* C 91, C 131, *maskareći se* C 135, *mitra* N 13, *oficij* N 9, *seku-lar* C 45, *sodomija* C 115, *šorpion* C 93, *teolog* N 14, *toran* C 200, *verši* N 54, *vandali* C 198.

Po podrijetlu riječi druge skupine su latinizmi, grecizmi i rjeđe talijanizmi.

Iako su za Akademijin *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* ekscerpirana Posilovićeva djela, dogodi se da za mnoge riječi nije navedena Posilovićeva potvrda, pa se tako ne stječe dojam o broju riječi za koje je Posilović prvi izvor.

Hrvatski literarni leksik

Pod tim bismo naslovom htjeli obraditi onaj rječnički fond koji je Posilovića uključio u krug hrvatskih pisaca, fond koji je Posilović mogao upoznati samo u hrvatskoj literarnoj produkciji i koji je posredovanjem prvih franjevačkih pisaca postao svojina bosanske franjevačke književnosti u cjelini. Značenje riječi pri tome preuzimanju nema odlučujuću ulogu.

baština ^{N 7}/_B, *baštinik* ^{N 200} /B/, *bistvo* ^{N 42, C 10} /D/, *bogoslovac* ^{C 8} /M/, *cesar* ^{C 198} /B, D/, *dažditi* ^{C 85, C 203} /B, D/, *držan* ^{C 127, N 205} /D/, *dubrava* ^{C 198}, *dinar* ^{C 145} /M, b, do-
bičani ^{N 72} (=pobjednički) /D, M, B/, *dobitnik* ^{N 24} (=pobjednik) /M, B, D/, *dre-
selje* ^{N 62} /D/, *globa* ^{C 171}, *grede* ^{C 106} (=ide) /D, B/, *inorog* ^{C 164} /D/, *jamac* ^{C 33},
jizbina ^{C 186, N 19} /M, D, B/, *jurve* ^{N 4, N 25} /D, B/, *kakostvo* ^{C 42} /M/, *karba* ^{C 51} /od
13. st./, *kip* ^{C 138, N 54} /B, D, M/, *Knjiga od očitovanja* ^{N 14} (=Otkrovenje) /B, D/,
lupeštvo ^{C 113} /M/, *licumirstvo* ^{C 147} /B/, *māna* ^{C 221} /B/, *mid* ^{C 28} /B/, *milja* ^{C 158}
/B/, *napričano* ^{C 45} /B, D/, *naravnito* ^{C 31}, *nenavidost* ^{C 31, N 5, N 24} /D, B, M/, *ne-
navidljiv* ^{C 42} /B/, *navlastito* ^{N 59} /B, M/, *navlastitsvo* ^{C 10}, *neharan* ^{N 40} /D/, *ne-
moć* ^{C 9} /D, B, M/, *nemoćnik* ^{C 9} /D, B/, *nesklastvo* ^{C 51}, *ništanemanje* ^{C 8, N 1} /M/,
naprikovati ^{C 156} /B/, *naučitelj* ^{C 194, N 1} /B, M/, *oblast* ^{C 35, C 183} /D, B, M/, *očitnik*
^{N 12} /B, D/, *omraza* ^{C 58}, *opaštvo* ^{C 121}, *opogovarati* ^{C 177} /B/, *oporuka* ^{N 7} /M/,
otačastvo ^{C 182} /B/, *obranje* ^{C 182} /B/, *osin* ^{N 15} /B/, *pinez* ^{N 18} /B/, *pisan* ^{N 70} /B, D/,
plemenština ^{N 23} /B/, *posilice* ^{C 29} /M/, *posilstvo* ^{C 112}, *poždrstvo* ^{C 51} /B/,
plemeništvo ^{C 54}, *priproština* ^{C 54} /B/, *prilika* ^{C 56} (=primjer) /D, B, M/, *ponižen-
stvo* ^{C 62} /D, B/, *posvetilište* ^{C 12} (=sakrament) /D, B/, *poklisar* ^{C 145} /D, B/,
proždrtje ^{C 157}, *poglavje* ^{N 12} /M/, *ponediljnik* ^{N 45} /B/, *pav* ^{N 19} /D/, *peča* ^{N 24}, *pi-
ple* ^{N 20}, *postole* ^{C 147} /B/, *prosjesti se* ^{N 24} /D, B/, *providjeti* ^{C 96, N 7} /B, D/, *pro-
viđati* ^{C 95}, *putnik i prišlac* ^{N 70} /D/, *ročistvo* ^{C 10}, *rasutak* ^{C 61}, *razlog* ^{C 102} (=ra-
zum) /B, D, M/, *skakavica* ^{C 91}, *salac* ^{C 95}, *sloboština* ^{C 194}, *stanovitstvo* ^{C 151}, *Stari
zakon* ^{C 126} /D/, *šatanas* ^{N 6} /Marulić/, *štiti* ^{C 33} /D, B, M/, *tovarac* ^{C 130} /D, B/,
teška ^{C 63} (=trudna) /D/, *tja* ^{C 16, N 14} /D, B, M/, *u(h)ititi* ^{C 115} /D, B/, *udilje* ^{C 76, N 23}
/D, B/, *usilovati (se)* ^{C 134, N 1} /D, B, M/, *utlina* ^{C 59} /B, M/, *utornik* ^{N 71} /B/, *varo-
vati se* ^{C 5} /D, B/, *voće* ^{N 70} (=plod u pren. znač.) /Budinić, Gučetić/, *vodokršte*
^{N 15} /D, B/, *zabiti* ^{C 226} (=zaboraviti) /B/, *zamirka* ^{C 151} /B/, *ždral* ^{C 118}, *Židov*
^{C 117} /B/.

Popisu smo dodali u kosim zagradama kratice franjevačkih prezimena (Divković, Bandulavić, Matijević) kako bismo pokazali proširenost

leksema u jeziku franjevačkih pisaca i naznačili izvor iz kojega je Posilović zahvaćao i obogaćivao svoj vokabular. Zamjetno je velik broj podudaranja s Bandulavićem, nešto manje s Divkovićem, što je razumljivo i očekivano s obzirom da je Bandulavićev lekcionar *Pištrole i evandel'ja* bio službena knjiga, pa je i njegov jezik imao status oprestitižnoga izraza. Divković, pak, sa svojom propovjedničkom literaturom bio je nezaobilazan autor pri pastoralnom djelovanju. Na tom primjeru se najbolje vidi kako se oblikuje rječnički fond jednoga književnoga jezika i kakva je pri tome uloga liturgijskih knjiga.

Posebno treba istaknuti da su neke riječi i k Bandulaviću dospjele iz znatne starine, zapravo iz primorskih lekcionara, kao što je slučaj s riječju *zamirka* (=cilj), koju ima prvi put zabilježenu Bernardinov lekcionar, riječ *utlina* u značenju *udubljenje*, *rupa*, također je Bernardinova. Dalmatinski pisci riječ *voće* uzimaju s prenesenim značenjem ploda uopće, pa tako Posilović ima sintagmu ...*Isus voće utrobe tvoje* N 70.

Knjiga od očitovanja kao prijevod naziva *Apokalipsa* (*Otkrivenje*) morao je smisliti Bandulavić, pa odatle se naziv proširuje i k Divkoviću i Posiloviću i ostalim piscima (Gabrić 1997: 111–234).

Zanimljiva je sintagma *putnik i prišlac* prvi put potvrđena u Divkovića, a onda je postala stalno mjesto, neka vrsta okamenjene sintagme, u jeziku svih franjevačkih pisaca sve do Margetića, a nalazimo ju i u Kašića. Takve nam pojedinosti otkrivaju, zapravo, na koji je način Posilović izgrađivao svoj književni izraz.

Posilović je očito poznao stariju književnu produkciju i ona mu je bila i izvor i uzor književnoga izražavanja. Upravo leksik pokazuje i potvrđuje kontinuitet jednoga književnoga jezika. U tom bi smislu bilo zanimljivo usporediti leksik franjevačkih pisaca, i Posilovićev naravno, s jezikom Bartola Kašića, pa bi se vidjelo kako je najznačajniji pisac 17. st. zapravo bio neraskidivo povezan i s dalmatinsko-dubrovačkom i s franjevačkom književnošću, no to nadmašuje opseg i ambicije ovoga članka.

S tradicijskim leksikom je u najužoj vezi skupina Posilovićevih novotvorenica, građenih prema modelima potvrđenim u književnom jeziku njegova i ranijih vremena. Osim prilagođenica prema talijanskim riječima, o kojima je već bilo riječi, Posilović je gradio nove riječi kad u narodnim govorima ili književnim izvorima nije nalazio istovrijednicu kojoj talijanskoj riječi izvornika. Tako su nastale riječi: *bolesniv* C 173 *ispravnik* C 168 (= *tko nekoga ispravlja, podučava*), *misenčan* C 102 (= *mjesear*), *okolovština* N 72 (= *svijet*), *oštšina* C 118 (= *domovina*), *posvolvolnik* (= *svojevoljnik*) C 164, *naravni* C 21 (= *filozof, mudrac*), *zapetje* C 78 (= *zapreka, zamka*). Te su riječi prvi put potvrđene u Posilovićevim djelima i nemaju ih kasniji pisci.

Zanimljiva je po tvorbenom modelu riječ *oštbina*, koja bi trebala glasiti *očbina*, no ovog časa zanemarujemo grafijski propust, a znači *mjesto očinstva*, mjesto odakle tko potječe, dakle građena je od *oč+bina* po modelu *otačbina > otadžbina*. Leksem *otadžbina*, koji mi danas držimo srbizmom, najnormalnije je rabio franjevački pisac Ivan Franjo Jukić.

Zapetje je glagolska imenica od glagola *zapeti* sa značenjem naići na zamku ili zapreku i stoga ne moći dalje, građena je po modelu *raspet+je, propet+je, zauzet+je > raspeće, propeće, zauzeće*. Mogući je model mogla biti imenica *opotaknutje* potvrđena u Bandulavićevu jeziku sa značenjem nečega na što se čovjek spotiče (Gabrić 1997: 168).

Konačno postoji jedan mali broj narodnih riječi, koje su također potvrđene samo u Posilovića ili rjeđe u kojega kasnijega pisca. Takve su riječi: *obad* *C 106* (=žalac) /*Daničićeve poslovice*/, *žaba zapuača* *C 199* /*dalm. govori*/.

Prema značenju riječi sigurno je da ih je Posilović upoznao u neposrednom kontaktu sa živim govorima.

Naravno, Posilović ima i skupinu riječi sa širokom izoglosom i sa značenjem istim kao u suvremenom jeziku: *brvno* *C 154*, *budalast* *C 100*, *brezobrazan* *C 53*, *grād* *C 90*, *C 163*, *jajca* *C 55*, *kao* *C 203* (=blato), *kus* *C 72*, *likar* *C 145*, *lug* *N 19* (=pepeo), *plot* *C 208*, *ručnik* *C 15*, *sočivica* *C 28*, *studenac* *C 167*, *štala* *N 69*, *škrinja* *N 16*, *C 53*, *tavnica* *C 88*, *verige* *C 149*, *zipka* *C 110*, *zaklopac* *C 204*.

Svakako su narodnoga podrijetla, ali s dalmatinskoga i čak sa čakavskog terena riječi: *lačan* *C 67*, *pinez* *C 76*, *pržina* *C 85*, *tute* *N 60*, *C 198*.

Kontaktne sinonimi

Kontaktne sinonimija je svojstvena gotovo svim franjevačkim piscima, ali u različitu opsegu, pa je tako mnogo manje sinonima u Bandulavića, s obzirom da sadržaj liturgijskih čitanja nije za to prikladan, a nešto veći u Divkovića, gdje je propovjednički tekst zahtijevao sinonime kao objašnjenja.

Posilović kontaktne sinonime uvodi ili s pomoću veznika *ali*, *aliti*, *i* ili odrednicom *to jest, što jest*. S obzirom na podrijetlo riječi, sinonim dolazi uz stranu riječ kao objašnjenje, ali i uz domaće. Kad su domaće riječi povezane veznicima *i*, *ali(ti)*, sinonim je zapravo stilska figura, *pojačajni sinonim*, kojemu je cilj postići što izrazitiji emotivni učinak na slušatelja (skupina c). U toj odlici Posilović sasvim slijedi Divkovića (Hercigonja 1982: 75).

- a) *ašpid to jest zmija otrovna* *N 5*, *kaštor, što jest jedna živina* *C 55*, *malenkonija to jest neveselstvo* *C 49*, *prišastje aliti advenat Gospodnji* *N 15*, taj posljednji isti je kao u Bandulavića (Gabrić 1997: 188).

- b) *biti se aliti klasti* C 106, *globe ali pokaran'ja* C 171, *mistu aliti stocu* C 142, *mišu aliti litku* C 191, *rasutak aliti prostranost* C 73, *temeljstvo, to jest stan'je* C 149, *vojsku ali nemir* C 56.
- c) *držan i dužan* C 185, *nevesel'ja ali zlovolstva* C 51, *otuži se i boli se* C 15, *pđtaju i (h)rane* C 67, *tugi aliti žalosti* C 50.

Posebnim tipom sinonimije mogla bi se smatrati objašnjenja tipa: *filozofija neće reći drugo nego ljubav od mudrosti* N 12.

Imena blagdana

Nazivi blagdana kao *Čista srida* N 15, *Spasovdan* N 15, *Vodokršte* N 15 preuzeti su iz Bandulavićevih *Pištola i evanđel'ja*, gdje su prvi put uvedeni (Gabrić 1989: 157).

I u toj kategoriji ima sinonimije, kao u primjeru *Uzašastje Gospodnje aliti Spasovdan* N 15.

SINTAKSA

Budući da su Posilovićeva djela prijevodno-kompilatorska, znatan broj sintaktičkih odlika javlja se kao posljedica ugledanja i povodenja za jezikom izvornika, u ovom slučaju talijanskim i latinskim.

Posilovićeva rečenica kreće se od kratke rečenice tipične za pripovijedanje tzv. prilika, primjera kojim ilustrira razmatranja o pojedinoj kreposti, do vrlo razvijene i razgranate rečenice u samom razmatranju. Ilustrirat ćemo to sljedećim primjerima:

Ako ove stvari jednu po jednu promisliš, tebi hoće dati uzrok užeći srce tvoje koliko godir bude studeno i tebe hoće potegnuti ljubiti i služiti onomu koji je toliko tebe ljubio i također privelikom cinom odkupio. C 16-17

Navedena rečenica pokazuje neobičnosti u uporabi infinitiva, veznika, ličnih glagolskih oblika, leksika, ali ne i u rasporedu rečeničnih dijelova, koji su zapravo isti kao danas. Mi bismo tu rečenicu u suvremeni jezik mogli »prevesti« ovako: *Ako promisliš ove stvari jednu po jednu, dat će ti se uzrok za užeženje srca tvoga ma koliko da je studeno i potegnut će te da ljubiš i služiš onomu koji je tebe toliko ljubio i k tomu odkupio po prevelikoj cijeni.*

Ima, naprotiv, rečenica koje su tako složene da je teško, pogotovo slijedeći Posilovićevu interpunkciju, odrediti granice surečenica.

Budući se dakle od takije stvari pokajao i ponizio, čineći tebe da si odmetnut, i da si od ništa, i da si dostojan svakoga smućen'ja, i sramote i tako ti pani na noge svoga Spasitelja, kako učini ona žena grišnica Marija Magdalena, s velikom bolesti, i poniženstvom, ti ga hoćeš upitati da tebi

prosti tolike zloće, i pogrde, što si učinio, i obećati se stanovito učiniti pokoru od prošastoga života, i novi život početi činiti u napridak. C 40

Iz toga razloga raščlamba sintaktičkih odlika Posilovićeva jezika mora ustanoviti izvor pojedinoj pojavi, relaciju prema jeziku ostalih franjevačkih pisaca i prema književnoj tradiciji uopće. Sve što je tipično za hrvatsku sintaksu neće biti predmet promatranja.

Sintaksa padeža

Tipična crta preuzeta iz talijanskoga jezika je uporaba prijedloga *od* uz *posvojni genitiv* (1), kao i veza *od*+*genitiv* umjesto koje druge prijedložno-padežne veze(2):

1. *čuvaoci od vrata* C 57 ...*znoja aliti muke od tužnoga i ubogoga* C 72 *na čas od svoje smrti* N 7b *Sabor od Trenta* N 15
2. *da bi se hotio služiti od blaga* N 21 (= *blagom*); *kaju se od griha* N 26 (= *zbog grijeha*), *zaboraviti se od dobra primljenoga* N 40 (= *dobro primljeno*), *ne stidi se od nikoga* N 20, *za bogatiti njih od dobara zemaljskije* N 9 (= *dobrima zemaljskim*), *spomenuti se od onoga govoren'ja* N 14; *spominjući se od vrimena prošastoga* C 95, dok posebno treba promotriti izraz: *imao od ubošva pomnju* C 80. Identičnu konstrukciju, naime, ima Bandulavić, a za njega se pretpostavlja da je čitavu frazu preuzeo iz primorskih lekcionara, što znači da se jedna sintaktička crta proteže od najstarijih hrvatskih tekstova na narodnom jeziku do Posilovićeva vremena (Gabrić 1989: 179). Naravno, nalazit ćemo to i u kasnijih franjevačkih pisaca što je dokaz o neprekinutu slijedu u formiranju književnoga jezika na crti primorska književnost – bosanski franjevci.

Prema talijanskom je nastala uporaba *od*+*genitiv* umjesto *o*+*lokativ* uz glagole govorenja, mišljenja, osjećanja i srodnih značenja, što opet nalazimo u svih franjevačkih pisaca, kao i u svih stvaralaca dalmatinsko-dubrovačkoga područja (Gabrić 1989: 177–178).

Primjeri:

govori se od zloća C 5; *od poniženstva štije se* C 170; *rekli zlo od njih* C 35; *govori od takije ljudi i žena* C 28; *govore od Aleksandra Velikoga* C 53; *govoreći od onizije* N 1; *imati misao od žene i od sinova i od svoje obitili* N 7; *misлити od smrti* N 18; *mišljen'je od stvari* C 8.

Posilović uz pojedine padeže rabi danas neobične prijedloge. Ako usporedimo njegovu uporabu s uporabom u jeziku franjevačkih pisaca, onda ćemo opet ustanoviti vezu s Bandulavićem, prvenstveno, a i s Matijevićem (Gabrić 1989: 181, Pavešić 1968: 450).

Tako registriramo *misleći po ono deset zapovidi, po ono sedam griha smrtnije* *C* 191 umjesto *o ono...*

U rečenici *Hotio bi se tužiti ali ne znam od koga* *N* 10 neobična je uporaba prijedloga *od* s genitivom umjesto *na* s akuzativom, za što potvrde nalazimo u dubrovačkih i dalmatinskih pisaca.

Zanimljivi su i primjeri *za koji grijeh mi umiramo svikolici* *C* 184 (= zbog kojega grijeha); *ona budući ostavljena od rečenoga Jašona za jednu drugu ženu* *C* 72 (= zbog jedne druge žene) što je sintaktički kalk prema talijanskom jeziku gdje se uzrok izriče s pomoću prijedloga *per*. Istu pojavu registriramo i u jeziku dubrovačko-dalmatinskih pisaca, te u bosanskih franjevacu Bandulavića, Divkovića i Matijevića (Gabrić 1989: 181, Pavešić 1968: 450).

Prijedlog *po* s akuzativom umjesto *na* s akuzativom nije tipično Posilovićev, imaju ga čak u istoj frazi (*po ti način*) Bandulavić i Matijević (Gabrić 1989: 181, Pavešić 1968: 450). Tako *po ti način* *N* 70 *C* 28 možemo smatrati sklopom karakterističnim za bosansku franjevačku književnost.

U istu skupinu idu i primjeri: *što je po zao put dobito* *C* 116 i *tako sam hotio po sve pute platiti dug* *N* 41.

Posilović kao i svi franjevački pisci ima konstrukciju *po usta, po ruke*, koja je vrlo stara, proteže se od starih čakavskih tekstova preko jezika dubrovačkih svjetovnih i nabožnih pisaca do Kašića i dalmatinskih pisaca 18.st., pa je njezina pojava u Posilovića literarni nanos: *po ruke dobre žene* *C* 35, *po usta svetoga Matije* *C* 18, *po usta Mojsija* *C* 90, *po ruke tvoje* *N* 55, *po usta proroka Ižaije* *N* 24, *po usta proroka Jone* *N* 24 (Gabrić 1989: 182).

Među franjevačkim piscima samo Bandulavić koristi gen.mn. umjesto akuzativa, a u njega je to moralo nastati ugledanjem u dubrovačko-dalmatinske pisce, gdje je to redovita pojava (Gabrić 1989: 175). Za Posilovića pretpostavljam Bandulavićev utjecaj, primarno, premda ni druge ne isključujem: *svijeh vas ponukujem* *C* 6, *svijeh vas molju* *N* 197.

U najužoj vezi sa sintaksom padeža je pitanje rekcije pojedinih glagola, pa tako i u Posilovića nalazimo pojavu da glagoli *vladati* i *gospodovati* imaju dopunu u akuzativu: *gospodovaše zemlje* *C* 53, *oni koji ne zna vladati sebe istoga ni svoje obitelji gore hoće vladati ostale* *C* 107, *da si vladao sve njegovo blago* *N* 25. I ta je rekcija podrijetlom iz talijanskoga jezika i prisutna je u svih pisaca koji su prevodili s talijanskoga: od Marulića do Kašića.

Iz primorske i starije hrvatske literature je i rekcija glagola *bježati* s akuzativom: *bižimo vazda zloga* *N* 62, *koja čini bižati grihe* *N* 17, *bižati nedragost uboštvu* *C* 43.

Sintaksa zamjenica

U jednom primjeru posvojnu zamjenicu zamjenjuje etički dativ: *budući privaren njoj otac* *C*₁₂₇ (umjesto *njezin*), što je najvjerojatnije nanos iz govornoga jezika, budući da takvu uporabu dativa poznaju bosanski govori.

Umjesto zamjenice *njezin*, *njegov* zna se pojaviti zamjenica *svoj*: *ako bi svoj otac pošao za njom* *C*₇₂ (= *njezin*), *na čas od svoje smrti* *N*₇₁ (= *njegove*) tipično za narodne bosanske govore.

Ima pogrešaka i suprotnoga predznaka, pa u rečenici: *nisu hotili slušati glas njegov ni okrenuti se od njihovi griha* *N*₁₁ nije uporabljena zamjenica *svoj* u drugoj rečenici iako se pripadanje odnosi na subjekt, pa bi trebalo od *svojih griha*.

U stihu se variraju zamjениčki oblici, pa se pogreška (tvoje mj. svoje) tu-mači stilskim razlozima: *prigni uši k nami tvoje, ter pogledaj sluge svoje* *N*₂₀₂.

Umjesto povratne zamjenice pojavljuje se zamjenica 1. lica, što nije samo Posilovićeva specifičnost nego i dubrovačkih i franjevačkih pisaca, posebno Bandulovića i Divkovića: *hoću okrenuti mene nabolje* *N*₁₁, *kada ću mene okrenuti Bogu* *N*₆, *i zato mene istoga* *N*₄₁, *sada mene hoću učiniti fratar* *N*₁₁ (Gabrić 1989: 170).

Zamjениčki pridjev *isti* rabi se umjesto *sam*: *kod istoga sebe* *C*₇₀, *vla-dati sebe istoga* *C*₁₀₇, *i zato mene istoga poznajući u ovomu dužnikom* *N*₄₁.

Latinskom utjecaju dugujemo uporabu množine zamjenice umjesto jednine: *vidi naša svaka* *C*₂₂₆, *dopušta tebi svaka* *N*₅₅. Ta odlika nije Posilovićeva posebnost, već je prisutna u svih pisaca franjevačkih, dubrovačko-dalmatinskih i u Kašića. Stoga smatram da ju je Posilović preuzeo kao odliku literarnoga izraza a nije ju stvorio izravnim prevođenjem s latinskoga.

Sintaksa glagola

U Posilovićevu je jeziku infinitiv dosta čest – kao dopuna glagolima nepotpunoga značenja ili uz prijedloge kao zamjena za rečenicu.

Evo primjera: ... *vidiće ukazati se zastavu od svetoga križa i vidiće ukazati se Isukrst, tolike pute od nji uvriđenoga* *C*₁₂₈.

Svakako je zanimljivo ustanoviti da se Posilović potpuno slaže s ostalim franjevačkim i uopće nabožnim piscima po uporabi konstrukcije *za + infinitiv* u vrijednosti namjerne rečenice, što je neprijeporni utjecaj talijanske sintakse (Gabrić 1989: 187–188).

Primjera je bezbroj: *dopušta tebi za imati duše sebi* *N*₅₉, *prva jest stvar za umrijeti dobro* *N*₁, *čini se za saraniti bistvo i život* *N*₄₂, *da dođe*

sudac za osuditi ih na smrt ^{N 25}; ...*ukazati se... za suditi dobre i zle* ^{C 128}; *trpi za odkupiti tebe* ^{C 16}; *koji dohodi za moći imati* ^{C 8}. Sasvim je mali broj primjera u kojima se u toj funkciji *za+infinitiv* zamjenjuje rečenicom uvedenom sa *da*: *daruj nami... like da očistimo dušu našu* ^{N 205}.

Prema talijanskom se jeziku pojavljuje konstrukcija *činiti+infinitiv* i *činiti+akuz.+infinitiv*: *ona čini ozdraviti* ^{N 63}; *čine umrijeti brez ispovidi* ^{N 9}; *ne čini scine* ^{N 22}; *tebe čini sagrišiti* ^{C 174}; *griješ čini izgubiti...milost Božju* ^{C 113}; *čini pustiti ditića* ^{C 135}; *čini usanutu kosti* ^{C 47}; *čini cvasti život čovičanski* ^{C 47}; *čini mu otvoriti vrata* ^{C 57}; *čini užeći svoje gnizdo* ^{C 59}; *čini cabla i trave usanutu* ^{C 71}; *činiti ga obratiti* ^{N 197}.

Participske konstrukcije su u Posilovića nešto rjeđe nego u drugih franjevačkih pisaca, pa prema tome ni repertoar uporabe nije posebno širok.

Ima primjera koji su istovjetni s uporabom participia (priloga) u standardnom jeziku: *a našavši one pineze, ukloniće se togar poginutja* ^{C 111}; *i paka probudivši se, nađe se privaren s rukami praznijem* ^{N 21}, što znači da ne traže komentar.

Bilježimo prilošku uporabu priloga sadašnjega (*mogući, videći*) umjesto priloga prošloga (*mogavši, vidjevši*): *Mogući se osvetiti, a ti si oprostio neprijatelju, znaj da si učinio svoju osvetu* ^{C 68}; ...*koji, videći svoje ptice izleći se iz jajah bijeli, ožalosti se toliko* ^{C 50}.

Sasvim je u skladu s franjevačkom tradicijom pojava dekliniranoga participia u funkciji atributa: *režućega lava* ^{N 202}; *neće slušati glas zaklinjajućega* ^{N 5}; *pomozi mene manjkajućega* ^{N 17}; *sve scinim kako stvari smrdeće* ^{N 22}; *sve su providene oružjem branućijem i ozliđujućijem* ^{N 20}.

Supstantivizirani particip je iznimka: *komu nije drag strah služećih* ^{N 2}, čemu je izvorište vjerojatno Bandulavićev jezik (Gabrić 1989: 196).

Pasiv

Tvorba pasiva nije različita od suvremene, ali pozornost privlači način izricanja agensa.

Obično se agens izriče vezom *od+genitiv*: *bijau potezata od četiri konna bila* ^{C 170}; *bi susritnut od svojije neprijatelja* ^{C 155}; *kazano od anđela* ^{N 70}; *obastrta od nemiloga Oloferna* ^{N 26}; *sastavljeno od istoga sina Božjega i pripovidano od svetije apoštola* ^{N 6}; *biti pomožen od tebe* ^{N 70}.

Takav tip izražavanja pasiva isti je kao u franjevačkih pisaca, posebno u Bandulavića i Matijevića (Gabrić 1989: 194–195, Pavešić 1968: 459).

S tim se piscima podudara Posilović i po uporabi refleksivnoga prezenta u pasivnom značenju: *on jest dostojan da se ljubi i služi od tebe* ^{C 185}; *on jest dostojan od njega se ljubiti* ^{N 2}. Takva uporaba pasiva zna biti dvos-

mislena, što se vidi u primjeru: *tako se čini čuti od lisice* *C* 147, što znači da ga lisica čuje, premda bi se moglo shvatiti da je netko nešto čuo o lisici ili da je čuo glas koji dolazi od lisice.

Sročnost

Imenica *sluga* u Posilovićevim djelima ponaša se kao imenica ženskoga roda, što znači da pridjev ili dio predikata koji razlikuje rod ima oblik žen.roda: *sluga neima biti lakoma* *C* 78; *ti se smiluj svojoj sluzi* *N* 66. Takav tip sročnosti nalazimo u dubrovačkih pisaca te u Bandulavića i Divkovića.

Negacija

Posilović ima samo po jednu negaciju, što je – kao kalk prema latinskom – specifično za jezik dalmatinskih i dubrovačkih pisaca, za Kašićev jezik i jezik Matijevićev i Bandulavićev, koje smatramo izvorom te odlike i u Posilovića (Gabrić 1989: 165–166, Pavešić 1968: 449):

od koje nijedna stvar jest draža *C* 113; *zato nijednomu more biti dobro budući sam* *C* 21; *prijatelju virnomu nijedna stvar jest prilična* *C* 20; *nijedna stvar mogaše odoliti protiva smrti* *C* 53.

Red enklitika

Posilović ima uglavnom isti red enklitika kao suvremeni standardni jezik, samo se katkad može naći tzv. stariji red sasvim sigurno literarnoga podrijetla. Naime, stariji red imaju Bandulavić, dubrovačko-dalmatinski pisci i svi bosanski franjevci, pa je ta odlika za Posilovića bila obilježje književne norme (Gabrić 1989: 165): *oči mu su* *N* 201; *postavila ga si* *N* 70; *ruke mu su* *N* 201.

Izričaji

Posilović u svom poučavateljskom žaru ubacuje u pripovijedanje poslovice i izričaje koji oživljavaju pripovijedanje, a kojima, ako nisu parafraze nekih učenih stilizacija, najčešće ne možemo utvrditi podrijetlo. Na primjer, na jednom mjestu Posilović parafrazira Danteov stih iz *Božanstvene komedije*, zapravo natpis nad vratima pakla: *Ostavite svako ufanje, o vi koji ulazite u pakao* *N* 14. Taj dio teksta Posilović je preuzeo iz izvornika Bartolomea D'Angela (Kolendić 1915: 204).

Parafraza biblijske pouke je: *Onom mirom kojom uzmiriš ostalijem, biti će izmireno i tebi* *C* 114, a Posilović je uvodi naznakom *Šidrak govori*,

što znači da ju je morao naći u originalu s oznakom autora, a preveo ju je sam.

U značenju *niste me htjeli poslušati* Posilović ima frazu *niste mi tili dati uši* *N 11*, za koju ne možemo sa sigurnošću reći da je hrvatska, jer se lako može dogoditi da je prijevod nekoga talijanskoga izričaja.

Vjerojatno je iz narodne pjesme preuzet stih: *gdi si bilo moje sunce i biserno drago puca* *N 64* u pjesmi na slavu Gospe Olovske.

Jošte se čuje dobro *N 3* je fraza kojom se opisuje da se netko dobro osjeća.

Fraza *nije nama mira ni pokoja* *N 200* može se i danas čuti.

Čovjeka koji nije sposoban nešto napraviti Posilović opisuje frazom *ruke mu su bile kratke* *N 201*. Za darežljiva čovjeka kaže se da je *prostrane ruke* *C 78*.

Pravim frazemima možemo smatrati sljedeće: *oni se zovu ženskoga srca* *C 140*; *imaju meju sobom riči* *C 59*.

Umjesto priloga *rano*, u *zoru* Posilović rabi frazem *u pitele* *N 15*, sa značenjem *rano*, kad pijetli zapjevaju.

Pouku o varavosti svijeta nalazimo u poslovice: *Više viruj u ledu slovu nego svitu himbenomu* *N 197*. O opasnostima koje dolaze od lijepih žena govori stih: *Bolje biti tebi slipu neg viditi ženu lipu* *N 202*. Obje je Posilović moguće sam smislio budući da ih nalazimo u originalnom pjesmotvoru nastalom neovisno o izvorniku.

Vrijednost poslovice ima i rečenica *Svaki hoće za svoj konac visiti* *C 40*, kojom se završava razmatranje o pretjeranom pogrdivanju žena i o sklonosti nekih ljudi da omalovažavaju žene iako su sami nemoralni. Poslovice znači da će svatko odgovarati za svoje grijehe.

Takav pripovjedački i propovjednički postupak svojstven je i Divkoviću, pa nije isključeno da se na njegovim tekstovima Posilović nadahnua.

Prema Divkoviću i pravilima retorike Posilović koristi *apel* i *neposredno obraćanje*, i to nerijetko i u sredini rečenice, a ne samo na početku: *pridrazi, krstjanine moj* *N 16*; *Vami se čini, pridrazi... N 8*, *ono što ti, krstjanine, moraš učiniti* *N 7*, *nemojte misliti, pripoljubljeni, da jest pakao... N 7*, *ne virujte meni, mladići, ali virujte proroku* *N 7*, *prinesrični* *N 7*; *To jest, ako ti, grišniče otvrdnuti, poznao bi zlo* *N 11*; ... i *zato, pripoljubljeni, nemojte se pustiti... N 12*; *dušo bogoljubna* *N 3* (Hercigonja 1982: 66).

Zaključak

Pavao Posilović svojim djelom i jezikom važna je sastavnica fenomena koji zovemo bosanska franjevačka književnost i njezina književna koine. U prestandardnom razdoblju umjesto preskriptivne norme i

standardnoga jezika postoje uporabna norma i tip izraza koji naddijalektno funkcionira na razini pisane riječi. U tako oblikovanom književnom izrazu postoji fond zajedničkih osobina na svim jezičnim razinama, s tim što pojedine razine pokazuju u većoj ili manjoj mjeri pomake prema piščevu idolektu ili kojem organskom idiomu. Obično je najviše ustupaka materinskom govoru na fonološkoj razini, dok je sustav morfoloških oblika naučen i proveden s velikom dosljednošću. Leksik kao otvoren skup pruža piscu mogućnosti zahvaćanja iz različitih vrela, vlastito tvoraštvo i mogućnost kombinacija. Sintaksa je kao vid jezične nadgradnje uvijek u suodnosu s razvijenijim jezikom izvornikom ili uzorom, uvijek po specifičnosti osobina imanentna ne samo piscu s jednog užeg terena nego obično piscima jednoga žanra, u ovom slučaju nabožne književnosti.

U tom svjetlu promatran jezik je Posilovićev svojevrsan presjek i prosjek izraza bosanskih franjevačkih pisaca 17. st.

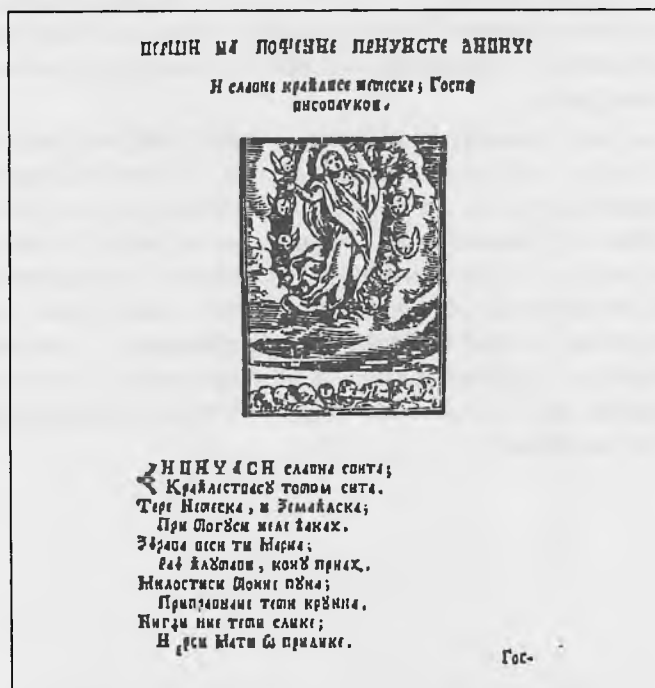
Nova je spoznaja da jezik Bandulavićeva lekcionara *Pištrole i evanđel'ja* (1613.) bitno utječe na Posilovića, da s Bandulavićem pokazuje iznimno velik broj slaganja. Drugi je važan utjecaj na stilsko-jezičnoj razini učinio Divković svojim propovjedničkim tekstovima, prvenstveno *Besjedama* i *Sto čudesa*.

Kako su prvi bosanski franjevci svoj jezik oblikovali pod utjecajem hrvatske nabožne književnosti dubrovačkoga i dalmatinskoga područja, to će i u Posilovićev jezik ući neke odlike poznate najstarijim hrvatskim djelima, primjerice lekcionarima. Na njegovu se primjeru vidi vertikala koja spaja početke hrvatske primorske književnosti na narodnom jeziku sa štokavskom nabožnom književnosti u Bosni i vodi prema modernom hrvatskom jeziku, također sa štokavskom podlogom. U tom svjetlu gledana, bosanska je franjevačka književnost neposredna pretpovijest hrvatskoga standardnoga jezika. Proučavanje Posilovićeva jezika pomoglo nam je doći do te spoznaje.

Literatura

1. Gabrić-Bagarić, D. 1989: *Jezik Ivana Bandulavića, franjevačkoga pisca iz 17. st.*, Svjetlost, Sarajevo.
2. Gabrić-Bagarić, D. 1997: *Pisciole i evangelya, Das Perikopenbuch Des Ivan Bandulavić von 1613., Teil b. : Glossar und Kommentar*, Böhlau Verlag Köln, Weimar, Wien.
3. Hercigonja, E. 1982: *Ogledi iz stilematike Divkovićevih Besjeda, Zbornik radova o Matiji Divkoviću*, Sarajevo, str. 55–81.
4. Kolendić, P. 1915: *Fra Pavao Posilović i njegovo Naslađen'je, Rad JAZU knj. 206*, Zagreb, str. 168–217.
5. Pavešić, S. 1968: *Jezik Stjepana Matijevića, Rasprave Instituta za jezik*, Zagreb, str. 371–484.
6. Rešetar, M. 1928/29: *Posilovićev ikavsko-ijekavski govor, Južnoslovenski filolog knj. VIII.*, Beograd, 83–87.
7. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, I–XXIII, Zagreb (AR)*
8. *Zbornik radova o Matiji Divkoviću, Sarajevo, 1982.*

Prva stranica pjesme posvećena Gospi Visovačkoj
u Posilovićevu *Naslađenju*.

Alojz Jembrih

POSILOVIČEV CVIET OD KRIPOSTI... I GLAGOLJSKI CVĚT VSAKE MUDROSTI

1.

Imajući na umu doba u kojem je živio i djelovao Pavao Posilović (1597.–1653./4.),¹ onda se može zaključiti da on pripada dobu tzv. katoličke obnove u kojem se iznova oživljava srednjovjekovna tematika u službi pučkog duhovnoga prosvjećivanja. Tu srednjovjekovnu tematiku predstavio je Posilović u djelu *Cviet od kriposti duhovni i tilesnie, prikoristan svakomu vimomu karstianinu koi ga šti često (...)*, djelo koje svoj prjedložak ima u talijanskom tekstu *Fiore di virtù* (Blüte der Tugend) nastalo u 13. stoljeću u Bologni (autorstvo se pripisuje Tomasu Gozzadini?).² To se djelo smatra svojevrsnim zbornikom srednjovjekovne europske moralno-didaktičke literature.

Uostalom, ni hrvatska renesansna književnost, kolikogod ona predstavlja novi pogled na svijet i novo vrednovanje životnih pojava, nije se potpuno odrekla tradicije koja se upravo u prvim djelima renesansne književnosti oslanja u velikoj mjeri na tematiku vezanu sa starijom srednjovjekovnom književnošću.

Ako se prihvati činjenica da je Posilović svoja djela preveo (preradio) iz talijanskoga izvornika, kao što i jest, onda smo time prihvatili i drugu činjenicu, naime da su hrvatski glagoljaši također ukorijenjeni u takav postupak prevođenja i prilagodbe tekstova na narodnom jeziku svojim slušateljima.

U potrazi za odgovorom na pitanje, kojoj vrsti (žanru) pripada Posilovićevo spomenuto djelo, treba reći sljedeće. Po sadržaju i namjeni, u klasifikacijskom smislu, ono spada u vrstu tzv. poticajno-pobudne literature (*Erbaungsliteratur*), t.j. u literaturu koja potiče, pobuđuje osjećaje

---

¹ O životu Pavla Posilovića s novim podacima v. rad Pavla Knezovića ovdje u zborniku.

² Usp. Knezović ovdje u zborniku. Dragutin Prohaska (1911.) drži da talijanski tekst *Fiore di virtù* nije nastao odjednom nego kroz stoljeća umnožavanjem tekstova (?). Najstariji rukopis je tzv. vatikanski iz 1387., a tiskani tekst objavljen je u Rimu 1515.

pojedince (vjernika) za krijeposnim, kršćanskim, moralnim i duhovnim životom na zemlji.³

Budući da Posilovićev *Cviet od kriposti* (...) nije osamljena pojava u franjevačkoj duhovno-vjerskoj literaturi, valja se još jednom prisjetiti da je tekst *Fiore di virtù* »nađen prije Posilovićeve prerade: u glagoljskoj književnosti nalazi se iz XV. stoljeća *Cvjet vsake mudrosti*; u dubrovačkoj književnosti imamo *Cvijet od kreposti* u *Libru od mnozijek razloga*. Međutim, tu nije čitav *Fiore*, pa mu je nepoznati dubrovački prevodilac preveo i dodao ostalo iz talijanskoga. Glagoljski tekst iz XV. stoljeća i tekst u *Libru od mnozijek razloga* imaju zajedničku maticu u glagoljskom rukopisu iz XIV. stoljeća, koji ima čakavsku osnovu i pojedine crkvenoslavenske crte« (Georgijević, 1969., 160). Eduard Hercigonja, u kontekstu srednjovjekovne hrvatske književnosti, spomenuto djelo svrstava među moralizatorsko-didaktičku prozu. Za ovu prigodu, pogledajmo što, uz ostalo, piše Hercigonja i vezi s tim: »Od 41 glave popularnoga talijanskog moralističkoga spisa *Fiore di virtù* nastaloga iz pera anonimnoga autora vjerojatno još tijekom 13. stoljeća, u čitavoj je hrvatsko-glagoljskoj književnosti sačuvan prijevod tek 28 glava. Uspjeli čakavski prijevod nastao je negdje na početku 15. stoljeća i njegova 24 kapitula najprije su zabilježena u *Vinodolskom zborniku* iz istoga razdoblja. Fragmenti djela predstavljani su i u drugim zborničkim kodeksima ozaglavljani kao *Cvjet od kreposti* ili *Cvjet vsake mudrosti* (u *Petrisovu zborniku* dolazi npr. svega 6 glava *Ot veselîe, Ot žalosti, Ot mira, Ot gněva, Ot tvrdos'ti, Kapitul Arištotil piše prostranost'...*; dijelovi *Cvjeta* zastupljeni su i u Ljubljanskom rukopisu fut. 3, br. 368. U *Libru od mnozijek razloga* dolazi štokavizirana verzija nastala prema glagoljskom predlošku (upotpunjena novim prijevodom glava od 30. do 41.). Bosančićom je *Cvjet* – kompletan i u novom prijevodu Pavla Posilovića izdan u Veneciji 1647. (...). Pojedina poglavlja strukturirana su po identičnom shematizmu: uzima se kao predmet jedna vrлина, ekspliciraju se i definiraju njene značajke, zatim se govori o njenoj opreci, nekoj mani, nakon čega dolazi usporedba eksplicirane vrline s osobinama neke životinje kako ih je vidio srednjovjekovni *bestijarij* – i to je redovito najljepše, često poetično intoniran odsječak« (Hercigonja, 1975., 387).

No, treba imati u vidu činjenicu da je glagoljaš, prevodeći *Cvjet vsake mudrosti*, koristio izvornik u skladu s namjenom djela i potrebama čitatelja (slušatelja) za koje je pisao. Stoga on nije dosljedno i sve prevodio, uzimao je iz prjedloška ono što mu se je činilo potrebnim i dostatnim. Kao što se vidi iz Posilovićeva teksta, on je opširniji u izlaganju.

³ Usp. *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft*, Bd. L, Berlin–New York, 1997., 484–488.

Uostalom i sam je kazao da je tekst *Cvieta* »izvađen iz jezika latinskoga« (talijanskoga) i da sadrži »i mnoge druge stvari duhovne nadodate po fra Pavlu Posiloviću«.

Što je *Cviet* Posilovićev trebao polučiti, razabrati se može iz riječi koje je namijenio čitatelju (korisniku) knjige. To je *Cviet*, kaže on, »u komu se govori od zloća čovičanske, koje se imaju biežati ot onizie koji žele živiti u milosti svemogućega Boga i jošte tebe uči kako se imaju dobiti kriposti i običaj dobri naroda ljudskoga.

I ovo sve iziskujući po oblastie bogoslovaca i mnozie prinaučenie narovnie. Ovo dilovanie (prem da jest malakno) činim ga sa svom mojom ljubavi i također željom sarca moga. Zašto znadem stanovito i imajući ufanje u Boga, da će biti veliko utišenie i razgovor u korist dušah karstianskiah i također za varovati se i ukloniti zloća ovoga tužnoga svieta i jošte ispraznosti toliko duhovne kolikoti tilesne; zašto jest ona uzrok i korin svakoga zla, kako piše sveti Ivan Zlatousti, govoreći, da mnoge zloće, grihe i ruge naučilo jest nas ispraznost, koja jest bila isvarsni uzrok ot rasutka i strašne osvete svemogućega Boga, polak tžaje gradovah Sodome i Gomore, kako piše prorok Ezekiel. Zato bratio draga, svie vas ponukujem i sa svom željom moga sarca ove pišem male knjige; za dati vam uzrok uklanjati se ot svake ispraznosti i zlotie ovogar netemeljitoga svieta. A to jest štijući ove korisne knjižice u koje ćete naći svaki razgovor duhovni i tilesni, koga vam dao Isus i Marija majka njegova sada i vazda i u vike vikom. Amen.«⁴

Da i danas o tom djelu valja iznova govoriti (i pisati), proizlazi iz činjenice, što se takvo (i ostala djela franjevačke literature) ne smiju predati zaboravu kao ni sve one »tihe pregaoce koji su pisanom riječi predavali duhovne i kulturne vrijednosti, pučki jezik odmjeravali o izražajne zahtjeve svojega doba i tako polagali temelje današnjem našem standardnom jeziku« (Katičić, 2000., 1489). A kakva je izražajna (gramatička, morfološka, leksička) bila riječ u Posilovićevim djelima, pokazuje, ovdje u knjizi, rad Darije Gabrić-Bagarić.

Koliko je Posilovićev *Cviet od krepsti* (...) bio popularan i prihvaćen kod puka franjevačke provincije Bosne Sreberne, koja je od sredine 16. stoljeća obuhvaćala osim Bosne i Hercegovine i cijelu jugoistočnu Dalmaciju, Slavoniju, Vojvodinu i dio južne Mađarske, svjedoči činjenica što je to djelo tiskano u četiri izdanja: 1647. i 1701. ćirilicom-bosančicom,⁵ 1712. i 1756. latinicom.

⁴ *Cviet od kriposti...* (1701., 4 – 5).

⁵ U Posilovićevu djelu ćirilička slova – bosančica – ista su kao i u djelima Matije Divkovića (1563.–1631.); dovoljno je usporediti Divkovićev *Nauk karstjanski* (1611.) i Posilovićev

Posilovićeve *Cvietu od kriposti* (...) iz 1701. *nihil obstat* dao je fra Matija Benlić,⁶ koji je kasnije također bio biskup. Tekst odobrenja za tiskanje Posilovićeve knjige glasi:

»Ja fra Matije Benlić⁷ iz Banja Luke, teolog, a provincije bosanske, reda Svetoga oca Franceška, po odredbi pripoštovanoga oca prividioca svet(i)e knjiga zakona karstjanskoga ští i vidí pomnjivo ove knjige, koje su zapisane ozgor Cviet kriposti, slovinski aliti u naš jezik ilirički, i u nje ne nađo što bi bilo protiva dobrijem običajom i protiva katoličaskoj viri, negoli jošte nađo i veoma procini da hoće biti korisne našem narodu slovinskomu i zato nji podpisa mojom vlastitom rukom.«

Što se tiče naziva jezika, valja imati na umu da je kod franjevaca bilo pravilo da latinski i talijanski pišu latinicom »dijačkim pismom«, a hrvatski jezik (naški, našim, ilirskim, slovinskim) bosančicom (usp. Zidrum, 1982., 52).

Prije nego pređemo na temu naslovljenu u naslovu, držim da je potrebno još nešto reći o *Cvietu od kriposti* (...). Naime, svaki od potencijalnih korisnika Posilovićeve knjige, uz to što je on bio pismen, on je također druge učio čitati i pisati. Premda je to bila zadaća i ocima franjevcima. Poznato je da je rad na opismenjivanju, u vrijeme turske uprave, bio prepušten privatnoj inicijativi vjerskih službenika. Budući da je franjevačka provincija Bosna Srebrena bila politički jedinstvena i obuhvaćala je teritorij koji sam već spomenuo, ona je prema redovničkoj i pastoralnoj praksi osiguravala kompaktnost glede literarnoga stvaranja i književne orijentacije. Jedinstveni pastoralni oblici i zajednički priručnici, kakav je bio i *Cviet od kreposti*, uvjetovali su izgrađivanje i usklađivanje

---

Cviet (1701.). Poznato je da je Divković išao u Mletke pa dao rezati, ili sam rezao slova za štampanje svoga *Nauka* i da je ta slova dao načiniti ili načinio po uzoru tadašnje kurzivne ćirilice kako se ona pisala u Bosni. To je tzv. bosančica (Pavešić, 1968., 382–383). Treba još i to reći da su se djela tiskala s dva tipa ćirilice. Djela koja su tiskana u Rimu tiskana su tzv. crkvenom ćirilicom kao npr. 1583. *Suma nauka krstjanskoga* Šime Budinića. U vezi s Divkovićem uputno je konzultirati radove u: *Zbornik o Matiji Divkoviću*, Sarajevo, 1982.

⁶ O Mateju Benliću (1609.–1674.) saznajemo u knjizi Josipa Buturca (1970., 104–136), uz ostalo, i ovo: »Benlić se rodio 1609. u Banjaluci od oca Đure i Kate rođ. Kulenović. Školovao se u Fojnici i u Italiji. Istaknuo se kao lektor i propovjednik. Kapelanovao je u Sarajevu, a službu gvardijana vršio u Fojnici. Posebnim dekretom od 4. prosinca 1651. papa Inocent X. povjerio je Benliću službu administratora Smederevačke biskupije i apostolskog vikara u Srijemu i u ugarskim biskupijama pod turskom vlasti: među 4 rijeke (Sava, Drava, Dunav, Tisa). Biskup Benlić došao je u Beograd 6. studenoga 1651. Bio je svečano primljen od tamošnjih katolika kojih je u svemu bilo 840, od toga 90 Dubrovčana. Pod Benlićeve biskupsku vlast došlo je tada: 34 župe, 10 svjetovnih svećenika, 20 bosanskih franjevaca, 4 isusovaca«. Tijekom Benlićeva života, kao i Posiloviću, život je zagorčivao biskup Maravić (više o tome v. rad Emanuela Hoška ovdje u zborniku).

⁷ U *Cvietu* je tiskarskom grješkom otisnuto njegovo prezime kao *Benlić*; naime ćiriličko l (Л) ako se okrene postaje č (Ч), pa je slovoslagar zamijenio položaj slova.

jezika – propovjedničke franjevačke koinè, koja je bila razumljiva čitateljima i slušateljima tog prostranog terena. Da bi se i priprosti čovjek naučio čitati bosančicu, Posilović je na kraju svoje knjige dodao *Bukvicu malu za dietcu* na bosančici i to po uzoru na glagoljsku početnicu iz 1527. (Torresanijevu).⁸ Prvo što je svaki, mlad ili star trebao svladati, bio je redosljed slova. Pri tome je pomogla predočena tablica iz koje se je to moglo dobro razabrati. Nakon što je redosljed slova zapamtio, nastavio je sa slovanjem, slova poredana u slogove abecednim redom, potom je prešao na riječi, u *Cvietu* je predočena tzv. azbučna molitva – nazivi za pojedina slova staroslavenske provenijencije: *az, buk, viede, glagolje, dobro, jest, živite* itd. i napokon je predočen tekst za vježbanje – kratka molitva:

*Isus, Marija, Josip, Joakim i Ana,
Naša djelovanja da budu od vas poznana,
Molimo vam se svom jakosti,
da nam date vi lakosti.⁹
Vi budite vazda s nami,
da u raju jesmo s vami. Amen.*

Posilovićev *Cviet od kriposti*, tiskan bosančicom, znali su čitati pastiri po Bosni, po Hercegovini, po Dalmaciji, po Ugarskoj i ostalim mjestima (v. Kolendić, 1915., 183). Znali su to i nakon Posilovićeve smrti. »Još 1685. bosanski franjevac Ante Gabeljak pisao je Propagandi, da u Bosni ima više žena i čobana koji znaju čitati i pisati, što se jedva može naći u zadarskoj nadbiskupiji« (Zidrum, 1982., 48).

2.

Budući da je intencija ovoga rada, uz rečeno, predočiti dio glagoljskoga teksta *Cvëta vsake mudrosti* paralelno s Posilovićevim tekstom, držim da je uputno još jednom, i ovdje, navesti što Vjekoslav Štefanić (1969., 354) u vezi s glagoljskim tekstom iz *Tkonskoga zbornika* (rukopis) piše:

»Predložak našeg djela je talijansko moralističko prozno djelo *Fiore di virtù* nepoznatog autora (Tom. Gozzadini?) koje je nastalo u prvoj četvrti XIV. stoljeća pa se raširilo u brojnim rukopisima i izdanjima od XV. do XIX. st. Prevedeno je bilo na francuski, njemački, španjolski, rumunjski, ruski, grčki itd. Na hrvatski je prevedeno vjerojatno početkom XV. st. negdje u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, i to na čakavski dijalekt. Sačuvalo se u nekoliko glagoljskih rukopisa, od kojih je najstariji *Vinodolski zbornik* iz prve polovice XV. st. No svi glagoljski rukopisi zajedno nemaju više od 28 glava (od izvornih 35

⁸ Usp. pretisak *Torresanijeve glagoljske početnice* iz 1983. izd. Grafički zavod Hrvatske i Školska knjiga, Zagreb.

⁹ Riječ *lakost* znači lakoća.

odnosno s naknadno dodanim 41). Dubrovački zbornik, pisan ćirilicom 1520, sadrži štokaviziranu verziju čakavskoga (glagoljskog) prijevoda dopunjenu novim prijevodom glave 30–41. Čitavo je djelo ponovno preveo Pavao Posilović i izdao bosanskom ćirilicom u Mlecima 1647. gdje je ponovno izdano latinicom 1712.«

U *Tkonskom zborniku* (HAZU, sig. IV a 120, v. opis Štefanić, 1970., 29–35) na 16, mjestu, folio 67–85 nalazi se tekst *Cvjet od kreposti*, čiji sadržaj, prema Štefanićevom opisu jest sljedeći:

16. f. 67–85: *Cvjet od kreposti*. Budući da manjka jedan list, tekst počinje istom usred 1-og kapitula riječima: *vko zlata i srebra slug mnogo imeh* itd. Navodim početke drugih »kapitola« i manjke:

f. 67v: *Drugi kapitol / Ot lubve bližik piše prorok*

f. 68: *Kapitol tr(eti) / Ot lubvi ženske pisano est iziskat[i se] more*

f. 68v: *Četrti kapitol / Sliši vsaki človik ovo / ter pameti vele dobro* itd. To je pjesma od 124 osmerca uperena protiv žena koje su zavodnice i uzrok svemu zlu na svijetu. Nema ju drugi rukopisi. Pjesma se ističe ikavizmima.

f. 71v: *Peti kapitol / Ot lubve čte se va ištorigi rimskoi*

f. 71v: *K(a)p(ito)l šest(i) / ta est protivan lubvi*

f. 72v: *ot veselie*

f. 73: *ot žalosti*

f. 74: *Kapitol sedmi ot mira*

f. 75: *Kapitol osmi čti*

f. 75v: *K(a)p(ito)l 9 ot umilenija*

f. 76v: *K(a)p(ito)l 10*

f. 77: *K(a)p(ito)l 11 ot prostranosti čti*

f. 78: *K(a)p(ito)l 12 ot skarsosti*

f. 79: *Kapitol 13 ot pokazanija čti*

f. 79v: *K(a)p(ito)l 14*

f. 80: *K(a)p(ito)l 15 ot hantavosti*

f. 80v: *Kapitol 16 ot pravdi*. Poč.: *Ot pravdi piše s(v)eti Toma ki hoće* – i tu je prekid teksta zbog gubitka vjerojatno četiri lista.

f. 81: *nevernoga i ne stoi š nim zač vazda budeš* itd., a to je već u polovici 20-og kapitola.

f. 81 (u dnu): *Kapitol 21 čtenie ot istini*

f. 82: *Kapitol ot laži*

f. 83: *Kapitol ot moćnosti 22 čti pravo*

f. 84: *Kapitol od straha*

Posilovičev *Cviet od kriposti...* (1701.) sadrži sljedeća poglavlja njih 40 na broju:

Tabla od poglavlja koja se u ovie knjiga uzdaržie

- Od ljubavi općene, pog. 1.
- Od ljubavi Božije, pod. 2.
- Od ljubavi tilesne, pog. 3.
- Od priateljstva*, pog. 4.
- Od ljubavi raskušah tilesnije*, pog. 5.
- Od ljubavi naravne*, pog. 6.
- Od ljubavi ženske*, pog. 7.
- Od nenavidosti*, pog. 8.
- Od veselja*, pog. 9.
- Od žalosti*, pog. 10.
- Od mira*, pog. 11.
- Od sarčbe*, pog. 12.
- Od milosarđa*, pog. 13.
- Od nemilosarđa*, pog. 14.
- Od nenaklonosti*, pog. 15.
- Od lakomosti, pog. 16.
- Od pokaranja, pog. 17.
- Od udobštine, pog. 18.
- K mudrosti, pog. 19.
- Od budalaštine, pog. 20.
- Od pravde*, pog. 21.
- Od nepravde, pog. 22.
- Od virnosti, pog. 23.
- Od opaštva, pog. 24.
- Od istine*, pog. 25.
- Od laži*, pog. 26.
- Od jakosti*, pog. 27.
- Od straha*,¹⁰ pog. 28.
- Od veličastva, pog. 29.

¹⁰ Kurzivom otisnuti naslovi poglavlja upućuju na naslove u Tkonskom zborniku, ovdje predočene (v. str. 93).

- Od tašte slave, pog. 30.
- Od temeljstva, pog. 31.
- Od netemeljstva, pog. 32.
- Od ustegnutia, pog. 33.
- Od neustegnutia, pog. 4 (34.)
- Od poniženstva, pog. 35.
- Od hoholosti, pog. 36.
- Od usdažanja, pog. 37.
- Od prošdarstva, pog. 38.
- Od čistoće, pog. 39.
- Od načistva, pog. 40.

Već se na temelju navedenih naslova može zaključiti da je glagoljaš za svoje potrebe birao poglavlja iz talijanskoga prjedloška. Sljedeći tekstovi pokazuju jezičnu, sintaksičku, leksičku i stilističku stranu obaju prijevoda, Posilovićeva i glagoljskoga u Tkonskom zborniku. Neka ovaj ogled bude poticaj za daljnja istraživanja u tome smjeru.

Tkonski zbornik: *Cvijet kreposti ...*

Arištotil piše: Nag pridoh na svět, nevoljno živih, a do konca poznah da ništože ne umem. Sveti Avgustin piše rekući: Ti ki pitaš mir, hoć li te nauču¹¹ kako ga budeš imel? Ukrepi srce tvoje v ljubav božju¹² zač to vidiš da jedan ne more biti vzvišen dokle drugi ne¹³ ponižen; jedan ne more biti bogat ako drugi ne ubog. Sa svet se more primeniti k dvema tovarišema kada sedita za velikim stolom, a na njem je mal ubrus: kada ki potegnet, tada drugoga stranu otkrije. Zato ukrepi srce tvoje v ljubav božju i vsagda prebival budeš v radosti. (To je odlomak iz 1. kapitula – o ljubavi).

¹¹ Ti koji tražiš mir, hoćeš li da te naučim.

¹² Ovdje je – sudeći po talijanskom tekstu – izostavljeno: a ne ruglo ovoga svijeta; Posilović: a ne u tužne stvari ovoga svieta.

¹³ Nije.

PAVAO POSILOVIĆ: CVIET OD KRIPOSTI... (1701.)

Od ljubavi tilesne

Pog. 3

- 15 Iošte govori sti Iob. Ia došao¹⁴ goho na ovi sviet i kako brez tame tai živio sam, a sada na svarsu poznaiem, da // ia nisem ništa. Sveti Aguštin piše govoreći¹⁵. O ti koi gredeš ištući i pitajući mira, hoćeš li ti da tebe naučim ga naći i imati ga? Postavi tvoie sarce u ljubav Božiu, a ne u tužne stvari ovoga svieta. Zašto svaki dobro more viditi da nijedan ne more biti poštovan, da drugi nie prognan, ne more biti velik da drugi nie malahan, nijedan more biti bogat da drugi nie ubog. I tako govori naranavan da svaka stvar ima svoiu protivštinu. I more se prilikovati življenje onogar svieta iednomu veliku stolu s iedniem malaknim ručnikom koga svaki čovik poteže na svoie čelo, a paka vazda odkrie čelo drugoga; i tako tko postavi svoiu ljubav u stvari svitovnje: često pute otuži se i boli se, zašto iest pun taštine svitovnje: ali oni koi ljubi Boga vazda stoi veselo i zadovoljan zašto vazda pribiva s Bogom // koi iest veliko veselie,
16 priveliki mir i velika radost. Od ove ljubavi govori sveti Pavao, Bog iest ljubav i koi pribiva u ljubavi, pribiva s Bogom i Bog š' njime.

Tkonski zbornik: Kapitul 21. Čten'je ot istini

Ot istini piše sveti Avgustin: Istina je isto govoriti i pravo i ne primešati ka istini nijednu laž. I primeniti se more istina k orebicam, zač jedna drugoj jaja krade, na kad se polegu, po naturi,¹⁶ po pen'ju vsaka pozna mater svoju i poteče k njoj. Tako je ot istini: pokrivaj člověk istinu lažju koliko hoće, a istina le vazda ostaje na svojem meste. Arištotel piše: Ki ljubi istinu, istina budet ljubiti njega va vsakoj tvari.

Ot istini pisano je v Žitiji svetih otac¹⁷ da jedan velik gospodin pusti množastvo zlata i srebra i vse imen'je svoje hoteći Bogu služiti i pojde v jedan molster i onde zače rabotati Bogu. Mnejući opat da on beše veće umeć ot družeh posla ga na trg prodati nikoliko osal ki v molsteri ne morahu rabotati ot starosti, a da bi mladih kupil ki bi mogli tovoriti. On pojde na trg žalostan vele, na ne rači zapovedi jego prestupiti.

¹⁴ Otisnuto: *doćio*.

¹⁵ Otisnuto: *kovoreći*.

¹⁶ Ali kad se izlegu (tj. mladi) po prirod...

¹⁷ To je vrlo rašireno srednjovjekovno djelo (*Vitae sanctorum patrum*) o životu puštinjaka i monaha. Vidi o njem u: (Malić, 1997.).

Budući na trgu ljudi ga pitahu: »Jesu li dobri [ti osli?«]. On že otgovaraše: »Nesu.¹⁸ Mnite li vi da je on¹⁹ molster prišal na toliko ubožanstvo, da bi bili dobri, da bi se prodajali? na²⁰ zač su hudi i stari zato se prodaju.« Ošće ga pitahu: »Záč im je očás oplzal?« »Záč – reče – ot velike starosti padaju se, on ži ki za njimi hodi jame ga očás i tako ga podvigne.«

Budući se vrátil v molster i ne budući prodal ni jednoga, komveras²¹ ki biše š njim obidi ga opatu, a opat posla po njega i nače se vele močno srditi na nj. On že reče jemu: »Gospodine, ne srdi se na me. Mniši li da sam vlezal va t²² molster za zgubljen'je duše moje i da bim istinu ne govoril i da bim lažu ljudi hinil?«²³ Ja sam pustil množastvo zlata i srebra moga, imen'je veliko, hoteć pojti služiti onomu ki jest istina i hoteć ostaviti laži sega světa. I dam ti vedeti, oče, da vse dni života moga ne budu [ino] takmo istinu govoril²⁴ zač budući preje v gospodstvi²⁵ ne be mi draga laž.« Slišeci to opat ne vede ča odgovoriti.

Posilović: Cviet... Od istine

Pog. 25.

Istina (kako govori sveti Aguštin) iest govoriti s ljudmi brez prilike od laži. Zašto svemogući Bog iest vas istina i tako smo daržani ljubiti istinu, a tako smo daržani ljubiti istinu, a tko ie ne liubi sagrišue stanovito.

Dakle, promisli grišniče i nemoi sagrišivati, zašto kako budu uskarsnuli ljudi i također skupljeni u misto, gdi se ima sud činiti, ovdí će ukazati se zastavu od svakoga²⁶ griha i vidi[t] će ukazati se Isukarst // (tolike 128 pute od nji uvridenoga) u veličastvu svomu za suditi dobre i zleh. Što će dakle od tebe biti tada grišniče. I u koio ćeš misli biti, gdi vidiš da ie protivu tebi sudac vičnji i vas dvor nebeski i šalje te u muke paklene, gdi hoćeš stati u vieke viekom. Amen.

More se prilikovati istina ptićem od jarebice, zašto kada iedna jarebica snese iaia, druga njoj ukrade ji, i tako nji izleže. I kada se i tići izlegu po nji naravi iesu naučeni poznati glas prave matere. I tako u di-

¹⁸ Nisu.

¹⁹ Onaj.

²⁰ Nego.

²¹ Laik koji živi u samostanu, ali je bez crkvenih redova (tal. *converso*).

²² Taj.

²³ Da bih lažju ljude varao?

²⁴ Neću drugo nego istinu govoriti.

²⁵ U talijanskom: *al mondo*.

²⁶ U knjizi otisnuto: svetoga.

129 vie, kada nju čuiu pivati, ostave ovu mater koia im ni[j]e prava mater, i tarču za materom istinitom. I tako ti [j]e istina, koia iest vazda na svarhi²⁷ poznana. I od ove kriposti²⁸ govori Đešu: nemoi protiva reći istini po nijedan način, zašto ne bi mogao učiniti stvar goru. Sveto pismo govori: Tko liubi istinu biti će // on poliublien od Boga u sva svoia dilovanja. Iošte reče: tko hoće sakriti istinu ima muku, a tko hoće sakriti iednu laž, ima veoma veliku muku. Katon reče: što si obećao iednomu nemoi obećati drugomu. Sveti Aguštin reče: mnoge pute glas puka iest glas Božiji.

Prilika

130 Od istine štie se u životu sveti otacah, da biaše iedan čovik gospodičić koi biaše ostavio mnoga bogastva za poći služiti Bogu u iedan manastir fratarski. I starišina njegov viruiuci da iest on vetie pratik aliti višt od ostali frataru u stvari svitovnie, starišina ga iedan dan posla u trgovinu da prodade neke tovarce, koi biau ostarili i da kupi druge bolie i mladie. I ioš š njime posla iednoga kuača. I tako gredući oni fratar novi
131 na trgovinu²⁹, liudi ga upitivau // iesu li ti tovarci dobri, a on njima odgovaraše: viruite vi da iest naš manastir u tolikomu uboštvu da oni budu dobri tere bi nji oni prodavali. A oni ga iošte pitau: zašto imaiu na ti način opao rep i leđa sadnita. Reče njima: zašto bo su ostarili i tako ne mogu nositi tovara i mnoge pute upanu po[d] tovarom, a nami se pristoi uzeti nji za rep i dignuti ji gori, i za mnoge štape čime se biu po leđe i tako su se osadnili. I vrativši se fratar doma, a ne budući prodao tovarca. Kuač koi biaše pošao š njime na trgovinu reče starišina, sve ono, što biaše rekao fratar na targu od tovaraca. Tada starišina posla po njega i pokara veoma. Odgovori mu on i reče: viruiete vi oče, da sam ia ulizao u ovi manastir za privariti druge i osuditi dušu moiou govoreći laž za prodati tovarce; ne znate li da ia // ostavi na svietu mnoge tovarce, konje, baštine i mnoga ostala bogastva za poći služiti onomu koi iest naivetia istina, a ukloniti se laži ovoga svieta, koie su mi laži vazda bile marske na svietu, a veoma većma u ovomu mistu s[ve]tomu. I čuiuci starišina take riči ne umi mu odgovoriti nijedne riči.

Tkonski zbornik: Kapitul ot laži

Laž ta jest protivna istini. Ot laži piše mudri:³⁰ Laž to jest kada se skriva istina i hoteći lagati tere pokriti laž nekim malim kolurom istinu

²⁷ Otisnuto: svarzi.

²⁸ Otisnuto: griposti.

²⁹ Otisnuto: tare ovinu.

³⁰ Mudrac (u tal. *Aristotile*), filozof..

besedu,³¹ a to jest on ki misli družeh prehiniti. I laž je veliko zakoni.³² neki laže za delet,³³ a to on ki rad pripovida; neki laže hoteći da bi drugu škodu ne prijial,³⁴ na to ne brani Dekret,³⁵ na le dobro je kada se more člověk varovati; neki laže hoteć drugoga prehiniti, a ta je laž plna neveri; neki laže kada ča obeća, a na nom³⁶ ne stoji; neki laže krivo prisežući, a ta boga rani.

I primeniti se more laž krtu ki pod zemlju prebiva i nema očiju, a kada pride na svetlo tada umre. Tako je laž ku je vazda pokriti nekim kolurom ot istini, na kada svitlost ot istine laž otkrije, tudje umre laž kako krt.

Solomun piše: Ot trih reči se boji srce moje, a ot četvere smučaje se misal: prvo ot gananj'a grada, drugo ot smrti – a to je nada vsem, treto ot ust laživih.³⁷ Zač pisano je:³⁸ Ki laže dušu ubija. Bolje ljubiti razbojnika nere lažca. Sveti Avgustin piše: Koliko lažac da mu teško istina bude verovana. Mudri Platon piše: Ki često laže ne bude mu istina verovana.³⁹

Ot laži pisano jest va Istoriji rimskoj da Jorina, hći cesarova,⁴⁰ budući ljubav položila⁴¹ na jednoga junaka imenom Ameno, a on ne hoteć sagrišiti š nju cića strah cesarov, ova pomisli kako bi ga stvorila umoriti.⁴² Gredući jedan dan junak pred vrata komorna⁴³ ona velikim glasom nače vapiti, razdirati svite na sebe rekući: »Pomagajte, Ameno mi je hotel silu učiniti.« Cesar be srdit vele i zapovede jeho preda se pripeljati. Pita ga cesar ako to beše isto. On reče: »Gospodine, Bog ve da ne.« Cesar že zapovede hčer pripeljati i pita ju kako to beše bilo. A ona ne otgovori. Po tom nače dovolje krat pitati, a ona nišće ne otgovaraše. A vitez okolu stojeći reče za glumu: »Ona jezika nema.« Slišćeci cesar zapovede jej usta otvoriti i ne najdoše u nje jezika. Videći cesar tu pokazan⁴⁴ po-

³¹ U talij.: *cum alcun colore de parole*, tj. pokriti laž bojom istinitih riječi.

³² Ima više vrsta laži.

³³ Za zabavu (tal. *per deleteo*)

³⁴ Prijevod je netočan, misao je: neki laže da izbjegnu svoju štetu, a da pri tom drugomu ne škodi.

³⁵ Ali to ne brani Dekret (tj. crkveni zakon ili odluka teologa).

³⁶ Onom (što je obećao).

³⁷ Naš je pisar jednu stvar izostavio ili, točnije, spojio je prvu i drugu, jer u talij. stoji: *del movimento de la citade, de rasonamento de popolo*; riječi *de movimento* odgovara u Dubrovačkom zborniku *od krenutja*, a izrazu *de rasonamento* glagoljsko »ganan'je« (govorkanje); četvrta bi imala biti smrt.

³⁸ *Pisano je*, naime u biblijskoj Knjizi mudrosti.

³⁹ Ova je sentencija u talij. pripisana Sokratu, a Platonu jedna druga.

⁴⁰ U talij.: se taj car zove *Anastasio*.

⁴¹ Zaljubila se.

⁴² Prema talij. *de farlo ancidere*.

⁴³ Vrata komore, sobe.

⁴⁴ U talij. *miracolo*, a u jednom glagoljskom rukopisu *ta mirakul*.

vele jego pustiti, a njej se tadaj povrati reč. I svedeteljstvola sama da beše krivo govorila. A po tom togo radi⁴⁵ pojde v molster, nače Bogu služiti i činiti toliku pokoru da do konca be sveta i mnogo pokazni pokaza, meju kemi be da budući jedna devojka porodila se nema i tako prebivala let 12 preporuč i umiljeno toj svetii i pride pred njeje obraz i pomoli se i abije tudje jej se vrati reč i nače govoriti.

Posilović: Cviet... Od laži

Pog. 26

Laž koja iest protivna zlotia istini (kako piše Arištotil) iest sakriti istinu ričmi i s voliom za privariti. Znai da iesu mnozi načini od laži parvi iest: laž koja se samo za igru⁴⁶ čini, kako iesu maskare i glasovi iznova. Iesu iošte laži koje se govore za pobignuti koiugodir svoiu štetu brez štete drugoga, i ove laži nisu velici grisi, ali se čovik ima čuvati. I iesu laži za privariti drugoga, i laži ne nastoiati ono što družiem obe-
 132 tiava, // i iošte iesu laži koje se govore za zao običaj. Sva tri načina naitposlidnja iesu zabranjeni po zakonu, zašto iesu straovita za dušu. Iesu iošte laži svetiem tielom zaklinjaiući se, koje nisu dobre, nego ostaviti pravu viru karstiansku poslušai što će biti ovieim, koi ostavliaiu svoi zakon.

Da iesu ovi mučeni u sva svoia udah tilesna od mukah toliko straovitie koi ne svaršuiu, ni imaiu svarhu nigdar, gdi tužni osuđeni za nigdar umriti, a vazda mruh od mukah. Negoli iošte imaiu ovo misliti da za malo dragosti ovogar svieta izgubili su toliko veliko dobro, paka iesu dobili toliske velike muke i koi su mogli s lakom pokorom odoliti, i providiti sviem grihom i zlom. I toliku nji čini žalostie, da od tuge i žalosti blaguiu
 133 vlastito svoje meso. //

More se prilikovati zlotia od laki kartici koja ne ima očiu i grede vazda pod zemliu, i ako vidi haer⁴⁷ u put umre. Takoti [j]e laž koja vazda pristoi se pokriti koiomgodir stvari od istine, to iest, da njoi viruiiu. Ništanemanje kada ona izađe na svitlost od iskušania u dil ne umre, zašto tako bude poznana i odkrivena. Salamun govori: tri stvari boi se sarce moie od koie će se stvari užutiti obraz moi, a to iest, podignu[t] će protiva meni od grada i govorenje pukah i nepravedno ozloglašenje i svarhu svegar iezik uboica, zašto usta koja lažu ubiaiu dušu. Iošte govori: bolie iest liubiti lupeža negoli lažca. Sveti Gargur govori: za laž citia lažacah

⁴⁵ Poslije zbog toga. Ovdje predočeni tekst preuzet je iz knjige: Štefanić, 1969., 355-358.

⁴⁶ Otisnuto: higrū.

⁴⁷ Zrak; svjetlo.

istina nie virovana, to iest, tko nju govori. Šokrate reče: lašcu istina neće biti virovana. //

134

Prilika

Od laži štie se u knjiga rimske od iedne koioi biaše ime Slava, a ćer Anaštažia cesara, koia se zalubi u iednoga ditića, ko i maše ime Amone. I on ne tiući njoj učiniti na voliu za strah od cesara. Ona rasardivši se misli učiniti ga umarti. I prohodeći on jedan dan prid nje kuću, gdi staiše ona divoika, ista poče vapiti: pomozite me, pomozite me. I ovako govoraše, da ie Amon hotiaše usilovati za koiu stvar uput bi Amon uićen i poveden prid cesara, koga budući upitali, ie li istina ono, što iest od njega rečeno, odgovori on da nie. Tada cesar posla po ćer i upita ćer kako [j]e bilo ono činjenje, a ona ne odgovori. I iošte vetie putah biaše upitana i ne odgovori na ništo. Videći iedan gospodin, ko i biaše ondi, da ona ne odgovaraše, reče maskareći se: More biti // da iest ona izgubila iezik. I pogledavši ion u usta, i tako bi našasto, da za osvetu od laži, biaše izgubila iezik. Cesar videći ovo čudo udilj ie čini pustiti ditića. Koia stvar budući učinjena, povrati se iezik ćeri cesarovo i koia očitova istinu, i za ovo veliko čudo ulize u jedan monastir, gdi svarši život svoi na službu Božiu.⁴⁸

135

Literatura

Posilović, Pavao, 1701: *Cviet od kriposti duhovni(e) i tilesnie, prikoristan svakomu virnomu karstianinu ko ga ští često, izveden iz jezika latinskoga u jezik Ilirički aliti Slovinski i mnoge druge stvari duhovne nadodate (...), U Mncie.*

***

Butorac, Josip, 1970: *Katolička crkva u Slavoniji za turskoga vladanja*, Zagreb.

Georgijević, Krešimir, 1969: *Hrvatska književnost od XVI. do XVIII. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Zagreb.

Katičić, Radoslav, 2000: *Pavao Posilović – glas iz vremena tihih pregalaca*, Forum, br. 10–12, Zagreb.

Kolendić, Petar, 1915: *Fra Pavao Posilović i njegovo »Naslađenje«*, Rad, JAZU, knj. 206, Zagreb.

Kuna, Herta, 1971: *Jezik bosanske književnosti XVII. i XVIII. vijeka u svjetlosti književno-jezičnog manira*, Zbornik za filologiju i lingvistiku, knj. XIV/1, Novi Sad.

⁴⁸ Brojevi u s desne strane upućuju na početak teksta na dotičnoj stranici u Posilovićevu *Cvietu od kriposti* (1701.) Dvije // crte upućuju da tu prestaje tekst i slijedi nova stranica označena brojem sa strane. Za ovu prigodu korišten je primjerak izvornika koji se nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

- Kuna, Herta, 1975: *O raznovrsnosti veza i uticaja u bosanskoj franjevačkoj književnosti XVII. vijeka*, Godišnjak za jezik i književnost, knj. 3–4, Sarajevo.
- Malić, Dragica, 1997: *Žića svetih otaca*, Zagreb.
- Pavešić, Stjepan, 1968: *Jezik Stjepana Matijevića*, Rasprave Instituta za jezik JAZU, knj. 1, Zagreb.
- Prohaska, Dragutin, 1911: *Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Hercegovina*, Zagreb.
- Rešetar, Milan, 1915: *Posilovićevo »Naslađanje duhovno« od 1705.*, Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 18, Zagreb.
- Rešetar, Milan, 1925: *Posilovićev ikavsko-jekavski govor*, Južnoslovenski filolog, V., Beograd, 46–52.
- Strohal, Rudolf, 1916: *Cvet vsake mudrosti – najstarije hrvatsko umjetno sačuvano književno djelo iz 14. vijeka*, Zagreb.
- Zidrum, Andrija, 1982: *Filip Lastrić – Očevac 1700–1783*, Zagreb.
- Zidrum, Andrija, 1982: *Provincija Bosna Srebrena u vrijeme Matije Divkovića (1563–1631)*, Zbornik o Matiji Divkoviću, Sarajevo.

PRILOZI

У П Н Е Т

Ѡ Крѣпости дѣховни, и тѣлеснѣ,
прикорнстан соакомѣ пирномѣ
Карстнанинѣ, конга цн вѣсто,
Израфнен из ѣзика Латинскога,
ѣ ѣзик Нлирнѣки, алти Слорни-
ски, и многе фѣрѣге ствари фѣхопне
наѣоѣате по фра Павлѣ Посиловиѣ
из Гламова Шнскѣпѣ Скраѣнско-
мѣ. Реѣа Сѣога ѣца францѣшка.

Věkována

Dabivice
1859.

Ѣ Н Н Е У Н Е на. дѣа.

По Николѣ Леццанѣ, Кѣнигарѣ
ѣ марцарни Поѣншеѣном
Лиллани.

Ѡ П Р О К Л Е Т С Т В А .

Зламенне свархъ проклетства. сѡ
 Ноше ова зламения свархъ проклетства, сѡ
 лнс. сѡ
 Коликое тамна саренипостъ, и немашностъ. сѡ
 Лиеностъ коликоне дошда, и тамна. сѡ
 Упознаеи вишти лемоннѡ коликоне **Нсѡсѡ** сѡ
 враго.

Ѡ П Л А Ж Е Н С Т В А .

Коликоне палиа, и ѡбона слатностъ неспеска. сѡ
 лнс. сѡ
 Сиветлостъ пожна коликоне ѡбона, и палиа. сѡ
 Свѡдѡ вѡропа конѡне светн яматн ѡранѡ. сѡ

Ѡ П А К А .

Кесетъ мѡка коѡне яматн проклетн ѡпакаѡ. сѡ
 лнс. сѡ
 Неѡдн ѡносаши мѡке паклене ѡвнн диланѡ сѡ
 покорѡ. сѡ
 Ноше зламения ѡмѡка пасленне. сѡ
 Вламенне ѡпрнстрашнне мѡка пакленне. сѡ

Ѡ В Н С Т Н А .

Пише неѡдн осѡбнне зѡвнне сивѡбнне го- сѡ
 онца ѡвнстнао. сѡ
 Ноше неѡдн ямаше арѡга гервенала. сѡ
 Третнне ѡместнне, и ѡпрѡбнне конане ѡвѡрга сѡ
 торн. сѡ
 Пнихѡ ова ѡрѡга неѡднне посмѡртн ѡкаѡ. сѡ
 Ноше зламения коликосѡ горске мѡке ѡвнстна- сѡ
 лѡ. сѡ
 Ноше много стѡри ѡвнстна ѡ ѡвѡвѡргнне. сѡ
 лнс. сѡ

Н Я Ѣ К

К Я Р С Т И Я Н С К И Н

СОГО Ж А Н Ѣ П Н О Г А С О Г О С Л О П Ч А
 фре Матна ѡвнконѡна ннелѡшакѡ Рееѡ Сѡ-
 тога франуешка нѡ пропнмуне **С**оѡне **Ф**аген-
 тнне. Оѡн нѡдѡкъ реѡвнн фре Матне ннѡвѡн
 ннѡзнѡка ѡначукога, приѡеѡ ; и сложи ѡ нѡвѡ-
 мѡкъ **С**лопннскн какоѡе ѡпоснн говорн. ѡпо-
 мѡсе нѡдѡкъ зѡарже много стѡвѡри лнѡе, и ко-
 рнсе спѡкомѡ жѡртнѡнннѡ кон коѡне по-
 нѡтн прѡдѡ пнѡрѡ, и мѡкоѡ **Нсѡ**жѡрстоѡ.

По пороѡвннѡ **Нсѡ**жѡрстоѡ **Н**ѡлѡвѡѡ, ннѡе
 сѡтн нѡвннѡнѡсѡт **Г**оѡнше. Мнѡсѡѡа тѡвнѡѡ
 на ѡпѡсѡтн три на нѡрнѡѡѡ ѡѡѡѡ. **П**ѡтѡѡ **М**-
 рѡѡ **С**ѡртѡнѡѡ:

Ѣ М Н Е Ц Н Е .

Franjo Emanuel Hoško

BISKUPSKO DJELOVANJE PAVLA POSILOVIĆA U SLAVONIJI

U razdoblju turske vladavine u Bosni i Hercegovini, kopnenom dijelu Dalmacije i Slavoniji o katolicima su crkvenu brigu vodili gotovo isključivo franjevci pokrajinske zajednice, provincije, Bosne Srebrene. U njezinim redovima više crkvene vlasti su tražile kandidate za biskupe te im dijelile različite biskupske naslove i upravna područja. Tako je fra Pavao Posilović nosio naslov skradinskog biskupa (1642–1655), ali je 1648. do 1650. upravljao crkvenim područjem u Slavoniji; umro je 1656. ili 1657. kao duvanjski biskup i upravitelj skradinske biskupije.

Skradinska biskupija ima dugu povijest: poznati su biskupi još iz vremena prije dolaska Hrvata, a u nizu tih biskupa je i Grgur Ninski iz vremena kralja Tomislava. Biskupija prestaje postojati kad su Turci prodrli u Dalmaciju jer je 24. kolovoza 1535. papa Pavao III. potvrdio nominalno ujedinjenje Krčke i Skradinske biskupije nakon što je prije toga papa Klement VII. dopustio da skradinski biskup Ivan napusti skradinsku biskupsku stolicu i prihvati biskupsku vlast u Krčkoj biskupiji. Pape to rješenje nisu smatrali trajnim jer su ga uvjetovali ponovnim oslobađanjem Skradinske biskupije od turske vlasti.¹ Budući da se turska vlast utvrdila na području negdašnje Skradinske biskupije, obnovljen je red skradinskih biskupa da biskupsku upravu u Slavoniji ne mogu obavljati ni Maravić ni Ibrišimović. Dogodilo se je to nakon što je stonski biskup fra Bonifacije Drakolica u svojstvu apostolskog vizitatora obišao Bosnu i Hercegovinu pa 15. prosinca 1580. izvjestio crkvena nadležstva u Rimu da je sreo i smederevskog biskupa fra Nikolu Ugrinovića (1565.–1588.) koji u Smederevu ima samo sedam katoličkih kuća. Stoga Drakolica predlaže da Sveta Stolica premjesti Ugrinovića u Skradin.² U Rimu su samo djelomično prihvatili Drakoličin prijedlog jer je Ugrinović i na-

¹ Usp. Josip Barbarić, *Skradin, Skradinska biskupija, skradinski biskupi*, rukopis, str. 18–19. Zahvaljujem autoru što mi je omogućio uvid u rukopis.

² Eusebius Fermendžin, *Acta Bosnae, Zagrabiae* 1892, 313.

dalje ostao smederevskim biskupom, ali ga je Sveta Stolica 1584. imenovala upraviteljem Bosanske biskupije. Ipak je Sveta Stolica ubrzo obnovila Skradinsku biskupiju i 1583. imenovala biskupom fra Andriju Cernotu (1583.–1613.) koji najvjerojatnije nije odlazio na područje turske vlasti jer se spominje kao pomoćni biskup rapskoga biskupa.³ Cernotin nasljednik na stolici skradinskih biskupa fra Antun Matić Požežanin (1613.–1625.) bio je turski podanik. Od početka biskupske službe bio je pomoćnim biskupom bosanskog biskupa fra Franje Balićevića, a poslije njegove smrti preuzeo je upravu Bosanske biskupije. Matićev nasljednik u Skradinu fra Tomo Ivković (1625.–1633.) također je bio upravitelj Bosanske biskupije. Poslije njegove smrti ima brigu o Skradinskoj biskupiji u svojstvu biskupskog upravitelja fra Jerolim Lučić, biskup Drivasta (1634.–1642.) dok nije postao skradinskim biskupom fra Pavao Posilović (1642.–1655.).⁴ Lučić († 1643.) je također od 1636. do 1640. obavljao biskupsku službu i u Bosanskoj biskupiji dok je nije 1640. predao fra Tomi Mrnjaviću (1640.–1644.) koji je nosio naslov bosanskog biskupa i doista boravio u krajevima pod Turcima.

Opravdano je pitanje: zašto je došlo do obnavljanja Skradinske biskupije? Bečki su vladari, pozivajući se na pravo patronata ugarskih krajeva, susljedno imenovali bosanske biskupe koji nisu zakoračili u Bosnu. Stoga je Sveta Stolica, nakon što je nestalo nade u skoro oslobođenje jugoističnih dijelova Europe od Turaka, obnovila Makarsku biskupiju u južnoj Hrvatskoj da njezin biskup vodi brigu o katolicima u Dalmaciji i Hercegovini. Obnovila je i Skradinsku biskupiju da skradinski biskup bude najviši čimbenik Crkve u srednjoj Dalmaciji i Bosni, a smederevskom ili beogradskom biskupu je povjeravala brigu za katolike u Podunavlju. Posilovićevi prethodnici su stoga bili upravitelji Bosanske biskupije, ali je ta zadaća mimoišla Posilovića jer su Bečki dvor i Sveta Stolica usaglašeno postavili za bosanskog biskupa fra Marijana Maravića (1647.–1660.).

1. Služba u franjevačkoj provinciji Bosni Srebrenoj

Prvi Posilovićev zadatak, nakon što je bio imenovan biskupom, bio je unijeti mir u franjevačku provinciju Bosnu Srebrenu, gdje je od 1637. postojao sukob između njezinih slavonskih i bosanskih članova. Po na-

³ Prije Cernote posljednji je skradinski biskup bio Ivan IV. Rosa od 1524. do 1549. godine. – Barbarić, *Skradin, Skradinska biskupija, skradinski biskupi*, rukopis, str. 19.

⁴ Posilovića je imenovala skradinskim biskupom 14. veljače 1642. Propaganda, a imenovanje je 24. veljače 1642. potvrdio papa Urban VIII. – Dominik Mandić, *Acta franciscana Hercegovinae*, sv. 1, Mostar 1934, 123–128.

logu Sv. Stolice djelovao je 1643. na pomirenju bosanskih i slavonskih franjevacu na izbornom saboru Bosne Srebrene u Fojnici.⁵ Zadaća mu je bila izbliza motriti na fra Marina Ibrišimovića, generalnog vizitatora i predsjednika kapitula u Bosni Srebrenoj.⁶ Ibrišimović je obavio svoju službu uspješno, bez upadanja u stranačke razmirice, pa Posilović piše 16. srpnja 1643. Propagandi: »Bio je potpuni mir i jedinstvo. Kapitul je održan na opće zadovoljstvo lijepim postupkom o. Marina (Ibrišimovića) iz Požege, komisara pohoditelja. Za provincijala je izabran o. fra (Petar) Lipanović, čovjek razborit i sposoban za upravu.«⁷

Na tom kapitolu prijetila je, naime, opasnost da Ibrišimović iskoristi svoju vlast generalnog vizitatora i predsjednika kapitula pa protiv volje izbornika omogući vodstvo Bosne Srebrene svojim pristalicama kako se to dogodilo na izbornom kapitolu 1637. u Kreševu. Tada su, naime, provincijskom izbornom saboru izbornici nastojali izabrati u upravno vijeće Provincije predstavnike dviju suprotstavljenih skupina; jednu, slavonsku, je predvodio Ibrišimović, a drugu, bosansku, fra Marijan Maravić.⁸ Tada je Maravić bio izabran za provincijala pod pritiskom moćnog muslimana

⁵ Prema istraživanjima Dominika Mandića rodio se je 1597. u Glamoču. Filozofiju i teologiju je učio u Italiji, u Perugi i Anconi. Kad se vratio u Bosnu, vršio je službu učitelja, tzv. lektora. O njemu se tvrdi da je ponizan, marljiv i miroljubiv, obljubljen kod franjevačke braće i vjernika. Da je izabran za biskupa, utjecao je provincijal Bosne Srebrene fra Martin Nikolić Ramljanin (1640.–1643.). – Usp. Dominik Mandić, *Franjevačka Bosna*. Rim 1968., 185.

⁶ Marin Ibrišimović (Požega, oko 1600. – Požega, 21. I. 1650.) je 1620. u Provinciji Bosni Srebrenoj stupio u novicijat u Fojnici, gdje mu je bio odgojitelj kasniji bosanski biskup Toma Mrnjavić (1640.–1644.). Filozofiju je studirao u Cremoni, a teologiju u Mantovi. Stekao je kvalifikaciju profesora i naslov propovjednika. Vrativši se iz Italije, bio je učitelj gramatike, logike i filozofije i nedjeljni i blagdanski propovjednik u Fojnici. Provincijalu Brajkoviću je bio tajnik (1635.–1638.), ali je osobito bio blizak bivšem provincijalu Andriji Kamengradaninu, a protivnik kasnijeg provincijala Marijana Maravića. Nije bio u dobrim odnosima ni s biskupom Jeronimom Lučićem (1634.–1639.) koji ga je tužio 1638. Propagandi da ne priznaje njegovu biskupsku vlast i da ga ometa u službi. Lučićev nasljednik u upravi Bosanske biskupije, bosanski biskup Toma Mrnjavić, mu je pak povjerio 1640. kao gvardijanu u Fojnici dužnost biskupskog ekonomu s pravom ubirati prihode i želio da mu bude koadjutor i nasljednik. No, Bečki dvor ga je 1646. imenovao biskupom u Budvi, a Propaganda ga je 17. lipnja 1647. imenovala za beogradskog biskupa i administratora Smederevačke biskupije i apostolskoga vikara za sve biskupije u ugarskim zemljama koje su pod turskom vlašću (tj. u Srijemu). Tada nastaje nova borba s Maravićem, tada bosanskim biskupom, o granicama njihove vlasti i u Slavoniji. – Usp.: Arhiv Propagande u Rimu (APRim), *Lettere volgari*, vol. 16, fol. 20–21; *Acta*, vol. 7, fol. 35, 36, 212; *SOCG*, vol. 93, fol. 112, 115; vol. 127, fol. 173. – vol. 176, fol. 249.

⁷ AP Rim, *SOCG*, vol. 176 fol. 249; vol. 178, fol. 93; Fermendžin, *Acta Bosnae*, 443. br. 1363.

⁸ Marijan Maravić (Olovo, oko 1598. – Olovo, 14. IX. 1660.) je od 1637. do 1640. bio provincijal Bosne Srebrene. Biskupom s upravnom vlašću u Bosni ga je imenovao 31. VII. 1645. papa Inocent X. Slavonski franjevci ga nisu prihvatili kao biskupa ni nakon što ju je 1650. Propaganda posebnom odlukom proširila njegovu biskupsku vlast na Slavoniju. – Josip Buturac, *Katolička crkva u Slavoniji za turskoga vladanja*, Zagreb 1970., 96–114.

Sinanovića iz Sarajeva što je ogorčilo članove upravnog vijeća, napose Ibrišimovića koji je izabran za Maravićevog zamjenika. Stoga je razumljivo da je Maravić bio »trajno u sukobu sa svojim provincijalnim vijećem«,⁹ a u Slavoniji se povećao broj Ibrišimovićevih pristaša. Maravić kao provincijal nije tražio putove razumijevanja prema Ibrišimoviću, već je koristio svoj položaj za jačanje vlastitog utjecaja.¹⁰ Sve je to udaljavalo Ibrišimovića i slavonske franjevence od franjevacu u geografskoj Bosni, premda on i njegovi pristaše u ono vrijeme još ne traže niti odcepijenje od Bosne Srebrene niti uspostavljanje biskupije u Slavoniji.¹¹ U isto vrijeme pokazuju nezadovoljstvo odnosima u Bosni Srebrenoj franjevci u Dalmaciji i Hercegovini,¹² ali Marin Ibrišimović i slavonski franjevci tada još ne koriste to njihovo nezadovoljstvo i ne nastupaju zajednički u iznošenju svoje kritike na stanje u Bosni Srebrenoj. Poslije Maravićevog upravljanja Bosnom Srebrenom, smirili su se nezadovoljnici u Slavoniji i Dalmaciji pa novoizabrani provincijal Bosne Srebrene fra Martin Nikolić godine 1640. javlja u Rim da »je uspostavljeno jedinstvo i mir u cijeloj Provinciji«.¹³

Vrhovna uprava Franjevačkog reda očito nije smatrala neopravdanim spomenuta suprotstavljanja, ali nije prepoznala njihove objektivne razloge, već je u njima vidjela osobno sukobljavanje sposobnih i zauzetih

⁹ Eusebius Fermendžin, *Chronicon Bosnae Argentinae*. Zagreb 1890., 36.

¹⁰ Nakon što 1640. obišao Bosnu Srebrnu kao generalni vizitator, fra Pavao Pellizzer iz Rovinja se u svom izvještaju višim crkvenim vlastima »više puta nepovoljno izražuje o provincijalu Maraviću«, premda ga je sam Maravić bio preporučio za tu službu (Dominik Mandić, *Isto mjesto*, 184).

¹¹ Dominik Mandić pripisuje izbijanje sukoba s provincijalom Maravićem poslije 1637. »spletkama« Marina Ibrišimovića (usp. *Franjevačka Bosna*, Rim 1968., 184). Čini se da je vodio računa samo o Maravićevim izvještajima Propagandi glede Ibrišimovića, a nije uzeo u obzir druga svjedočanstva, jer Ibrišimovićevi suvremenici donose o njemu posve drukčije sudove. Uz spomenuto Posilovićevo svjedočanstvo u Ibrišimovićevom vodstvu provincijom. Tako skradinski biskup fra Pavao Posilović 1643. ocjenjuje Ibrišimovićevu generalnu vizitaciju i provincijskog kapitula i generalni prokurator Franjevačkoga reda 13. VI. 1647. svjedoči o Ibrišimoviću kao franjevci koji »...nostram regulam... observasse atque in Religione exemplariter vixisse, seque in christifidelium confessiones auscultando populis pluribus in ecclesiis saepius concionando aliaque pietatis opera laudabiliter exercendo ad hucusque tempus occupasse, morumque gravitate, rerum gerendarum dexteritate vita doctrina in supradictis officiis et dignitatibus religiose ac laudabiliter se gessisse.« APRim, SOCG vol. 176, fol. 249; – vol. 178, fol. 93.

¹² Istodobno pokazuju izričite znakove nezadovoljstva i članovi Bosne Srebrene u Dalmaciji i Hercegovini zbog svog položaja u Bosni Srebrenoj. U prosvjedu Propagandi 20. X. 1639. ističu da na svom području imaju 6 samostana i broje 200 franjevacu. Po tradiciji je novoizabrani provincijal trebao biti iz tog područja, ali kapitul nije poštovao tu tradiciju. Stoga mole Propagandu da stavi izvan snage izbor Marijana Maravića i njegovog upravnog vijeća te imenuje Tadiju Vukušića za provincijala i Franju Budimira za definitora; kustod i dva definitora neka budu iz geografske Bosne, a iz Slavonije samo jedan definitor. AP, Rim, *Memoriali*, vol. 400, fol. 445r.

¹³ E. Fermendžin, *Acta Bosnae*, 433.

pojedinaца koji su različito prosuđivali crkvene prilike kao i, posljedično, zadaću i ulogu crkvenih voditelja. Poslije kapitula 1643. je Ibrišimovićev ugled još više porastao, pa ga je tadašnji bosanski biskup fra Toma Mrnjavić († Velika, 30. srpnja 1644.) želio za svog pomoćnog biskupa i nasljednika.¹⁴ No, i Maravić je htio postati bosanskim biskupom pa on i njegove pristaše optužuju Ibrišimovića da teži za biskupskom časti i da je poduzeo korake kako bi dosegao tu službu.¹⁵ Kongregacija za raširenje vjere, Propaganda, opredijelila se za Maravića i predložila papi da ga imenuje bosanskim biskupom. Da prilikom imenovanja ne bude teškoća sa strane Bečkoga dvora, papa Inocent X. je 31. srpnja 1645. imenovao Maravića duvanjskim biskupom i upraviteljem Bosanske biskupije. Bečki nuncij i Propaganda gledali su u sukob slavonskih franjevaca i onih u geografskoj Bosni i nadalje samo sukob Maravića i Ibrišimovića pa nisu na vrijeme prepoznali da on ima zapravo korijen u neslaganju slavonskih i bosanskih članova Bosne Srebrene što je preraslo kod slavonskih franjevaca u pokret za uspostavu slavonske biskupije i slavonske franjevačke pokrajine.

Maravića je, dakako, podržavao provincijal Bosne Srebrene Petar Lipanović. Odlučio je ostrim mjerama slomiti pokret slavonskih franjevaca pa je 5. svibnja 1645. Petru Nikoliću oduzeo službu veličkog gvardijana.¹⁶ Slavonski franjevci i požeški katolici su se žalili Propagandi na postupak

¹⁴ Vodstvo Bosne Srebrene je 1643. na sastanku u Olovu predložilo Svetoj Stolici i Bečkom dvoru trojicu kandidata za pomoćnog biskupa bolesnom bosanskom biskupu fra Tomi Mrnjaviću. Među tom trojicom na istaknutom je mjestu bio fra Marijan Maravić, ali biskup Toma Mrnjavić nije htio Maravića već je tražio da mu bude pomoćnik s pravom nasljedstva fra Marin Ibrišimović. Nakon smrti biskupa Tome, 25. travnja 1645. bosanski provincijal i definatori ponovno su predložili četiri kandidata za biskupa, od kojih je bečki nuncij Giacomo Boncarpi odobrio dvojicu. Kongregacija za širenje vjere prihvatila je Maravića, a papa Inocent X. ga je 31. srpnja 1645. imenovao duvanjskim biskupom uz pripomoć od 200 škuda godišnje. Posebnim breveom povjerenja mu je uprava Bosanske biskupije. – J. Buturac, *Katolička Crkva*, 97.

¹⁵ Dominik Mandić, *Isto mjesto*, 186.

¹⁶ Petar Nikolić (Požega, oko 1607. – Velika, 1675.) kao član Bosne Srebrene studirao je teologiju u Veroni (1627.), a 1630. je zaređen za svećenika. Pastoralno djeluje u Slavoniji, u Kaptolu i Kutjevu, gdje je obnovio crkvu, postavio novi krov, pribavio slike i kaleže. Već je 1643. gvardijan samostana u Velikoj. Nije odustao od zauzimanja za nastajanje slavonske biskupije i slavonske franjevačke provincije niti nakon što ga je 5. V. 1645. provincijal Bosne Srebrene Petar Lipanović razriješio u službi gvardijana u Velikoj, jer ponovno predvodi u istim nastojanjima od 1658. kad je biskup Maravić 1658. zadobio biskupsku vlast u Slavoniji. Tada je preusmjerio nastojanje oko ustanove samostalne biskupije u Slavoniji na povezivanje Slavonije sa Zagrebačkom biskupijom pa ga je iste 1658. godine zagrebački biskup Petretić 1658. proglasio svojim generalnim vikarom za Slavoniju. U istoj službi ga je 1667. potvrdio i biskup Martin Borković, zatraživši 1669. i od generala Franjevačkog reda da ga i ovaj potvrdi u toj službi. Nikolić se 1672. potpisuje kao generalni vikar zagrebačkog i beogradskog biskupa, što valjda znači da je zamjenjivao i biskupa Mateja Benlića u istočnoj Slavoniji.

provincijala Lipanovića,¹⁷ a Ibrišimović je tada izišao u javnost s prijedlozima o diobi Bosne Srebrene i o novoj crkvenoupravnoj organizaciji na području djelovanja Bosne Srebrene. Želio je uspostavu nove biskupije u Slavoniji i neovisnost slavonskih franjevaca o franjevcima u Bosni uspostavom samostalne provincije u Slavoniji. Također je predložio da se i franjevci u Dalmaciji pod turskom vlašću odijele u samostalnu provinciju; oni, naime, već djeluju u Makarskoj biskupiji. Svoje je prijedloge upravio crkvenim vlastima u Beč i Rim. U prvom pismu 4. lipnja 1645. predlaže bečkom nunciju da se slavonski i dalmatinski franjevci odvoje od Bosne Srebrene, a u drugom 25. lipnja iste godine da se uspostavi samostalna biskupija u Slavoniji.¹⁸ Ibrišimovića su podržali svi slavonski franjevci; njihovo pismo od 10. lipnja 1645. s istim zahtjevima jasno ukazuje da iza tih prijedloga stoji opće uvjerenje nositelja pastoralne odgovornosti u djelovanju Crkve u Slavoniji.¹⁹ Pismo pak uglednih vjernika u Požegi i Đakovu 15. lipnja 1645. godine potvrđuje općenitost takvog raspoloženja i u širim vjerničkim slojevima u Slavoniji.²⁰ Kad je Maravić postao 1645. duvanjskim biskupom i upraviteljem Bosanske biskupije, slavonski franjevci su realno prekinuli veze i s provincijalom Lipanovićem i biskupom Maravićem pa on nije mogao posjetiti župe u Slavoniji.²¹ Utemeljenost Ibrišimovićevih prijedloga potvrdilo je i pismo Propagandi koje je 2. veljače 1646. stovadeset članova Bosne Srebrene iz

¹⁷ Usp. J. Buturac, *Katolička Crkva*, 99.

¹⁸ Fra Marin Ibrišimović piše iz Velike bečkom nunciju 4. lipnja 1645. i traži da se slavonski i dalmatinski franjevci odvoje od Bosne da bi mogli lakše graditi samostane i škole. Optužuje bosanske franjevece da odnose milostinju slavonskih samostana pa časte age i kapetane, dok oni nisu u stanju uzdržavati svoje samostane i škole (APRim, *SOČG*, vol 126, fol 148). Marin Ibrišimović ponovno piše 25. lipnja 1645. tražeći da se provincija Bosna Srebrna podijeli u tri dijela (*Isto mjesto*, fol. 149).

¹⁹ Pismo su potpisala tridesetičetiri slavonska franjevca, a među njima jedan iz Bosne, fra Marko Varešanin, i upravili ga Kongregaciji ističući da bosanski franjevci uzeše »biskupske prihode od slavonskih župa i izabraše tri kandidata za bosanskog biskupa«. Stoga oni traže posebnog biskupa za Slavoniju kojem će davati godišnje dvijestotine škuda za uzdržavanje i potrebnu poslugu (*Isto mjesto*, fol. 240).

²⁰ Trgovci iz Požege i Đakova pišu iz Požege; dvadesetišest je potpisnika. Upravili su ga Kongregaciji također tražeći posebnog biskupa, jednog od slavonskih franjevaca. I oni obećavaju da će ga uzdržavati kao što su i do sada uzdržavali biskupa. Obećavaju da će graditi nove crkve i samostane, uzdržavati školu. Naglašavaju da milostinja iz Slavonije ide u Bosnu, a bosanski franjevci dolaze u Požegu samo da je ponesu onamo. Pismo je pročitano na sjednici Kongregacije s primjedbom da požeški i đakovački trgovci govore u ime četrdeset tisuća vjernika i da je opravdana pritužba na bosanskog biskupa koji se previše brine za svoju rodbinu (*Isto mjesto*, fol. 254, 255, 259–261).

²¹ Opsežnije je autor ovu problematiku razradio u radu *Luka Ibrišimović i sukobi među slavonskim i bosanskim franjevcima Bosne Srebrene*, predanom za Zbornik o fra Luki Ibrišimoviću.

Dalmacije i Hercegovine zahtijevajući da se i u tim pokrajinama osnuje samostalna provincija odijeljivanjem od Bosne Srebrene.²²

Propaganda je i nadalje smatrala da su napetosti u Bosni Srebrenoj odraz osobnih suprostavljanja dvojice najsposobnijih njezinih članova, Maravića i Imbrišimovića, pa je promakla i Ibrišimovića u biskupsko dostojanstvo i 17. lipnja 1647. ga imenovala za beogradskog biskupa, administratora Smederevske biskupije i apostolskog vikara za sve biskupije u ugarskim zemljama koje su pod turskom vlašću. Da smire separatistički pokret u Dalmaciji, sudionici izbornog kapitula Bosne Srebrene su već 1646. izabrali za provincijala dalmatinskog franjevca fra Miju Bogetića, Posilovićevog prijatelja,²³ premda je on odobravao pokret slavonskih franjevaca.²⁴ Poslije Bogetićevog izbora za provincijala doista se smirilo u Dalmaciji nezadovoljstvo tamošnjih franjevaca s vodstvom Bosne Srebrene, ali u Slavoniji se je sukob između Maravića i Ibrišimovića preoblikovao u sukob oko granica njihove biskupske vlasti.

2. Posilovićeva djelatnost u Skradinskoj i susjednim biskupijama

Posilovićev prethodnik na skradinskoj biskupskoj stolici fra Toma Ivković je Propagandi podnio 1630. izvještaj prema kojem Skradinska biskupija ima šest župa, i to u mjestima: Skradin, Kosovo Polje, Bukovica, Petrovo Polje, Smino²⁵ (Muć)²⁶ i Otišići. Sam Skradin broji 13 kršćanskih kuća, a župa ima oko 100 katoličkih kuća. U župi Kosovo Polje ima 248 katoličkih kuća, a na njezinom području 22 napola srušenih crkava. U Bukovici ima oko 193 katoličkih kuća i 10 crkava, dok u Petrovom Polju ima 268 katoličkih kuća i pet crkava od kojih su tri nedavno ponovno podignute. Župa Smino broji 288 kuća, ima devet crkava, ali samo su dvije uporabive. Župa Otišići imala je 140 kuća i pet srušenih crkava. U spomenutim župama biskup Ivković je u više navrata dijelio krizmu koju je primilo ukupno 4700 osoba.²⁷

²² Među potpisnicima su bili bivši provincijal Jure Kačić i bivši kustos Tadija Vukušić. – E. Fermandžin, *Chronicon*, 38; D. Mandić, *Acta franciscana Hercegovinae*, vol. I, 137–140.

²³ Bogetiću je Posilović još 1639. bio posvetio svoje djelo *Nasladenje duhovno* (Mleci 1639).

²⁴ J. Buturac, *Katolička Crkva*, 187.

²⁵ Prema izvještaju Bosne Srebrene 1623. ta se župa naziva Zmihignia: Basilius Pandžić, *Relatio de Provincia Bosnae Argentinae OFM a. 1623. S. Congregationi de Propaganda fide exhibita*. Radovi Povijesnog instituta u Rimu, 1–2(1965.), 219.

²⁶ U Muć je tu župu smjestio Stanko Bačić, usp. *Pastoralno djelovanje visovačkih franjevaca u vrijeme osmanlijske okupacije*, u: Visovački zbornik, Visovac 1997., 231.

²⁷ Slavko Kovačić, *Crkva na skradinsko-kninskom području u XVII. stoljeću prema izvještajima skradinskih biskupa Svetoj Stolici*. *Croatia christiana periodica*, 1(1977.), br. 1, 26.

Kad je Posilović postao biskup, jedva je moguće da je boravio u Skradinu jer u njemu gotovo i nije bilo katolika. Najvjerojatnije je odmah boravio je u Rami, jer mu to pravo 1645. niječe novoizabrani duvanjski biskup fra Marijan Maravić. Nije se ni kasnije nastanio u Skradinu jer je uskoro izbio Kandijski rat (1645.–1669.) pa su Mlečani srušili 1647. grad, a srušena je tada i stara katedrala. Grad je zapravo bio napušten jer su u njemu 1675. samo četiri muslimanske kuće čijim je stanovnicima povjereno čuvati prijelaz preko rijeke Krke kako to ističe makarski biskup fra Marijan Lišnjić (1664.–1686.). Lišnjić navodi da poslije Posilovića na područje Skradinske biskupije nije ni dolazio biskup, a po selima oko Skradina žive uz katolike pravoslavni i muslimani; katoličke crkve su srušene.²⁸ Premda biskupi Ivković, Posilović i Lišnjić ne naglašavaju u svojim izvještajima, u to vrijeme su pastoralnu službu u tim župama obavljali gotovo isključivo franjevci samostana na otočiću Visovcu.²⁹

Posilović je već 1645. bio poslao Propagandi izvještaj o pohodu župama svoje i Makarske biskupije; Posilović je, naime, 1645. upravljao i Makarsku biskupiju jer je tada preminuo makarski biskup fra Bartul Kačić Žarković (1615.–1645.), a još je nije preuzeo novi biskup fra Petar Kačić (1645.–1661.). Po sažetku tog izvještaja na području tih dviju biskupija je bilo 17 gradova, 43 župe, 5201 katoličkih kuća, a muslimanskih i pravoslavnih bilo je ukupno 6608 kuća. Brigu o katolicima vodili su franjevci Bosne Srebrene, i to iz pet samostana. Posilović nije pohodio sve župe, ali je za vrijeme tog kanonskog pohoda krizmao 18 606 osoba.³⁰ Samostani koje Posilović spominje bili su na otočiću Visovcu u Skradinskoj biskupiji, dok su samostani u Makarskoj, Živogošću, Zaostrogu i Imotskom bili na području Makarske biskupije. On je izvijestio da na području Skradinske i Makarske biskupije ima 43 župe, ali je daleko manji zbroj župa koje navodi biskup Ivković o Skradinskoj biskupiji kad spominje samo 6 župa i izvještaj biskupa Bartula Kačića Žarkovića 1640. Propagandi u kojem spominje 17 župa. Najvjerojatnije je Posilović u taj broj uvrstio i župe kojima su realno upravljali on i biskup Kačić ne vodeći računa o tome što su one pravno pripadale Kninskoj, Duvanjskoj, Krbavskoj biskupiji te dijelovima Zadarske, Splitske, Ninske i Trogirske biskupije koje su bile pod turskom vlašću. Kongregacija za širenje vjere

²⁸ APRim, *Bosnia*, vol. 3, f. 36rv.

²⁹ Izvještaj Bosne Srebrene 1623. Propagandi navodi da visovački franjevci vode brigu o 9 župa; to su bile: Lika, Knin, Županovići, Kožulovo Polje, Skradin, Petrovo Polje, Zmina, Drniš (usp. B. Pandžić, *Relatio de Provincia Bosnae Argentinae OFM a. 1623. ... exhibitā*, 219). Skradinskoj biskupiji pripadale su župe

³⁰ *Isto djelo*, 27.

je, naime, povjerila 11. svibnja 1644. Posiloviću biskupsku upravu na tom prostoru pa je razumljivo da on sve to područje smatra jedinstvenom pastoralnom cjelinom.³¹

Propaganda je Posiloviću 1646. bila povjerila i neku posebnu misiju. Imao je zadaću pohoditi sve biskupe »Ilirika«. Propaganda mu je dodijela 150 škuda za putne troškove.³² No, osim vijesti o toj zadaći nema drugih bilježaka koje bi razjasnile narav te zadaće i njezine rezultate.

3. Posilovićevo biskupsko djelovanje u Slavoniji

Sveta Stolica je prepustila vodstvu Franjevačkog reda i upravi provincije Bosne Srebrene da riješe unutarprovincijska neslaganja, izražena u regionalnom sukobljavanju, dok je sama tražila novo rješenje u određivanju granica između bosanskog i beogradskog biskupa. Slavonski franjevci, naime, nisu prihvatili za biskupa fra Marijana Maravića već su nastojali doći pod biskupsku vlast fra Marina Ibrišimovića Požežanina (1647.–1650.). Premda je po odluci Propagande od 1633. je smederevskom biskupu pripadala uprava negdašnje Srijemske biskupije, Maravić to nije priznao tvrdeći da se njegova biskupska vlast obuhvaća i Tovarnik u Srijemu. Maravić je pred Propagandom opravdavao svoje zahtjeve također njezinom odlukom iz 1633. i tvrdio da pod njegovu biskupsku vlast potpadaju Slavoniji krajevi između rijeka Save, Drave, Bosuta, Karašice i Londže. K tome je isticao u svojim dopisima da se u njegovoj biskupiji oduvijek nalaze utvrde Tovarnik, Osijek, Našice te župe Dragotin, Selci, Garčin, Ratkov Potok i Požega; prihodi od ovih župa idu za uzdržavanje biskupa. Biskup Ibrišimović je pak tvrdio da područje sjeverno od Save pripada njemu kao apostolskom vikaru za biskupije ugarskog kraljevstva pod turskom vlašću.

Spor glede slavonskih župa rješavan je na sjednicama Propagande 26. studenoga i 9. prosinca 1647. Sudionici su bili svjesni da ga je teško riješiti jer su se prema prethodnim spisima međubiskupijske granice više puta mijenjale. K tome su se rijeke Sava i Drava spominjale u dekretima bosanskog administratora i apostolskog vikara u Srijemu i Ugarskoj pod Turcima. Zato je Propaganda odlučila privremeno urediti poseban apostolski vikarijat za područje između Save i Drave i povjeriti ga skradinском biskupu Pavlu Posiloviću.³³ Posredovanjem Sv. Stolice došlo je pot-

³¹ Arhiv Franjevačkog samostana sv. Lovre u Šibeniku, *Varia*, br. 5.

³² ApFRim, *SOCG*, vol. 167, f. 64r; navedeno prema: Kovačić, *Crkva na skradinjsko-kninskom području u XVII. stoljeću*, 27.

³³ APRim, *Acta* vol. 17, fol. 47, 150, 429, 457, 554, 565; *SOCG* vol. 178, fol. 92–95, 97, 100; vol. 417, fol. 120.

kraj 1647. do sporazuma između biskupa Maravića i Ibrišimovića glede slavonskih župa. Kod sporazumijevanja sudjelovali su: kardinal Mattei u ime Kongregacije za raširenje vjere, fra Fabije Papazoni u ime generala franjevačkoga reda, fra Marin Ibrišimović osobno, fra Stjepan Mihajlović, zamjenik provincijala Bosne Srebrene, fra Petar, tajnik franjevačke provincije Bosne Srebrne, kao opunomoćenik biskupa Maravića, i ohridski nadbiskup fra Rafael Levaković.

Na sjednici Propagande 14. siječnja 1648. prihvaćene su i potvrđene slijedeće točke sporazuma: bosanski biskup neka u skladu s breveom o svojoj upravi ne prelazi Savu nego neka se zadovolji s upravom biskupija u bosanskom kraljevstvu; beogradski biskup treba upravljati unutar granica koje su 1633. bile određene; beogradski biskup neka se uzdržava prihodima župe u Dragotinu; Slavoniju između Save i Drave neka do daljnje uredbe Propagande upravlja skradinski biskup fra Pavao Posilović u svojstvu apostolskog administratora. Ove je zaključke prethodno prihvatio papa Inocent X. i osobitom bulom 11. ožujka 1648. imenovao Posilovića apostolskim vikarom u Slavoniji.³⁴

Rimski sporazum i odluku nisu rado prihvatili ni biskupi Maravić i Ibrišimović, a je nije odobravao ni Bečki dvor. Štoviše, Ibrišimović je nastojao preko vojvode Sabellija, carskog poslanika kod Papina dvora, onemogućiti Posilovićev dolazak u Slavoniju. Ibrišimović je pokušao u taj spor uvesti i zagrebačkog biskupa pa ga moli da mu on povjeri vikarstvo u Slavoniji. Slavonski franjevci na sastanku u Velikoj 28. srpnja 1648. zahvaljuju Sv. Stolici što je Ibrišimović imenovan beogradskim biskupom i apostolskim vikarom među četiri rijeke; žele biti pod njegovom biskupskom vlašću pa su protiv toga što je Posilović imenovan vikarom u Slavoniji.³⁵ Maravić je također nastojao pridobiti zaštitu Bečkog dvora podsjećajući u svojim dopisima da je rimskim sporazumom povrijeđeno patronatsko pravo ugarskih kraljeva. Bečki je dvor doista prosvjedovao kod Svete Stolice, ali ona odgovorila da se radi samo o privremenom sporazumu radi većega dobra vjernika. Posiloviću je pak poručila da ne kreće u Slavoniju dok ne dobije pristanak iz Beča. Car se zadovoljio s objašnjenjem Sv. Stolice,³⁶ tako da je u drugoj polovici 1648. Posilović već obavio kanonsku vizitaciju u Slavoniji i krizmao u slijedećim župama: 23. kolovoza u župi Rastić 196 krizmanika,³⁷ 24. kolovoza u istoj

³⁴ Ondje, *Acta*, vol. 18, fol. 2–4, 31; Dominik Mandić, *Duvanjska biskupija*. Croatia sacra IX–X, str. 6768.

³⁵ Fermendin, *Acta Bosnae*, str. 465.

³⁶ APRim, *SOCG*, vol. 178, fol. 92, 93, 106, 107; Mandić, *Duvanjska biskupija*. Croatia sacra IX–X, str. 63–68.

³⁷ Župa Rastić je današnja župa Sikirevci. – J. Buturac, *Katolička Crkva*, 38.

župi 131 krizmanika, 8. rujna u Kutjevu, u crkvi Rođenja B. D. Marije 121 krizmanika, 20. rujna u Našicama, u crkvi sv. Antuna 21 krizmanika, 18. listopada u Dugom selu³⁸, u župskoj crkvi sv. Luke 281 krizmanika, 65 krizmanika, 21. listopada u gradu Slatini 14 krizmanika, 1. studenoga u selu našičke župe Motičina 48 krizmanika, 2. studenoga u franjevačkom samostanu sv. Augustina u Velikoj 120 krizmanika i 26. studenoga u Požegi u crkvi sv. Duha 191 krizmanika.

Premda se je Ibrišimović protivio Posilovićevom dolasku u Slavoniju, bio je kasnije s njime u dobrim odnosima jer mu je povjerio obaviti kanonsku vizitaciju u župama jugozapadne Ugarske: Onezzo, San Miaglio, Balloga, Ballatin, Viglio, Bagno, Sokolac, Andacio, Totinac, Babot, Sutnucivar, Sardi.³⁹ Suradnički odnos Posilovića i Ibrišimovića nije dugo trajao, jer je Ibrišimović 21. siječnja 1650. umro u rodnom gradu Požegi. Pokopan je u franjevačkoj crkvi u Velikoj.

Ibrišimovićeva smrt bila je za bosanskoga biskupa Maravića zgodna prilika da opet potakne pitanje biskupske vlasti u Slavoniji. Rimski sporazum iz 1648. smatrao je on samo osobnom obvezom koja ga obvezuje dok su žive ostale stranke u sporazumu. Bečki je dvor rado prihvatio ovakvo tumačenje pa je 4. rujna 1650. predao Maraviću biskupsku vlast u Slavoniji između Save i Drave. Zatim je Maravić ponudio Posiloviću upravu Duvanjske biskupije, ako mu prepusti Slavoniju. Posilović je valjda pristao; svakako se nije namjeravao prepirati s Maravićem. Tako još iste godine određuje Sv. Stolica da Posilović ima stanovati u franjevačkom samostanu u Rami i primati godišnju potporu od 100 škudi. Međutim, sebični je Maravić zadržao za sebe Duvanjsku biskupiju te bez njegova dopuštenja Posilović nije smio u Rami niti slaviti biskupsku misu. Maravić je svakako imao u Rimu dobre veze kad mu je ovako uspjelo izigrati Posilovića i slavonske župe podvrći svojoj biskupskoj vlasti. No time je izazvao protiv sebe ogorčenje slavonskih franjevaca i vjernika koje će ga pratiti sve do smrti.⁴⁰

Na zahtjev bosanskih franjevaca i vjernika Duvanjske biskupije papa Aleksandar VII oduzeo je 1655. Maraviću Duvanjsku biskupiju. Opet je Posilović pošao u Duvno kao pomiritelj jer ga je papa premjesti sa skradinske na duvanjsku biskupsku stolicu. Poslije toga je bio rezidencijalni

³⁸ Župa Dugo selo pripadala je pastoralnom području samostana u Našicama. Obuhvaćala je naselja koja danas pripadaju župi Lukač kod Virovitice. – J. Buturac, *Katolička Crkva*, 43.

³⁹ *APRim, SOC.G*, vol. 267, fol. 380.

⁴⁰ Mandić, *Duvanjska biskupija*. Croatia sacra IX–X, 68–69. kao gore, str. 68–69.

biskup u Duvanjskoj biskupiji, a u Skradinskoj je ostao administrator. No, Posilović je uskoro umro, 1656.⁴² ili 1657.,⁴³ navjerojatnije u Rami.

Zaglavak

Posilovićevo imenovanje skradinskim biskupom nije se ni zbililo s namjerom održati prije uvriježeni običaj da skradinski biskupi upravljaju Bosanskom biskupijom kako je to bilo u slučaju dvojice njegovih neposrednih prethodnika. Čini se da je njegovo imenovanje bilo više nagrada za njegovo pastoralno i literarno djelo nego li odgovor na neposredne crkvene upravne potrebe. Dogodilo se je, naime, dok je Toma Mrnjavić bio bosanski biskup i realno obavljao biskupsku službu u Bosni. Propaganda je saznala da je biskup Mrnjavić bolestan, ali nije imenovala Posilovića Mrnjavićevim koadjutorom. Ako iznenađuje da Posilović nije postao upravitelj Bosanske biskupije ni poslije Mrnjavićeve smrti, još više iznenađuje što ga nitko nije ni predložio za tu službu; ne spominje njegovo ime u svom prijedlogu za bosanskog biskupa vodstvo Bosne Srebrene koje je imalo prvenstveno pravo predlagati kandidate za tu službu. Čini se da su sučeljavanja Marijana Maravića i Marina Ibrišimovića kao i njihove neskrivene ambicije da budu bosanskim biskupom toliko zaokupile Propagandu i Bečki dvor da ni u Rimu ni u Beču nikome nije došla misao da Posilović može preuzeti upravu Bosanske biskupije. Bila je to pogrešna prosudba da je sukob Maravića i Ibrišimovića osobne naravi. Ako je u određenoj mjeri i bio sukob dvojice sposobnim pojedinaца, daleko je više bio izraz narušenih odnosa između bosanskih i slavonskih franjevaca. Propaganda i Bečki dvor su to uvidjeli tek kad im je bilo jasno da biskupsku upravu u Slavoniji ne mogu obavljati ni Maravić ni Ibrišimović. Tada se je Propaganda sjetila Posilovića i poslala ga za biskupskog upravitelja u Slavoniju. Njegovo djelovanje u Slavoniji jasno pokazuje da je bio sposoban biskup, ali nenametljiv, skroman i sposoban steći povjerenje drugih pa je uspješno obavio zadaću druge miriti i umjesto zavađenih služiti. Tako se je dogodilo, i to na štetu Crkve pod turskom vlašću, da su sredinom 17. st. od Posilovića manje sposobni i manje odgovorni biskupi upravljali većim crkvenim područjima i većim brojem katolika.

⁴² Kovačić, *Crkva na skradinsko-krninskom području u XVII. stoljeću prema izvještajima skradinskih biskupa Svetoj Stolici*, 27.

⁴³ Mandić, *Duvanjska biskupija*. Croatia sacra IX-X, 70.

Lovorka Čoralić

SKRADIN I MLECI (DRŽAVNO-POLITIČKE VEZE I PRISUTNOST SKRADINJANA U MLECIMA I PADOVI)

U prvom dijelu rada predstavljene su državno-političke veze Skradina i Mletaka, poglavito mletačka nastojanja za stjecanjem Skradina te jednostoljetno doba kontinuiranog mletačkog vrhovništva (1683.–1797.). Na osnovi izvorne građe iz mletačkih pismohrana u drugom se dijelu rada prikazuju skradinska iseljavanja i prisutnost u Venetu i Mlecima, uklopljenost u svakodnevlje hrvatske iseljeničke zajednice u Mlecima, kao i djelovanje istaknutih osoba skradinske crkvene prošlosti u gradu na lagunama (Toma Babić, Josip Banovac, Pavao Posilović). Na kraju je istaknuta uloga Padove kao središnjeg mjesta školovanja Skradinjana u XVIII. st.

Skradinsko-mletačke političke i državne veze

Tijekom prošlih stoljeća povijesni je razvoj Skradina u velikoj mjeri bio povezan s mletačkim pretenzijama, osvajanjima i vrhovništvom nad najvećim dijelom istočnojadranske obale. Iako se pod vlašću Republike Sv. Marka nalazio mnogo kraće nego većina drugih istočnojadranskih komuna, državno-političke, gospodarske i kulturne veze ovoga hrvatskog grada s Mlecima trajale su u gotovo svim razdobljima njegove prošlosti.

Nekadašnji rimski municipij Scardona u srednjem se vijeku nalazio u posjedu, ali i u stalnim osvajačkim planovima raznih državnih i političkih čimbenika. U vrijeme vladara iz narodne dinastije Skradin je jedan od gradova hrvatskih kneževa i kraljeva, u drugoj polovici XII. i tijekom XIII. stoljeća nad njime se smijenjuje vlast hrvatsko-ugarskih vladara iz dinastije Arpadovića i bizantskih careva, da bi od konca XIII. stoljeća grad pripao u posjed najmoćnijih hrvatskih velikaša – bibrirskih knezova Šubića.¹

---

¹ N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976, str. 407, 423, 428, 433–434; I. Babić, *Skradin i njegovo područje u prošlosti*, Skradin 1986, str. 17–20.

Tijekom toga vremena (prva polovica i sredina XIV. stoljeća) zabilježene su i prve kontinuirane vijesti o mletačkim presizanjima na Skradin. U kasnim dvadesetim godinama XIV. stoljeća, Mlečani su neuspješno pokušavali pridobiti građanstvo Skradina da zbaci vlast Šubića i podvrgne se njihovoj vlasti.² Budući da su ti pokušaji propali, u sljedećem razdoblju težište mletačkih pokušaja prebacuje se na izravne pregovore sa Šubićima. Tako već u veljači 1333. godine mletački poslanik razgovara s knezom Mladenom III. u svezi mletačkih nastojanja da steknu Skradin, a 1334. mletačko vijeće daje ovlasti i punomoć šibenskom knezu da nastavi pregovore u svezi mogućeg stjecanja Skradina.³ Godine 1340. (4. V.) Mlečani upućuju pismo svojim providurima u Dalmaciji te kao cijenu za stjecanje (kupnju) Skradina predlažu svotu do 10.000 malih mletačkih libara. Druga polovica iste godine obilježena je nastavkom pregovora. Mlečani u Hrvatsku šalju poslanike Marca Justiniana, Giovanniya Gradeniga i Marina Faliera, koji po svojem povratku u središnjicu izvješćuju mletačku vladu o trenutnim uvjetima i mogućnostima stjecanja Skradina. U listopadu iste godine iz Mletaka je šibenskom knezu upućen notar Giovanni Vacondeo s ciljem da tamošnje predstavnike mletačke vlasti obavijesti da je knez Mladen III. ponudio Skradin na prodaju te je u tom cilju prethodno u Mletke odaslao svog izaslanika. Ipak, već početkom prosinca iste godine, Mlečani naređuju šibenskom knezu da privremeno obustavi pregovore s Mladenom III. radi njegovih pretjeranih (najvjerojatnije novčanih) zahtjeva.⁴ Pregovori se nastavljaju 1341. godine posredstvom korčulanskog kneza, ali je mletačko vijeće i ovoga puta bilo prisiljeno odbiti Mladenove uvjete prodaje grada.⁵ Tijekom iduće jedne i pol godine dolazi do privremenog zastoja u mletačkim diplomatskim pregovorima s Šubićima. Razmjena poslanika u svezi prodaje Skradina nastavlja se u travnju 1343. godine, kada – nakon dolaska Mladenovog poslanika u Mletke – mletački knez u Šibeniku Marco Cornario dobiva nalog da izravno provjeri Mladenove uvjete pogodbe. Nadajući se steći čvršće savezništvo bribirskih knezova, Mlečani 1344. godine obećavaju fratru Grguru, poslaniku Pavla II. i Mladena III., da će im u slučaju kraljeve opsade Skradina, mletačke postrojbe priteći u pomoć. Izravna posljedica tih pokušaja stvaranja vojnog savezništva bio je i ugovor potpisan u Šibeniku 13. rujna 1345. godine, kojime se Mlečani

² R. Cessi – P. Sambin, *Le deliberazioni del Consiglio dei rogati (Senato)*. Serie »Mistorum«, sv. 1, Venezia 1960., str. 289, 316–317, 333, 383.

³ Š. Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike* (dalje: *Listine*), sv. I, Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium (dalje: MSHSM), sv. 1, Zagreb 1868., str. 400–402, 423.

⁴ *Listine*, sv. II, MSHSM, sv. 2, Zagreb 1870., str. 68–69, 71–74, 86–87, 87–88, 91.

obvezuju pružiti vojnu pomoć knezovima Mladenu III. i Pavlu II. u slučaju izravnog napada hrvatsko-ugarskog vladara Ludovika I. Anžuvinca.⁶

Godine 1348. umire knez Mladen III. te odmah potom Mlečani posredstvom svojih predstavnika u Zadru nastoje ispitati stanje u Skradinu i ponovo nude vojnu pomoć u slučaju kraljeve opsade Skradina. Čini se da su dio tih ponuda Skradinjani prihvatili te da je tada manja postrojba mletačke vojske upućena iz Zadra u Skradin. Intenziviraju se, nadalje, pregovori s knezom Pavlom III. o kupnji Skradina (i Klisa), ali je primirjem postignutim između Ludovika I. i Mlečana, privremena mletačka vojna pomoć Skradinu obustavljena.⁷ Tijekom 1349. Mlečani u Dalmaciji i Hrvatskoj nastoje ustrojiti vlastito domobranstvo (*paisanatic*), sastavljeno od vojne snage gradova koji se nalaze pod mletačkim vrhovništvom. Istodobno se od kneza Pavla III. traži da dopusti smještaj vrhovnog stožera domobranstva (kapetana Dalmacije) u Skradinu, ali je to – kako se vidi iz kasnijih spisa – bilo odbijeno.⁸ Nastavak pregovora za stjecanje Skradina Mlečani nastavljaju 1352. godine te posredstvom svojih izaslanika pokušavaju nagovoriti Jelenu, udovicu kneza Mladena III. i sestru raškog vladara Dušana, da Mlečanima radi obrane od kraljevskih postrojbi ustupi utvrde Skradin i Klis (do punoljetnosti njenog sina Mladena IV.).⁹ U ljeto ili početkom jeseni 1355. Mlečani su kneginji Jeleni podnijeli svoje brojne prijedloge i uvjete u svezi stjecanja Skradina. U listopadu 1355. Jelena je prihvatila pribivanje jedne manje mletačke pješake banderije u Skradinu. Istodobno se naređuje mletačkim providurima u Dalmaciji da s kliškom kneginjom dogovore pogodbu u svezi prodaje Klisa i Skradina Mlečanima (svota je trebala iznositi do 50.000 malih mletačkih libara), a kao izravni mletački pregovarači izrijekom se spominju Marco Celzi, Paolo Loredan i Zaccaria Contareno. Koncem iste godine, nakon Jelenine smrti, pregovori se intenzivno nastavljaju, a mletački zastupnici (Marco Justiniano, Pietro Memmo, Zaccaria Contareno i Paolo Loredan) traže od svoje središnjice da izravno pošalje pregovarača na dvor kralja Dušana.¹⁰ U kontekstu intenziviranja pregovora, važno je i pismo Catarine Dandolo, supruge kneza Pavla III., upućeno mletačkom providuru u Dalmaciji Maffeu Contarenu, kojime kneginja u ime svoga supruga upozorava Mlečane da bi Skradinu i ostalim

⁵ Ibid., str. 130.

⁶ Ibid., str. 170–171, 222–223, 267–269.

⁷ Listine, sv. III, MSHSM, sv. 3, Zagreb 1872., str. 79, 84–85, 105.

⁸ Ibid., str. 129, 131, 145.

⁹ Pregovore su u rujnu 1355. vodili mletački poslanici Jacopo Dolfino, Domenico Michael i Maffeo Contareno (ibid., str. 242–243, 276–277).

¹⁰ Ibid., str. 278–279, 288.

hrvatskim utvdama trebali pomoći učinkovitijim sredstvima.¹¹ Ta je opomena doprinijela da su Mlečani ubrzo poslali poslanika (Giovanni Dolfino) kralju Raške kako bi ga se potaklo na prodaju Skradina Mlečanima, a istodobno je iz Šibenika upućena manja količina bojnih sprava i oružja u Skradin.¹² Konačna pogodba utanačena je 10. I. 1356. godine u skradinskoj crkvi Sv. Marije te je istoga dana vojni zapovjednik Skradina predao utvrdu mletačkom predstavniku, kapetanu Lorenzu Celzu.¹³ Skradin je pod mletačkom vlašću ostao samo dvije godine. Već je Zadarskim mirom, sklopljenim u Zadru 18. II. 1358. godine, moćni hrvatsko-ugarski vladar Ludovik I. uključio u svoju državu istočnojadransku obalu »od Kvarnera do Drača« te se u sastavu njegovih dalmatinskih posjeda našla i hrvatska utvrda Skradin.¹⁴

Početkom XV. stoljeća politička situacija na području Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva ponovo je postala povoljna za mletačke teritorijalne pretenzije na istočnojadranskoj obali. Nastavljaju se mletački napori za osvajanjem Skradina koji se tada nalazi u vlasti kralja Žigmunda Luksemburškog, da bi 1408. godine pripao bosanskom velikašu Sandalju Hraniću.¹⁵ Upravo će zahvaljujući pogodbi sa Sandaljom Mlečani uspjeti po drugi puta doći u posjed ove hrvatske utvrde. Godine 1411. (13. IV.) Mlečani (posredstvom izaslanika zadarskog kneza Zaccarie Trevisana i zadarskog kapetana Pietra Raimunda) će pogodbom sa Sandaljevim zastupnikom, arhidakonom Teodorom, kupnjom za 5000 dukata ponovo steći vrhovništvo nad utvrdom Ostrovicom i pravo na Skradin.¹⁶ Čini se, međutim, da je mletačka vlast nad Skradinom bila samo privremenog, možda tek formalnog obilježja. Naime, već u dokumentu iz listopada 1411. godine vidljivo je da su Mlečani izgubili Skradin u korist hrvatsko-ugarskih vladara.¹⁷

¹¹ Ibid., str. 291–292. Usporedi i: N. Klaić, nav. dj., str. 620.

¹² Ibid., str. 296–297, 298.

¹³ Ibid., str. 302–303. Usporedi i: N. Klaić, nav. dj., str. 620; I. Babić, nav. dj., str. 20–21.

¹⁴ Čini se da je i nekoliko mjeseci uoči sklapanja Zadarskoga mira Skradin već bio pod Ludovikovom vlašću. Naime, Mlečani su u pregovorima koji su prethodili primirju nudili Ludoviku trevisansku marku uz uvjet da njima pripadnu dalmatinski gradovi Zadar, Šibenik, Nin, Skradin, Trogir i Split (kasnije te zahtjeve sužavaju na Zadar, Skradin, Nin i Šibenik). Vidi: Listine, sv. III, str. 318–319, 324–326, 329–333. Usporedi i: E. Peričić, *Nin u doba hrvatskih narodnih vladara i njegova statutarna autonomija*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 16–17, Zadar 1969, str. 140; N. Klaić, nav. dj., str. 624; I. Babić, nav. dj., str. 22.

¹⁵ F. Šišić, *Nekoliko isprava iz početka XV. stoljeća*, Starine JAZU, sv. 39, Zagreb 1938., str. 310–312.

¹⁶ Listine, sv. VI, MSHSM, sv. 9, Zagreb 1878, str. 147–149. Usporedi i: I. Babić, nav. dj., str. 23.

¹⁷ Ibid., str. 192–193. Usporedi i: I. Babić, nav. dj., str. 23.

Tijekom idućih godina Skradin se u vrelima najčešće spominje u sklopu šibenskih zahtjeva upućenih mletačkoj središnjici. Naime, grad je Šibenik, koji se od 1412. godine nalazio u sastavu mletačkih prekojadranskih posjeda, u više navrata zahtijevao od predstavnika mletačke vlasti u Dalmaciji da porade na zauzimanju i rušenju gradskih utvrda Skradina. Mletačka vlast odgovarala je redovito kako u svezi Skradina teško može učinkovito djelovati jer se taj grad više ne nalazi u doseg njezine vrhovne vlasti.¹⁸ Višegodišnji sporovi u svezi Skradina ipak su, barem privremeno, okončani 1418. godine kada šibenski knez Benedetto Cappello sklapa sa skradinskim poslanicima primirje između ta dva grada.¹⁹

U razdoblju koje je uslijedilo tijekom idućih stotinu godina, Skradin je slijedio sudbinu ostalih hrvatskih gradova u Dalmaciji koji su ostali pod vrhovništvom hrvatsko-ugarskih vladara. Nadolazeće osmanlijske provale i osvajanja biti će jedno od temeljnih obilježja skradinske povijesti koncem XV. i početkom XVI. stoljeća. Godine 1512. Osmanlije po prvi puta dopiru do Skradina i spaljuju okolna sela, ali sam grad ne uspijevaju osvojiti.²⁰ Osmanlijske se provale intenziviraju 1514. i 1518. godine, a posebno se pojačavaju dolaskom Husrev-bega za sandžak-bega Bosne (1521. god.). Već na samom početku svog begovanja Husrev-beg poduzima snažan osvajački pohod u zaleđe Dalmacije tijekom kojega su 1522. osvojene strateški važne hrvatske utvrde Skradin, Knin, Drniš i Ostrovica, čime započinje stoljetno razdoblje prevlasti osmanlijskog osvajača nad ovim prostorima.²¹

Tijekom idućih desetljeća Mlečani su u više navrata pokušali zauzeti strateški važnu skradinsku utvrdnu. Takvi su se pokušaji zbivali u vrijeme otvorenih ratnih sukoba s Osmanlijama (mletačko-turski ratovi 1537.–1540. i 1570.–1573. god.), ali je njihova vlast nad Skradinom bivala kratkotrajna i redovito je bila okončana potpisivanjem mirovnog sporazuma na osnovi kojih su Osmanlije i dalje zadržavali vrhovništvo nad Skradinom i ostalim utverdama u dalmatinskom zaleđu. Osvajački pothvati mletačkih postrojbi tada su – poradi svoje nedovoljne učinkovitosti – uzrokovali dodatna iseljavanja domaćeg žiteljstva s osmanlijskog područja te doprinosili bitnim demografskim promjenama na širem skradinskom području. Grad je nakon toga redovito ostajao porušen i spaljen, a njegova ob-

¹⁸ Listine, sv. VII, MSHSM, sv. 12, Zagreb 1882., str. 45–47, 150–151.

¹⁹ Ibid., str. 259–261.

²⁰ I. Babić, nav. dj., str. 23–24.

²¹ E. Peričić, *Vranski priori Ivan od Paližne i Petar Berislavić*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 18, Zadar 1971., str. 302, 307–309; S. M. Traljić, *Tursko-mletačke granice u Dalmaciji u XVI. i XVII. stoljeću*, ibid., sv. 20, Zadar 1973., str. 446; F. Difnik, *Povijest kandijskog rata u Dalmaciji* (preveli Smiljana i Duško Kečkemet), Split 1986., str. 61; I. Babić, nav. dj., str. 24–26; I. Mažuran, *Hrvati i Osmansko Carstvo*, Zagreb 1998., str. 59.

nova poglavito je bila usmjerena na održavanje gradskih bedema i smještaj manjih graničnih postrojbi.²²

Izrazitiji pokušaj zauzimanja osmanlijskih utvrda u dalmatinskom zaleđu zbio se početkom Kandijskog rata (1645.–1669.), kada mletačke postrojbe na istočnojadranskoj obali predvodi generalni providur Dalmacije (1645.–1647.) i vrhovni zapovjednik njezinih postrojbi Leonardo (Lunardo) Foscolo. Godine 1647., u jeku najjačih Foscolovih osvajačkih pokušaja u Dalmaciji, Mlečani su poduzeli napad s kopna i mora na Skradin, ali su se bili prisiljeni povući pred osmanlijskim pojačanjem koje je pristiglo iz Drniša. Iste godine (ožujak) Mlečani su obnovili napade na Skradin, ali se zbog nejedinstva u svezi otpočinjanja napada na grad nije učinkovito pristupilo opsadi. Nejedinstvo zapovjedništva i slabu discipliniranost postrojbi upućenih prema Skradinu iskoristile su Osmanlije koji su krenuli u protunapad i nanijeli mletačkim i domaćim postrojbama težak poraz. U borbi koja je pretvorila u posvemašnje rasulo napadačkih postrojbi, Mlečani su imali velike gubitke u ljudstvu (poginulo je oko 200 vojnika, uglavnom Talijana i stranih plaćenika). Napokon, u svibnju 1647. godine, Foscolo je poduzeo treći i ovoga puta uspješan napad na Skradin. Grad je po izričitoj Foscolovoj naredbi porušen i spaljen, a stanovništvo i osmanlijski vojnici prethodno su se spasili bijegom. Tijekom idućih vojnih operacija u Kandijskom ratu Skradin je, iako prilično porušen, predstavljao važnu stratešku bazu mletačkih postrojbi u ovom dijelu Dalmacije. Osmanlije su tijekom 1670. godine, kad su ratne operacije već bile okončane, a pregovori postali temeljno sredstvo prekrajanja granica, pokušali manjim napadima zauzeti Skradin koji je branila vojna posada od svega desetak vojnika. Napokon, završetkom pregovora 1671. godine, potpisivanjem mirovnog sporazuma između Osmanskog Carstva i Mletačke Republike i utvrđivanjem nove crte razgraničenja (tzv. *linea Nani*), Skradin je ostao u sastavu osmanlijskih posjeda u Dalmaciji.²³ Takvo će stanje potrajati tijekom idućih desetak godina odnosno do velikog oslobodilačkog (Morejskog) rata (1684.–1699.), kada je

²² S. M. Traljić, nav. dj., str. 451; I. Mažuran, nav. dj., str. 140.

²³ O odjecima Kandijskog rata na skradinском prostoru vidi: A. Vernino, *Della Historia delle Guerre di Dalmatia sotto il Generalato di Leonardo Foscolo*, Venetia 1648., str. 20–21; G. Novak, *Commissiones et relationes Venetae (Mletačka uputstva i izvještaji)*, sv. VII. (1621.–1671.), MSHSM, sv. 50, Zagreb 1972., str. 65, 69, 98, 108–109, 156; I. Babić, nav. dj., str. 27–29; F. Difnik, nav. dj., str. 97–98, 123–125, 133–135, 167–168, 175, 296, 299, 308, 313–314; M. Jačov, *Le guerre Veneto-Turche del XVII secolo in Dalmazia*, Atti e memorie della Società Dalmata di storia patria, sv. 20, Venezia 1991., str. 24–25, 35–36, 40–43, 145; I. Mažuran, nav. dj., str. 198; J. A. Soldo, *Skradin pod Venecijom*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 33, Zadar 1991., str. 132; G. Stanojević, *Jugoslavenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI–XVIII vijeka*, Beograd 1970., str. 204; S. M. Traljić, nav. dj., str. 451.

Skradion oslobođen koordiniranom zajedničkom vojnom akcijom domaćih postrojbi (1683. god.).²⁴ Završetkom Morejskog rata i potpisivanjem Srijemskokarlovačkog mira 1699. godine Skradin je pripao novoosvojenim mletačkim stečevinama u Dalmaciji te će u sastavu dalmatinskih posjeda Republike Sv. Marka ostati sve do njezine propasti 1797. godine.²⁵ Nastupom mletačke vlasti Skradinjani su nastojali obnoviti nekadašnji status grada i izjednačiti ga s ostalim dalmatinskim komunama. Stoga je već 10. IV. 1702. godine skupina građana, na čelu s Franjom Obertijem, uputila molbu mletačkom senatu da se osnuje »un Corpo di Consiglio de Cittadini« koje bi – uz jednog mletačkog predstavnika – vodilo sve temeljne gradske poslove. Iako je proučavanje molbe skradinskih građana potrajalo nešto duže nego što su to očekivali Skradinjani, dne 12. II. 1705. opći providur Marin Zane objavio je gradu Skradinu ispravu o osnivanju općine.²⁶ U gradu je glavna vojno-zapovjedna i izvršna vlast bila u rukama guvernatuura. Isprva se mijenjao svake treće godine, a zatim je na toj službi ostajao i duže vrijeme. Njegova je glavna dužnost bila osiguranje javnog reda i mira u gradu, skrb o zdravstvenim prilikama (opasnost od zaraza), nadgledanje badžane i rješavanje manjih sporova među trgovcima. U gradu je uskoro osnovana i bilježnička kancelarija, a najstariji sačuvani spisi potječu od bilježnika Lovre Badene iz 1725. godine. Mletačkim osvajanjem Skradina i uspostavljanjem općinske vlasti bili su stvoreni i preduvjeti za još snažnije useljavanje stanovništva (iz Italije, Herceg-Novog, južnog Primorja, Imotskog, Sinja, Mostara i Zadra). Tijekom XVIII. stoljeća, u razdoblju posljednjih godina mletačkoga vrhovništva nad hrvatskom obalom, Skradin izrasta u neveliko, ali značajno trgovačko-prometno središte kroz koje se odvijala karavanska trgovina iz Bosne i unutrašnjosti Balkana za Šibenik i ostale dalmatinske i talijanske gradove. Obilježje tranzitnog trgovačkog čvorišta Skradin je zadržao tijekom svih godina mletačke uprave u XVIII. stoljeću. Godine 1797. godine s povijesne pozornice zauvijek nestaje moćna Presjajna Republika. Skradin od tada, pa sve do najnovijeg doba, slijedi

²⁴ G. Stanojević, *Dalmacija u doba Morejskog rata 1684.–1699.*, Beograd 1962., str. 29–30; M. Jačov, nav. dj., str. 151; I. Mažuran, nav. dj., str. 248.

²⁵ Razdoblje mletačke uprave nad Skradinom u XVIII. stoljeću podrobno je predstavio Josip Ante Soldo u prethodno spomenutoj studiji *Skradin pod Venecijom* u kojoj su na osnovi izvorne građe prikazane temeljne sastavnice političkog, gospodarskog, demografskog i crkvenog života u Skradinu te se stoga u nastavku priloga nećemo posebno zadržavati na ondje navedenim pojedinostima. O Skradinu u XVIII. stoljeću usporedi i: I. Babić, nav. dj., str. 32–34; I. Grgić, *Obnova vladeoske općine u Skradinu 1705. godine*, Zadarska revija, god. VII, br. 2, Zadar 1958., str. 148–155; Š. Peričić, *Nekoliko fragmenata iz ekonomske povijesti Skradina u XIX. stoljeću*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 31, Zadar 1989., str. 83; Isti, *Glavari i časnici Vojne krajine u Dalmaciji*, ibid., sv. 35, Zadar 1993., str. 222.

²⁶ J. A. Soldo, nav. dj., str. 140–142; I. Grgić, nav. dj.

sudbinu ostalih dlamatinskih gradova, a nekada žive, brojnim političkim, gospodarskim i kulturnim sastavnicama obilježene veze s Mlecima, postaju krajnje formalne i prepuštene rijetkim i statistički zanemarivim pojedinačnim inicijativama s obje strane jadranske obale.

Tragovima Skradinjana u Mlecima i Venetu

Hrvatsko-talijanske povijesne veze neprijeporna su konstanta koja traje tijekom cijelokupne povijesti dvaju susjednih naroda koje veže i spaja jedne isto more. Od najranijeg vremena prisutnosti duž istočnojadranske obale, Hrvati su prirodnim vezama i potrebama bili upućeni na komunikaciju sa suprotnom obalom Jadrana. Posebno važna sastavnica hrvatske upućenosti, prožimanja i suodnosa sa talijanskom obalom bile su prekojadranske migracije. Katkada su hrvatska iseljavanja bila pojedinačna, poglavito uvjetovana gospodarskim potrebama, ali i traženjem boljih egzistencijalnih mogućnosti. Međutim, u vrijeme kada su obzorja Hrvatskog Kraljevstva zadržana nezaustavljivim pohodima osmanlijskih osvajača, hrvatske će migracije doživjeti masovne razmjere koje s pravom možemo nazivati egzodusom. U doba najjačeg rastakanja hrvatskog državnog prostora (XV.–XVI. st.) masovni egzodus Hrvata iz krajeva zaposjednutih od strane osvajača sa Istoka odvijao se u više smjerova u različite zemlje i krajeve diljem Europe. Osim vrelima potvrđenih i u historiografiji relativno dobro obrađenih smjerova hrvatskih migracija na područja današnjih država Austrije, Mađarske, Slovačke i Češke (tzv. sjeverni/sjeverozapadni smjer – Gradišćanski Hrvati) te Slovenije (onodobne austrijske pokrajine Kranjska i Štajerska), brojni iseljenički valovi upućivali su se na šire područje zapadnojadranske obale. Upravo su prekojadranske migracije, izuzetkom dobro poznatih i proučenih podataka o hrvatskoj nacionalnoj manjini na području talijanske pokrajine Molise, najslabije proučena tema hrvatske dijaspore u doba ratova s Osmanlijama od XV. do XVII. stoljeća. U sklopu proučavanja hrvatsko-talijanskih veza i poglavito hrvatskih prekojadranskih migracija zapaženu ulogu imao je i hrvatski grad Skradin i njegovo područje. Stoga će istraživačka raščlamba skradinskih iseljavanja u Mletke i na mletačko područje predstavljati temeljnu okosnicu drugog dijela ovoga rada.²⁷

²⁷ O problematici hrvatskih migracija u Mletke usporedi neke moje prethodne radove: *Prisutnost doseljenika sa istočnojadranske obale u Veneciji od XIII. do XVIII. stoljeća*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, sv. 26, Zagreb 1993., str. 39–78; *Zadrani u Veneciji od XIV. do XVIII. stoljeća*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 35, Zadar 1993., str. 63–119; *Hrvati u Chioggi od 15. do 18. stoljeća*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, sv. 28./1995., str. 71–83; *Hrvati na mletačkom otoku Muranu (XIV–XVII. stoljeće)*, ibid., sv. 30./1997., str. 29–41; *Hrvati na mletačkom otoku Giudecca (XV.–XVII. st.)*, Histo-rijski zbornik, god. L, Zagreb 1997., str. 59–66. i dr.

Problematika nazočnosti i djelovanja Skradinjana u Mlecima u ovom se prilogu obrađuje na osnovi dosadašnjih spoznaja u historiografiji te poglavito na osnovi proučavanja izvorne građe iz mletačkih arhiva. Poglavito je uporabljeno gradivo iz Državnog arhiva u Mlecima (*Archivio di Stato di Venezia*, dalje: ASV): oporuke mletačkih bilježnika (*Notarile testamenti*, dalje: NT), mletački katastri iz XVII. i XVIII. stoljeća (*Dieci Savi sopra le Decime in Rialto. Catastico di Venezia*, dalje: X Savi: Catastico) i spisi mletačkih obrtničko-trgovačkih korporacija (*Arti*). U radu je korišteno i gradivo (godišnji prihodi i rashodi bratovštine, popisi članstva i upravnih dužnosnika) pohranjeno u arhivu bratovštine Sv. Jurja i Tripuna (*Archivio della Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone*, dalje: ASD).

Na osnovi raščlambe postojećih arhivskih vrela pokušat ću predstaviti temeljna obilježja iz života Skradinjana u Mlecima: vremenski okvir useljavanja, način bilježenja u onodobnim vrelima, mjesta stanovanja, zanimanja, gospodarske mogućnosti i društveni status, obiteljske i prijateljske veze te uklopljenost u postojeću zajednicu useljenika podrijetlom s istočnojadranske obale, kao i odnos prema tamošnjim vjerskim ustanovama i duhovnim osobama. Važan dio istraživačkog zanimanja bit će upravljen na proučavanje uklopljenosti Skradinjana u novu sredinu, njihove međusobne veze te oblike povezanosti s ostalim pripadnicima hrvatske useljeničke zajednice u Mlecima. Na posljetku, neprijeporno važan prilog poznavanju skradinsko-mletačkih veza odnosi se na kulturne vidove prožimanja te se u tom cilju detaljno obrađuju primjeri školovanja Skradinjana na padovanskom sveučilištu, djelovanje istaknutih osoba sa skradinskog prostora u Mlecima i Padovi te ističe uloga Mletaka kao tiskarskog sjedišta u kojem su svoja djela objavljivale slavne osobe skradinske crkvene i kulturne prošlosti (Toma Babić, Josip Banovac, Pavao Posilović).

Vremenski okvir skradinskih iseljavanja i prisutnosti u Mlecima i na mletačkom području možemo – koristeći kao vrela oporuke skradinskih iseljenika – najučestalije pratiti u razdoblju XV. i XVI. stoljeća. Raščlamba oporuka prema godini njihova nastanka pokazuje da su Skradinjani u Mlecima najintenzivnije prisutni početkom odnosno u prvoj polovici XVI. stoljeća. Međutim, ukoliko kao kriterij raščlambe uzmemo podatke iz sadržaja oporuka, prema kojima je vidljivo da su useljenici pristigli u grad na lagunama i do 30 godina ranije, možemo primjetiti da je razdoblje najučestalijih dolazaka žitelja sa skradinskog područja razdoblje s kraja XV. stoljeća. Sveukupno promatrajući oba pokazatelja, primjećujemo da se vrijeme najučestalijih skradinskih prekojadranskih migracija u cjelosti poklapa s počecima i intenziviranjem osmanlijskih osvajanja u ovom dijelu Dalmacije. Nakon 1522. godine, kada Skradin

dospjeva pod osmanlijsku vlast, iseljavanja se bilježe sve rjeđe. U drugoj polovici XVII. stoljeća, kada je tijekom mletačko-turskih ratova Skradin oslobođen osmanlijske i podvrgnut mletačkoj vlasti, demografska situacija, ali i opće vojno-političke prilike nisu više bile poticajne za prekojadranska iseljavanja te je u tom razdoblju spomen Skradinjana u Mlecima zanemarivo mali. Riječ je o razdoblju tijekom kojega hrvatske migracije na zapadnu obalu Jadrana izrazito opadaju i svode se na primjere privremenih, najčešće gospodarskim (a ne kao prije vojno-političkim) razlozima uvjetovanih odlazaka u gradska središta na suprotnoj obali Jadrana. Ukoliko u cjelini promatramo tijek skradinskih prekojadranskih iseljavanja upravljenih u Mletke, možemo zaključiti da se u velikoj mjeri podudara s općim trendovima hrvatskih migracija u vremenski dugotrajnom višestoljetnom rasponu od XV. do XVIII. stoljeća. Na posljatku, Skradinjani, brojčanim omjeroma promatrano, nisu činili brojčano velik dio hrvatske zajednice u Mlecima. Njihova je prisutnost mnogo manja u odnosu na useljenike iz velikih gradskih središta poput Zadra, Šibenika, Splita ili Kotora te se svojom učestalošću spomena u mletačkim vrelima mogu usporediti s useljenicima iz Nina, Obrovca, Klisa, Makarske, Omiša, Poljica te sa otoka Lošinja, Šolte ili Visa.

Skradinjani nastanjeni u Mlecima zabilježeni su u onovremenim vrelima osobnim i očevim imenom (u slučaju iseljenica i imenom oca i/li/ supruge). Uz ime iseljenika navedeno je i mjesto podrijetla: grad Skradin (*de Scardona*), katkada s pobližim imenovanjem najbliže veće gradske komune (*de Scardona seu de Sebenico*). Zanimljivo je napomenuti da se od XVIII. stoljeća u izvorima naziv grada Skradina sve češće koristi kao oznaka iseljenikova prezimena (primjerice: *Antonio Scardona, Giuseppe Scardona*)²⁸, što je uobičajena pojava koju nalazimo i u primjerima velikog broja naših iseljenika iz drugih krajeva i gradova.

Proučavanje profesionalnog djelovanja iseljenika važan je prinos poznavanju njihovog svakodnevnog života u novoj sredini. Na osnovi iščitavanja izvornih vrela iz mletačkog Državnog arhiva (oporuke), zorno nam se očitava profesionalna struktura iseljenih Skradinjana. Iako podaci o zanimanju nisu navedeni u svim primjerima (oporukama), na osnovi raščlambe postojećih podataka dobivamo zanimljive podatke o uključenosti Skradinjana u raznorodne vidove profesionalnih djelatnosti u gradu na lagunama i na njegovom državnom području. Tako u dva primjera bilježimo uključenost Skradinjana u crkvene službe: Martin pok. Martina svećenik je u crkvi S. Geminiano, dočim je Jakov pok. Pola »benefici-

²⁸ ASV, X Savi: Catastico (sestiere S. Marco), b. 427, fasc. 11. (1711. god.); ASV, Arti: Arte dei Marzeri, b. 398, anno 1715.

ante« u crkvi S. Trinità u predjelu Castello.²⁹ Dva su Skradinjana spomenuta u mletačkoj vojnoj službi. U prvom primjeru, datiranom relativno ranom godinom (1420.), spominje se *prudens vir magister Vitus de Scardona condam Petri*, kovač zaposlen u mletačkoj vojsci, u trenutku pisanja oporuke službujući u istarskom Umagu (*in oppido Humaghi regionis Istrie*).³⁰ U drugom primjeru bilježimo spomen Skradinjanina Petra, topnika (*bombardiere*) s mjestom boravka u mletačkoj četvrti S. Antonio u Castellu.³¹ Godine 1556. zabilježena je oporuka Skradinjanina Alvisea pok. Petra, koji u Mlecima boravi samo privremeno. Stalno Alviseovo prebivalište je naselje Thiene u pokrajini Vicenza, a prema sadržaju oporuke možemo s velikom vjerojatnošću pretpostaviti da se radi o imućnom trgovačkom ili novčarskom poduzetniku.³² U nizu zanimanja skradinskih iseljenika bilježimo i brijača Petra pok. Ciprijana, vlasnika *appoteca tonsoris* u mletačkoj četvrti S. Giovanni in Bragora.³³ Početkom XVIII. stoljeća dva su Skradinjana zabilježena kao izrađivači i prodavači kovčega (*bolzeri*). Godine 1711. spominje se Giuseppe Scardona, vlasnik radnje smještene u najfrekventnijem trgovačko-obrtničkom stjecištu neposredno uz Piazza S. Marco (uz crkvu S. Geminiano).³⁴ Četiri godine poslije (1715. god.) zabilježen je Antonio Scardona. Njegovo je ime zapisano u članstvu obrtničke korporacije *Arte dei Marzeri*³⁵, a zanimljivo je da se njegova radionica također nalazila neposredno uz središnji mletački trg (lokacija: *sotto le Procuratie nuove*).³⁶ Prethodni podaci poka-

²⁹ ASV, NT, b. 960, br. 640, poslije 1506; NT, b. 43, br. 63, 31. III. 1538.

³⁰ ASV, NT, b. 826, br. 19, 13. IV. 1420.

³¹ ASV, NT, b. 71, br. 166, 12. II. 1507.

³² ASV, NT, b. 372, br. 7, 31. XI. 1556.

³³ ASV, NT, b. 960, br. 640, poslije 1506.

³⁴ ASV, X Savi: Catastico (sestiere S. Marco), b. 427, fasc. 11. (župa S. Geminiano), estimo 1711.

³⁵ Udruga pod imenom *Arte dei Marzeri* uključivala je u svoje članstvo trgovce-sitničare raznih vrsta i specifikacije. Iako je udruga poglavito obuhvaćala trgovce tkaninama, njenom su članstvu pripadali i majstori koji su se bavili vještinama graničnim sa trgovinom obrtničkim vještinama (primjerice, izrađivači i prodavači sagova */tapezzieri/*, izrađivači kovčega */bolzeri/*, izrađivači vaga i mjesnih instrumenata */balanzeri/*, trgovci željeznom robom, prodavači muzičkih instrumenata, naočala, kućanskih potrepština i sl.). Najstarije sjedište udruge nalazilo se u S. Maria delle Vergini u predjelu Castello. Godine 1323. udruga preseljava u nedaleku crkvu S. Daniele, da bi konačno 1452. stekli trajno sjedište i podigli vlastiti oltar (u čast Gospe od Blagovijesti) u crkvi S. Giuliano (predjel S. Marco). Više podvrsta uključenih u *Arte dei Marzeri* uvjetovala je i veliku brojnost njezinih nosioca koji su, posjedujući brojne radnje i prodajna mjesta uzduž središnjih gradskih četvrti (ponajviše u predjelu S. Marco) dali ime čitavom nizu ulica (poznata mletačka trgovačka četvrt *Merceria*). Vidi podrobnije: *Arti e mestieri nella Repubblica di Venezia* (ediz. Comune di Venezia), Venezia 1980., str. 101; S. Gramigna – A. Perissa, *Scuole di arti mestieri e devozione di Venezia*, Venezia 1981., str. 46–47; G. Tassini, *Curiosità veneziane, ovvero origini delle denominazioni stradali*, Venezia 1863. (ristampa: Venezia 1990.), str. 409–410.

³⁶ ASV, Arti, b. 398.

zuju da su skradinski iseljenici u Mlecima i na širem mletačkom području bili uključeni u raznovrsna, ali i društveno cijenjena i gospodarski isplativa zanimanja. Kratak pogled na njihov imovni status, raznovrsnost poslovnih veza i oblike poslovanja upućuje da se mogu smatrati elitnijim (imućnijim) dijelom hrvatskog prekojadranskog iseljeničtva prošlih stoljeća. Tako je, primjerice, spomenuti brijački obrtnik Petar pok. Ciprijana, vlasnik samostalne obrtničke radnje u kojoj – kako поближе kazuju podaci iz njegove oporuke – radi i njegov nećak Juraj pok. Ivana. Iako nepotpuni, podaci o Petrovom darovanju brojnih mletačkih vjerskih ustanova potvrđuju pretpostavku da je riječ o osobi solidnog imovnog statusa.³⁷ Imućnim obrtnikom možemo smatrati i Giuseppea Scardonu, izrađivača kovčega koji za najam svoje radionice i prodajnog prostora na izrazito atraktivnom mjestu plaća magistraturi Prokuratori Sv. Marka znatnu svotu od 70 dukata godišnje.³⁸ Opsežnim poslovanjem (vjerojatno novčarstvo i trgovina) bavio se i Skradinjanin Juraj pok. Pavla. Iz sadržaja njegove oporuke saznajemo za njegovu brojnu pokretnu imovinu (namještaj, odjeća, zlatnina i srebrenina i dr.), ali i posjedovanje kuće u župi S. Iseppo, upravo u četvrti koja je stoljećima bila središnja zona hrvatskih useljenika.³⁹ Iako opsegom sažeta, oporuka vojnog kovača Vita pok. Petra, kazuje da je ovaj Skradinjanin s mjestom boravka u Umagu, posjedovao kuće, vinograde, zemljišne i druge posjede te pokretnu imovinu (*domibus, terris, vineis et possessionibus tam mobilibus quam immobilibus*) koju u cjelosti dariva supruci i sestri.⁴⁰ Na poslijetku, istraživaču skradinsko-mletačkih veza zanimljiva je i oporuka Alvisea pok. Petra, stanovnika venetskog naselja Thiene. Spominjući svoje pomorsko-trgovačke i novčarske poslove s tamošnjim žiteljima Nikolom Grimanim i Zorzijem Rosso, Alvise izrijeком spominje novčanu svotu (700 dukata), ali i druga potraživanja (u pokretnoj imovini odnosno trgovačkoj robi) koja mu pripadaju na osnovi udjela u zajedničkom poslovanju. Vjerojatno posljednjih godina života intenzivno vezan za mjesto Thiene, Alvise glavnim izvršiteljima svoje posljednje volje imenuje tamošnje žitelje Simona de Crema i Marcantonija Mudaza te upravo njima (budući da nema vlastite obitelji i bližih članova obitelji) ostavlja glavninu svojeg znatnog imetka.⁴¹ Prethodno navedeni podaci svjedoče o uključenosti Skradinjana u profesionalne djelatnosti u kojima u pravilu nije zabilježen velik broj iseljenih Hrvata (brijač, izrađivači i prodavači kovčega,

³⁷ ASV, NT, b. 960, br. 640, poslije 1506.

³⁸ ASV, X Savi: Catastico (sestiere S. Marco), b. 427, fasc. 11. (župa S. Geminiano), estimo 1711.

³⁹ ASV, NT, b. 209, br. 248, 12. I. 1537.

⁴⁰ ASV, NT, b. 826, br. 19, 13. IV. 1420.

⁴¹ ASV, NT, b. 372, br. 7, 31. XI. 1556.

vojni kovač i topnik), ali i o iznimno jakom gospodarskom statusu većeg broja iseljenika iz ovoga hrvatskog grada. Prema ovom obilježju Skradinjani se s pravom mogu smatrati iseljenicima uspješnog poduzetničko-poslovnog djelovanja, višeg društvenog i materijalnog položaja čime im je zasigurno bio osiguran prestižan status u okviru brojčano snažne hrvatske zajednice u gradu na lagunama i na širem venetskom području.

Okupljenost hrvatskih iseljenika unutar jedinstvenog gradskog prostora jedna je od temeljnih značajki međusobne povezanosti i zajedništva hrvatske skupine u Mlecima tijekom prošlih stoljeća. Župe (*contrada, confinio*) istočnog gradskog predjela (*sestiere*) Castello stoljećima su bile središnji prostor useljavanja nacionalnih skupina iz raznih dijelova Europe. Osim Albanaca, Grka, Nijemaca i drugih useljeničkih zajednica, Hrvati su u Castellu predstavljali brojčano snažnu i ulogom u mletačkom društvenom i gospodarskom životu izrazito respektabilnu skupinu. Prostrana zona uokolo golemog vojno-pomorskog kompleksa arsenala (najčešće mjesto zapošljavanja naših iseljenika), četvrti pored nekadašnje mletačke katedrale S. Pietro di Castello, ulice i trgovi koji od »Hrvatske obale« (*Riva degli Schiavoni*) vode u srce predjela i u sjedište hrvatske bratovštine Sv. Jurja i Tripuna, područja su u kojima su naši iseljenici zabilježeni kao vodeća strana useljenička zajednica. Skradinski iseljenici, poput svojih sunarodnjaka iz Boke, Dalmacije, Kraljevina Hrvatske i Slavonije, ali i Istre i Bosne, također su poglavito naseljavali župe Castella te ih u podjednakom omjeru bilježimo u župama S. Giovanni in Bragora, S. Antonio i S. Trinità. Osim u predjelu Castello, pojedinačne primjere naseljavanja Skradinjana bilježimo i u užem središtu grada (predjel S. Marco) u župi S. Moisè, dočim u preostalim dijelovima grada (predjeli Dorsoduro, Cannaregio, S. Polo i S. Croce) Skradinjani nisu zabilježeni. Pored navedenih primjera koji se mjestom stanovanja odnose isključivo na Mletke i tamošnje gradske predjele, skradinske iseljenike koji su svoje oporuke napisali u Mlecima, bilježimo i u drugim gradovima mletačkog državnog područja. Takav je primjer već spomenuti poduzetnik Alvise pok. Petra, stanovnik naselja Thiene u venetskoj pokrajini Vicenza, dočim je kovač Vit Skradinjanin pok. Petra kao mjesto svog trenutnog boravka i obnašanja službe naveo istarski grad Umag.⁴² Na poslijetku, zanimljive podatke o poblížem mjestu stanovanja skradinskih iseljenika u prvoj polovici XVIII. stoljeća pružaju nam podaci iz onovremenih mletačkih katastarskih procjena žitelja, vlasnika kuća i terena u predjelu S. Marco iz 1711. godine svjedoči da je Giuseppe Scardona, po zanimanju izrađivač i prodavač kovčega (*bolzer*),

⁴² ASV, NT, b. 372, br. 7, 31. XI. 1556; NT, b. 826, br. 19, 13. IV. 1420.

stanovao i držao *bottegu* (od 1690. god.) u najužem središtu grada, ne daleko od crkve S. Geminiano. Poslovni i stambeni prostor nalazio se u vlasništvu magistrature Prokuratora Sv. Marka, a godišnja najamnina iznosila je znatnih 70 dukata.⁴³ U procjeni nekretnina iz 1740. godine bilježimo, ovoga puta u predjelu Castello (župa S. Giovanni in Bragora), Skradinjanina Antuna, žitelja u kući smještenoj *in fazza corte de Ca Michiel* (kućni broj 245). Kuća se nalazila u vlasništvu mletačke plemkinje Laure Lombria Priuli, a godišnji najam iznosio je 50 dukata.⁴⁴

Poput ostalih iseljenika iz hrvatskih krajeva, i Skradinjanini su najčešće u grad na lagunama odlazili trajno, ondje započinjali novi život, zasnivali obitelji, zapošljavali se i s vremenom sve manje održavali veze s rodnim krajem. Život u obitelji, rodbinske i prijateljske veze, susjedstva, poznanstva, druženje unutar profesionalne djelatnosti, povezanost sa sunarodnjacima i starosjediocima, bile su temeljne navike i potrebe svakog našeg useljenika. Oporučni spisi sadrže brojne podatke o svakodnevnim komunikacijama, kretanjima i druženjima oporučitelja te su nam nezaobilazno vrelo za proučavanje te važne sastavnice iz života iseljenika. Raščlamba podataka sadržanih u oporukama pokazuje da se većina useljenika iz Skradina spominje u bračnom odnosu te su njihovi supružnici odnosno supružnice također stanovnici grada na lagunama. Manji broj dokumenata ne spominje bračni status doseljenika te je najvjerojatnije riječ o samcima ili (češće) udovicama ili udovcima, koji su bez bračnog sudruga ostali u posljednjim godinama života. Na poslijetku, kad je riječ o doseljenicama ili doseljenicima starije životne dobi, primjetno je da se uglavnom spominju kao udovice ili udovci. Članovi najužeg obiteljskog kruga navode se kao osobe najvećeg oporučiteljevog povjerenja te im se povjerava izvršenje oporučiteljevih odredbi. Supruga odnosno suprug, punoljetna djeca, braća ili sestre, uglavnom su imenovani pri razdiobi oporučiteljevih dobara te se među njima obično nalazi glavni nasljednik cjelokupne oporučiteljeve imovine.⁴⁵ Drugim, mahom daljim članovima

⁴³ ASV, X Savi: Catastico (sestiere S. Marco), b. 427, fasc. 11. (župa S. Geminiano), estimo 1711.

⁴⁴ ASV, X Savi: Catastico (sestiere Castello), b. 435, fasc. 4. (župa S. Giovanni in Bragora), estimo 1740., str. 764.

⁴⁵ Pozornost posebno privlači oporučna odredba Skradinjanina Petra pok. Ciprijana. Izrijekom navodi kako se njegov sin Andrija nalazi »in partibus Turchie«, gdje je vjerojatno – slijedeći sudbinu svojih brojnih sunarodnjaka – bio u zatočeništvu. Stoga, ukoliko se Andrija uspije izbaciti iz osmanlijskog ropstva, oporučitelj mu ostavlja svu svoju imovinu. Ukoliko, međutim, do određenog datuma, koji se u vrelima poblize ne precizira, Andrija ne uspije steći slobodu i prispijeti u Mletke, cjelokupna oporučiteljeva imovina pripada njegovim nećacima, Skradinjanima Jurju pok. Ivana i Martinu pok. Martina (ASV, NT, b. 960, br. 640, poslije 1506).

rodbine, također se ostavlja manji dio oporučiteljevih pokretnih dobara, prije svega određen novčani iznos, dijelovi pokućstva ili odjeće.

Prijatelji i poznanici sljedeći su, također nezaobilazan krug svakodnevne komunikacije hrvatskih iseljenika u mletačkoj sredini. Oni se bilježe kao izvršitelji posljednje volje oporučitelja, svjedoci pri sastavljanju i potpisivanju oporuke te kao obdarenici dijelom oporučiteljeve imovine. Najčešće je riječ o osobama sličnoga društvenog statusa (pučani), skromnih ili srednjih imovnih mogućnosti, koji prebivaju u istim ili obližnjim predjelima (Castello) i župama te obavljaju sličnu profesionalnu djelatnost. U primjeru skradinskih iseljenika spomen sunarodnjaka iz hrvatskih krajeva zabilježen je u nekoliko primjera. Tako je, primjerice, šibenski iseljenik Jeronim pok. Nikole »de Zachariis« svjedok prigodom sastavljanja i potvrđivanja oporučnog spisa Skradinjanina Alvisea pok. Petra. Potonji je oporučitelj privremeni stanovnik Mletaka, gdje tijekom svoga boravka obitava *in casa donna Schiavona* u župi S. Moisè.⁴⁶ Cijeli je niz svjedoka hrvatskog podrijetla spomenut na završetku oporuke kovača Vita pok. Petra. Izrijekom se spominju brodari (barkarioli) Juraj pok. Jurja iz Kotora i Mihovil pok. Ivana iz Bara, kao i useljenik sa ondašnjeg crnogorskog područja Petar pok. Prima »de Monte Negro«. Zanimljivo je da su sva trojica svjedoka ujedno služila i kao prevoditelji sa hrvatskog na talijanski odnosno latinski jezik, budući da – kako to i dokument kazuje – oporučitelj nije dobro razumio potonje jezike.⁴⁷ Uklopljenost skradinskih iseljenika u hrvatsku nacionalnu zajednicu u Mlecima posvjedočuju i brojne oporuke naših iseljenika iz raznih krajeva u kojima se Skradinjani spominju kao svjedoci. Tako je, primjerice, Skradinjanin Jakov pok. Rade (zajedno s drugim hrvatskim useljenicima iz Šibenika i Splita), svjedok pri sastavljanju oporuke splitskog paruna broda Franje Rachenullija, dočim je skradinski svećenik Jakov pok. Pola, obnašatelj službe u crkvi S. Trinità, svjedok u oporuci Klare pok. Jurja Dichichio zvanog Melon iz Šibenika.⁴⁸

Vjerski život i veze s crkvenim ustanovama (crkve, samostani, bratovštine, hospitali) i duhovnim osobama (svećenici, redovnici) također su nezaobilan dio svakodnevnog života ljudi prošlih stoljeća. U oporukama skradinskih iseljenika prvi podatak koji ukazuje na njihov odnos prema mletačkim vjerskim ustanovama odnosi se na određivanje mjesta pokopa, što je ujedno i značajan izvor i indikator mjesta njihova obitavanja. Sukladno mjestu stanovanja, Skradinjani najčešće kao mjesto svog

⁴⁶ ASV, NT, b. 372, br. 7, 31. XI. 1556.

⁴⁷ ... omnibus tribus lingue dalmatice practicus et per interpretibus assumptis ab ipso testatore linguam latinam scire non valente (ASV, NT, b. 826, br. 19, 13. IV. 1420).

⁴⁸ ASV, NT, b. 43, br. 63, 31. III. 1538; NT, b. 465, br. 81, 16. I. 1502.

posljednjeg počivališta odabiru grobnice crkava u župama predjela Castello (S. Justina, S. Trinità), gdje se obično vrše i mise zadušnice u spomen na pokojnika i njegove pretke.⁴⁹ U svezi s prethodnim odredbama je i običaj slanja jedne ili više osoba u hodočasnička stjecišta u Mlecima ili izvan, a u kojima se na točno propisane dane udijeljivao oprost hodočasnicima. U oporukama skradinskih iseljenika najčešće se bilježe mletačka hodočasnička stjecišta: crkve S. Pietro di Castello, S. Croce, S. Trinità i S. Laurentio.⁵⁰ Obraćanje crkvama, samostanima, bratovštinama i hospitalima putem razdiobe različitih legata uobičajen je čin kojim se pojedinac nastojao iskupiti pred Bogom. U oporukama skradinskih iseljenika obdarivanje mletačkih crkava i samostana nije isuviše često te je najčešće riječ o ustanovama smještenim u župama njihova obitavanja. Najčešće im se ostavlja manja novčana svota određena (ukoliko je pokop oporučitelja u grobnici iste crkve) za troškove sahrane, služenje misa zadušnica ili za izradbu umjetničkih predmeta koji će se koristiti u bogoslužju (kaleži, križevi, misna ruha i sl.). Tako, primjerice, Felicita, supruga Skradinjanina Petra, oporučno određuje da se njezina osobna imovina proda i stečeni novac daruje bratovštini Sv. Uršule u koju je oporučiteljica učlanjena. Nadalje, bratovštini Svetog groba u crkvi S. Giovanni in Bragora u predjelu Castello, oporučiteljica poklanja neke dijelove svoje odjeće: *unam meam tellam et investituram de ormesino*.⁵¹ Mise zadušnice u crkvama S. Antonio i S. Maria Maioris oporučno određuje Pellegrina, supruga Petra iz Skradina te rečene crkve obdaruje sa manjim novčanim svotama (jedan odnosno dva dukata po svakoj crkvi).⁵² Brojne mletačke crkvene ustanove (samostani S. Spirito, S. Sepulchro i S. Maria delle Grazie te hospitali S. Antonio i Madonna della Pietà) spominju se u oporukama Skradinjanina Petra pok. Ciprijana i njegove supruge Lucije. Na žalost, osim iskazivanja imena ovih vjerskih ustanova, u dokumentima nisu sadržani i podaci o visini novčane svote ili druge vrste darovanja kojima se oni obdaruju.⁵³ U sklopu obdarivanja vjerskih ustanova pozornosti je vrijedan i navod skradinskog kovača Vita

⁴⁹ Pellegrina uxor magistri Petri de Scardona: Sepelire apud monasterium S. Justine cui dimitto pro sepultura ducati 4. Dimitto ducatos tres pro messe S. Marie e S. Gregorii pro anima mea in ecclesia S. Justine (ASV, NT, b. 71, br. 166, 12. II. 1507.); Georgius condam ser Paulis de Scardona: Il mio corpo voglio sia sepolto in la ditta giesia de S. Trinità in le archi di preti con quelle spese parerano a ditti miei commissarii (NT, b. 209, br. 248, 12. I. 1537.).

⁵⁰ Petrus de Scardona condam Cypriano: Item volo et ordino quod mittatur ad S. Trinitatem, S. Crocem, S. Laurentium et ad Castellum pro anima mea (ASV, NT, b. 960, br. 640, poslije 1506.).

⁵¹ ASV, NT, b. 959, br. 296, 14. IV. 1506.

⁵² ASV, NT, b. 71, br. 166, 12. II. 1507.

⁵³ ASV, NT, b. 960, br. 640, poslije 1506.

pok. Petra, privremenog iseljenika u istarskom Umagu, koji u svojoj oporuci (napisanoj u Mlecima 1420. god.) izrijekom spominje i obdaruje manjom novčanom svotom (jedan dukat) umašku bratovštinu Sv. Nikole.⁵⁴ Najveći dio legata upućen u nabožne svrhe odnosi se na nabrojene vjerske ustanove. Osim navedenog, u oporukama Skradinjana zabilježeni su i legati namjenjeni konkretnim duhovnim osobama koje obnašaju neka od crkvenih zvanja. Najčešće je riječ o svećenicima i redovnicima župnih crkava i samostana predjela u kojima doseljenik obitava i koje je tijekom svog života dobro poznao (često je riječ o ispovijednicima) i sa kojima je održavao intenzivne veze. Crkvene osobe stoga se u njihovim oporukama spominju kao izvršitelji oporuka i svjedoci, pri čemu među njima također zapažamo osobe podrijetlom s istočnojadranske obale.⁵⁵ Svećenicima i redovnicima podjeljuje se manja novčana svota ili poneki predmet iz oporučiteljevih pokretnih dobara, najčešće uz uvjet da održe mise u spomen na darovatelja.

Razmatranje duhovnog života i odnosa Skradinjana s crkvenim ustanovama u Mlecima nepotpuno je bez prikaza njihove uključenosti u hrvatsku bratovštinu Sv. Jurja i Tripuna (*Scuola degli Schiavoni, Scuola Dalmata, Scuola dei Ss Giorgio e Trifone*). Osnovana 1451. godine s ciljem okupljanja doseljenika s mletačkih stečevina od Istre do Boke, bratovština je s vremenom prerasla u zajedničku udrugu većine doseljenika s područja istočne jadranske obale i unutrašnjosti te je, osim doseljenika iz Istre, Dalmacije i Boke, uključivala i osobe podrijetlom iz različitih dijelova Hrvatske i Bosne.⁵⁶ Bilježenje Skradinjana u hrvatskoj bratovštini nije često. Razlog tome je – osim relativno brojčano male zastuplje-

⁵⁴ Dari debere scole seu fratalee S. Nicolai de Humago ducatum unum pro anima mea (ASV, NT, b. 826, br. 19, 13. IV. 1420.).

⁵⁵ Primjerice, izvršitelj oporučnih odredbi Skradinjanina Jurja pok. Pavla je svećenik Franjo iz Nina (ASV, NT, b. 209, br. 248, 12. I. 1537.); Nikola pok. Bože iz Kotora, svećenik u mletačkoj crkvi S. Giovanni in Bragora, svjedok je prigodom sastavljanja i ovjere oporuke Felicite, supruge Petra iz Skradina (NT, b. 959, br. 296, 14. IV. 1506.), dočim je svećenik Martin, »officiante« u crkvi S. Geminiano, obdaren oporučnim legatom svoga strica Petra pok. Ciprijana iz Skradina (NT, b. 960, br. 640, poslije 1506.).

⁵⁶ O povijesti hrvatske bratovštine u Mlecima postoji opsežna literatura. Vidi primjerice: N. Luković, *Bratovština bokeljskih pomoraca Sv. Đorda i Tripuna u Mlecima*, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru, sv. 4, Kotor 1957., str. 33–43; G. Perocco, *Carpaccio nella Scuola di S. Giorgio degli Schiavoni*, Venezia 1964.; Isti, *Guida alla Scuola Dalmata dei Santi Giorgio e Trifone (detta San Giorgio degli Schiavoni)*, Venezia 1984.; L. Čoralić, *Bratovština slavenskih doseljenika sv. Jurja i Tripuna u Veneciji. Izvori, historiografija i mogućnosti istraživanja*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, sv. 27, Zagreb 1994., str. 43–57; Ista, *Bratovština Sv. Jurja i Tripuna u Mlecima u oporukama hrvatskih iseljenika*, *Croatia christiana periodica*, god. XVIII., br. 34, Zagreb 1994., str. 79–98; Ista, »*Scuola della nation di Schiavoni*« – *hrvatska Bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima*, Povijesni prilozi, sv. 18, Zagreb 1999., str. 53–88.

nosti Skradinjana u gradu na lagunama – sačuvanost arhivskog gradiva iz relativno kasnijeg razdoblja (od XVII. stoljeća) odnosno iz doba kada su skradinska prekojadranska iseljavanja zabilježena znatno rjeđe. Konkretno podatke o učešću Skradinjana u radu hrvatske udruge bilježimo u knjigama godišnjih izvješća sa skupštine bratovštine (*Libro del Capitolo grande*). Skradinjani se pretežito spominju kao obični članovi bratovštine, najčešće ne obnašajući neku od vodećih službi u upravi. Tako je, primjerice, 1655. godine zabilježen kao običan član bratovštine Ivan pok. Mihovila iz Skradina.⁵⁷ Spomen bratovštine i njezinog sjedišta u oporukama iseljenika također nije čest i uglavnom se odnosi na određivanje posljednjeg počivališta iseljenika te podjeljivanje legata prilikom oporučne razdiobe imovine. Tako, primjerice, Felicita, supruga skradinskog iseljenika Petra, oporučnom odredbom imenuje za mjesto svoje sahrane bratimsku grabnicu u crkvi S. Giovanni del Tempio (S. Zuanne dei Furlani), u kojoj se do sredine XVI. stoljeća nalazilo sjedište bratovštine Sv. Jurja i Tripuna.⁵⁸

Kulturni vidovi prožimanja

Neprijeporna je činjenica da su Mleci tijekom prošlosti slavili za jedno od kulturnih žarišta europskoga zapada. Za hrvatske krajeve pod mletačkom upravom grad na lagunama slovio je za kulturnu središnjicu, mjesto susreta s vodećim onovremenim intelektualnim i umjetničkim tokovima, gdje se stjecala izravna prigoda za upoznavanje s civilizacijskim stečevinama Zapada. Iz Mletaka ili njihovim posredstavom dolazili su u komunalna središta istočnoga Jadrana važni djelatnici javnoga života (liječnici, bilježnici, učitelji), prenositelji najsvježijih umjetničkih strujanja, pohoditelji, hodočasnici i prolaznici koji su diljem sredozemnog kulturnog kruga pronosili stečevine vlastitih naroda i zemalja. U Mletke su iz dalmatinskih i bokoljskih gradova odlazili mladići željni novih znanstvenih i umjetničkih spoznaja, budući akademski građani koji su po povratku u matične sredine predstavljali njihovu intelektualnu elitu. U Mletke se odlazilo po egzotične proizvode Dalekoga Istoka, ali i po umjetničke izrađevine domaćih majstora kista i dlijeta te vrhunske proizvode murranskih staklara. Ondje je, u nekoj od tiskarskih *bottega*, svijetlo dana ugledao najveći broj rukopisa prošlostoljetnih hrvatskih autora. Upravo poradi navedenih razloga posebnu istraživačku pozornost zaslužuje i sažet osvrt na kulturnu sastavnicu skradinsko-mletačkih veza. Ona se pogla-

⁵⁷ ASD, Libro del Capitolo grande, anno 1655.

⁵⁸ ASV, NT, b. 959, br. 296, 14. IV. 1506.

vito odnosi na djelovanje nekoliko istaknutih osoba sa skradinskog prostora u Mlecima i u drugim gradovima mletačkog državnog područja (Padova), a koji su svojim prisutstvom i stvaranjem doprinosili kulturnoj razmjeni i širenju intelektualnih strujanja zapadne Europe diljem hrvatskih krajeva. Među istaknutim Skradinjanima koji su dio svoga životnoga puta vezali uz prekojadransko kulturno ozračje zasigurno je slikar Juraj Čulinović (*Giorgio Schiavone*), prvo veliko ime hrvatskoga slikarstva koje se spominje na mletačkom području. Rođen u Skradinu 1433/36. godine, Čulinović se već 1456. spominje u Mlecima, gdje sklapa ugovor s padovanskim slikarom Francescom Squarcioneom, obvezavši se raditi za stan, hranu i odjeću, a Squarcione će ga tijekom idućih godina podučiti tajnama slikarske vještine. Ugovor je obnovljen još dva puta (iste godine te 1458.), ali je Čulinović nedugo potom – ne vrativši svom učitelju neki dug i zadržavši neke od njegovih crteža – napustio Squarcioneovu radionicu i vratio se u Dalmaciju. Kako se spor s uglednim majstorom zaostrio i prijetio ozbiljnom tužbom po skradinskog slikara, Čulinović je 1474. godine bio prisiljen boraviti u Padovi, gdje je uvjeravao Benedikta, sina već pokojnog majstora Squarcionea, da je dug i crteže predao slikaru Marinku Vuškoviću, koji je u međuvremenu umro u osmanlijskom ropstvu. Ostatak života Čulinović je uglavnom proveo u Šibeniku (gdje je i umro 1504. godine), gdje se uglavnom bavio trgovačkim poslovanjem (kupnja zemljišta, trgovina vinom i uljem, novčarstvo i dr.). Njegov je slikarski opus uglavnom vezan za boravak u Padovi, gdje su – pod pokroviteljstvom i pod velikim utjecajem Squarcioneovog slikarskog kruga – nastali njegovi najpoznatiji atribuirani uradci. Prema dosadašnjim istraživanjima povjesničara umjetnosti, Čulinovićev sačuvani opus tvori pet signiranih radova: poliptih iz crkve Sv. Nikole u Padovi (danas u National Gallery u Londonu), triptih iz crkve Sv. Franje u Padovi (dva bočna polja s likovima svetaca Ljudevita Tuluskog i Prosdocima te Franje Asiškog i Antuna opata nalaze se u kanoničkoj sakristiji katedrale u Padovi), Bogorodica s Djetetom (danas u Pinacoteca Sabauda, Torino), Bogorodica s Djetetom (danas u Walters Art Gallery u Baltimoreu) i Portret muškarca (danas u Musée Jacquemart-André, Pariz). Na temelju usporedbe s tim radovima, skradinskom se slikaru pripisuju i druga djela, među kojima se – kada je riječ o uradcima pohranjenim u Italiji – izdvajaju freska Mrtvi Krist među anđelima (crkva degl'Eremitani u Padovi), Bogorodica s Djetetom (Museo Correr, Venecija), Sv. Jeronim i Aleksije (Galleria dell'Accademia Carrara u Bergamu) te Bogorodica s Djetetom sa Sv. Jakovom i Sv. Antunom opatom (zbirka Vitetti u Rimu). Drži se da je većina Čulinovićevih uradaka nastala tijekom boravka u Padovi te stoga ovog skradinskog slikara osebujnog životnog puta i

djelovanja možemo smatrati istaknutim predstavnikom »skjavunske« sli-karske škole koja je u prošlosti imala zapažen utjecaj na likovne umjet-nosti diljem talijanskih gradova.⁵⁹

Hrvatski pisci prošlih stoljeća svoja su djela, kako je prethodno spo-menuto, najčešće objavljivali u Mlecima, nekadašnjem glavnom središtu tiskarstva na sredozemnom i širem europskom području. Neki mletački tiskari bili su pritom posebno specijalizirani za tiskanje djela hrvatskih pisaca (na latinskom ili talijanskom, ali i na hrvatskom jeziku i na hrvat-skim pismima glagoljici i bosančici). U XVI. stoljeću prvenstvo u tis-kanju djela hrvatskih autora imali su knjižarski majstori iz mletačke obi-telji Ginami, nasljednici tiskare kotorskoga plemića Jeronima Zagure-vića. Najdjelatniji tiskari hrvatskih knjiga iz obitelji Ginami bili su Mar-ko i njegov sin Bartul (neko vrijeme boravio u franjevačkom samostanu u Fojnici kako bi naučio hrvatski jezik te pisma glagoljicu i bosančicu). Tijekom XVII. stoljeća u tiskari obitelji Ginami svoja su djela objavili brojni hrvatski pisci: Juraj Baraković (*Vila slovinka*, 1626.²; *Jarula*, 1656.³), Ivan Bandulavić (*Pištrole i evanđelja*, 1626.), Bartol Kašić (*Perivoj od djev-stva*, 1628.), Marin Držić (*Tirena*, 1630.), Ivan Gundulić (*Piesni pokorne kralja Davida*, 1630.), Rajmund Džamanjić (*Nauk za pisati dobro latin-skiema slovima rieči jezika slovinskoga*, 1639.), Aleksandar Komulović (*Zrcalo od ispoviesti*, 1633.), Ivan Ivanišević (*Kita cvitja razlikova*, 1642.) i brojni drugi.⁶⁰

Uz obitelj Ginami, mletački tiskari iz obitelji Occhi također imaju iznimno zapaženo mjesto u povijesti tiskanja hrvatskih knjiga. Prvi istaknuti tiskarski majstor iz te obitelji bio je Bartul Occhi (prva polovica XVIII. st.), potom je djelovao Šimun Occhi (1743.–65.), dočim je njegov rođak Karlo Antun Occhi 1782. godine otvorio prvu tiskaru u Dubrovniku. Tiskara Bartola Occhija u Mlecima nalazila se pored mosta Ponte della Madonna, a bila je označena slikom ili kipom Sv. Dominika. Riječ je o mjestu smještenom na samoj obali nazvanoj – poradi stoljetnog učestalog uplovljavanja hrvatskih brodara – Riva degli Schiavoni. Tijekom XVIII. stoljeća knjižarska »bottega« obitelji Occhi predstavljati će središnje mjesto izdanja knjiga vodećih onovremenih hrvatskih pisaca.⁶¹

⁵⁹ K. Prijatelj, *Juraj Čulinović*, Zagreb 1961. Čulinovićev životopis te detaljnu bi-bliografiju radova vidi u: *Hrvatski biografski leksikon* (dalje: HBL), sv. III., Zagreb 1993., str. 167–169. (tekst: K. Prijatelj).

⁶⁰ I. Kukuljević Sakcinski, *Bibliografija hrvatska I. Tiskane knjige*, Zagreb 1860.; D. Budiša, *Hrvatske knjige tiskane u Mlecima od XV. do XVIII. stoljeća* (Katalog izložbe, Split: Palača JAZU, 11–20. IX. 1990), Zagreb 1990. Detaljnije o tiskarskoj djelatnosti obitelji Ginami vidi u: HBL, sv. IV, Zagreb 1998., str. 681–682. (tekst: V. Horvat).

⁶¹ V. Klaić, *Knjižarstvo u Hrvata*, Zagreb 1922., str. 7–10; A. Tudor, *Bartul Occhi – kgnighar hervaschih kgnigh*, *Mogućnosti*, god. XLIII., br. 7–9, Split 1996., str. 97–104.

Trojicu pisaca koji su podrijetlom ili djelovanjem bili vezani za skradinsko područje možemo uvrstiti u krug hrvatskih autora koji su, objavljujući svoja djela u mletačkim tiskarskim radnjama, imali zapaženo mjesto i u opsežnoj izdavačkoj djelatnosti mletačkih knjižara iz obitelji Ginami i Occhi. Prvi je od njih fra Toma Babić (Velim kraj Skradina, oko 1680. – Šibenik, 1750.), vjerski pisac i gramatičar, gvardijan franjevačkih samostana na Visovcu i Kninu, župnik u brojnim dalmatinskim mjestima, zamjenik dva skradinska biskupa, vijećnik redodržave Bosne Srebrene i član novouspostavljene Dalmatinske provincije. Poradi potreba svoje provincije Babić je u dva navrata boravio u Mlecima (1735., 1744. god.), gdje je istovremeno nastojao i oko tiskanja svojih djela. Autor je latinske gramatike za djecu koja tek počinju učiti latinski jezik (*Prima grammaticae institutio. Pro tyronibus Illyricis accammedata a p. f. Thoma Babych a Velim*), tiskane u »bottegi« Bartola Occhija (1712.) i Josipa Corone (1745.²). Posebno je odjeknula Babićeva knjiga *Cvyt razlika mira duhovnoga. Upisan i dan na svitlost po ocu F. Thomasu Babichiu*⁶², pučki nazvana »babuša«, koja je uz Kačićev »Razgovor« bila jedna od najpopularnijih hrvatskih knjiga XVIII. stoljeća.⁶³

Iz Ciste pokraj Skradina potječe vjerski pisac Josip Banovac (rođen oko 1703. – umro u Šibeniku, 1771.), župnik u Šibeniku, gvardijan tamošnjeg samostana Sv. Lovre te karinskog franjevačkog samostana, defnitor Provincije Presvetog Otkupitelja, vrstan govornik i propovijednik. Priredio je za tisak nekoliko izdanja svojih propovijedi, namjenivši ih svećenicima nevjешtim latinskom jeziku. Svoja je djela tiskao u Anconi i Mlecima, a među njima možemo izdvojiti sljedeće (mletačke) naslove: *Pripovidagniah na svetkovine korizmene i druge predike od zlochiah vechma u sadagnia vrmena obiçaini. Skupgliene iz vechie kgnih latinski i sloxene u diçni harvatski jezik* (U Mleczi, Po Jakovu Tommasinu 1747.); *Predike od svetkovina doscascija Issukarstova* (U Mleczi, Po Dominiku Lovisi 1759.); *Prisvete obitoli skazagnie i probugiegnie bogogliubstva pram Issussu, Marij i s. Jozippu* (U Mleczi, Po Dominiku Lovixi 1759.); *Predike*

⁶² U Mleci, po Stipanu Orlandinu kod S. Justine, 1726. i 1736.; iz pritiskopisa Antona Bassanesa, Mleci 1759.; po Modestu Fenzu, 1802., četvrto izdanje (Mleci); Dubrovnik 1829.; Zadar 1851., 1880.

⁶³ O Tomi Babiću vidi podrobnije: J. Šetka, *Fra Toma Babić*, Kačić, sv. 1, Split 1967., str. 95–204; S. Bačić, *Visovački franjevci u Skradinskoj biskupiji: pastoralno djelovanje franjevaca od dolaska Osmanlija (1522.) do danas*, Split 1991., str. 56, 62, 204; H. G. Jurišić, *Hrvatska pisana riječ o sv. Antunu Padovanskomu*, Kačić. Zbornik Franjevačke provincije Prevetog Otkupitelja, XXVII.–XXVIII., Split 1995./96. (zbornik Sveti Antun Padovanski i Hrvati. Radovi simpozija u prigodi 500. obljetnice rođenja sv. Antuna Padovanskoga 1195.–1995., održanog u Zagrebu 1. i 2. rujna 1995. godine), str. 523–532. Podrobnu bibliografiju vidi u: HBL, sv. I, Zagreb 1983., str. 302–303. (redakcijski tekst).

nediljne (U Mleczi 1766.); *Novena alliti Devetnicza na posctegnie s. Pasckala* (Mletci 1789.?).⁶⁴

Fra Pavao Posilović (Glamoč, oko 1600. – Rama, oko 1653.) zasigurno je jedna od najistaknutijih ličnosti franjevačke povijesti u Hrvata iz prve polovice XVII. stoljeća. Rođenjem Glamočanin, skradinski biskup (od 1642.) i vikar duvanjske biskupije, apostolski vikar za Slavoniju, Posilović je u hrvatskoj književnoj povjesnici stekao zapaženo mjesto svojim nabožnim djelima.⁶⁵ Poput njegove spomenute subraće fra Tome Babića i fra Josipa Banovca, Posilovića s Mlecima povezuje tiskanje djela u »bottegama« već spomenutih mletačkih knjižarskih majstora. Godine 1639. Posilović odlazi u Mletke kako bi ondje tiskao svoje glasovito djelo »Naslagenie duhovno koi želi dobro živiti potom toga dobro umiriti ... i ostale stvari veoma potribnite jednomu pravomu karstianinu govoriti i znati. Sastaglene !/ i istomačene po fra Pavlu Posiloviću iz Glamoča, reda svetoga Francška«. Djelo je tiskano u »bottegi« spomenut mletačkog tiskara Bartola Ginamija (1639.).⁶⁶ Put u Mletke 1639. godine nije bio iskorišten samo u svrhu objavljivanja spomenutog djela. Posilović je, naime, tijekom putovanja svratio u glavni grad mletačke pokrajine Dalmacije Zadar i ondje pohodio generalnog providura Alvisea Priulija koji ga je – poradi Posilovićevih zasluga iskazanih za mletačku vladu – preporučio svojoj središnjici za imenovanje na biskupsku stolicu u Skradinu.⁶⁷ Godine 1647., upravo u razdoblju kada je dalmatinsko područje ponovo postalo poprište ratnih sukobljavanja (Kandijski rat), Posilović poduzima svoje novo putovanje u Mletke. Vjeruje se da je tom prigodom prenio mletačkom senatu važne podatke o stanju na dalmatinsko-hercegovačkoj bojišnici, kretanju osmanlijskih postrojbi i raspoloženju domaćeg stanovništva koje su mletački vojni stratezi nastojali uključiti u

⁶⁴ S. Bačić, nav. dj., str. 204–205. Podrobnju Banovčevu biografiju vidi u: HBL, sv. I, str. 424–425. (tekst: E. Palanović).

⁶⁵ O Pavlu Posiloviću vidi detaljnije: J. Vladić, *Uspomene o Rami i ramskom franjevačkom samostanu*, Zagreb 1882., str. 44–46; D. Prohaska, *Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und Hercegowina*, Zagreb 1911., str. 106–108; P. Kolendić, *Fra Pavao Posilović i njegovo »Nasladenje«*, Rad JAZU, sv. 206, Zagreb 1915., str. 168–217; M. Rešetar, *Posilovićevo »Nasladenje duhovno« od g. 1707.*, Građa za povijest književnosti hrvatske, sv. 8, Zagreb 1916., str. 467–468; Isti, *Posilovićev ikavsko-jekavski govor*, Južnoslovenski filolog, knj. VIII, Beograd 1928.–1929., str. 83–87; *Zbornik proze XVII. i XVIII. stoljeća* (priredio J. Ravlić), Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 11, Zagreb 1972., str. 241–245; S. Kovačić, *Crkva na skradinsko-kninskom području u XVII. stoljeću prema izvještajima skradinskih biskupa Svetoj Stolici*, Croatica Christiana periodica, god. I, br. 1, Zagreb 1977., str. 24–33; *Bosanski franjevci* (priredio i predgovor napisao M. Karamatić), Zagreb 1994., str. 85.

⁶⁶ »Nasladenje duhovno« tiskano je bosančicom u izdanjima iz 1639. i 1682. godine, a latinicom u izdanjima iz 1705. i 1756. godine. Sva spomenuta izdanja tiskana su u Mlecima.

⁶⁷ P. Kolendić, nav. dj., str. 173–174.

aktivniji protuturski ustanak. Put u Mletke iskoristio je i za objavljivanje svog drugog djela (»Cviet od kriposti duhovni i tilesnie prikoristan svakomu virnomu karstianinu koi ga ští često. Izvadien iz ěezika latinskoga u ěezik ilirički aliti slovinski... po fra Pavlu Posilovigu, iz Glamočá«). Djelo je objavljeno u Mlecima u više izdanja: bosančicom 1647. i 1701., a latinicom 1712. i 1756. godine. Za naše istraživanje doprinosa mletačkih tiskara hrvatskoj književnosti prošlih vjekova posebno nam je zanimljivo Posilovićevo izdanje iz 1712. godine. Nakon izdanja objavljenog bosančicom u tiskari Nicole Pesana, »Cviet« je 1712. objavljen latinicom u »bottegi« spomenutog knjižara Bartola Occhija. Zanimljivo je spomenuti da je izdanje iz 1712. za tisak priredio peraški pomorac i pisac Krsto Mazarović (1680.–1725.). U knjizi se, kao i na nekim prethodnim Occhijevim izdanjima hrvatskih knjiga, nalazi na kraju (na strani 111. i 112.) popis hrvatskih knjiga (ukupno 52 naslova) koje su se mogle nabaviti u Occhijevoj knjižari. Naslov toga popisa glasi: »Broy Kgnigh Hervaschih gimenovanih od zdola nahodise u Butighi Bartula Occhi Kgnigara, na Rivi od Havratou, pod slamenyem S. Dominica, cina tolikoyer occitna yest«. ⁶⁸ Uz svako djelo navedena je i cijena (najopsežnija djela stoje 1–6 libara, a manje 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14 ili 16 solida). Naslovi pojedinih djela nisu potpuni, a najčešće su izostavljena i imena pisaca. Tako se, primjerice, »Suze sina razmetnoga« dubrovačkog pisca Ivana Gundulića navode kao »Historia od sina razmetnoga«. Occhijeva knjižara, smještena na glasovitoj mletačkoj Rivi degli Schiavoni, nalazila se na mjestu prvoga doticaja hrvatskih prekojadranskih useljenika s novom sredinom. U Occhijevom katalogu obala je nazvana »Riva od Hrvatov« što predstavlja zoran i nepobitan dokaz da su onovremeni Mlečani naziv Schiavoni držali istoznačnicom za Hrvate. Nadalje, djela koja je Occhi u svojim prethodnim katalogima navodio pod »lingua schiaua«, »lingua illirica« (katalozi iz 1703. godine), sada se jasno i neupitno imenuju hrvatskim imenom. Na posljetku, Occhi pod imenom istoga jezika i istih knjiga objavljuje autore iz Dalmacije, Bosne i Dubrovnika što ukazuje da ih je mletački knjižar držao jedinstvenom jezičnom i etničkom zajednicom, iako su tada ovi hrvatski krajevi bili podijeljeni na tri državno-političke cjeline. ⁶⁹ Veze fra Pavla Posilovića s Mlecima dragocjen su – kako to možemo primjetiti iz prethodnih podataka – prilog poznavanju hrvatsko-mletačkih kulturnih veza i prožimanja tijekom prošlosti. Occhiev katalog hrvatskih knjiga, tiskan upravo u Posilovićevom »Cvietu«, neprijeporan je dokument o nekada snažnom i nacionalno prepoznatljivom hrvatskom prisuću u gradu na lagunama te stoga njegovo isticanje zavrijeđuje još podrobniju istraživačku pozornost.

⁶⁸ V. Klaić, nav. dj., str. 7–8.

⁶⁹ A. Tudor, nav. dj., str. 103.

U prošlim su stoljećima nezaobilaznu ulogu u školovanju i općem intelektualnom formiranju Hrvata imale sveučilišne ustanove u talijanskim gradovima. Gradska vijeća pojedinih dalmatinskih komuna podupirala su odlazak svoje mladeži na školovanje. Njihovim povratkom u matične gradove po završetku studija i stjecanju doktorskih naslova, stvarala se probrana gradska elita koja je imala velik utjecaj u društvenom i kulturnom životu svoje sredine. Sveučilište koje je zasigurno odigralo najvažniju ulogu u školovanju hrvatske mladeži je središnja visokoškolska ustanova Mletačke Republike sa sjedištem u Padovi.⁷⁰ Osnovano 1222. godine kao jedno od najstarijih europskih učilišta, Padovansko je sveučilište bilo od 1399. godine podijeljeno na dva temeljna fakulteta: *Universitas iuristarum* (pravo) i *Universitas artistarum* (teologija, filozofija, medicina, matematika i retorika). Na čelu svake od ovih skupina bio je rektor kojega su birali profesori i studenti, a zamjenjivao ga je prorektor ili sindik. Svi pripadnici Sveučilišta bili su ustrojeni prema nacijama. Fakultet pravnika imao je 13 citramontanskih (među njima i Dalmacija) i 9 ultramontanskih (među njima i Ugarska i Hrvatska) nacija, dočim je fakultet artista brojio 7 nacija, od kojih je ultramarinska obuhvaćala Hrvate iz Dalmacije, sjeverne Hrvatske, Istre i Bosne. Svaka nacija birala je istovremeno rektora i svoje predstavnike (konzilijarije). Nacije Pravnog fakulteta imale su po jednog, a nacije Fakulteta artista po dva svoja predstavnika. U matrikulama studenata obaju padovanskih fakulteta nalaze se brojni podaci o Hrvatima, od kojih su mnogi obnašali dužnosti rektora, prorektora ili sindika. Iako se većina studenata po završetku studija vraćala u domovinu, neki od njih su ostajali u Padovi i obnašali mjesto sveučilišnih profesora. Učestalošću spominjanja prevladavaju studenti s mletačke stečevine na istočnojadranskoj obali (Istrani, Dalmatinci, Bokelji). Kada je riječ o Skradinjanima, njihov zapaženiji udio bilježimo tek od XVIII. stoljeća odnosno od razdoblja kada se ovaj grad nalazio pod mletačkim vrhovništvom. Na osnovi spoznaja talijanskog proučavatelja povijesti školstva Michaela Pietra Ghezza, moguće je iščitati imena brojnih Skradinjana (ili osoba koje su službom ili naslovom

⁷⁰ Problematika učešća Hrvata na padovanskom sveučilištu obrađena je u više monografija i pojedinačnih studija. Vidi neka najvažnija djela: M. P. Ghezzeo, *I Dalmati all'Università di Padova dagli atti dei gradi accademici 1601.-1800.*, Atti e memorie della Società dalmata di storia patria, sv. XXI., Venezia 1992. (dalje: Ghezzeo 1992.); Isti, *I Dalmati all'Università di Padova dagli atti dei gradi accademici 1801.-1947.*, ibid., sv. XXII., Venezia 1993.; M. D. Grmek, *Hrvati i Sveučilište u Padovi*, Ljetopis JAZU, sv. 62, Zagreb 1957., str. 334-374; Isti, *Hrvatski medicinari u Padovi*, Liječnički vjesnik, god. 70, Zagreb 1948., str. 154-156; Isti, *Inauguralne disertacije hrvatskih, srpskih i slovenačkih liječnika*, Starine JAZU, sv. 33, Zagreb 1951., str. 97-258; L. Gleisinger, *Medicinski fakultet u Padovi i Hrvati*, Liječnički vjesnik, god. 72, Zagreb 1950., str. 251-255; P. Runje, *Hrvatski studenti u Padovi 1470.-1480.*, Mogućnosti, god. XLII., br. 10-12, Split 1995., str. 117-123.

bile vezane uz taj grad) koji su na središnjem mletačkom sveučilištu stjecali akademske naslove (isključivo s područja crkvenog i građanskog prava). Riječ je o sljedećim osobama (kronološkim redom): Miocevič (Minosovich) Iohannes Antonius rev. comes de Sebenico nob. Scardonensis f. Petri et Dominicæ (1756.), Vavassora Rotta Petrus Franciscus q. Iacobi Scardonensis (1775.), Zambelli Ioannes Baptista, nob. archidiacon. Scardonensis et Sebenicensis (1761.), Buchich (Budich) Georgius Antonius Pharensis nob. Scardonensis f. Gregorii et Anne Marie q. Iohannis Baptiste Camuzzini (1769.), Canali Dominicus q. Iohannis Petri Traguriensis et nob. Scardone (1774.), Canali Franciscus q. Iohannis Petri Traguriensis et nob. Scardone (1774.), De Leva Iacobus Marcus Antonius ex Scardona f. Petri (1781.) i Altei Ioannes Dominicus q. Francisci, can. archidiacon. cath. eccl. Scardinae (1790.).⁷¹

Zaključak

Tijekom prošlih stoljeća hrvatski grad Skradin imao je raznovrsne političke, gospodarske i kulturne veze s Mletačkom Republikom i Mlecima. Već od vremena vrhovništva bibrirskih knezova Šubića nad Skradinom (od konca XIII. stoljeća) traju učestala diplomatsko-politička nastojanja mletačkih poslanika i predstavnika njihove vlasti u Dalmaciji s ciljem stjecanja (kupnje) Skradina. Nakon više desetljeća pregovora, koji su se katkada odvijali učestalim intenzitetom i najčešće nisu donosili željene uspjehe, Mlečani su 10. I. 1356. godine stekli Skradin, ali je njihovo vrhovništvo nad ovom važnom hrvatskom tvrđom izgubljeno Zardarskim mirom 18. II. 1358. godine, kada je prostor sjeverne i južne Hrvatske privremeno sjedinjen u jedinstvenu državu moćnog vladara Ludovika I. Anžuvina.

Početkom XV. stoljeća, u vrijeme prijestolnih borbi za hrvatsko-ugarski kraljevski tron, Mlečani pojačavaju nastojanja za stjecanjem Skradina. To im konačno i uspijeva 1411. godine, kada za 5000 dukata kupuju utvrdu Ostrovicu i pravo na Skradin od uglednog bosanskog velikaša Sandalja Hranića. Međutim, već iduće godine Mlečani ponovo gube skradinsku utvrdu u korist hrvatsko-ugarskih vladara.

Godine 1522. Skradin dospjeva pod osmanlijsku vlast. Mlečani ga, u sklopu svojih protuturskih nastojanja (mletačko-turski ratovi 1537.–1540., 1570.–1571. te Kandijski rat 1645.–1669. god.) uspijevaju privremeno osvojiti, ali nakon završetaka ratnih sukoba (s redovito teškim posljedicama po demografsku strukturu skradinskog kraja i uz učestala razaranja

⁷¹ Ghezzi 1992., str. 106, 112, 118, 127, 130, 138, 147.

grada) redovito gube na mirovnim razgraničenjima. Trajno oslobađanje Skradina od osmanlijske vlasti i njegovo priključenje mletačkim stečevinama u Dalmaciji zbiva se početkom Morejskog rata (1683.). Oslobođenje i prestanak ratnih događanja u neposrednom susjedstvu dalo je poticaj demografskoj obnovi i gospodarskom razvoju Skradina koji od 1705. godine stječe i status općine. Tijekom jednostoljetne mletačke vladavine Skradin izrasta u neveliko, ali značajno trgovačko-prometno čvorište na karavanskoj trasi iz Bosne prema Šibeniku i ostalim dalmatinskim gradovima. Konačno, nakon 1797. godine i pada Presjajne Republike, skradinske veze s Mlecima postaju rijetke i svedene isključivo na pojedinačne prinose i inicijative.

Važno, ali niti približno detaljno istraženo poglavlje iz skradinske prošlosti odnosi se na skradinske prekojadranske migracije u vrijeme osmanlijskih prodora i osvajanja. Jedno od glavnih odredišta izbjeglih Skradinjana, trajno iseljenih u stoljeću osmanlijskih napredovanja i osvajanja njihovog grada, bili su Mleci – višestoljetno glavno odredište brojnih hrvatskih prekojadranskih izbjeglica i prognanika. U mletačkim su vrelima Skradinjani najčešće zabilježeni u XVI. stoljeću. Bilježimo ih u različitim profesionalnim djelatnostima (trgovci, obrtnici, pomorski poduzetnici, vojna služba, duhovna zvanja i crkve službe), a mjesta njihova obitavanja najčešće su župe u istočnom gradskom predjelu Castello – u prošlosti središnjoj zoni prebivanja većine hrvatskih useljenika. Izravnu uključenost Skradinjana u svakodnevne zajednice hrvatskih iseljenika u gradu na lagunama zorno potvrđuje raznovrsna arhivska građa pohranjena u Državnom arhivu (oporuke, katastarski spisi, spisi mletačkih trgovačko-obrtničkih korporacija) i u arhivu sjedišta hrvatske bratovštine Sv. Jurja i Tripuna (popisi članova, godišnja izvješća s bratimskih skupština).

Posebno važna sastavnica skradinske prisutnosti i povezanosti s Mlecima odnosi se na kulturne vidove prožimanja. Tiskare mletačkih obitelji Ginami i Occhi mjesta su u kojima su svoja djela (redovito i u više izdanja) tiskale znamenite osobe iz skradinske crkvene i književne prošlosti – Toma Babić, Josip Banovac te Pavao Posilović. U knjizi potonjeg autora (»Cviet od kriposti«, izdanje iz 1712. god., tiskara Bartola Occhija) nalazi se i katalog knjiga hrvatskih autora (ukupono 52 naslova) koje su se mogle nabaviti u »bottegi« istog knjižara, smještenoj – kako se u to navodi u naslovu kataloga – na »Rivi od Harvatov«. Važnu ulogu u kulturnom prožimanju sa sjevernotalijanskim područjem imala je i Padova, na čijem su sveučilištu najviše obrazovanje stjecali i brojni Skradinjani, ali i grad u kojemu je vještinu slikarskog umijeća izučio i istaknuti hrvatski slikar – Skradinjanin Juraj Čulinović.

Sveukupno promatrajući, možemo zaključiti da su skradinske veze s Mlečanima tijekom razdoblja dugog vremenskog trajanja predstavljale

značajnu sastavnicu iz prošlosti ovoga hrvatskog grada. Istraživanje do sada nepoznatog i neotkrivenog arhivskog gradiva iz mletačkih pismohrana zacijelo bi upotpunilo istraživačka pitanja i odgovore koji se odnose na skradinsko-mletačke povijesne veze, ali zasigurno i potvrdilo već i iz ovih odlomaka očitu postavku o neprijepornom mjestu Skradina u sklopu prebogatih i u svim stoljećima prisutnih hrvatsko-mletačkih veza i prožimanja.

SKRADIN I MLECI (DRŽAVNO-POLITIČKE VEZE I PRISUTNOST SKRADINJANA U MLECIMA I PADOVI)

Sažetak

Tijekom prošlih stoljeća hrvatski grad Skradin imao je raznovrsne političke, gospodarske i kulturne veze s Mletačkom Republikom i Mlecima. Već od vremena vrhovništva bibrirskih knezova Šubića nad Skradinom (od konca XIII. st.) traju učestala diplomatsko-politička nastojanja mletačkih poslanika i predstavnika njihove vlasti u Dalmaciji s ciljem stjecanja (kupnje) Skradina. Iako su mletački naponi za stjecanjem Skradina bili izrazito učestali (što je vrlo dobro dokumentirano u vrelima), u srednjem je vijeku Skradin priznavao mletačko vrhovništvo tek kraće vrijeme (1356.–58., 1411.). Nakon pada pod osmanlijsku vlast (1522.) Mlečani su u više navrata pokušali osvojiti Skradin, ali su njihovi uspjesi bili kratkotrajni (1537.–40., 1570.–71., 1647.–1669.) te je u sastav mletačkih prekojadranskih stečevina Skradin dospio tek početkom Morejskog rata (1683.).

U sklopu razmatranja skradinsko-mletačkih veza važno mjesto pripada skradinskim iseljavanjima, prisutstvu i djelovanju u Mlecima i Venetu. Njihov najučestaliji spomen u mletačkim vrelima zabilježen je u XV. stoljeću. Mjestom stanovanja (predjel Castello), profesionalnim usmjerenjem i svakodnevijem Skradinjani su činili sastavni dio hrvatske zajednice u Mlecima što zorno potvrđuju brojni izvori iz mletačkih pismohrana. Važnu ulogu u povezanosti s Mlecima imale su i istaknute osobe skradinske crkvene prošlosti (Toma Babić, Josip Banovac, Pavao Posilović) koji su svoja djela tiskali u »bottegama« ugodnih mletačkih knjižarskih obitelji Ginami i Occhi. Na posljetku, u sklopu kulturnih veza Skradina s Venetom iznimno mjesto pripada i Padovi, gdje su se na tamošnjem sveučilištu školovali brojni Skradinjanin te gdje je osnove slikarske vještine izučio čuveni hrvatski slikar, Skradinjanin Juraj Culinović.

Damir Karbić

UTJECAJ VELIKAŠKOG RODA ŠUBIĆA¹ NA RAZVOJ FRANJEVACA U HRVATSKOJ I DALMACIJI S POSEBNIM OSVRTOM NA SKRADINSKO-BRIBIRSKO PODRUČJE

Prilog istražuje međusobne veze franjevac i članova hrvatskog plemićkog roda Šubića tijekom srednjeg vijeka te utvrđuje činjenicu da su Šubići pokazivali općenitu sklonost franjevcima i franjevačkoj duhovnosti. Navodi se, da su svi poznati članovi roda, koji su se odlučili za duhovni stalež, stupali u neku od zajednica franjevačke duhovnosti, te da su franjevački samostani bili gotovo isključivi uživaoci pokroviteljstva članova roda. Razmatra se odnos Šubića prema nekolicini crkvenih ustanova franjevačke duhovnosti na bribirskom i skradinskom području (franjevački samostani sv. Marije u Bribiru i sv. Ivana Krstitelja u Skradinu, te samostan klarisa sv. Elizabete u Skradinu) i uloga Šubića prilikom njihovog osnutka i razvoja.

Iako se ovaj rad po svojoj tematskoj usmjerenosti ne odnosi na razdoblje Pavla Posilovića, glavno predmeta ovog znanstvenog skupa, potrebno je radi boljeg razumijevanja franjevačke prisutnosti na skradinsko-bribirskom području reći nešto i o samim počecima franjevačkog reda na njemu (razdoblje od 13. do poč. 16. stoljeća). Važnu ulogu u dovođenju franjevaca i njihovom razvoju na tom području odigrali su upravo članovi velikaškog roda Šubića, posebice u samom početnom razdoblju kada su njihovi vodeći predstavnici banovi Pavao i Mladen II. stolovali u Skradinu i iz njega upravljali velikim dijelom srednjovjekovnih hrvatskih zemalja. Tako ću se u ovom kratkom prilogu osvrnuti na veze članova roda sa franjevcima tijekom spomenutog razdoblja.

Zajednička značajka pobožnosti svih članova roda bila je njihova sklonost redovima franjevačke duhovnosti (franjevcima i klarisama), koja se može pratiti od druge polovine 13. st. do osmanlijskog osvajanja. Iako oni u tome nisu bili specifični, budući da su ti redovi bili među

---

¹ Iako je prezime Šubić postalo jedini općenito prihvaćeni oblik imena roda tek tijekom četrnaestog stoljeća, u ovom ću ga radu, radi jednostavnosti, koristiti kao rodovsko ime i u slučaju njegovih članova koji su živjeli ranije od tog razdoblja i kao svoju odrednicu koristili jedino pridjevak Bribirski.

najpopularnijim redovima općenito, interes koji su članovi roda pokazivali za njih bio je u svakom slučaju natprosječan, budući da su oni gotovo isključivo podržavali franjevce više od bilo kojeg reda s kojim su se mogli susresti.² Najjasnije je odnos Šubića prema franjevcima zabilježen u izjavi vicebana Jakova, koji je rekao da je tijekom svog života osjećao posebnu pobožnost prema franjevcima.³ Govoreći o njemu nakon njegove smrti franjevci su ga nazvali *singularis devotus benefactorque precipuus ordinis sancti Francisci*.⁴ Iako bi to mogao biti isključivo izričaj osobnog stava, ne izgleda da je Jakov bio drugačiji od svojih srodnika. Taj općeniti stav može se lako iščitati iz činjenice da su svi Šubići koji su se odlučili na crkveni poziv bili članovi franjevačkih redova, da je rod podržavao više franjevačkih samostana, te s franjevcima imao intenzivne dodire i koristio ih u religiozne i političke svrhe.

Iako su podaci o svemu tome ograničeni, upadljivo je da su svi članovi roda za koje je poznato da su ušli u neki crkveni red od 13. st. nadalje činili to kroz neki od franjevačkih redova: franjevce ili klarise. Istina, samo je za jednog muškog člana roda u tom razdoblju, Radoslava, sina kneza Radoslava, zabilježeno da je bio svećenik, i on je bio franjevac.⁵ O njemu nije mnogo poznato. God. 1326., već franjevac, primio je jedan legat iz ostavštine svog brata kneza Grgura. Kasnije je postavljen za krbavskog biskupa 1341., a izgleda da je u doba svog postavljanja bio redovnik u samostanu sv. Frane u Zadru. Po svom imenovanju prenio je sva svoja naslijeđena dobra i prije rečeni legat na bibrirski samostan. Čini se da je kao biskup uglavnom bio zaposlen brigom za svoju dijecezu, podjeljujući oprost crkvama u njoj i sporeći se oko pograničnih pitanja sa susjednom zagrebačkom biskupijom. God. 1344. nije osobno prisustvovao nadbiskupskoj sinodi u Splitu, nego je na nju kao svog opunomoćenika poslao drugog franjevca, nekog Nikolu.⁶ Čini

² Prisutnost drugih prosjačkih i monaških redova bila je u tom trenutku izrazito visoka u Hrvatskoj i Dalmaciji, ali, kako ću pokušati pokazati u ovom radu, Šubići nisu prema njima pokazivali nikakav poseban interes.

³ ... *in vita mea erga ordinem sancti Francisci summa afficiebar deuocione* ... (Mladen Ančić, »Parba za dio naslijeđa banovca Jakova Šubića Bibrirskog«, *Radovi Zadar* 36 (1994), dok. 3, str. 323–324).

⁴ Ančić, »Parba,« str. 314, bilj. 10.

⁵ Članovi roda uopće su se vrlo rijetko odlučivali za svećenički poziv. Jedini drugi Šubić koji je bio svećenik bio je kninski biskup Grgur na početku 13. st. čija redovnička afilijacija nije poznata, ali je sigurno da nije bio franjevac, budući da je živio prije osnivanja reda. Osim njega moguće je da je i krbavski biskup Miroslav (oko 1300.) bio član roda, budući da je bio svjedok sklapanju ženidbenog ugovora između grofova goričkih i knezova bibrirskih, a njegovo ime pripada broju imena korištenih unutar roda, ali o njemu ništa drugo nije poznato.

⁶ Tadija Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, 18 sv. (Zagreb: JAZU, 1904–1990) (dalje: CD) 10, dok. 426, str. 601–604, dok. 444, str. 628–629;

se da je umro 1348. godine, budući da je novi biskup postavljen u veljači 1349. godine.⁷

Informacije koje se tiču ženskih članova roda koje su se pridružile nekom crkvenom redu su samo malo bolje, ali obje od njih bile su klarise. Prva od njih bila je Stanislava, sestra bana Pavla, a druga je bila Katarina, unuka bana Pavla i kćerka kneza Pavla II.

Suvremeni podaci o Stanislavi su malobrojni. Iz kasnije zabilježene tradicije poznato je da je osnovala samostan klarisa sv. Elizabete Ugarske kraj Skradina te kasnije stupila u njega i postala njegova predstojnica, o čemu će kasnije biti još riječi. Kao redovnica dva puta je spomenuta u suvremenim ispravama svog brata bana Pavla. Jednom je spomenuta u fundacionalnoj ispravi franjevačkog samostana sv. Ivana u Skradinu 1299. godine,⁸ a drugi put u ispravi kojom je ban zajamčio Skradinu gradske slobode. Moguće je da se pojam »banova sestra« iz zaključka trogirskog gradskog vijeća iz 1308. također odnosi na nju. U tom je zapisu rečeno da je banova sestra posjetila Trogir za vrijeme napetosti koje su izbile između bana i grada, što je komuna radosno prihvatila i poklonila joj nekoliko darova u namirnicama, vjerojatno očekujući njeno posredništvo u sukobu.⁹ Iako bi se to moglo očekivati od bilo koje banove sestre, taj zapis podsjeća na ulogu svetih kraljevna kao mirotvorki, uobičajen za onodobnu pobožnost.¹⁰ Nažalost, ta se pretpostavka ne može potpuno dokazati, ali je vrlo vjerojatna.

Daniele Farlati zabilježio je da je Stanislava bila kanonizirana od pape, ali problem nastaje budući da papa Grgur IX. (1227.–1241.), za kojeg se navodi da je dodao Stanislavu »popisu svetica« (*Divarum catalogus*), to nije nikako mogao učiniti budući da je umro otprilike 70 do 80

CD 11, dok. 97, str. 133, dok. 366, str. 486–487; Mile Bogović, »Pomicanje sjedišta krbavske biskupije od Mateja Marute do Šimuna Kožičića Benje,« u: Mile Bogović (ur.), *Krbavska biskupija u srednjem vijeku*, Analecta Croatica christiana 25 (Rijeka–Zagreb: Visoka bogoslovska škola-Kršćanska sadašnjost, 1988), str. 51, 54, 61–62; Franjo Emanuel Hoško, »Franjevci u krbavskoj biskupiji,« u: Mile Bogović (ur.), *Krbavska biskupija*, str. 85; Milan Kruhek-Zorislav Horvat, »Sakralna arhitektura Like i Krbave na području krbavsko-modruške biskupije,« u: Mile Bogović (ur.), *Krbavska biskupija*, str. 207, 210.

⁷ God. 1358. krbavski biskup opet se zvao Radoslav. Budući da je prekid između ove dvojice Radoslava prilično dug i da je bilo više drugih biskupa u međuvremenu ne čini se da bi to mogla biti ista osoba. Za drugo mišljenje vidi: Bogović, »Pomicanje,« str. 61–62.

⁸ ... *penes monasterium sancte Elizabeth[h] ex aduerso ciuitatis Scardone, ubi soror nostra dilecta domina Stanislaua collegio sanctimonialium presidet hordinis sancte Clare ...* (CD 7, dok. 289, str. 332).

⁹ Franjo Rački, »Notae Joannis Lucii,« *Starine* 13 (1881), str. 224. Lučićev talijanski prijevod zaključaka izričito navodi da je ona došla u posjet franjevačkom samostanu (CD 8, dok. 145, str. 156).

¹⁰ Gábor Klaniczay, »Modeli ženske svetosti u srednjoj Europi i Italiji tijekom XIII. i XIV. stoljeća,« *Otium* 4/1–2 (1996), str. 12–30.

godina ranije od nje. Ipak, ostaje više mogućnosti: jedna da je Farlati izmislio cijelu priču temeljeći se na pogrešnoj interpretaciji neke, danas nepostojeće, isprave koja je opisivala osnivanje samostana i spominjala kanonizaciju sv. Elizabete; druga je da je Stanislava mogla biti kanonizirana od pape Grgura XI. (1370.–1378.) te da je do zabune došlo isključivo tiskarskom pogreškom¹¹; konačno, postoji i mogućnost da je Stanislava kanonizirana od nekog drugog pape, a da je pogreška oko imena u lokalnoj tradiciji rezultat općenito poznate povezanosti Grgura IX. s franjevcima.¹² Farlati sam nije imao razloga izmisliti priču, budući da Šubići nisu imali posebice važno mjesto u njegovom djelu i on nije bio vrlo dobro upućen u njihovu povijest. Pisao je o njima samo povremeno, često u negativnom kontekstu, zaveden tumačenjima Mihe Madijevog ili kasnijih povjesničara (Ivana Lučića-Luciusa i Pavla Andreisa), često ih neutemeljeno nadopunjavajući.¹³

U svakom slučaju, bilo da je kanonizacije bilo ili ne, izgleda da je Stanislava vodila primjeran život i umrla na glasu svetosti. Vrijedno je spomenuti da se njeno djelovanje lijepo uklapa u općenito prihvaćen model pobožnosti žena visokog roda onog doba. Kao najbliži uzor, Stanislava je pred očima mogla imati upravo sv. Elizabetu, u čiju je čast i podigla svoj samostan.

Katarina je bila redovnica u samostanu sv. Nikole u Zadru i primila je jedan legat u oporuci svog oca 1346. godine. Vjerojatno je stupila u samostan tek nešto ranije, jer je knez Pavao odredio i potpunu isplatu ostatka njenog miraza (200 libara u žitu, plaćanog u godišnjim obrocima).¹⁴

¹¹ Vrijedno je spomenuti da je Grgur XI. bio posebice zainteresiran za pomaganje franjevačkih misija u Bosni i na Balkanu. Za vrijeme njegovog pontifikata bosanska vikarija je podijeljena u šest kustodija. On je također bosanskim franjevcima podijelio pravo za osnivanje samostana izvan Bosne u Ugarskoj i Hrvatskoj da bi olakšao njihovu misionarsku djelatnost (Hoško, »Franjevci«, str. 86–88). Tako je moguće da je papa Grgur prihvatio i ideju Stanislavine kanonizacije, posebice jer je majka bosanskog bana Tvrtka I. također bila članica roda Šubića, a sam je Tvrtko naglašavao svoje podrijetlo od bana Pavla (CD 17, dok. 125, str. 168–169) i održavao vezu s njegovim najmlađim sinom knezom Grgurom, čija se kćer odgajala na bosanskom dvoru.

¹² Grgurove bule o kanonizaciji prvih franjevačkih svetaca slale su se u franjevačke samostane diljem svijeta, pa tako i u dalmatinske gradove, te su njihovi primjerci postojali u samostanskim arhivima. Tako je bula o kanonizaciji sv. Franje sačuvana u arhivu zadarskog samostana sv. Frane. Vjerojatno je da je tako postojala i bula o kanonizaciji sv. Elizabete, što je onda moglo pridonijeti zabuni nekog kasnijeg proučavatelja povijesti franjevačkog reda u tim gradovima, koju je potom mogao preuzeti i dalje nadograditi Farlati.

¹³ Ban Mladen II. Farlatiju služi kao paradigma tiranina koji krši crkvenu autonomiju. Tako ga je npr. optužio da je naredio ubojstvo skradinskog biskupa Paulina, iako ta optužba nije direktno izrečena od Mihe Madijevog. Miha samo navodi da ga je ubio sin Marka Bribirskog i zna da se to dogodilo 1325., dakle nakon Mladenovog svrgavanja.

¹⁴ Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike* 1–10, MSHSM 1–5, 9, 12, 17, 21–22 (Zagreb: JAZU, 1878–1891) (dalje: *Listine*) 2, dok. 672, str. 420.

Posebno mjesto u odnosima između franjevac a i Šubića pripada bibrskom franjevačkom samostanu sv. Marije, pod čijom se zaštitom, barem od kasnog trinaestog stoljeća, nalazio čitav rod. Nije jasno kada je ona zauzela taj položaj, jer su prvi podaci o tome iz razdoblja bana Pavla. On je osobno dao izravnu izjavu da je Blažena Djevica njegova *patrona*,¹⁵ ali nije jasno rekao da li je to kao zaštitnica njegove uže obitelji ili njegovog roda općenito.

Ban Pavao bio je osnivač franjevačkog samostana i crkve u Bribiru posvećenih Blaženoj djevici, ali točan datum osnivanja nije poznat.¹⁶ Arheološki podaci jedino sugeriraju da je crkva već postojala u drugoj polovini 13. stoljeća.¹⁷ Sam dan posvete crkve, 9. rujna (dan nakon blagdana Male Gospe) je poznat, ali ne i godina.¹⁸ Jednako je moguće da je Pavao sagradio crkvu te potom doveo franjevce, kao i da je oboje učinio simultano. Crkva i samostan su spomenuti prvi put tek 1326. u oporuci kneza Grgura, sina kneza Radoslava.¹⁹ Usprkos tome, vidljivo je da je već ranije bila u upotrebi, jer je više starijih članova roda sahranjeno u njoj. To sugerira i činjenica da je više njih bilo upisano u samostanski Nekrolog, koji je služio kao podsjetnik za zadušnice koje su fratri držali, počevši od 1303. godine.²⁰ Prvi izravni podatak da je netko sahranjen u crkvi odnosi se na bana Pavla (sahranjen 1312.), čiji je grob u crkvi spomenut u oporuci kneza Pavla II.²¹

Crkva sv. Marije bila je ukopno mjesto članova roda između 14. i 15. stoljeća. Kako je već spomenuto prva osoba za koju je izravno spomenuto da je bio sahranjen tamo je bio Ban Pavao. Knez Pavao II. osobno je odredio istu crkvu i grob kao svoje posljednje počivalište. On je ujed-

¹⁵ CD 7, dok. 289, str. 331–332.

¹⁶ Brib. nekr., fol. 1. Originalni rukopis čuva se u samostanu sv. Frane u Šibeniku, a do sada je objavljen više puta. Najvažnija izdanja: Stjepan Zlatović, »Bribirski nekrolog XIV. stoljeća,« *Starine* 21 (1889), pp. 83–85 (gdje su podaci svrstani kronološkim redom); Krsto Stošić, »Rukopisni kodeksi samostana sv. Frane u Šibeniku,« *Croatia Sacra* 3 (1936), pp. 39–42 (prema redosljedu upisa u originalu). Oba izdanja ne sadrže upis bana Pavla. U primjerku Stošićevog izdanja, koji se koristi kao katalog zbirke rukopisa u samostanu sv. Frane, postoje rukopisne ispravke i dopune o Bernardina Polonija (uključivo s upisom bana Pavla). Budući da je tekst Nekrologa kratak te nije teško pronaći relevantna mjesta, u daljim ću ga bilješkama navoditi prema rukopisu.

¹⁷ Tonći Burić, »Arhitektura i skulptura,« u: Tonći Burić-Vedrana Delonga-Magdalena Dragićević-Dušan Jelovina-Mate Zekan, *Bribir u srednjem vijeku* (Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 1987) (dalje: Burić *et alii*, *Bribir*), str. 31.

¹⁸ Brib. nekr., *Calendarium Sanctorum*.

¹⁹ CD 10, dok. 426, str. 601–604.

²⁰ Cijeli rukopis se datira tom godinom te je samim time moguće da je crkva korištena još ranije.

²¹ *Listine* 2, dok. 672, str. 419.

no ustvrdio da su i njegovi sinovi već tamo sahranjeni.²² God. 1348. knez Ivan, sin kneza Stipka, također je odredio crkvu sv. Marije kao svoje ukopno mjesto,²³ kako je učinio i knez Ivan Besida, sin pok. Grgura Slavogostića, 1370. godine.²⁴ Viceban Jakov spomenuo je 1413. godine da su njegov otac i braća prethodno tamo sahranjeni.²⁵

Svakako, niti su svi članovi roda izabrali ili uspjeli da budu tamo sahranjeni, možda zato što su neki od njih umrli izvan Bribira. Čini se da je knez Juraj I. umro 1303. u Ninu te bio tamo sahranjen, budući da nije spomenut u Nekrologu i da je ban Pavao darovao za spas njegove duše relikvijar katedralnoj crkvi u Ninu.²⁶ Mladen III. umro je u Trogiru i bio sahranjen u tamošnjoj katedrali 1348. godine,²⁷ a njegov brat Pavao III. izabrao je u svojoj oporuci istu crkvu kao mjesto svog ukopa 1356. godine.²⁸ Dobrol Nikolić odlučio je u svojoj oporuci iz 1383. godine biti sahranjen u franjevačkoj crkvi u Zadru, gradu u kojem je uglavnom i živio,²⁹ a njegov brat Ivan je sahranjen u franjevačkoj crkvi u Šibeniku oko 1397. godine.³⁰ Moguće je da su neki članovi roda koji nisu umrli u Bribiru prenešeni i sahranjeni u njemu, budući da su spomenuti u Nekrologu. To je vjerojatno slučaj sa banom Mladenom I., ubijenim u Bosni 1304. te knezom Jurjem II. koji je najvjerojatnije umro u Klisu 1328. godine.³¹

Predpostavka da svi članovi roda nisu sahranjeni u Bribiru može se osnažiti činjenicom da u Nekrologu nisu spomenuti svi članovi jedne obitelji ili ogranka roda nego samo neki od njih. Tako su u Nekrologu spomenuti ban Pavao, njegova supruga Urša i brat Mladen I., a drugi brat Juraj I. nije. U sljedećoj generaciji samo Juraj II. je spomenut, a

²² *Listine* 2, dok. 672, str. 419.

²³ CD 11, dok. 345, str. 454.

²⁴ CD 14, dok. 202, str. 279.

²⁵ Arhiv HAZU, Diplomata, D-VIII-31.

²⁶ Miljenko Domjan, *Riznica župne crkve u Ninu* (Zadar, 1983), str. 26.

²⁷ Nadgrobna ploča još se uvijek nalazi u trogirskoj katedrali.

²⁸ Kaptolski arhiv u Splitu, Ostavština Ivana Lučića-Luciusa, sv. 542, fol. 461-462. Prijepis ostavštine koji su izradili don Mato Hailo i Marin Bego pod rukovodstvom Mihe Barade nalazi se u Arhivu HAZU (Ostavština I. Lučića-Luciusa, sv. 5, str. 46-48). U oporuci je knez Pavao III. izjavio da je njegov brat sahranjen tamo te bi razlog za ukop na istom mjestu mogao biti uzrokovan i bratskim osjećajem. S druge strane, Bribir je u to vrijeme već priznavao kraljevsku vlast te je knez Pavao III. kao pobunjenik mogao biti u lošim odnosima s drugim srođnicima. Unatoč tome, ne čini se da je tako bilo, jer je on očevito održavao dodire s njima.

²⁹ CD 16, dok. 269, str. 336. Činjenica da je tamo sahranjen vidljiva je iz kasnije oporuke njegove supruge Zuvice (Državni arhiv u Zadru, Spisi zadarskih bilježnika [dalje: DAZd, SZB], Bartolomeus de Sarčana [dalje: BS], b. 1, fasc. 2, fol. 30-30').

³⁰ DAZd, SZB, Theodorus de Prandino (dalje: TP), b. 6, fasc. 1, fol. 42-43.

³¹ Točno mjesto Jurjeve smrti nije poznato, ali samo nekoliko tjedana ranije on je prebivao u svom glavnom sjedištu Klisu.

njegova braća nisu, iako je Pavao II. izabrao tu crkvu kao svoje ukopno mjesto (zapravo, nigdje nema potvrde da je njegova želja i ispunjena). Dujam, sin Pavla II., je također spomenut. Katarina, supruga kneza Grgura Slavogostića, i njihov sin Butko su spomenuti, ali knez Grgur i ostali sinovi Ivan i Marko nisu. Nasuprot tome, Markov sin Mikac je spomenut.

Činjenica da je sv. Marija bila ukopno mjesto članova roda je arheološki dobro dokumentirana. Za vrijeme arheoloških istraživanja pronađeno je oko 170 grobova unutar ili pokraj crkve. Moguće je da su grobovi oko crkve pripadali slugama i drugom osoblju, a neki od grobova unutar crkve i samostana sigurno su pripadali fratrima, ali je većina od njih sigurno pripadala Šubićima. Pronađena je i nadgrobna ploča s njihovim grbom, ali je nemoguće utvrditi kojem je grobu izvorno pripadala, jer je većina grobova otvorena i opljačkana tijekom osmanlijske okupacije i kasnije. Također, detaljni rezultati istraživanja nisu objavljeni, pa je vrlo teško reći o tome nešto određenije.³²

Sačuvani dokumenti svjedoče da je crkva sv. Marije bila najčešće spominjana crkva u oporukama članova svih grana roda. Sačuvano je devet oporuka različitih članova roda nastalih između 1346. i 1456. godine (vidi tablicu).³³ U većini (osam) njih crkva je primila nekakav legat. Preostala oporuka, ona kneza Pavla III., ne sadrži nikakav pobožni legat.

	Oporučitelj	Grana roda	Datum	Referenca
1	Pavao II.	Banići	1346.	Listine 2, dok. 672, str. 418–421
2	Ivan, sin Stipka	Ilijići	30. 3. 1348.	CD 11, dok. 345, str. 453–455
3	Pavao III.	Banići	16. 1. 1356.	Lucius, KASp, vol. 542, fol. 461–462/AHAZU, sv. 5, str. 46–48
4	Ivan, sin Grgura	Slavogostići	9. 8. 1370.	CD 14, dok. 202, str. 279–280
5	Dobrul	Nikolići	12. 10. 1383.	CD 16, dok. 269, str. 335–337
6	Vladislav Stipanić	Obradići	1. 1. 1390.	ASF-Ši, Cod. Difn., fol. 106–108
7	Ivan, sin Budislava	Miserići	21. 10. 1392.	Miscellanea 1 (1949), dok. 8, str. 16–17 ³⁴
8	Nikola Lupović	Ivaniševići	28. 3. 1394.	CD 17, dok. 408, str. 588–589
9a	Viceban Jakov	Nikolići	25. 2. 1441.	Bojničić, »Jakov,« dok. 5, str. 92–93
9b	Viceban Jakov	Nikolići	17. 1. 1456.	Bojničić, »Jakov,« dok. 7, str. 94–96

³² Mate Zekan, »Srednjovjekovne nekropole,« u: Burić *et alii*, *Bribir*, str. 49.

³³ U stvari, ima deset sačuvanih oporuka, ali dvije od njih pripadaju vicebanu Jakovu te ću ih tako smatrati kao jednu.

Pored ovih sačuvanih isprava bilo ih je očividno još, ali su samo neke poznate i to isključivo iz pojedinačnih legata. U većini slučajeva oni su također ostavljeni crkvi sv. Marije kako je to bio slučaj kod oporuke Tome, sina Ilijinog (1353.),³⁵ Jurja, sina Stjepanovog (1384)³⁶ te Pavla Nikolića i njegovih sinova Moneta, Mihovila i Jurja (legati su zajedno izvršeni 1413. godine).³⁷ Iz oporuke Grgura, sina Radoslavovog (1326.) poznat je jedino legat njegovom bratu, franjevcu Radoslavu, za koji je bilo predviđeno da se nakon Radoslavove smrti prepusti samostanu sv. Marije.³⁸

Pored osoba rođenih u rodu, oporuka osobe udane u njega, Suzane de Georgiis, zadarske plemkinje i udovice kneza Ivana Nikolića, također sadrži samo legatate crkvi sv. Marije i crkvi sv. Frane u Šibeniku (gdje je njezin suprug bio sahranjen), a niti jedan legat crkvama u Zadru.³⁹ S druge strane, drugi sličan slučaj, onaj Žuvice de Cucilla, udovice kneza Dobrula Nikolića, sadrži samo brojne legatate zadarskim crkvama a niti jedan legat crkvi sv. Marije u Bribiru.⁴⁰ Usprkos tome, to nužno ne znači da je ona bila neprijateljski nastrojena prema crkvama u Bribiru. Žuvica je bila izvršiteljica Dobrulove oporuke te je kao takva ispunila njegove brojne legatate Bribiru i seoskim crkvama u njegovoj okolini. Stoga je mogla smatrati da su te crkve dovoljno obdarene i odredila da obdari crkve u Zadru koje je zapustio njen suprug (za Dobrulove legatate vidi niže).⁴¹

³⁴ U inače ispravnom izdanju ime crkve je zabunom zabilježeno kao sv. Andrija.

³⁵ CD 12, doc. 114, str. 157–158.

³⁶ Brib. Nocr., fol. 1.

³⁷ AHAZU, D-VIII–31.

³⁸ CD 10, dok. 426, str. 601–602.

³⁹ DAZd, SZB, TP, b. 6, fasc. 1, fol. 42–43.

⁴⁰ DAZd, SZB, BS, b. 1, fasc. 2, fol. 30–30'.

⁴¹ Uz Suzanu i Žuvicu, jedina supruga nekog od Šubića za koju sa sigurnošću znamo da je sastavila oporuku bila je Jelena, supruga bana Mladena II. Sama oporuka nije sačuvana, ali je sačuvano nekoliko potvrda za različite legatate koji su isplaćeni različitim crkvama u Trogiru (DAZd, Arhiv Trogira, kut. 66, fasc. 6, fol. 17–18; Miho Barada, »Vrijeme smrti i obiteljski odnošaji bana Mladena II. Novi prilozi,« u: *Šišićev zbornik* [Zagreb, 1929], str. 169–170) i Splitu (Jakov Stipišić-Ante Nazor, *Spisi splitskog bilježnika Ivana pok. Čove iz Ankone od 1341. do 1344.*, MSHSM 53 [Zagreb: HAZU, u tisku], dok. 59). Poznato je i da je ona ostavila jedan legat franjevcima u Senju (CD 11, dok. 444, str. 584). Budući da su dvoje od izvršitelja njezine oporuke bili zadarski plemić Črne de Fanfogna i Lipa, priorica zadarskog samostana klarisa, teško je vjerovati da zadarske crkve nisu u njoj bile spomenute. Nažalost, notarski zapisi iz Zadra, gdje je sama oporuka vjerojatno i bila sastavljena, iz tog razdoblja (oko 1340.) nisu sačuvani. Izgleda da se u Jeleninom slučaju mora primjeniti druga logika od one u drugim slučajevima, najvjerojatnije zbog njenog prijašnjeg položaja kao hrvatske banice. Izgleda da je ona odredila brojne manje legatate po cijelom teritoriju kojim je vladao njen pokojni suprug, a moguće je da je tako učinila i neke legatate crkvama u Bribiru. Ipak, čak i u tom slučaju, Bribir bi bio samo jedno mjesto među mnogim.

Crkva sv. Marije u Bribiru spomenuta je i u sačuvanom izvratku iz oporuke Petra Trešanina, družbenika Ugrinića, koji je sastavio svoju oporuku u njihovoj utvrdi Rog 1390. godine.⁴² Ostavio joj je svu svoju zemlju u Dobrečiću, mjestu u kojem su i članovi roda imali svoje posjede i koju je on i dobio od njih, ali nije rekao da to čini iz tog razloga.⁴³

Važnost crkve sv. Marije za Šubiće zasvjedočena je i činjenicom da su čak i oni članovi roda koji su napustili Bribir i naselili se, potpuno ili djelomično, u susjednim dalmatinskim gradovima nastavili ostavljati znatne legate toj crkvi. Za taj način ponašanja je posebice interesantna oporuka kneza Dobrula Nikolića, supruga gorespomenute Žuvice, iz 1383. godine. Čini se da je Dobrul živio uglavnom u Zadru u kojem je posjedovao palaču, imao status gradskog plemića i oženio ženu iz gradske plemićke obitelji. Unatoč tome, Dobrul je većinu svojih legata namijenio crkvi sv. Marije u Bribiru, župnoj crkvi sv. Ivana u Bribiru i trima seoskim crkvama, jednoj u neposrednoj okolici bribirske utvrde (Sv. Nikola u bribirskom podgrađu) te dvjema u okolici (sv. Jurju *in Colmignano*⁴⁴ i sv. Danijelu u Raplju). Jedina crkva u Zadru koje se sjetio bio je franjevački samostan sv. Frane u kojem je odredio biti sahranjen.⁴⁵

Važnost crkve i samostana sv. Marije može se vidjeti također na temelju njihovih materijalnih ostataka, kao i sačuvanih podataka o njihovim zbirka relikvija, rukopisa i liturgijskih objekata. Čini se da je čitava crkva sagrađena odjednom i u razmjerno kratkom vremenskom razdoblju te izgleda da je bila dovoljno velika čak i za kasnije potrebe, budući da kasnije pregradnje nisu bile usmjerene na njeno povećanje. Učinjena je uglavnom iz novotesanog kamena s upotrebom jedino nekoliko predromaničkih *spolia*. Sačuvani fragmenti plastike upućuju na visoku razinu proizvodne kvalitete, analognu onoj četrnaestostoljetnih dalmatinskih gradskih crkava. Nažalost, sačuvani dokumenti ne otkrivaju ništa o samoj izgradnji crkve te nije moguće ustanoviti tko su bili njezini graditelji. Sudeći po stilskim karakteristikama autor propovjedaonice mogao je biti majstor Mauro iz Trogira ili pripadnik njegove škole, koji su

⁴² CD 17, dok. 216, str. 303–304.

⁴³ Unatoč gore navedenom ne može se sa sigurnošću ustvrditi da je samostan sv. Marije bio isključivo pod patronatom Šubića i njihovih družbenika. On je vjerojatno bio od velike važnosti za sve stanovnike Bribira, ali sve njih se na neke načine može smatrati službenicima Šubića. U svakom slučaju, oporuka osoba koje pripadaju nekoj grupi drugačijoj od gore navedenih koje bi mogla svjedočiti o široj popularnosti samostana nema, barem koliko ja za sada mogu reći.

⁴⁴ Položaj crkve nije siguran. Moguće je da se radi o crkvi sv. Jurja u Kamenjanima, selu u kojem su Šubići imali značajan posjed. Ipak, posjedi Dobrulove grane roda u tom mjestu nisu zasvjedočeni. Prema načinu kako je mjesto zapisano u dokumentu selo bi se vjerojatno trebalo čitati kao Humljani.

⁴⁵ CD 16, dok. 269, str. 335–337; vidi i: Ančić, »Parba,« str. 319, bilj. 25.

tijekom prve polovine 14. st. radili na trogirskoj i splitskoj katedrali. Tijekom 15. st., crkva je nekoliko puta preuređivana i pregrađivana u manjoj mjeri, što je dobro dokumentirano pisanim izvorima. Ti su zahvati rađeni od majstora iz Šibenika (Petar Radmilov, 1415.) i Zadra (Vidul Ivanov i njegovi sinovi, 1440–1452.).⁴⁶ Vrijedno je spomenuti da svi ugovori o tome sadrže vrlo određene želje samostanskih opunomoćenika, uglavnom članova roda,⁴⁷ a oporuke pojedinih Šubića sadrže i odredbe o financiranju graditeljskih aktivnosti.⁴⁸ Nasuprot stanja u ranijem razdoblju, ta se faza izgradnje ne može lako arheološki utvrditi. Crkva je bila urešena i sa heraldičkim simbolima roda (grb) i s više natpisa, nažalost sačuvanih samo u teško čitljivim fragmentima.⁴⁹

Crkva je posjedovala i zbirku relikvija u srebrnim relikvijarima, koje su prema mišljenju šibenskog šesnaestostoljetnog povjesničara Dominika Zavorovića bile »najviše kakvoće.« U njegovo vrijeme, one su se čuvale u samostanu sv. Frane u Šibeniku u koji su ih nakon osmanlijskog osvajanja Bribira prenijele kršćanske izbjeglice. Sastojale su se od glava sv. Matije Apostola i jednog od Nevine dječice, kosti ruku sv. Lovre, sv. Jude Tadeja, sv. Bazilija Velikog i sv. Kristine, kao i od jednog kamena koji je korišten za kamenovanje sv. Stjepana Prvomučenika.⁵⁰ Iako ta zbirka nije vrlo velika, čini mi se da je za jedan samostan bila dovoljno impresivna.

Čini se da je samostan sv. Marije imao i značajnu knjižnicu. Za sada je utvrđeno da su tri rukopisa samostana sv. Frane u Šibeniku ranije pripadala Bribiru: tzv. Franjevački bribirski brevijar, koji sadrži prijespome-

⁴⁶ Tonči Burić, »Arhitektura,« str. 31–33.

⁴⁷ Uz sređivanje financijskih pitanja oni su određivali i zadatke, pa čak i građevni materijal koji treba koristiti.

⁴⁸ Oporuka Vladislava Stipanića iz 1390., Suzane Nikolić iz 1408. te vicebana Jakova iz 1456. godine.

⁴⁹ Burić, »Arhitektura,« str. 33–34; Lujo Marun, »Dvie nadpisne uspomene o hrvatskom kralju Zvonimiru. A. Spomenik Ostrvički,« *Starohrvatska prosvjeta* 3 (1897), str. 3–5; Frane Bulić, »Nadpis Šubića u Ostrovici,« *Bulletino di archeologia e storia dalmata* (dalje: *BASD*) 10 (1887), br. 7, str. 110; Ivan Bulić, »O Šubićevu natpisu iz Ostrvice,« *BASD* 18 (1895), br. 1, str. 7–9; isti, »Opet o Šubićevu natpisu iz Ostrvice,« *BASD* 18 (1895), br. 9, str. 167–170. O pitanju Zvonimirovog natpisa vidi i moj rad »Šubići i 'dobri kralj Zvonimir.' Prilog proučavanju upotrebe legendi u politici hrvatskih velikaških obitelji,« koji će uskoro biti objavljen u zborniku znanstvenog skupa »900. godina Bašćanske ploče.« Krčki zbornik 42 (2000), Pos. izd. 36, str. 271–280.

⁵⁰ Zavorović, *Trattato sopra le cose di Sebenico*, AHAZU, sign. II.b.42, fol. 22–23. Svi ti relikvijari i danas se nalaze u samostanu sv. Frane te su bili izloženi na izložbi povodom 700. obljetnice šibenske biskupije u Županijskom muzeju u Šibeniku (22. 09. 1998. – 31. 03. 1999.). Vidi: Ksenija Kalauz, »Kroz crkvenu umjetnost«, u: *Na slavu Božju. 700 godina šibenske biskupije (katalog)*, Šibenik 1998., str. 118–120, 122, 125, 142. Podrobnije podatke o tim relikvijarima pružio mi je mr. Željko Krnčević te mu se ovom prigodom iskreno zahvaljujem na susretljivosti.

nuti Nekrolog, iz 1303.⁵¹; iluminirani rukopis *Zlatne legende* Jakova de Voragine iz 1307.⁵² te zbirka *Legendae sanctorum* s početka 15. stoljeća.⁵³ Neki drugi rukopisi koji su danas u Šibeniku također su mogli pripadati bibrirskom samostanu te su u Šibenik mogli biti preneseni kad i relikvije, ali se to ne može sa sigurnošću utvrditi. Pored ova tri sačuvana rukopisa, postoje pisani podaci o još nekim. U svojoj oporuci knez Pavao II. ostavio je samostanu sedam svojih rukopisa: *Ystoria scolastica*, glosirani psaltir, Dijaloge sv. Grgura, *liber Ysidori de sacra scriptura et aliorum sanctorum dicta, breviliquium sancti Bonaventure* i dva rukopisa koji su sadržavali tekst *cronica Romanorum martiriana*, jedan od njih »star« i drugi »nov.« Njegovo objašnjenje da te rukopise daje »za ures« crkve moglo bi upućivati da su bili raskošni.⁵⁴ Dva druga rukopisa, spomenuta u ispravi koja odobrava njihovu prodaju 1434. godine, bila su dva »svečana antifonara.«⁵⁵ Najvjerojatnije je knjižni fond samostanske knjižnice bio općenito govoreći prilično dojmljiv.

Uz rukopise i relikvije, samostan je posjedovao i prilično bogatu zbirku liturgijskih predmeta. Naslijedio je čitav sadržaj kapele kneza Pavla II. 1347. godine. Među tim predmetima izrijeком se spominje sljedeće: veliki pozlaćeni srebrni križ od 300 unci, pozlaćena srebrna ikona od 205 unci, srebrni relikvijar, velika srebrna *navicula* za tamjan, 6 drugih komada srebrnog liturgijskog posuđa, liturgijsko ruho i pokrivala za oltare. Knez Ivan Besida ostavio je 1370. neke srebrne predmete da se iz njih načini kalež, knez Dobrul 1383. nešto srebra za izradu ciborija i dva kompleta od po jednog kaleža i jedne *ampullecta*-e (jedan za sv. Mariju i jedan za sv. Ivana), a knez Juraj Stipanić 1385. srebrni križ i kalež.⁵⁶ God. 1434. neki liturgijski predmeti prodani su radi financiranja pregradnje.⁵⁷ Tijekom 15. st. praksa darivanja liturgijskih objekata i dalje je nastavljena. Viceban Jakov darovao je novac za kupnju dva kaleža (jedan za glavni oltar i jedan za njegove zadušnice), liturgijsko ruho i habi-

⁵¹ Stošić, »Rukopisni,« str. 39–42.

⁵² Isto, str. 31–32; vidi i: Kalauz, »Kroz crkvenu umjetnost,« str. 93, 97.

⁵³ Stošić, »Rukopisni,« str. 27–28.

⁵⁴ *Listine* 2, dok. 672, str. 419.

⁵⁵ AHAZU, D-X-20. Među rukopisima u Šibeniku nalaze se i dva antifonara, ili bolje rečeno dva sveska jednog antifonarija, budući da pokrivaju različite dijelove godine, ali su u samostanskoj knjižnici zabilježeni kao dvije jedinice. Ovi svesci su prilično raskošni i vjerojatno talijanske provenijencije i datiraju iz četrnaestog stoljeća (Stošić, »Rukopisni,« str. 51–52; vidi i Kalauz, »Kroz crkvenu umjetnost,« str. 93, 97). Nažalost, rukopisi u dokumentu nisu opisani detaljnije te tako nije moguće utvrditi da li su ti rukopisi istovjetni ovima postojećim.

⁵⁶ Brib. Nocr., fol. 1.

⁵⁷ AHAZU, D-X-20. U gospodarskom smislu to je razdoblje bilo vrlo nepovoljno za zemljoposjednike u tom kraju, budući da je cijena zemlje uvelike opala zbog ratova u prvju četvrtini 15. stoljeća.

te za gvardijana i vikara. Također je odredio da se njegovo pokućstvo i posuđe treba predati samostanu nakon smrti njegove supruge.⁵⁸ Standard materijalnog bogatstva samostana mogu posvjedočiti i arheološki nalazi, budući da su tijekom iskopavanja crkve pronađeni mnogi fragmenti luksuzne keramike, uglavnom uvezeni iz Katalonije i Italije, te stakla, uglavnom uvezeni iz Murana.⁵⁹

Izgleda da je upravljanje crkvenom imovinom bilo povjereno »opunomoćenicima samostana i crkve sv. Marije iz Bribira reda manje braće« (*procuratores monasterii et ecclesie sancte Marie de Breberio ordinis fratrum minorum*). Izgleda da su njihove ovlasti bile prilično velike i svi poznati opunomoćenici bili su članovi roda.⁶⁰ Pravila za njihovo postavljanje nisu sačuvana, ali se o tome nešto može zaključiti usporedbom sa slučajem samostana sv. Ivana u Skradinu. Ban Pavao, osnivač samostana sv. Ivana, odredio je u fundacionalnoj ispravi da opunomoćenici trebaju biti birani od fratara, ali isključivo među kneževima *de domo nostra*.⁶¹ On je izričito ustvrdio da ti opunomoćenici imaju pravo uplitati se i u pitanja unutrašnje strukture samostana.⁶² Da li su se slična pravila primjenjivala i u slučaju sv. Marije u Bribiru ne može se sa sigurnošću utvrditi, ali je to vrlo vjerojatno.

Dodatno svjetlo na to pitanje može baciti dokument kojim se dozvoljava prodaja nekih liturgijskih predmeta i rukopisa 1434. godine. Dozvola za prodaju bila je dana od opunomoćenika, ali uz savjet i pristanak franjevačkog provincijala Nikole iz Drača, zadarskog kustosa Ivana iz Paga i bribirskog gvardijana Jurja Strikovića iz Bribira. Ujedno se čini da su isti opunomoćenici bili postavljeni uz prethodnu dozvolu iste trojice fratara.⁶³

Nažalost, jedino nekolicina opunomoćenika sv. Marije je poimenično poznata. Najvažniji među njima bio je bez sumnje viceban Jakov, sin kneza Pavla Nikolića. On se spominje kao opunomoćenik zajedno sa knezom Ugrinom Ugrinićem i knezom Pavlom Stojšićem u gorespomenutom slučaju iz 1434. te ponovo 1447. godine zajedno s drugim opunomoćenicima od kojih nijedan nije poznat po imenu.⁶⁴ U oba slučaja Ja-

⁵⁸ Ivan Bojničić, »Jakov Bribirski od plemena Šubić,« *Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva* 1 (1899), dok. 7, str. 94–96.

⁵⁹ Vedrana Delonga, »Keramika,« u: Burić *et alii*, *Bribir*, str. 72–75; ista, »Staklo,« u: isto, str. 93.

⁶⁰ Jedini izuzetak od tog pravila predstavlja slučaj iz 1399. godine kada je gvardijan samostana Grgur vršio tu dužnost u nekom poslu sklopljenom pred ninskim kaptolom (Arhiv samostana sv. Frane u Šibeniku [dalje: ASF-Ši], *Pergamenae maiores*, br. 4).

⁶¹ CD 7, dok. 289, str. 332; za objašnjenje ovog posljednjeg pojma vidi niže.

⁶² CD 7, dok. 289, str. 335.

⁶³ AHAZU, D-X-20.

⁶⁴ DAZd, SZB, ICal, b. 2, fasc. 4/2, fol. 85–86.

kov je sređivao neka financijska pitanja povezana s obnovom crkve i samostana. Knez Ugrin Ugrinić bio je opunomoćenik 1417. godine, kada je pred plemićkim sudom lučke županije zastupao samostan u slučaju koji se odnosio na desetinu koju bi samostan trebao platiti.⁶⁵ Pavao Stojić bio je opunomoćenik i 1452. godine, kada je sređivao neke poslove povezane uz prijespomenutu obnovu crkve. Unatoč tako mršavoj dokumentiranosti, vrijedno je upozoriti da svaki od gorenavedenih opunomoćenika pripada drugoj grani roda (Jakov iz grane Nikolića-Banića, Ugrin iz grane Ugrinića, a Pavao iz Ivaniševića). Posebice je važan slučaj iz 1434. godine kada su svi oni djelovali zajedno. Tako se može reći da je služba opunomoćenika bila nešto što su svi članovi roda smatrali zajedničkim interesom.

Članovi roda često su pokazivali namjeru da spriječe da legati i druge poslovne transakcije povezane sa zemljišnim posjedom ne uzrokuju njegovo otuđenje od roda. Tako je Matej, sin pokojnog Vukše, prilikom darovanja svog posjeda u Sevidu sv. Mariji 1348. godine, izričito odredio da fratri imaju pravo *dictas possessiones habere, tenere, possidere usufructando*, ali nije uključio formule koje bi sugerirale njihovo pravo da ih prodaju.⁶⁶ Na isti način Ivan, sin pokojnog kneza Stipka, također nije koristio formule povezane s prodajom imovine u svojoj oporuci koju je iste godine sastavio prije svog puta u Ugarsku.⁶⁷ Slično načelo primjenjeno je i u slučaju oporuke Tome, sina Ilijinog, 1353. godine.⁶⁸ Različit ali ujedno i sličan stav može se opaziti u slučaju kada je Grgur Miroslavić 1327. darovao vinograd (ne zemlju nego samo pravo za nasad vinograda i iz njega izvedena puna vlasnička prava nad kulturom) rezervirajući prava prvokupa za sebe i svoje nasljednike.⁶⁹ Takav odnos prema zemljišnoj imovini najjasnije je izražen u fundacionalnoj ispravi sv. Ivana u Skradinu, gdje je izričito rečeno da *procuratores tales semper sint de comitibus Breberii, ut possessiones supradicte non usurpentur per personas alienas*.⁷⁰

Zanimljiva oporuka kneza Pavla II. Ostrovičkog, sina bana Pavla, iz 1346., također svjedoči o striktnoj kontroli nad legatima ostavljenim samostanu i crkvi. Knez Pavao ostavio je, kako smo već vidjeli, predmete iz svoje osobne kapele i sedam rukopisa crkvi, s izričitom izjavom »ali ne i fratrima.« Knez je legat ostavio pod uvjetom da sve te stvari trebaju biti čuvane zajedno. Ukoliko bi samostan prodao nešto od toga, ostatak mu treba oduzeti i dati ga katedralnoj crkvi sv. Marije u Skradinu pod is-

⁶⁵ ASF-Ši, *Pergemene maiores*, br. 20.

⁶⁶ CD 11, dok. 343, str. 451.

⁶⁷ CD 11, dok. 345, str. 454.

⁶⁸ CD 12, dok. 114, str. 157–158.

⁶⁹ Štoviše, što je još čudnije je da je Grgur pridržao svoja prava na četvrtinu prihoda vinograda (CD 9, dok. 280, str. 338–339).

tim uvjetom, a ako bi skradinski kanonici prekršili dogovor, ostatak bi im se oduzeo i predao splitskoj nadbiskupiji.⁷¹ Vrlo je vjerojatno da su opunomoćenici služili i kao kontrolori takvih restrikcija.⁷²

Druga važna franjevačka crkvena ustanova povezana s nekim članom roda bio je samostan sv. Ivana Krstitelja u Skradinu, osnovan od bana Pavla 1299. godine. U njegovoj ispravi – ranije spomenutoj radi usporedbe – ban je ustvrdio da izabire sv. Ivana da, uz Blaženu djevicu Mariju, bude njegov nebeski zaštitnik i zaštitnik njegovih nasljednika. On i njegova supruga Urša odlučili su u skradinskom podgrađu u blizini samostana klarisa podići novu crkvu. Buduću crkvu providjeli su velikim posjedima s godišnjim prihodom od 1500 libara – otprilike kneževska plaća u onodobnom dalmatinskom gradu srednje veličine – i odredili da je povjere franjevcima. Upravljanje tim prihodima trebalo je povjeriti opunomoćenicima koje će fratri postaviti između bribirskih knezova *de domo nostra*.⁷³

Razlog koji je bana Pavla naveo na izbor ovog dodatnog sveca-zaštitnika nije izrečen, ali sam sklon pretpostaviti da je on, da bi istakao sebe i svoju užu obitelj u odnosu na ostale srodnike, želio imati, uz zajedničku zaštitnicu cijelog roda, drugog zaštitnika od njih. Članovi drugih grana bili su u tom trenutku svedeni gotovo na stupanj njegovih družbenika. Ako je to tako, posljednja opaska o postavljanju opunomoćenika trebala bi se razumjeti: između članova banove uže obitelji, a ne između članova roda, iako su drugi autori izrazili i suprotno mišljenje.⁷⁴ To u svakom slučaju zavisi od interpretacije termina *domus*.

Čini se da, iako je velika svota novca uložena u ovaj projekt, samostan nije počeo djelovati prije Pavlove smrti. To može biti dodatno poduprto nazivljem koje se za Pavla koristi u bribirskom Nekrologu, gdje je nazvan *fundator* samostana sv. Marije u Bribiru i *instructor* samostana sv. Ivana u Skradinu. Štoviše, 1319. godine ban Mladen II. dobio je papinsku dozvolu da uspostavi samostan, što upućuje na to da tada još nije bio završen.⁷⁵ Čini se da samostan nije imao dugi vijek kao zadužbina Šubića, iako je djelovao do osmanlijskog osvojenja 1523. godine. Opađanje moći glavne grane roda nakon 1322. i pomicanje jednog dijela nje u Slavoniju 1347. te utrnuće drugog 1356. godine izmakli su samostan izrav-

⁷⁰ CD 7, dok. 289, str. 336.

⁷¹ *Listine* 2, dok. 672, str. 419.

⁷² God. 1434. opunomoćenici su, kako smo već vidjeli, dali pristanak davanju u zalog nekih knjiga i liturgijskih predmeta samostana (AHAZU, D-X-20).

⁷³ CD 7, dok. 289, str. 331–336.

⁷⁴ Ančić, »Parba,« str. 317, bilj. 19.

⁷⁵ CD 8, dok. 434, str. 533–534. Zanimljivo je da je u papinskom pismu kao osnivačica samostana navedena Mladenova majka, a ne otac. Moguće je da je Mladenova majka zaista započela proces, a da su Pavao i Urša jedino slijedili njenu ideju. U tom slučaju, čudno je da se oni ne osvrću na to.

nom utjecaju roda, iako su neka sjećanja o toj vezi i kod drugih članova roda unatoč tome mogla preživjeti. Ipak, jedini zapisani podatak o vezi nekog od Šubića sa sv. Ivanom u Skradinu je legat vicebana Jakova iz 1456., kada je on ostavio samostanu 10 florena za kupnju kaleža za glavni oltar.⁷⁶ Druge grane roda očevidno nisu bile zainteresirane za održavanje zadužbine, nego su se radije usredotočile na brigu o sv. Mariji u Bribiru.

Treća crkvena ustanova franjevačke duhovnosti osnovana od članova roda bio je samostan klarisa sv. Elizabete Ugarske u Skradinu. Ustanovila ga je već spomenuta sestra bana Pavla kneginja Stanislava. Za taj čin primila je veliku potporu od svog brata Pavla, koji je novčano pomogao gradnju i opremu crkve te opskrbio samostan posjedima. Stanislava je kasnije ušla u samostan i postala njegova predstojnica. Točan datum osnutka nije poznat, ali se prema tradiciji dogodio tijekom episkopata skradinskog biskupa Andrije (1265–1280),⁷⁷ najvjerojatnije u kasnim sedamdesetim godinama 13. stoljeća. Važnost samostana za bana Pavla može se vidjeti i iz ugovora koji je sklopio sa skradinskom komunom 1304. godine, kada je podijelio gradu gradske slobode. U toj ispravi ban je odredio da je grad dužan četiri puta godišnje isporučiti četiri barke natovarene drvetom samostanu sv. Elizabete.⁷⁸ Iako je ban spomenuo da njegova sestra živi tamo, naredba je izdana kao trajna te se može smatrati podrškom samoj instituciji, a ne osobno njegovoj sestri. Nakon Pavlovog vremena ne čini se da je samostan bio posebice važan članovima roda, budući da mu njihova darovanja nisu zabilježena.

Iako i ovi podaci upućuju na blisku osobnu vezu između Šubića i franjevaca, činjenicu, da su Šubići općenito podržavali franjevce više nego sve druge redove, može se još bolje utvrditi. Ta je činjenica zasvjedočena u gotovo svim njihovim sačuvanim oporukama. Čak i kada se izuzmu podaci koji se tiču bibrirskog samostana, većina drugih legata ostavljena je crkvama franjevačkih redova. Knez Pavao II. obdario je samostan klarisa sv. Nikole u Zadru, knez Dobrul samostan sv. Frane u Zadru, Suzana, udovica kneza Ivana Nikolića samostan sv. Frane u Šibeniku, Žuvica, udovica kneza Dobrula samostane sv. Frane u Zadru i sv. Dujma u Kraju na Pašmanu, a viceban Jakov samostan sv. Ivana u Skradinu. Jedine crkve koje nisu bile franjevačke, a spomenute su u sačuvanim oporukama bile su katedrala u Skradinu (spomenuta u oporukama

⁷⁶ Bojničić, »Jakov,« dok. 7, str. 95.

⁷⁷ Daniele Farlati, *Illyricum sacrum*, 5 sv. (Venecija: S. Coleti, 1765–75) 4, str. 15.

⁷⁸ *Item iidem viri nobiles obligaverunt se in perpetuum facere conducere monasterio sanctae Elizabeth, ubi deget domina Stanislava santimonialium soror dicti Pauli bani, et hoc necessitate ipsarum dominarum et capellanorum eorundem de lignnis quatuor vicibus in anno: in festivitatis videlicet omnium sanctorum, in nativitate domini, in camisprivio et pentecoste, omni vice quatuor barchas vulgariter dictas bastassizas ...* (CD 8, dok. 72, str. 76).

kneza Pavla II. i vicebana Jakova), dominikanska crkva sv. Platona u Zadru (spomenuta u Žuvicinoj oporuci) te benediktinski ženski samostani sv. Nikole u Šibeniku (obdaren od kneza Pavla II.) i sv. Marije Manje u Zadru (spomenut od Žuvice). Pavao II. također je ostavio legat crkvi sv. Spasitelja u Šibeniku, ali uzevši u obzir da je to bilo sjedište bratovštine bičevalaca, može se smatrati da je povezan s duhovnošću prosjačkih redova.⁷⁹ U svakom slučaju, crkva sv. Marije u Bribiru i druge franjevačke crkve bile su najčešći obdarenici.

Drugi element iz kojeg se može izvesti povlaštenu položaj franjevačkih crkava u slučaju Šubića je činjenica da su one u više slučajeva birane kao njihova posljednja počivališta. Tako je prijespomenuiti knez Dobrul izabrao za svoj ukop crkvu sv. Frane u Zadru, a njegov brat knez Ivan Nikolić crkvu sv. Frane u Šibeniku. Dobrulova udovica izabrala je crkvu sv. Frane u Zadru kao i njezin suprug, a Ivanova je željela biti sahranjena ili u crkvi sv. Frane u Šibeniku ili u istoimenoj crkvi u Zadru, ovisno o tome u kojem će od tih gradova umrijeti. Drugi članovi roda uglavnom su sahranjivani u crkvi sv. Marije u Bribiru. Jedina ne-franjevačka crkva izabrana kao ukopno mjesto u nekoj od sačuvanih oporuka bila je trogir-ska katedrala u slučaju kneza Pavla III.

Posebna važnost franjevacu za Šubiće vidljiva je iz parnice koju su u devedesetim godinama 15. stoljeća vodili fratri samostana sv. Frane u Zadru protiv skrbnika kneza Nikole III. Zrinskog za 12 ždrijebova zemlje u selu Hrašćeviću (današnji Raštević), koje je fratrima ostavio 1441. viceban Jakov. Skrbnik kneza Nikole, Matija Berojević, otkrio je da fratri drže tu zemlju i smatrao da je to na štetu njegovog šticećenika, čiji je otac bio isključivi nasljednik vicebana Jakova na temelju sporazuma o obostranom nasljeđivanju iz 1408. godine. Za ono što nas ovdje zanima najvažnija je činjenica da su se članovi roda, koji inače nisu osporavali prijenos dobara na Zrinske i koji su s njima održavali dobre veze, posebice knez Melkior Obradić, žestoko suprotstavili Berojevićevim zahtjevima, a u korist franjevacu. Berojević je konačno uspio zadobiti te ždrijebove, ali tek na kraljevskom sudu u Budimu, jer su lokalni županijski sud, čiji su suci i pristavi redovno bili i Šubići, a potom i herceg Ivaniš Korvin, navodno odbacili njegov zahtjev. Ako je to tako, čini se da je privrženost franjevcima među Šubićima bila dovoljno snažna da opravda sukob s predstavnikom jednog od njihovih najmoćnijih rođaka.⁸⁰

⁷⁹ Vrijedno je spomenuti da su svi legati koje je Pavao II. učinio crkvenim ustanovama u Šibeniku bili određeni iz njegove imovine koju je imao u Šibeniku. Tako je opatija sv. Nikole dobila solane koje je Pavlu poklonila šibenska komuna, a bratovština novac koji su mu neki građani dugovali.

⁸⁰ Opširnije vidi u: Ančić, »Parba.« Problem je jedino u tome što su neki od dokumenata koje su franjevci koristili tijekom procesa bili falsifikati, a na toj se činjenici temeljila

Kao posljednji argument za posebni položaj i popularnost franjevača među Šubićima mogu služiti česti osobni kontakti između njih. Tijekom cijelog razdoblja od kraja 13. stoljeća do gubitka Bribira 1522. godine fratri su često upošljavani od Šubića za izvršavanje brojnih privatnih i službenih zadataka. Tako su često postavljani za izvršitelje njihovih oporuka i za osobne ispovjednike. Tako se među izvršiocima oporuke banice Jelene, udovice bana Mladena II. spominje franjevački provincijal Silvestar, među onima kneza Tome Ilijinog bribirski gvardijan Radoslav iz Splita, kao jedan od izvršitelja oporuke kneza Vladislava Stipančića određen je aktualni franjevački provincijal, franjevac Mihovil iz Šibenika bio je izvršilac oporuke Suzane Nikolić, aktualni gvardijan zadarskog samostana sv. Frane Žuvice Nikolić, a aktualni gvardijan bribirskog samostana vicebana Jakova. Štoviše, pisar koji je napisao oporuku kneza Ivana Beside bio je bribirski gvardijan Ivan iz Bribira. Gvardijani Bribira bili su i ispovjednici Ivana Beside i vicebana Jakova.

Na javnom planu fratri su često korišteni kao poslanici članova roda, a čak i kao pomirbeni suci između njih i susjeda. Tako je stanoviti fratar Juraj bio poslanik bana Pavla i njegove braće papi Nikoli IV. 1288. godine,⁸¹ fratar Grgur iz Trogira poslanik knezova Mladena III. i Pavla III. 1344.⁸² i samo kneza Mladena III. 1345. godine.⁸³ Franjo iz Trogira, zadarski kustos, bio je u službi kneginje Jelene, udovice Mladena III., 1351. godine.⁸⁴ Važnost i ugled franjevac vidljiv je i iz činjenice da je aktualni franjevački provincijal određen u mirovnom ugovoru iz 1333. godine kao vrhovna instanca za rješavanje spora između Mladena III. i splitske komune u slučajevima kada pomirbeni suci obiju strana ne bi mogli postići sporazum u nekom pitanju.⁸⁵

Tijekom razdoblja kada su knezovi Bribirski bili na vrhuncu svoje moći franjevci su igrali zapaženu ulogu i u njihovoj crkvenoj politici. Vrijedno je podcrtati da su prvi izravni dodiri između bana Pavla i kurije ostvareni upravo 1288. godine, u razdoblju kada se na papinskoj stolici nalazio franjevac Nikola IV. Prije svog postavljanja za kardinala 1274. godine, Nikola IV. (Jerolim Maschi) bio je franjevački provincijal u Hrvatskoj i Dalmaciji, te je moguće da su osobni dodiri između njega i Šu-

---

i presuda kraljevskog suda u korist Zrinskih, te cijela rekonstrukcija događaja na plemićkom sudu županije Luka i dvoru hercega Ivaniša mora biti uzeta s oprezom.

⁸¹ Ernest Langlois, *Les registres de Nicolas IV*, tom. 2 (Paris: Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, 1905), reg. 7057, p. 952.

⁸² *Listine* 2, dok. 371, str. 222–223.

⁸³ *Listine* 2, dok. 402–403, str. 241–243.

⁸⁴ *Listine* 3, dok. 307, str. 207–208.

⁸⁵ Kaptolski arhiv u Splitu, Ostavština Ivana Lučića-Luciusa, sv. 538, fol. 172–179'; Arhiv HAZU, Ostavština I. Lučića-Luciusa, sv. 15, str. 24–43.

bića ostvareni već u tom razdoblju.⁸⁶ O tome bi mogao govoriti i sam ton papinog pisma, kao i činjenica da su se ban Pavao i njegova braća Juraj i Mladen smatrali ponukani čestitati mu izbor. U tom je slučaju Nikolin izbor svakako povećao mogućnosti za uspostavu dobrih odnosa Šubića i kurije, kao i činjenica da je nešto kasnije, 1290. godine, umro kralj Ladislav IV, što je omogućilo postupno osamostaljivanje bana Pavla u odnosu na središnju vlast. Tijekom Nikolinog pontifikata dodiri su bili izrazito intenzivni, a dobri odnosi uspostavljeni u tom razdoblju nastavljeni su i nakon njegove smrti. Izgleda da je knez Juraj I. osobno želio ići na papinski dvor, budući da je propusnica za njegov dolazak i boravak u Veneciji za taj put bila uključena kao jedan član u mirovni ugovor između Šubića i Venecije u svibnju 1290. godine.⁸⁷ Ta je odredba ponovljena u primirju u veljači 1293.,⁸⁸ te u mirovnom ugovoru od ožujka 1294. godine.⁸⁹ Usporedno s Jurjevim namjerama, papa Nikola poslao je svoje legat na njihovo područje. Tako su u jesen 1288. i u proljeće 1289. papinski legati išli u Hrvatsku u namjeri da riješe spor između šibenskog klera i trogirске biskupije. Iako nema dokaza da su ti legati pregovarali i sa banom Pavlom i njegovom braćom, uzevši u obzir njihovu osobnu zainteresiranost u tom slučaju, teško je vjerovati da legati nisu s njima došli u osobni dodir. Nasuprot tome, papinski legat poslan u Hrvatsku, Slavoniju i Bosnu u srpnju 1290. bio je osobno preporučен od pape Nikole IV. banu Pavlu, njegovoj braći i drugim velikašima (knezovima Krčkim, bosanskim banovima, slavonskim oligarsima).⁹⁰

Franjevci su igrali važnu ulogu i u pokušajima bana Pavla i njegovih nasljednika da na područjima pod svojom vlašću uspostave što učinkovitiju crkvenu hijerarhiju, u koju su svrhu osnovali sigurno tri (šibensku, duvanjsku i makarsku), a možda i četiri nove biskupije (»hrvatsku«).⁹¹ Prvi biskupi dvaju od njih, šibenski biskup Martin i makarski biskup Valen-

⁸⁶ Marijan Žugaj, »Hrvatska biskupija 1352–1578,« *Croatica Christiana periodica* 10 (1986), br. 17, str. 97.

⁸⁷ CD 6, dok. 587, str. 698–699.

⁸⁸ CD 7, dok. 62, str. 72–73.

⁸⁹ *Listine* 1, dok. 263, str. 181–184.

⁹⁰ CD 7, dok. 1, str. 1–2.

⁹¹ Za postojanje »Hrvatske« biskupije u drugoj polovini četrnaestog stoljeća vidi: Marijan Žugaj, »Hrvatska biskupija 1352–1578,« *Croatica Christiana periodica* 10 (1986), br. 17, str. 92–112, br. 18, str. 1–26. Moguće je da je navedena biskupija također uspostavljena od Šubića, možda kao titularna biskupija dvorskog biskupa hrvatskog bana, bez strogo određene teritorijalne jurisdikcije. To naravno ostaje samo hipoteza. Za biskupe-dvorjanike općenito, istina u ranijem razdoblju, vidi: Carl Stephen Jaeger, *The Origins of Courtliness: Civilizing Trends and the Formation of Courty Ideals, 939–1210*, Philadelphia 1985. Da je hrvatska biskupija postojala prije razdoblja kojim se bavi Žugajev članak svjedoči jedan pobliže nedatirani spisak crkvenih pristojbi iz razdoblja pape Ivana XXII (1316–1334) koji je navodi među drugim biskupijama u Hrvatskoj (CD 8, dok. 363, str. 442). Čini se da je to kasnije postala redovna biskupija, ali je za pozitivno rješenje tog pitanja potrebno dalje istraživanje.

tin, bili su zasigurno franjevci, a prvi biskup duvanjske biskupije Madije iz Splita zasigurno je bio pripadnik nekog od prosjačkih redova i najvjerojatnije franjevac.⁹² Kao pretpostavka može se iznijeti i hipoteza da su dobri odnosi s franjevcima olakšavali i pridobijanje pristanka drugih franjevačkih biskupa i nadbiskupa na čijem su području novoustrojene biskupije trebale djelovati.⁹³ To je najvjerojatnije bio slučaj sa onodobnim korčulansko-stonskim biskupom, koji je i osobno nazočio posvećenju šibenskog biskupa. Franjevac je bio i splitski nadbiskup i metropolit Petar uz čiju su podršku izvršavana osnivanja tih novih biskupija.

Prije nego zaključimo ovaj kratki pregled veza Šubića i franjevaca, potrebno je spomenuti još jednu paradoksalnu činjenicu. Kako je iz gore spomenutog vidljivo, Šubići su bili odlučni promotori franjevaca na područjima pod svojom vlašću, a dodiri između njih i franjevaca bili su bliski i srdačni. Upravo zbog toga, franjevci su se često nalazili pod prikrivenim udarom njihovih protivnika. Najizrazitiji primjer takvog slučaja upravo su rušenja franjevačkih samostana u Trogiru i Šibeniku tijekom pobuna protiv bana Mladena II. i njihova preseljavanja na druge lokacije u gradovima na kojima se predpostavljalo da će ih nove vlasti lakše moći kontrolirati. Službeno obrazloženje je u oba slučaja bilo da bi ban mogao samostane koristiti za vojno djelovanje protiv gradova. Zanimljivo je da je ban Mladen u trogirskom slučaju čak dao i jamstva da samostan neće koristiti u vojne svrhe, ali to nije omelo njegovo rušenje.⁹⁴ Iako je ban

⁹² O osnivanju šibenske biskupije vidi u prvom redu: Slavo Grubišić, *Šibenik kroz stoljeća* (Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1974), str. 19–22; Frane Dujmović, *Postanak i razvoj Šibenika od 1066. do 1409. godine*, u: *Šibenik. Spomen zbornik o 900. obljetnici*, ur. Slavo Grubišić (Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1976), str. 88–99; Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1976), str. 434–435; Miroslav Granić, »Jadranska politika Šubića Bribirskih«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 36 (1994), str. 55–56 te radove objavljene u zborniku znanstvenog skupa posvećenog 700. obljetnici šibenske biskupije. *Sedam stoljeća šibenske biskupije* (Šibenik, 2001). O osnutku duvanjske biskupije vidi: Dominik Mandić, »Duvanjska biskupija od XIV.–XVII. stoljeća«, *Croatia sacra* 5 (1935), str. 1–98. O osnutku makarske biskupije vidi: Slavko Kovačić, »Iz prošlosti makarske biskupije«, u: *Makarski biskup fra Bartul Kačić Žarković (Brist, 1572 – Sućuraj, 1645.). Život – djelo – vrijeme* (Sućuraj, 1999), str. 115–124.

⁹³ Za političke implikacije vidi moj članak »Osnutak duvanjske biskupije u svjetlu politike Šubića Bribirskih«, koji će biti objavljen u zborniku znanstvenog skupa *Duvanjski kraj u prošlosti. Duvanjski zbornik* (Zagreb – Tomislavgrad, 2000), str. 125–132.

⁹⁴ O rušenju franjevačkog samostana u Trogiru 1315. godine vidi: Vjekoslav Klaić, *Bribirski knezovi od plemena Šubić do god. 1347.* (Zagreb: Matica hrvatska, 1897), str. 109; Dane Gruber, *Nelipić, knez cetinski i kninski* (Zagreb: Narodne novine, 1886), str. 9; Ferdo Šišić, »Pad Mladena Šubića, bana hrvatskoga i bosanskoga. Istorička studija«, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine* 14 (1902), str. 345; Nada Klaić, *Trogir u srednjem vijeku: Javni život grada i njegovih ljudi*, *Povijest grada Trogira* 2/1 (Trogir–Split: Muzej grada Trogira, 1985), str. 218, 220–221; Granić, »Jadranska«, str. 52. O rušenju samostana u Šibeniku 1319. godine vidi: V. Klaić, *Bribirski knezovi*, str. 120.

imao važnu ulogu u obnovi tih samostana, iako je ta činjenica nedovoljno naglašena u historiografiji, njegovo ime ostalo je povezano sa ovim žalosnim trenucima franjevačke povijesti.

Kao zaključak potrebno je ponovo potcrtati nekoliko činjenica. Rod Šubića bio je na područjima pod svojom vlašću odlučni podupiratelj franjevačkog reda prema kojem su članovi roda od samih njegovih početaka u Hrvatskoj pokazivali izrazitu naklonost. Ta je naklonost bila obostrana te je franjevački utjecaj u papinskoj kuriji uvelike olakšao uspostavu dobrih odnosa između Šubića i Svete Stolice u razdoblju najvišeg uspona članova roda. Franjevci su za Šubiće obavljali mnogostruke religiozne, ali i političke zadatke. Najistaknutiji članovi roda sigurno su osnovali dva muška i jedan ženski samostan, a vjerojatno je njihova podrška imala važan utjecaj i na razvoj samostana u okolnim gradovima. U razdoblju nakon gubitka premoći roda u Hrvatskoj, patronat članova roda uglavnom se je usredotočio na samostan sv. Marije u Bribiru, glavnu zadužbinu roda, ali njihov interes za franjevce u Hrvatskoj i Dalmaciji općenito nije nikad potpuno jenjao.

UTJECAJ VELIKAŠKOG RODA ŠUBIĆA NA RAZVOJ FRANJEVACA U HRVATSKOJ I DALMACIJI S POSEBNIM OSVRTOM NA SKRADINSKO-BRIBIRSKO PODRUČJE

Sažetak

Prilog istražuje međusobne veze franjevac i članova hrvatskog plemićkog roda Šubića tijekom srednjeg vijeka. Utvrđuje se činjenica da su Šubići pokazivali općenitu sklonost franjevcima i franjevačkoj duhovnosti te prikazuje kako se ta sklonost ispoljavala tijekom vremena. Navodi se, da su svi poznati članovi roda, koji su se odlučili za duhovni stalež, ma kako malobrojni bili, izabirali i stupali u neku od zajednica franjevačke duhovnosti, te da su franjevački samostani bili gotovo isključivi uživaoci pokroviteljstva članova roda.

Posebnu važnost za razmatranje tog pitanja ima i odnos Šubića prema nekoliko crkvenih ustanova franjevačke duhovnosti na bribirskom i skradinskom području (franjevački samostani sv. Marije u Bribiru i sv. Ivana Krstitelja u Skradinu, te samostan klarisa sv. Elizabete u Skradinu). Razmatra se njihov osnutak i uloga Šubića prilikom njega te odnos članova roda prema istim ustanovama. Posebna pažnja posvećena je i pitanju Stanislave, sestre bana Pavla i osnivačice skradinskog samostana sv. Elizabete.

Pavao Knezović

PAVAO POSILOVIĆ MOŠUNJANIN CURRICULUM VITAE

Među neriješenim pitanjima u povijesti hrvatske književnosti nalazi ih se nekoliko vezanih uz ime fra Pavla Posilovića Mošunjanina, a moguće ih je podijeliti na ona koja su vezana uz njegov književni rad i na ona vezana uz njegov životni put. Pišući ovaj kratki Posilovićeve *curriculum vitae* nastojat ću u neka od njih unijeti nešto više svjetla.

U hrvatsku bibliografiju uveo je Posilovića njegov subrat fra Filip Lastrić 1776. godine uvrstivši ga u svoj *Catalogus scriptorum Bosnensis provinciae qui opera typis ediderunt*. Tu Lastrić navodi: »P. Paulus Possilovich edidit Illirice (!) libellos: 1. *Naslagegne duhovnom*; 2. *Czvit krispostii duhovnij*.«¹ Od Lastrića do najnovijeg *Leksikona hrvatskih pisaca*² Posiloviću poklanja se pažnja za koju se doista može reći da je nezadovoljavajuća. U Posilovićevoj biografiji svi povjesničari književnosti navode mjesto rođenja – Glamoč, ali se ne slažu glede godine rođenja. Kod većina je godina rođenja ispuštena. Jukić 1850. donosi: »Pavao Posilović, rodом iz Glamoča, franciřkan derřzave bos.[anske] god. 1642. postade biskupom u Skradinu u Dalmaciji.«³ S malim odstupanjima to ponavlja i biobibliograf Jako Matković: »O. Posilović Pavao rodом iz Glamoča, učen i vrlo pobořan redovnik, kao takav je 14. srpnja godine 1642. naimenovan i potvrđen za Skradinskoga biskupa, koju je službu obnařao do godine 1664. On nam je ostavio dvie krasne knjige.«⁴ řurmin navodi da »uz Divkovića je bio najznamenitiji pisac XVII. stoljeća u Bosni Pavao Posilović rodом iz Glamoča.«⁵ Po svom običaju Prohaska je sasvim

¹ Filip LASTRIĆ, *Epitome vetustatum Bosnensis provinciae seu Brevisimum compendium historico-chronologicum de antiquitate variisque suis vicisitudinibus et consistentia usque ad haec tempora*, Anconae, Ex typographia Petri Pauli Ferri, 1776., p. 82

² *Leksikon hrvatskih pisaca*, Zagreb, Školska knjiga, 2000., 591–592 (Natuknicu o Posiloviću napisala je Zlata ŠUNDALIĆ).

³ Ivan Franjo JUKIĆ, *Bosanski prijatelj*, I., Zagreb, 1850., 85 – Navodim prema: Ivan Franjo JUKIĆ, *Sabrana djela*, II., Sarajevo, 1973., 54

⁴ Jako MATKOVIĆ, *Bibliografija bosanskih franjevacu. Tiskane knjige*, Sarajevo, Zemaljska štamparija, 1896., 11

⁵ Đuro řURMIN, *Povjest knjiřevnosti hrvatske i srpske*, Zagreb, Lav. Hartman, 1898., 116.

ignorirao biografiju pisca i sav prostor posvetio njegovim djelima.⁶ Tada općepriznat kao najbolji poznavalac povijesti franjevačke provincije Bosne Srebrene, Julijan Jelenić o Posilovićevom životu piše: »Posilović je rodom iz Glamoča. Godine 1642. postane skradinskim biskupom, koju je službu savjesno sve do 1664. vršio.«⁷ Gotovo je jednako štur i Hamdija Kreševljaković, ali, za razliku od ostalih, on navodi ne samo godinu nego i dan Posilovićeve smrti: »Biskup fra Pavao Posilović, rodom iz Glamoča, ostavio nam je dva djela nabožnog sadržaja, ... Posilović je umro 28. veljače 1651.«⁸ Vodnik, izgleda, ponavlja Matkovićeve riječi.⁹ Kombol je o Posilovićevom životu na riječima vrlo škrt.¹⁰ Slavko Ježić je u šturosti podataka i vrlo kontradiktoran.¹¹

Većina povjesničara, koji ne žele jednostavno prešutjeti godinu Posilovićevoga rođenja, navode da se on rodio krajem 16. ili početkom 17. stoljeća. Tako Petar Kolendić, jedini koji je do sada napisao ozbiljniji rad o Posilovićevim djelima, glede njegovog rođenja piše: »Zna se da mu je mjesto rođenja bio bosanski Glamoč, jer se i sam potpisuje 'Glamočanin', ali je, nažalost, ostala nepoznata godina njegova rođenja. U ostalom, prije bi reći, da se rodio negdje koncem šesnaestoga negoli prvoga decenija sedamnaestoga vijeka.«¹² Georgijević¹³, Lovrenović,¹⁴ Alilović¹⁵ i

⁶ Iz života navodi samo da je bio skradinski biskup (1642–1664). Usp. Dragutin PROHASKA, *Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Herzegowina*, Zagreb, M. Breyer, 1911., 106–108.

⁷ Julijan JELENIĆ, *Kultura i bosanski franjevci*, Svezak I., Sarajevo, Prva hrvatska tiskara, 1912., 229.

⁸ Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ, *Kratki pregled hrvatske knjige u Herceg-Bosni od najstarijih vremena do danas*, Sarajevo, Kramarić i M. Raguz, 1912., 16.

⁹ Usp. »Pavao Posilović, rodom iz Glamoča, bosanski franjevac, a poslije biskup skradinski (1642–1664.), izdao je bosančicom knjigu *Nasladjenje duhovno* (Mleci, 1639.) zbornik štiva za kršćanski život. Veće i važnije je slično njegovo djelo, jednako izdano bosančicom *Cvijet od kriposti* (Mleci, 1647.), prijevod djela nepoznatog talijanskog pisca *Fiore di virtù*, zbornika moralne pouke u doba renesanse, što potječe još iz XIII. stoljeća. U Posilovićevu je prijevodu knjiga doživjela više izdanja još u XVIII. stoljeću.« Branko VODNIK, *Povijest hrvatske književnosti*, Knjiga I., Zagreb, Matica hrvatska, 1913., 220–221 – To je sve što je Vodnik napisao o Posiloviću.

¹⁰ Usp. »Fra Pavao Posilović iz Glamoča, kasniji skradinski biskup.« Mihovil KOMBOL, *Poviest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Zagreb, Matica hrvatska, 1945., 214.

¹¹ Usp.: »Bosanski franjevac PAVAO POSILOVIĆ († 1651.) kasnije biskup skradinski (1642.–1664.), izdao je bosančicom knjige *Naslađenje Duhovno* (Mleci, 1639.) i *Cvijet od kriposti* (Mleci, 1647.), koji je prijevod sredovječnog talijanskog djela *Fiore di virtù* (13. stoljeće), koje je već u srednjem vijeku bilo prevedeno u našoj književnosti.« Slavko JEŽIĆ, *Hrvatska književnost od početka do danas 1100 – 1941.*, Zagreb, GZH, 1993., 121 (Prema prvom izdanju knjige – Zagreb, 1944.).

¹² Petar KOLENDIĆ, *Fra Pavao Posilović i njegovo 'Naslađenje'*, Rad JAZU, knjiga 206, Zagreb, 1915., 168.

¹³ Krešimir GEORGJEVIĆ, *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Zagreb, Matica hrvatska, 1969., 159.

Šundalić¹⁶ navode da se Posilović rodio krajem 16. stoljeća, a »oko 1600.« stavlja ju Jurišić,¹⁷ Kovačić,¹⁸ Karamatić,¹⁹ dok Stanojević varira pišući: »oko početka 17. vijeka«²⁰. U kratkom Posilovićevom životopisu Gašić donosi: »Rođen 1597. godine u Glamoču.«²¹ Moguće je da je Gašić do te godine došao preračunavajući podatke što su ih dali svjedoci u kanonskom procesu za imenovanje Posilovića skradinskim biskupom kojeg je po ovlaštenju pape Urbana VIII. i po nalogu Sv. Kongregacije za raširenje vjere 15. svibnja 1642. proveo kardinal Bernardin Spada. Te dokumente objavio je već 1934. Dominik Mandić.²² Na 13 uobičajenih pitanja pod zakletvom su ponaosob odgovarila dvojica svećenika provincije Bosne Srebrene koji su dobro poznavali Posilovića, naime dvadesetsedmogodišnji fra Andrija Soljanin²³ i fra Petar iz Sarajeva²⁴ koji ima trideset i jednu godinu. Odgovori te dvojice fratara ne razlikuju se obzirom na smisao, a ponekad se ne podudaraju u sitnim izražajnim nijansama i detaljnostima odgovora. Na prvo pitanje odgovara fra Andrija da već pet godina pozna Posilovića jer su zemljaci i pripadaju istoj redovničkoj zajednici, ali mu nije rođak ni odveć blizak prijatelj, niti pak mrzak.²⁵ Fra Petar poznaje Posilovića već petnaest godina, a pored dokaza spominje Andrija fra Petar navodi da je Posilović bio njegov pro-

¹⁴ Usp. *Književnost bosanskih franjevaca – izbor tekstova iz starije hrvatske književnosti*, (Priredio Ivan Lovrenović), Sarajevo, Svijetlost, 1982., 90.

¹⁵ Usp. Ivan ALILOVIĆ, *Biobibliografija hrvatskih pisaca Bosne i Hercegovine do god. 1918*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1986., 29.

¹⁶ Usp. *Leksikon hrvatskih pisaca*, Zagreb, Školska knjiga, 2000., 591.

¹⁷ Karlo JURIŠIĆ, *Katolička crkva na Biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1972., 175.

¹⁸ Ante Slavko KOVAČIĆ, *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebrene*, Sarajevo, 1991., 284.

¹⁹ *Bosanski franjevci*, (Priredio i predgovor napisao Marko Karamatić), Zagreb, Erasmus, 1994., 85.

²⁰ Stanoje STANOJEVIĆ, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, Knjiga III., Zagreb, Narodne novine, 1928., 617.

²¹ Emericus GAŠIĆ, *Brevis conspectus historicus dioecesium Bosnensis-Diacovensis et Sirmiensis e fontibus historicis concinnatus curriculaeque vitarum auctus*, Mursae (Osijek) 1944., 32.

²² *Hercegovачki spomenici franjevačkog Reda iz turskoga doba - Monumenta franciscana Jugoslaviae*, Svezak I., (Sabrao i za štampu priredio o. Dr. fra. Dominik MANDIĆ), Mostar, Hrvatska tiskara F. P., 1934., 124–128 U daljnjem tekstu: MANDIĆ.

²³ Admodum R. P. Fr. Andreas de Salina sacerdos Ordinis Minorum S. Francisci de Observantia provinciae Bosnae Argentiniae aetatis suae annorum 27, qui medio iuramento, prout tactis etc. iuravit ac deposuit ut infra.« MANDIĆ, 125.

²⁴ Admodum R. P. Frater Petrus de Saraglio Provinciae Bosnae Argentiniae Ord. Minorum S. Francisci sacerdos, aetatis suae annorum 31, qui medio iuramento, prout tactis etc. iuravit ac deposuit ut infra.« MANDIĆ, 127.

²⁵ »Cognosco il P. Fra Paolo de Glamoch Posilovich da cinque anni, con occasione che sono paesano et della istessa Religione. Non sono suo parente, troppo famigliare, emolo, overo odioso.« MANDIĆ, 125.

fesor.²⁶ Na drugo pitanje odgovaraju kako im je poznato da se Posilović rodio u gradu Glamoču koji pripada Skradinskoj biskupiji.²⁷ Odgovorom na treće pitanje potvrđuju da je rođen u zakonitom braku od časnih katoličkih roditelja koje su oni osobno poznavali te da mu se otac zvao Ilija, a majka Ana.²⁸ U odgovoru na četvrto pitanje otkrivaju Posilovićevu starosnu dob. Fra Andrija²⁹ navodi da ima oko 45 godina, a fra Petar³⁰ da je u 45. godini života. Iz tih se podataka može zaključiti da se Posilović rodio ili poslije 15. svibnja 1597. ili prije 15. svibnja 1598. godine.

Nakon desetak godina provedenih s roditeljima u Glamoču, u vjerojatno imućnoj i brojnoj obiteljskoj zajednici Posilovića koji su pripadali bosanskom plemstvu, dječak je, pošto se odlučio za redovnički život, bio odveden u samostan da tamo započne svoje školovanje. Svi povjesničari koji se dotiču Posilovićevih prvih godina školovanja, počev od Kolendića navode da je najvjerojatnije osnovno školovanje primio u samostanu na Visovcu. To nije isključivo, ali bez nekog stvarnog dokaza nije moguće u to povjerovati. Naime, bilo je uobičajeno da dječake na školovanje prima onaj samostan kojem pripada dječakova župa. Od najstarijih vremena župnici su dovodili tu djecu na škole u svoje matične samostane.³¹ Glamoč nije nikada, pa ni u doba osmanlijske okupacije, pripadao župama visovačkog samostana,³² nego župama ramskog sve do osnivanja livanjskog samostana 1859. godine.³³ Mali Posilović je svoje školovanje najvjerojatnije započeo u Rami, a to indirektno potvrđuje i njegovo povlačenje pod stare dane u ramski samostan kao svoj matični samostan. Po tadašnjim običajima u provinciji Posilović je i godinu kušnje ili novicijat i dostudijsko školovanje završio u ramskom samostanu.

²⁶ »Io cognosco il promovendo da quindici anni in circa, con occasione ch'è stato mio lettore, et essendo paesano, cioè dell' istessa provincia; non sono suo parente, troppo famigliare, emolo, o'vero odioso.« MANDIĆ, 127.

²⁷ *Fra Andrija*: »Io so ch'è nato nella città di Glamoch diocese di Scardona; e questo lo so per la raggione sudetta. MANDIĆ, 125 – *Fra Petar*: »Io so ch'è nato nella città di Glamoch diocese di Scardona; e questo lo so per la pubblica voce e fama.« MANDIĆ, 127.

²⁸ *Fra Andrija*: »So ch'è nato di legitimo matrimonio, d'honesti e catholici parenti, havendo inteso, che suo padre si chiamava Elia e la madre Anna, et anco lo so per la causa sudetta, cognoscendo anco li suoi parenti che sono tutti catholici.« MANDIĆ, 126 – *Fra Petar*: »Io so ch'è nato di legitimo matrimonio et d'honesti e catholici parenti, perche ho cognosciuto suo padre, che si chiamava Elia e la madre Anna.« MANDIĆ, 127.

²⁹ Usp. »Io so che passa l'anno trigesimo, argumentando dal suo aspetto, che n'habbia 45 in circa, havendolo anco inteso dire pubblicamente.« MANDIĆ, 126.

³⁰ Usp. »Io so ch'è in eta di 45. anni, et questo lo cavo dal suo aspetto et per haverlo inteso dire.« MANDIĆ, 127.

³¹ Usp. JELENIĆ, *n. dj.*, 95–100 i 210–221.

³² Usp. Fra Stanko BAČIĆ, »Pastoralno djelovanje visovačkih franjevaca u vrijeme osmanlijske okupacije«, *Visovački zbornik*, Visovac, 1997., 229–239.

³³ Usp. *Franjevačka provincija Bosna Srebrena (Šematizam)*, Tekst Marko Karamatić, Sarajevo 1991., 71.

Prema svjedočanstvu fra Andrije filozofiju i teologiju je studirao u Anconi, Perugi i drugim mjestima.³⁴ Na to isto pitanje fra Petar nešto jasnije odgovara: »Io so ch' è Theologo et anco lettore di Theologia, havendo studiate in Perugia la Theologia, et ha fatto frutto in essa, poi- chè puo le insegnare ad altri, e questo lo sò per la causa sudetta.«³⁵ Dakle, Posilović je studirao bogoslovlje u Perugi i tu je stekao stupanj lektora, a filozofiju u Anconi. Iz fra Petrovog odgovora na prvo pitanje moguće je zaključiti da je neko vrijeme bio lektor teologije u Kreševu. Nema dvojbe da je fra Petar iz Sarajeva (usp. *R. P. Frater Petrus de Saraglio*), a Sarajevo je bilo uvijek u sastavu župa kreševskog samostana. Oslanjajući se na uobičajenu vjekovnu praksu u provinciji, ako fra Petar nije teologiju studirao u Italiji, onda je Posilović mogao biti njegov profesor bogoslovlja najvjerojatnije u Kreševu. To ne isključuje pretpostavku da je možda neko vrijeme bio nastavnik visovačkim đacima kako pišu Kolendić, Georgijević, Kovačić, Šundalić i drugi.

Brojniji podaci o Posilovićevom životnom putu od 1633. do 1655. godine pružaju nam danas poznati dokumenti. Kad je smrću fra Tome Ivkovića 17. lipnja 1633. ispražnjena skradinska biskupska stolica, među kandidatima koje je provincija preporučila za tu dužnost nalazilo se i ime fra Pavla Posilovića.³⁶ Posilović se 1634. nalazi u Rimu i Sv. kongregacija za raširenje vjere 21. 11. 1634. savjetuje makarskom biskupu fra Bartolu Kačiću,³⁷ koji zbog starosti i teške bolesti nije mogao obavljati svoje dužnosti, da za svog pomoćnika s pravom nasljedstva uzme fra Pavla Posilovića.³⁸ U svom radu Petar Kolendić je detaljno osvijetlio taj isječak Posilovićevog života³⁹ pa držim da je izlišno to ovdje ponavljati, ali ću dodati nekoliko sitnica koje on nije spomenuo. Posilović se iz Venecije 14. 11. 1637. obratio pismom tajniku Sv. kongregacije za raširenje vjere da urgira kod gvardijana franjevačkog samostana S. Francesco della Vigna u Mlecima da mu ustupi sobicu s najnužnijim potrepštinama jer želi početi s tiskanjem veoma korisne knjižice s naslovom *Ricordo del ben morire e vivere*. Knjižica je, koliko se iz tog pisma može zaključiti, na hrvatskom jeziku, a njezin sadržaj tajniku je već iznio u prijašnjem pismu (24. listopada) na koje još nije dobio odgovor.⁴⁰ Da li je tu riječ o *Na-*

³⁴ Na deseti upit fra Andrija odgovara: »Io so ch'è lettore di Theologia, et ch'ha studiato in Perugia, Ancona e altri luoghi; et la sufficiente dottrina per potere insegnare ad altri et questo lo so per haverle viste fede delli studii, et anco per la publica voce et fama.« MANDIĆ, 126.

³⁵ MANDIĆ, 127.

³⁶ Usp. KOVAČIĆ, *n. dj.* 284.

³⁷ Kovačić, vjerojatko greškom, navodi Bartol Kašić. Usp. KOVAČIĆ, *n. dj.* 284.

³⁸ MANDIĆ, 116.

³⁹ Usp. KOLENDIĆ, *n. dj.* 173–179.

⁴⁰ MANDIĆ, 120.

sladenju duhovnom ili o nekom Posilovićevom djelu koje nam nije poznato, iz navedenih podataka nije moguće prosuditi.

Pripreme i kanonski proces za imenovanje Posilovića skradinskim biskupom započeo je 14. 2. 1642. odlukom Sv. Kongregacije za raširenje vjere,⁴¹ a završio 14. srpnja 1642. kad je papa Urban VIII. u konzistoriju odobrio zaključke postupka i proglasio to imenovanje. Jadranka Neralić pronašla je u schiedariju kardinala Giuseppea Garampija (1725.–1792.) dva listića. Jedan govori o Posilovićevom imenovanju skradinskim biskupom i premještanju na stolicu duvanjske biskupije, a drugi o njegovom posvećenju za biskupa. Čini mi se da je i prvi listić interesantan, a glasi: »16. Jun. 1642. Paulus Posilonich alias Posolovich ordinis Minorum Observantium de Clamoch fit episcopus Scarden. alias Scardonon. per obitum Thomae. 1652. transfertur ad Dalmen.«⁴² Taj rimski dokument prividno problematizira dosadašnju ortodoksnost prezimena Posilović. Drugi listić donosi: »28. Sept. 1642. Paulus de Glamoc ordinis Minorum consecratus episcopus Scardon.«⁴³ Iako ta Garampijeva schieda ne otkriva mjesto Posilovićeve posvete, ipak otkriva datum (28. rujna 1642.) i izvor u kojem je najvjerojatnije upisano ne samo mjesto konsakracije, nego i posvetitelj: »Cons. 157. p. 210. t°« danas »Misc. Arm. XIII. 33, f. 212v«.⁴⁴ Taj dokument pruža odgovor na dilemu u kojoj je nekoć bio Kolendić.⁴⁵ Novoimenovani skradinski biskup smjestio se u franjevački samostan na Visovcu, jer »Skradinska biskupija nema u svome sjedištu Skradinu ni crkve ni kuće za stanovanje biskupa, ni većeg broja vjernika za njegovo uzdržavanje«⁴⁶. O Posiloviću kao biskupu i njegovim odnosima s biskupima susjednih biskupija govori detaljnije rad dr. Emanuela Hoška⁴⁷ pa je suvišno o tome pisati u ovom kratkom životopisu, ali ću spomenuti samo jedan primjer njegove pomoći tada bolesnom i starom makarskom biskupu Bartolu Kačiću⁴⁸ čiji je rad osobito cijenio, što se vidi i iz same posvete njegove knjižice *Nasladjenje duhovno*. Posilović je

⁴¹ MANDIĆ, 123.

⁴² Jadranka NERALIĆ, *Priručnik za istraživanje hrvatske povijesti u Tajnom vatikanskom arhivu od ranog srednjeg vijeka do sredine XVIII. stoljeća*. Schedario Garampi, Drugi svezak, Zagreb, 2000., 604, br. 6966.

⁴³ *Ibidem*, br. 6967.

⁴⁴ *Ibidem*, 604.

⁴⁵ KOLENDIĆ *n. dj.* 175.

⁴⁶ Josip BUTURAC – Antun IVANDIJA, *Povijest katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb, 1973., 150

⁴⁷ Usp. ovdje str. 107–118.

⁴⁸ Usp. Karlo JURIŠIĆ, »Makarski biskup fra Bartul Kačić Žarković (1572.–1645.)«, *Makarski biskup fra Bartul Kačić Žarković (Brist, 1572 – Sućuraj, 1645.) Život – djelo – vrijeme* /Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Sućurju 24. lipnja 1995./, Sućuraj, 1999., 27–69.

20. siječnja 1644. posvetio crkvu Svih Svetih u Zagvozdu⁴⁹ što je razvidno iz glavnog natpisa na bosančici kojeg je Jurišić donio u »latiničkoj transkripciji« a glasi: »MI. FRA PAVA . POSILOV / IĆ . IZ GLAMOČA . BISKUP / SKRADINSKI . POSVETI . CARKV / U . I OTAR . OVI . NA POŠTENIE / SVIH . SVETIH . I POSVETIL / IŠTA . POSTAVI . SV[e]TIH . MU / Č[e]NIKAH . KAKO [j]JE . U OTARU / UPISANO . NA . ČHMD . SI / ČN[j]A . NA . K. /«⁵⁰ Iz natpisa je jasno da je posveta crkve obavljena 20. siječnja 1644. (NA . ČHMD . SI / ČN[j]A . NA . K. tj. 1644. siječnja na 20.) Posilović se nalazio do 1655. na skradinskoj biskupskoj stolici.⁵¹ Početkom kandijskog rata nalazio se u Rimu kako se vidi iz njegove isprike Svetoj kongregaciji za raširenje vjere što se duže zadržao u Rimu jer se u svoju biskupiju ne može vratiti zbog turskih ratova. Sveta kongregacija uvažila je 19. rujna 1645. njegovu ispriku navodeći razlog: »Sac. Congregatio admisit excusationem R. P. D. fr. Pauli episcopi Scardonensis suae morae in Urbe, quia ob bella Turcica non est tutus transitus ad suam residentiam.«⁵² Kako se dugo zadržao u Rimu nije poznato, ali iz pisma fra Jakova Butkića (Butchi) tajniku Sv. kongregacije za raširenje vjere 14. svibnja 1646. već je Posilović svojatao Ramu kao svoju rezidenciju.⁵³ Sv. kongregacija za raširenje vjere 12. 11. 1652. povjerila je Posiloviću upravu duvanjske biskupije,⁵⁴ a 14. travnja 1654. poslala je zamolbu Svetom Ocu da ga premijesti sa skradinske na duvanjsku biskupiju.⁵⁵ Papa Aleksandar VII. razrješuje 25. listopada 1655. Posilovića od veza sa skradinskom biskupijom i premješta ga na vakantnu duvanjsku biskupiju s tim da Posilović i dalje zadržava upravu skradinske biskupije.⁵⁶ Posilović je samo godinu dana obnašao službu duvanjskog biskupa (1655–1656). Nakon Posilovićeve smrti papa Aleksandar VII. imenovao je 14. siječnja 1658. duvanjskim biskupom Mihovila

⁴⁹ Usp. »Tako je 3. decembra 1645. posvetio crkvu Svih Svetih u Zagvozdu, kako to kaže ćirilovski natpis na njoj.« KOLENDIĆ, *n. dj.* 176 – Mnogi su od Kolendića prepisivali tu pogrešku.

⁵⁰ Karlo JURIŠIĆ, *Katolička crkva na Biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine*, Zagreb, 1972., 181.

⁵¹ Usp. Skradinska biskupija (Scardonensis) – Paulus Posilovich 1642–1655. Josip BUTURAC – Antun IVANDIJA, *n. dj.* 346.

⁵² MANDIĆ, 133.

⁵³ Usp. »... et il Monsignor Paolo Posilovich non habbia pretensione d'arrogarsi Rama per sua residenza, conforme l'ha tentato e praeteso fin' hora.« MANDIĆ, 140.

⁵⁴ MANDIĆ, 134.

⁵⁵ MANDIĆ, 155.

⁵⁶ Usp. »Sanctitas Sua absolvit R. P. D. Paulum a vinculo quo tenebatur ecclesiae Scardonensis et transtulit ad ecclesiam Dulmensem certo modo vacantem, ipsumque illi in episcopum prefecit et pastorem cum retentione in administrationem predictae ecclesiae Scardonensis iuxta decretum S. Congregationis de propaganda fide.« MANDIĆ, 136.

Jahnna.⁵⁷ Međutim, Sv. kongregacija za raširenje vjere već je 26. veljače 1657. pokrenula proces za imenovanje Mihovila Jahnna duvanjskim biskupom najvjerojatnije zato što je već tada bila vakantna. Vakancija je nastupila smrću njezinog dotadašnjeg posljednjeg biskupa blage uspomene Pavla Posilovića, kako je naglašeno u imenovanju novog biskupa Mihovila Jahnna. Iz toga bi se moglo zaključiti da je dotadašnji posljednji biskup blage uspomene Pavao Posilović preminuo prije toga datuma, najvjerojatnije početkom 1657. godine. Kreševljaković donosi da je Posilović umro 28. veljače 1651. pri čemu ne navodi iz kojeg je nekrologija to preuzeo.⁵⁸ Ako u tom nadnevku, kojeg se ne bi smjelo olako zabaciti zbog osobite važnosti koju imaju nekrologiji ili mrtvari u svakoj franjevačkoj provinciji, moguće je da je pogrešno upisan posljednj broj godine prilikom upisivanja u mrtvar iz provincijalove okružnice kojom se obavještavalo samostane o smrti nekog člana provincije. Vjerojatnije je do takve pogreške došlo prilikom prepisivanja iz starog u novi mrtvar. Meni se čini da je najvjerojatnije 28. siječnja 1657. Posilović ostavio ovu dolinu suza i preselio se u blaženi život.

---

⁵⁷ Usp. »Sanctitas Sua ecclesiae Dulmensi vacanti per obitum bone memoriae Pauli, ultimi illius episcopi, providit de persona R. Patris Michaelis Jahn, ...« MANDIĆ, 159.

⁵⁸ KREŠEVLJAKOVIĆ *n. dj.*, 16.

Marinko Šišak

NOTAE BIBLIOGRAPHICAE

Bibliografija Pavla Posilovića

Pavao Posilović napisao je dva djela koja su prema sadašnjim spoznajama doživjela svako po četiri izdanja:

1. *Naslađenje duhovno...* / sastavljene, i istomačeno po Pavlu Posiloviću iz Glamoča. *Naslađenje* je također tiskano u četiri izdanja: bosančicom 1639. i 1682., a latinicom 1705. i 1756. *Naslađenje* je posvećeno fra Miji Bogetiću i napisano je hrvatskim jezikom. Transliteraciju posвете donio je P. Kolendić (1915: 188).

2. *Cviet od kriposti duhovni i tilesnie, prikoristan svakomu virnomu karstianinu koi ga šti često. Izvadien iz jezika latinskoga u jezik Ilirički, aliti Slovinski i mnoge druge stvari duhovne nadodate po fra Pavlu Posiloviću iz Glamoča biskupu Skradinskomu reda Stoga otca Franceška.*

Djelo je posvećeno Ferdinandu IV., kralju Češke i Ugarske. Posveta na latinskom jeziku datirana je 25. siječnja 1647. i te godine je djelo tiskano prvi put. Drugo izdanje (U Mletcima, po N. Peccanu), objavljeno je 1701. Oba izdanja tiskana su bosančicom. Druga dva izdanja tiskana su latinicom, i to 1712. i 1756.

Djela se vrlo rijetko mogu naći u našim knjižnicama. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu posjeduje tri izdanja *Cvieta*: iz 1647., 1701. i 1712. Međutim, u NSK se ne nalazi nijedan primjerak *Naslađenja*. Niti u drugim znanstvenim knjižnicama nema ovih djela. Tragajući za primjercima knjiga kod pripreme znanstvenog skupa provjeravali smo i druge znanstvene knjižnice (u Zadru i Dubrovniku), knjižnicu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti kao i jedan dio samostanskih knjižnica (Visovac, Zaostrog). Nažalost, bez uspjeha. Ni u jednoj od ovih knjižnica nema izdanja Posilovićeva djela, osim knjižnice Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti gdje postoji katalogiziran primjerak *Naslađenja* iz 1682. (R-116: *Nasladjenje duhovno koi želi dobro živiti po tom toga dobro umriti; ovdje uči se način pomoći bolesnike umiriti, takodjer utišiti i ponukovati osudjene na smart od pravde. Edan karstjanin kako ima se izpoviditi i svoju dušu po razlogu iskušati i pristupiti k ispovidniku, iošće mnoge molitve i salme i ostale stvari veoma potribite ednome pravomu Kartsianinu*

govoriti i znati, sastavljene i istomačene). Čak ni u slavističkoj knjižnici u Beču za koju Milan Rešetar navodi da posjeduje Posilovićevo *Naslađenje* knjige nema. Prema ljubaznoj informaciji akademika Radoslava Katičića, knjiga je doista katalogizirana. Na kartici piše: »Posilović Pavao, Naslađenje duhovno, Mletci 1682., bez naslovne stranice, oštećeno, sign. 27 E 30«. Međutim, knjige u trenutku provjere njenog postojanja (koncem 2000.) ipak nema na polici na kojoj bi trebala stajati. Franjevačka bogoslovija u Makarskoj posjeduje dva izdanja Posilovićeve *Cvieta*: iz 1701. (sign. 6700) i 1712. (sign. 6664). Također, posjeduje jedan primjerak *Nasladjenja* iz 1682. (sign. 667; 6679) kojem nedostaju 2 lista (Kapićtanović, 1993.: 243, 284).

Literatura o Pavlu Posiloviću:

- Alilović, Ivan: *Biobibliografija hrvatskih pisaca Bosne i Hercegovine do god. 1918.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1986. str. 30.
- Balić, Dr fra Karlo: *Kroz Marijin Perivoj*, Šibenik 1931.
- Batinić, f. Mijo Vjenceslav: *Djelovanje Franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest vijekova njihova boravka*, Dionička tiskara, Zagreb 1883.
- Bogišić, Rafo: Književnost bosansko-hercegovačkih franjevaca u hrvatskoj književnoj matici. U: *Sedam stoljeća bosanskih franjevaca*, Zbornik radova, Samobor 1994., str. 183–196. Također i u: R. Bogišić: *Zrcalo duhovno*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1997., str. 181–196.
- Božitković, Juraj: *Kritički ispit popisa bosanskih vikara i provincijala (1339–1735)*, Beograd 1935.
- Čorić, f. Ante: Neke povjesne crtice o redovitim i administrativnim biskupima i vikarima apostolskim u Bosni od god. 1543. do 1878. te o pogorjelom arhivu vikarijata apostolskog, *Serafinski Perivoj*, XXII., 4, Visoko 1908., str. 51.
- Farlali, Daniele: *Illyricum sacrum*, t. IV, Venetiis, 1769.
- Fermendžin, p. Eusebius: *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica (Monumenta spect. historiam Slavorum Merid. XXIII.)*, Zagrabiae 1892.
- Fermendžin, p. Eusebius: *Chronicon observantiae provinciae Bosnae Argentinae ordinis s. Francisci Seraphici*, *Starine*, XXII (1890.)
- Gašić, Emericus: *Brevis conspectus historicoe dioeceseos Bosnensis-Diacovensis et Sirmienses e fontibus historicis concinnatus curriculaeque vitarum auctus*, Mursae (Osijek) 1944., str. 32.
- Georgijević, Krešimir: *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Matica hrvatska, Zagreb 1969., str. 160.
- Jelenić, o. Julijan: *Kultura i bosanski franjevci*, I., Prva hrvatska tiskara, Sarajevo 1912., str. 241.
- Ježić, Slavko: *Hrvatska književnost od početka do danas 1100–1941.*, Grafički zavod Hrvatske, ²1993., str. 121.
- Jukić, Ivan Franjo: Književnost bosanska. *Bosanski prijatelj*, 1850., br. 1, str. 85.

- Jurišić, Karlo: Katolička crkva na Biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1972., str. 175.
- Kapitanović, Vicko: *Rukopisna i knjižna baština Franjevačke visoke bogoslovije u Makarskoj*, Spomenička baština Franjevačke Provincije Presvetog Otkupitelja, knj. 1., Makarska 1993.
- Karamatić, Marko (prir.): *Bosanski franjevci*, Erasmus, Zagreb 1994., str. 85.
- Kolendić, Petar: P. Posilović i njegovo Naslađenje, *Rad JAZU*, knj. 206., 1915., str. 168–217.
- Kombol, Mihovil: *Povjest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*. Matica hrvatska, Zagreb, 1945., str. 214.
- Kombol, Mihovil, Novak, S. P.: *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*, 2. dop. izd., Zagreb 1992., str. 199.
- Kovačić, Slavko: *Crkva na skradinsko-kninskom području u XVII. stoljeću prema izvještajima skradinskih biskupa Svetoj Stolici*. *Croatia christiana periodica*, 1(1977), br. 1, 26.
- Kovačić, Antun Slavko: *Biobibliografija franjevaca Bosne srebrene*, Sarajevo 1991., str. 284–287.
- Kreševljaković, Hamdija: *Kratki pregled hrvatske knjige u Herceg-Bosni od najstarijih vremena do danas*, Kramarić i Raguz, Sarajevo 1912., str. 16.
- Kukuljević-Sakcinski, Ivan: *Bibliografija hrvatska*, I., zagreb 1860., str. 12.
- Kuna, Herta: *Hrestomatija starije bosanske književnosti*, Svjetlost, Sarajevo 1974.
- Kuna, Herta: Jezik bosansko-hercegovačke književnosti XVII. i XVIII. vijeka u svjetlosti književno-jezičnog manira, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, knj. XIV/1, Novi Sad 1971.
- Kuna, Herta: O raznovrsnosti veza i uticaja u bosanskoj franjevačkoj književnosti XVII. vijeka, *Godišnjak za jezik i književnost*, knj. 3–4, Sarajevo 1975.
- Lastrić, fra Filip: *Epitome vetustatem Bosnensis provinciae seu Brevissimum compendium historico-chronologicum de antiquitate variisque suis vicisitudinibus et consistentia usque ad haec tempora*, Ex typographia Petri Pauli Ferri, Ancona 1776, str. 82.
- Lopašić, Radoslav: Slavonski spomenici za XVII. viek, *Starine*, XXX (1902.)
- Lovrenović, Ivan (prir.): *Književnost bosanskih franjevaca – izbor tekstova iz starije hrvatske književnosti*, Svjetlost, Sarajevo 1982., str. 90.
- Lulich, p. Antonio: *Schematismo della Dalmata Francescana Provinzia del SS-mo Redentore*, Spalato 1855., str. 37.
- Lulich, p. Antonio: *Memorie della Franc. Provinzia de' MM. OO. del SS. Redentore in Dalmazia*, Spalato 1867., str. 46.
- Lulich, p. Antonio: *Serie di tutti i Ministri Generali di tutto l'ordine de' Frati Minori*, Spalato 1869., str. 43.
- Mandić, Dominik: *Franjevačka Bosna*, Rim 1968., str. 185.
- Mandić, Dominik (sabrao i za štampu priredio): Hercegovački spomenici franjevačkog Reda iz turskoga doba – Monumenta franciscana Iugoslavica, Svezak I., Hrvatska tiskara, Mostar 1934., str. 124–128.

- Maretić, Tomo: Jezik dalmatinskih pisaca XVIII vijeka, Rad JAZU 209, Zagreb 1915.
- Matković, Jako: *Bibliografija bosanskih franjevaca. Tiskane knjige*, Zemaljska štamparija, Sarajevo 1896., str. 11.
- Mijatović, Antun: *Iz riznice hrvatske povijesti i kulture*, Školska knjiga, Zagreb 1996, str. 249, 271.
- Novak, Slobodan Prosperov: Povijest hrvatske književnosti, III. Od *Gundulićeva poroda od tmine* do Kačićeva *Razgovora ugodnog naroda slovinskog* iz 1756., izdanje Antibarbarus, Zagreb 1999., 386–389, 751, 882.
- Prohaska, Dragutin: *Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Herzegowina*, Zagreb 1911. str. 107.
- Ravlić, Jakša: Pavao Posilović, u: *Zbornik proze XVI. i XVII. stoljeća*, priredio Jakša Ravlić. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 11., Matica hrvatska – Zora, Zagreb 1972., str. 241–245.
- Rešetar, Milan: Bibliografski prilozi. *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 8 (1915), 9 (1920), str. 83–87.
- Rešetar, Milan: Posilovićev ikavsko-jekavski govor, *Južnoslavenski filolog*, knj. 8 (1928–1929).
- Rogošić, R.: Književni rad hrvatskih franjevaca do 19. v. *Nova revija* (Makarska), br. 3–4 (1926).
- Stanojević, Stanoje: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, Knjiga III., Narodne novine, Zagreb 1928., str. 617.
- Šundalić, Zlata: Pavao Posilović, u: *Leksikon hrvatskih pisaca*, Školska knjiga, Zagreb 2000., str. 591–592.
- Šurmin, Đuro: *Povijest književnosti hrvatske i srpske*, Lav. Hartman, Zagreb 1898., str. 116.
- Theiner, A.: *Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustratia*, t. II., Zagreb 1875.
- Tomanović, L.: Jedan spomenik srpske književnosti iz 17. st., *Javor*, 1887., br. 8.
- Vince, Zlatko: *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb 1990.
- Vinjaljić, o. Gašpar: *Compendio storico e cronologico*, rkp. u Visovcu.
- Vladić, Jeronim: P. Posilović, *Naša misao*, 1919., br. 1–2.
- Vladić, Jeronim: Uspomene o Rami i ramskome franjevačkom samostanu, Zagreb 1882., str. 44–66.
- Vodnik, Branko: *Povijest hrvatske književnosti*, I., Matica hrvatska, Zagreb 1913., str. 221.
- Zlatović, Stipan. *Franovci Države presvet. Otkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb 1888.

Novinski članci o znanstvenom skupu o Pavlu Posiloviću:

1. Ivica Sušić: U povodu 400. obljetnice rođenja Pavla Posilovića, biskupa skradinskog. U Skradinu i na otočiču Visovcu održan znanstveni skup. U stvaranju hrvatskog jezika Posilović Kašićev suvremenik. *Sveti Mihovil*, god. IV., br. 13/2000., str. 45.
2. Jadranka Klisović: Zaboravljeni Posilović. Znanstveni skup »Pavao Posilović i šibensko-skradinski kraj u njegovo doba« u Skradinu i Visovcu / Posilovićeve su djela bila iznimno čitano štivo i to na cjelokupnom području od Drave do Jadrana, *Vjesnik*, 28. 10. 2000.
3. I. Marasović: Znanstveni skup o skradinskom biskupu. Na Visovcu o Posiloviću., *Slobodna Dalmacija*, 28. 10. 2000.
4. (IKA): Skradin – Visovac. Znanstveno o biskupu Posiloviću. *Glas Koncila*, br. 46(1378), 12. 11. 2000.
5. Ivica Sušić: U povodu 400. obljetnice rođenja Pavla Posilovića, biskupa skradinskog, u Skradinu i na otočiču Visovcu održan je znanstveni skup. Pavao Posilović, Kašićev suvremenik. *Hrvatsko slovo*, 10. 11. 2000., str. 15.
6. Jadranka Klisović: Pisac »bestselera« u 17. stoljeću. U Skradinu i Visovcu održan znanstveni skup o skradinskome biskupu Pavlu Posiloviću/ Po riječima akademika Radoslava Katičića, Posilović je jedan od pionira hrvatske književne proze. *Vjesnik*, 2. 11. 2000.
7. M.L.: U Skradinu održan znanstveni skup o Pavlu Posiloviću (1600.– oko 1653.). Posilović tihi pregalac u hrvatskoj kulturi. *Šibenski list*, br. 1922., 4. 11. 2000.

Ivica Sušić

KRONIKA ZNANSTVENOGA SKUPA

Skradin – Visovac, 27.–28. listopada 2000.

O životu Pavla Posilovića, visovačkog franjevca i učitelja samostanskih novaka, koji je nekoliko godina nakon smrti svoga prethodnika fra Tome Ivkovića, 1642., postao biskup skradinski, zna se vrlo malo, no jedno je posve sigurno: nakon smrti biskupa Bartola Kačića još je upravljao makarskom, a od 1639. do 1644. godine i duvanjskom biskupijom. Od njegovog je rođenja 1600. u Glamoču prošlo punih četiristo godina, pa stoga ne čudi što su u povodu te znakovite obljetnice Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, šibenska Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić« i udruge Matice hrvatske iz Skradina i Šibenika, u drevnome gradu na desnoj obali kraške ljepotice Krke, biskupskom sijelu starom punih 13. stoljeća i na franjevačkom otočiću Visovcu priredili veoma zapažen znanstveni skup, kojega je pozdravnim slovom otvorio mons. Ante Ivas, biskup šibenski, a riječi pozdrava eminentnom su skupu još uputili mr. Marinko Šišak, tajnik Hrvatskih studija, Nikola Širinić, dipl. ing., gradonačelnik Skradina i predstavnik tamošnje Matice Hrvatske, te dr. Drago Marguš u ime Matice Hrvatske iz Šibenika i Javne ustanove NP Krka. Svečanost otvorenja u nazočnosti velikog broja Skradinjana pjesmom je uveličala klapa »Skradinjanke«.

Govoreći o znanstvenom skupu »Pavao Posilović i šibensko-skradinski kraj u njegovo doba« koji zasigurno ima svoje značenje za razvitak kulture u našem hrvatskom narodu, biskup Ivas je rekao: »Netko nas danas želi uvjeriti da sadašnjost može biti bez prošlosti i povijesti, što nam se nažalost događa. Svako biće treba zemlju, a zemlju valja duboko orati, jer zemlja u svojim dubinama nosi blago, krije korijene iz kojega se rađaju novi plodovi. Stoga nam je potrebna duboka brazda, potrebni su nam Hrvatski studiji i Matica hrvatska u Skradinu i šire, ondje gdje žive Hrvati, kako bi svoje korijene koji donose cvijet i plod otvorili svijetu. U tom svijetlu i ovaj znanstveni skup predstavlja duboko oranje u kojem pronalazimo svoje hrvatske korijene« zaključio je biskup šibenski, mons. Ante Ivas.

Goste i nazočne o značaju Grada Skradina, njegovoj daljoj i osobito bližoj povijesti, te ključnim podacima o Gradu kao i planovima za budućnost, prigodnom riječju upoznao je Nikica Širinić, gradonačelnik Skradina. Skup je vodio Milivoj Zenić, ravnatelj Knjižnice Juraj Šižgorić, a uz vlastite pozdrave skupu je prenio i dobre želje koje je telegramom uputio mr. Krešimir Čvrljak.

U prvom predavanju znanstvenog skupa o biskupu Posiloviću, koji je za života napisao dvije moralno-didaktične knjige, prvotno objavljene bosančicom, a potom latinicom »Naslađenje duhovno« i »Cvjet o kriposti, duhovni i tilesnije«, koje su tiskane u čak četiri izdanja, akademik Radoslav Katičić je rekao da unatoč tome što do danas nije jasno postavljen, Posilović ipak ima svoje znakovito mjesto u hrvatskoj duhovnoj povijesti. Riječ je dakako o pripadniku književnosti bosanskih franjevača, jednoj od regionalnih književnosti koja se ozrcalila kao kulturna povijest, sve do ilirskog pokreta. Za biskupa Posilovića, koji je bio tihi književni pregalac, akademik Katičić kaže: »Bio je znatan biskup i pisac koji je, budući se školovao u Italiji, kompilaciju u talijanskoj književnosti učinio jedinstvenom s ondašnjom hrvatskom književnosti. Stoga ne čudi, da je bio rado čitan sve od Drave do Jadrana. Krstareći Bosnom nosio je puhnjač, sir, knjigu i glavu u torbi za vladavine Osmanlija. Okupljao je kršćanski puk darivajući mu svoje sadržaje, što znači da je bio jedan od onih prosvjetiteljskih djelatnika koji su označili početak hrvatskog kulturnog razvitka i hrvatske nacionalne integracije. On je bio djelatnik katoličke obnove, što se u bijelom svijetu zove protureformacija i utemeljitelj odnosno zametak hrvatskog književnog jezika, štokavskog dakako, te suvremenik Bartola Kašića koji je kao jezikoslovac pripadao drugoj struji. Posilović je u velikom smislu barokni pisac, čiji je književni izričaj okrunjen baroknom frazom što je primjereno stilistici današnjeg jezika«!, među ostalim je u produhovljenim mislima o skradinskome biskupu rekao akademik Katičić.

Drugo pak predavanje na skradinsko-visovačkom kulturnom zborovanju o biskupskom djelovanju Pavla Posilovića priredio je i održao dr. sc. Franjo Emanuel Hoško koji je istaknuo da je Posilovićev životni put bio neobičan, budući da kao njegovi prethodnici nije bio biskup bosanski i to s razlogom, jer je odlukom svete Rimske Crkve mjesto pastira u Bosni zaposjeo Toma Mrnavić Šibenčanin. Međutim, iako je Posilović u vrijeme turske vlasti na skradinskome području učinio sve za spas katoličanstva 1648. godine, odlukom je Rima ipak postao apostolski vikar odnosno administrator u Slavoniji, gdje je obavljao kanonsku vizitaciju te dijelio sakrament svete krizme u Našicama, Sikirevcima kod Slavonškoga Broda, Požegi i Virovitici.

Unatoč tome što je Kristovu pastvu gotovo do kraja života širio izvan Skradina, titulu skradinskog biskupa ipak je zadržao sve do tragične smrti pogubljenja između 1653. i 1656. godine koja se najvjerojatnije dogodila u Rami, a zbog čega ga akademik Katičić još naziva i mučenikom.

Na skradinskom području prije dolaska Osmanlija sam grad Skradin je podosta dugo nakon okupacije Islama bio i ostao veliko kršćansko uporište, koje Turci nisu tako lako mogli uništiti. Tome su veliki doprinos dali hrvatski velikaši, Šubići Bribirski o čijem je utjecaju na razvoj i širenje franjevaca u srednjovjekovnoj hrvatskoj, s posebnim osvrtom na skradinsko-bribirsko područje zapaženo predavanje održao dr. sc. Damir Karbić, dok je o odnosu između Skradina i Mletaka kroz dva segmenta društveno-političkih veza, te prisutnosti Skradinjana u Mlecima i Padovi koji su preko Jadrana iseljavali u Italiju, iscrpno i nadahnuto govorila dr. sc. Lovorka Čoralić.

U detaljnu analizu Posilovićevih djela za predavanja u Skradinu na temu »Latinski pjesnici u Posilovićevim djelima« upustio se dr. sc. Pavao Knezović, koji je istaknuo da je franjevac Pavao kao dosljedni sljedbenik utemeljitelja svoga reda Franje Asiškoga pisao o ljudskim krepostima. Riječ je o ljudskim vrlinama koje je dokumentirao citatima grčkih i rimskih pisaca: Platona, Claudia, Sokrata, Aristotela, Cicerona, Seneke i brojnih drugih. Govoreći o planu Božje ljubavi prema čovjeku Posilović ne zanemaruje ni životinje koje su ne samo ponekad, zapravo osjećajnije i pametnije od čovjeka.

Služeći se pak grafoskopom dr. sc. Alojz Jembrih zorno je na samoj završnici eminentnog znanstvenog skupa u skradinskoj kino-dvorani osvijetlio lik Posilovića i to kroz fragmente njegovih pisanih djela, rekavši pri tome da je doseg jednako kao i nove spoznaje o njemu, neizmjeran prilog hrvatskoj kulturnoj i književnoj baštini koji se zacijelo zrcali odnosno temelji na franjevačkim postulatima ljubavi, čistoći, poniznosti, mudrosti i drugim krepostima kojima je Pavao Posilović, biskup skradinski, za života sam sebe htio obogatiti. Dakako, ne samo samog sebe već i čitatelje svojih djela, jer je bio posve siguran da su ljudske kreposti, kako je rekao, prikorisne svakom kršćaninu zbog čega se njegova djela mogu svrstati u djela nacionalnog, kršćanskog i prosvjetiteljskog karaktera.

Nakon završetka skupa sudionici su uz stručno vođenje mr. Željka Krnčevića iz Šibenskog muzeja obišli ostatke starog grada Bribira na Bribirskoj Glavici, kao i nalazište starohrvatskog groblja iz 7.–8. stoljeća u Dubravicama.

Drugi dan skupa, u organizaciji i pod vodstvom dr. Drage Margaša sudionici su brodom krenuli od Slapova Krke do Visovca. Uz dr. Šimu Samca, visovačkog domaćina, koji je goste poveo na obilazak Visovca,

osobito crkve, muzeja i knjižnice, dočekali su ih i visovački đaci, živi nastavljači franjevačkog poslanja i života, koji je u jednom dijelu svog životnog vijeka ovdje proživio i fra Pavao Posilović. Njima se u blagavaonici samostana prigodnim slovom o značenju fra Pavla Posilovića u hrvatskoj kulturnoj i vjerskoj povijesti kraćim predavanjem obratio akademik Radoslav Katičić.

Rastanak od skradinskog kraja, ljubaznih i gostoljubivih domaćina uslijedio je nakon ručka ponad Slapova Krke u restoranu »Visovac« i kratak guslarsko-pjesnički program Dane Jurića, narodnog pjesnika i guslara iz Dubravica koji je sudionicima skupa podijelio svoju zbirku pjesama »Šibeniče, legenda si živa«.

Sudionici znanstvenoga skupa ispred crkve Porodenja BDM u Skradinu.

AUTORI PRILOGA U OVOJ KNJIZI:

Akademik *Radoslav Katičić*, sveučilišni profesor u Beču i Zagrebu

Dr. sc. *Pavao Knezović*, znanstveni suradnik Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu i profesor na Hrvatskim studijima

Dr. sc. *Darija Gabrić-Bagarić*, znanstvena savjetnica Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje i profesor na Hrvatskim studijima

Prof. dr. sc. *Alojz Jembrih*, izvanredni profesor na Hrvatskim studijima

Dr. sc. *Franjo Emanuel Hoško*, profesor na Visokoj teološkoj školi u Rijeci

Dr. sc. *Lovorka Čoralić*, znanstvena suradnica Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu i docent na Hrvatskim studijima

Dr. sc. *Damir Karbić*, znanstveni suradnik Odsjeka za povijest HAZU u Zagrebu

Marinko Šišak, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

Ivica Sušić, Matica hrvatska Skradin

DODATAK

Pavao Posilović

CVIET OD KRIPOSTI

Transliterirao prema
izdanju *Cvieta bosančicom* iz 1701.

Pavao Knezović

C V I E T

*od kriposti duhovni i tilesnie,
prikoristan svakomu virnomu
karstianinu koga ští često,
izvađen iz jezika latinskoga,
u jezik Ilirički aliti Slovinski
i mnoge druge stvari duhovne
nadidate po fra Pavlu Posiloviću
iz Glamoča biskupu Skradinskomu
reda Stoga otca Franceška.*

U MNECIE NA 1701.

Po Nikoli Peccanu knjigaru
u Marcarii pod inšinjom
liliana.

Serenissimo

FERDINANDO IV.
Bohemiae ac Ungriae Regi.

*Augustissimi et invictissimi Romanorum
imperatoris Ferdinandi III. filio
ac haeredi felicissimo &c.*

Tua est humanitas, serenissime Ferdinande, ut tibi haec qualiacumque sint dedicem. Compilurat olim frater Paulus Posilovich episcopus Scardonensis Hilliryco idiomate, ecce datio ore sub auspicatissimo nomine Serenitatis Vestrae prodeunt. Duo me impullere amor et debitum, cui prius satisfaciam ignoro, hoc unum scio, quae amor reposit debitum nunque oblivioni committet. Serenitas ergo Vestra, quae est ipsummet flos fragans maximarum virtutum [4] rogo vellit grato animo, benignoque oculo hoc opusculum nuncupatum Flos virtutis respicere meque servus eius aliquando memoriae habere. Serenitatem Vestram diu sospitet Deus.

Datum Venetiis, die 25. Ianuarii 1647.

Serenitatis Vestrae

*Humilissimus ac cordialis servus
fr. Paulus Posilovich de Bosna
Argentina Episc. Scardonensis.*

CVIET OD kripostih duhovni i tilesnie.

5

U komu se govori od zloćia čovičanske, koje se imaju biežati od onizie koi žele živiti u milosti svemogućega Boga, i jošte tebe uči kako se imaiu dobivati kriposti i običai dobri naroda ljuskoga.

I ovo sve iziskuiući po oblastie bogoslovaca i mnozie prinaučenie naravnje.

Ovo dilovanje (premda iest malakno) činim ga sa svom mooiom ljubavi i također željijom sarca moga. Zašto znadem stanovito i imajući ufanie u Boga, da će biti veliko utišenje i razgovor i korist dušah karstianskiah i također za varovati se i ukloniti zloća ovoga tužnoga svieta i jošte ispraznosti toliko duhovnie kolikoti tilesnie; zašto iest ona uzrok i korin svakoga zla kako¹ piše sveti Ivan zlatousti govoreći, da mnoge zloće, grihe i tuge naučilo iest nas ispraznost, koja iest bila isvarsni uzrok od rastutka i strašne² osvete svemogućega Boga polak tižnieh gradovah Sodome i Gomore, kako piše³ prorok Ezekiel. Zato bratio draga sve vas ponukuiem i sa svom željom moga sarca ove pišem male knjige za dati vam uzrok uklanjati se od svake ispraznosti i zlotie ovogar netemeljnoga svieta, a to iest štijući ove korisne knjižice u koje ćete naći svaki razgovor duhovni i tilesni koga vam dao Isus i Maria maika njegova sada i vazda i u vike vikom. Amen.

6

Naiprvo pišem od ljubavi občene.

Pog. 1.

Ljubav, dobrostvo i dragost: ove su tri stvari na neki način iednake, kako govore sveti bogoslovci i navlastito sveti Tomas iz Akvina. Samo znai ovo, da stanovito parvo potasnutie aliti ganutie svake ljubavi iest poznanju stvari, kako govori sveti Aguštin u svojje knjiga od Troistva, da nijedan čoviek može ljubiti koiu stvar ako parvo od one stvari neima koga poznanja.

7

A islazi ovo poznanie od pet hoćuteniah izvarsnie tiela našega, kakonoti od videnia koje iest⁴ u očiu, od čuvenia koje iest u ušiu, od mirisanja koje iest u nosu, od taknutia⁵ koje iest u rukuh.

Islazi iošte od druge stvari, to iest od tiela, od razuma pametnoga što iest misliti, a misliti iest stvar od pameti i ovo poznanie iest pravi uzrok, i početak također pravi od ljubavi i od svie ozie islazi i dohodi veći dio od očiu, kako govori Arištotil da naiparvo volja čovičanska gane se po oovomu poznanju potomtogar gane se u spomen, i tako se okrene u dragost ono mišljenje od stvari što iest misao. Za ovu taku dragost gane se iedno željenje od sarca želiti stvar, koja mu iest draga. I ovo željenje radia se od iednoga ufanja koje dohodi za moći imati ono što iest drago mu bilo i od ovoga se radia kripost od ljubavi, koja iest korin, temelj, vodia, ključ, stup i način od svie kriposti, kako piše naravni i s[ve]tji Tomas i mnogi ostali bogoslovci.

8

¹ kačo

² strašbe .

³ ipše

⁴ vest

⁵ tasnutia (znak C se na lat. čita k)

Iziskuiuci, da nijedna kripost more biti brez ljubavi i tako sve kriposti imaiu početak po poznanju ljubavi, ništa ne manje svaki koi brez pomanjkania hoće poznati kripost razlučenu od zlotiah, gledai parvo ono što hoće činiti, ako se gane do kriposti ljubavi, ali ne? I tako ćeš moći poznati istinu, i ovo more poznati svaki očito koie dobrim razumom gleda navlastistvo kriposti i zloćiah.

Prilika od govorenja.

More se prilikovati kripost od ljubavi jednom ptici, koia se latinski zove kalandrino ova ptica ima taku narav (kako govori Alberto Veliki i Plinio u knjiga što pišu od naravi pticah) budući ova ptica ponesena prid jednoga nemoćnika, kako isti nemoćnik ima umriti, rečena ptica okrene glavu i neće ga gledati u prav, a ako li nemoćnik imma ozdraviti gleda ga u prav, ter mu tako digne svaku nemoć. Ovakoti čini kripost od ljubavi, da ne gleda nigdar niedan grihe, aliti zlotiu i tako biži svaku stvar od ništa i zlu i pribiva dobrovoljno vazda u stvari poštenie i kući se i obći vazda u svakomu sarcu plemenitu kako čine ptičice u zeleni gajhe i cablih⁶ koi su procvali i prozelenili i ukazaiuci veću iakost i moć od svoje kriposti u protivština, negoli u stvari napričanieh kakonoti čini svitlost budući postavljena u tamina i tamnost ie prosvitljuie veoma iače i bolje, nego kada e u svietlosti, takoti kripost istinita i s[a]varšena ljubav poznaje se bolje po svomu protivništvu ali razumu dobro oblast svetoga Aguština u knjiga od nauka karstianskoga i kako govori istinita i sveta teolođia, da ima biti način u ljubljeniu, zašto naiparvo čovik ima ljubiti Boga svarhu sve ostali stvari od svieta, potom togar ljubiti iskarnjega svoga kakono sebe istoga, a pako oca i mater svoiu, a posli togar očistvo svoje, a naiposlie svakoga čovieka po naredbi bistva svoga i načina njiova, zašto veće imaiu se ljubiti dobri negoli zli, i zli imaju se ljubiti ali ne njiovi grisi i zloće, kako govori sveti Aguštin: Ništa ne manje parvo hoću pisati od ljubavi Božie koia iest svarhu sve ostali stvari, paka hoću reći od ljubavi rodbine, potomtogar od ljubavi priateljske i naiposlie hoću pisati od ljubavi ženske. I zato imamo ljubiti Stvoritelja našega procinujući dobra koia nam čini.

Promisli dobra navlastistva, koia iesi primio, a stanovito doro od zazvania, kako tebe iest Bog za svoje milosardne zazvao u svetu viru i karštenie u komu ti dađe milost i darove svete svoje od koga dobra mnozi nisu dionici bili. Misli iošte ti, kolike pute budući ti izgubio ovu milost, a ovo cića tvoije grihah, a on tebe iest čekao na pokoru i ponukovao tebe s dobrim udanutji, a posli togar primio iest tebe i tako ti e oprostio grihe.

Promisli iošte načine koie ti iest ostavio za imati, saraniti i uzmožiti ovu milost, i život duhovni a to iest sveta posvetilištah, za koia ima mu se i dostoi da mu se veoma zafalie: to iest onomu koi tebi to veliko blago ostavio, a navlastito za ono veliko posvetilište svarhu sve posvetilišta u komu se on isti uzdarži, i on sebe tebi daie, a to iest svaki put kada hoćeš⁷ ti za ranu i ponovljenje tvoie, što iest iedno dobro i milost koia se ne može prilikovati ni jednoj stvari.

⁶ cablih = stabala

⁷ hoćešti – donosi s grafemom [št].

Od ljubavi Božie

Pog. 2.

Ljubav Božia koia se zove ljubav sarčana, koia izlazi i dohodi od dviju kriposti, to iest vire i ufania, zašto nitko ne bi mogao ljubiti Boga ako ne bi⁸ imao vire u sebi viriući i daržeći da iest Bog živi i istiniti, i potomtogar ufaiući u njega za moći doći u njegovu slavu života vičnjega. Od ovie dviju stvari i radia se u duši iedno pripravljenje aliti naredba, po koioi hoćeš ulisti u ljubav Božiu po milosti i kriposti Duha Svetoga. I govoreći Salamun od ljubavi Božie u knjiga Carkovnie reče na ovi način: »Ia Salamun kralj od Ieruzolima odredi u pameti moioi za naći sveto i dobro istinu i temeljstvo od svie kolicie stvari od svieta i meu to ogradi kućie i dvore, usadi vinograd i naravnu svakoga naraštaja štabala ima⁹ stada privelika svakie živinah i ima mnogo zlato i srebro, ima nezbrojene sluge i službenice, ima svirce i pivaoce, i imao sam svake struke svirakah, i imao od svakoga naroda za moie dvorane, i imao sam gospostvo svarhu svega naroda, koje sam ia hotio, i imao sam također većia gospostva i poštenia, da drugi nijedan parvo mene togar nie imao, ima mudrost svarhu svie ljudi i ne bi na svitu ni jedne stvari koia bi nasitila dušu moiu, koiu ia nisam imao i da mene nie nasladila kako sam ia hotio. A kada se ia okrenu misliti i gledati ono što sam ia učinio¹⁰ i trude i znoui, koie sam potratio za ludu s velikim trudom duha moga. U svie ovie stvari ne mogo viditi drugoga, negoli taštinu, dim, vitar i žalost¹¹. A nie stvari pod svicem koia nie taština svitovnja i stvar koia ne stoi nigdar na mistu. Samo iest temeljita ljubav Božia i tako sam molio Boga da mi on pošalje ljubav svoiu. I ovo govori iošte s[ve]ti Pavao u svoije knjiga: da iest mudrost ovoga svieta budalaština¹² pri Bogu; i tako tko viruie znati veće, zna manje. Iošte govori s[ve]ti Iob. Ia došao¹³ goho na ovi sviet i kako brez tame tai živio sam, a sada na svarsi poznaiem, da ia nisem ništa. Sveti Aguštin piše govoreći¹⁴. O ti koi gredeš ištući i pitajući mira, hoćeš li ti da tebe naučim ga naći i imati ga? Postavi tvoie sarce u ljubav Božiu, a ne u tužne stvari ovoga svieta. Zašto svaki dobro more viditi da nijedan ne more biti poštovan, da drugi nie prognan, ne more biti velik da drugi nie malahan, nijedan more biti bogat da drugi nie ubog. I tako govori naravan da svaka stvar ima svoiu protivštinu. I more se prilikovati življenje ovogar svieta iednomu veliku stolu s iedniem malaknim ručnikom koga svaki čovik poteže na svoje čelo, a paka vazda odkrie čelo drugoga; i tako tko postavi svoiu ljubav u stvari svitovnje: često pute otuži se i boli se, zašto iest pun taštine svitovnje: ali oni koi ljubi Boga vazda stoi veselo i zadovoljan zašto vazda pribiva s Bogom koi iest veliko veselie, priveliki mir i velika radost. Od ove ljubavi govori sveti Pavao, Bog iest ljubav i koi pribiva u ljubavi, pribiva s Bogom i Bog š' njime.

Promisli paka dobra od odkupljenja gdi se isiskuiu sve stvari, koie slatki odkupitelj učini i tarpj za odkupiti tebe i za tebe snidne s neba na zemlju, za

⁸ neba

⁹ imma – redovito donosi s digrafom m.

¹⁰ učinio – tiskarskom je pogreškom upotrijebljen latinički znak ç za glas [č].

¹¹ žahost

¹² muda-laština

¹³ doćio

¹⁴ kovoreći

tebe poradiajući se bi postavljen u iasle, za tebe osmi dan poslie kako se rodi poče prolivati svoiu karv. Za tebe po vas život svoi podnesene isbroiene muke, tuge, progonstva, odeći, znoieći se, pripovidajući, posteći, bdeći i tarpeći iljadu zala, naiposlieh za tebe tarpi veće nemilostih, bolestih, mukah i poruganiah što se veće ne može izreći, budući poslušan tia do smarti od križa. Ako ove stvari
 17 iednu po iednu promisliš tebi hoće dati uzrok užeći sarce tvoie koliko godir bude studeno i tebe hoće potegnuti ljubiti i služiti onomu, koje toliko¹⁵ tebe ljubio i također privelikom cinom odkupio.

Od ljubavi tilesne

Pog. 3

Druga ljubav zove se ljubav rodbine, koia se radia od iednoga naravnoga ganutia i sastaljenja obiĉavnoga koi navodi aliti vodi ljubiti svoiu rodbinu veće negoli druge, kako nas uĉi narav naša, od koie ljubavi govori prorok i iošte mudri Salamun, nemoj se uzdati aliti virovati u onogar, koi ne ljubi svoie rodbine i također stvari svoie, da kakoli će ljubiti druge, ako ne ljubi svoie rodbine. Salamun govori: sve vode istiĉu iz mora, a paka se sve vraćaiu u more, i svi ljudi iesu od zemlje i svi se opet vraćaiu u zemlju, ništa nemanje poznajući tuge i žalosti
 18 svitovnje, ia hvalim veće martve negoli žive, i blaženi oni koi se nie rodio, zašto nie vidio, ni podnio sio zalah, koia su svarhu zemlje. Dvie stvari iesu vazda iedna drugoi protivna, kakonoti zlo protiva dobru, a smart protiva životu, i bogastva i kriposti vesele sarce, ali svarhu svake stvari ljubav Božia veseli dušu našu i sarca naša, zašto govori veće martve negoli žive hvalim.

Zašto koi sagrišiuie smartno hoće oĉito hoditi putem¹⁶, koi ga vodi ulomiti vrat i na smart dovesti ga ostavljajuići put¹⁷, koi ga vodi na život viĉnji, i ovie iest bila bolja smart negoli život. A opet protiva u ine u pravnosti onogar pametnoga, koi tebe vodi i koi te uspomnia¹⁸, govoreći po usta svetoga Matia, ulizite na vrata tisna, zašto prostrana iesu vrata i široka i put koi vodi na po-
 19 gibno i mnozi ulaze po njima.

Od priateljstva

Pog. 4.

Treća ljubav koia se zove priateljstvo aliti društvo, to iest hotiti iedan od drugoga stvari koie se pristoe. Kako govori¹⁹ Tulio naravni u knjiga²⁰ od priateljstva. I temelji se i uzdarži tako priateljstvo svarhu iednoga dobra i ljubestiva sastanka od života, koi nasladiuie saraniti iednost družiem, i ĉinenie ove ljubavi izlazi od tri poznanja. Parvo iest samo za dobro, koie dobro iedan priatelj ufa imati od drugoga priatelja, i ovo tako priateljstvo iest za privariti priatelja ne može se stanovito zvati priateljstvo istinito, negoli veoma parvo targovina od

¹⁵ poliko

¹⁶ nutem

¹⁷ tut

¹⁸ u spomnia

¹⁹ tovari

²⁰ kljiga

svoje vlastite koristi, kako govori Tulio u svoije knjiga od naravi. Drugo iest da čovik hoće dobro i korist svoga priatelja i tako se nebrineći za svoje dobro vlastito i ova iest temeljita i svarsena ljubav. Tretie iest, kada čovik hoće učiniti se dionik s drugiem i ono iest dobro priateljstvo i ljubav. I skušanie ove istinite i dobre ljubavi na tri načina nahodi se: parvo iest ljubiti svoga priatelja s pravim i čistim sarcem i činiti mu ono, što znaš da će mu biti drago; drugo iest čuvati se učiniti ono što virueš da će mu biti marsko i neugodno, ali što će mu biti na štetu. Zašto priatelj dobiva se i usdarži za tri stvari. Parva iest štovati ga i pošteno mu činiti gdi iest on. Drugo iest faliti ga gdi njega nie. Trete iest daržati ga do potrebe i zato Salamun govori: priatelju²¹ virnomu nijedna stvar iest prilična. Ovidio govori: u tvomu napristvu i bogastvu naći hoćeš mnoge priatelje, ali u tvoie protivštine i uboštvu samo iednoga naći hoćeš. Četiri stvari iesu bolje stare negoli mlade: to iest²², vino, riba, ulje, ali svarhu svegar priatelj star. Arištotil govori: koliko cablo veće iest, toliko veće čini temelistvo. I ovako ti koliko čovik iest veći, toliko čini veće načina za imati veće priatelja; zašto ni jednomu more biti dobro budući sam. I zato blaženstvo ljudi nie drugo negoli ljubav i priateljstvo kako govore mnozi naravni, i ovo iest istina govoreći od blaženstva svi-tovnoga, a ne razumijući od blaženstva vičnjega, koie iest samo Gospodin Bog. I od ovoga hotiaše reći Tulio u knjiga od priateljstva, istomačajući govorenje onogar velikoga naučitelja Tarentina koi govoraše da iedan čovik otiđe na nebo i vidi lipotu sunčanu, miseca, zvizdah i sve ostale lipote nebeske i zemaljske i iošte svegar svita sve stvari i potom togar da se on vrati na zemlju, ništa mu se ne bi učinilo ovo veselie, ako on ne bi imao čovika komu bi mogao iskazati i takoyer s kime bi se mogao razgovoriti od taki stvari, kako bi sebi istomu on kazao i nemogući nji komu kazati, bila bi mu veća muka i bolest. Platon govori i Šeneka: parvo negoli ti priateljstvo ali ljubav uzmeš s iedniem, kušai ga naiparvo i kada ga budeš²³ kušao, ljubi ga sa sviem sarcem. Znai dobro, da se čovik čini zao nariveći cića občenia sa zlom²⁴ družbom, i također iošte zao čini se dobar za občenie s dobriem. I ti tako izbavi se od zle družine i tako združí se s boljiem od tebe i s pošteniem i tako ćeš ti imati istinite priatelje i duše i tiela. Ovo što tebi čini zla družina.

Stojeći k jedan²⁵ parvo u krilu Božjemu i neizrečenim pomilovanjem pomilovan iest od Boga i ide upasti na budalastu u usta onogar lava strašnoga otvo-renoga vazda za proždarti dušu. Gdi se, piše u svetomu Pismu, zubovi svoi, iesu zubovi lavski, koi razdiaiu duše ljuske. A ovo čini naiveće zla družba.

Od ljubavi raskušah filesnie

Pog. 5.

Četvarta ljubav, koia giba pamet čovičansku zove se ljubestvo, to iest koi ljubi veoma iednu stvar i ova ljubav iest od tri načina. I parvi iest ljubav od poželienia filesnoga, kadar čovik ljubi ženu samo za nasladienie, koie bi hotio

²¹ nratelju

²² iiest

²³ mudeš

²⁴ slom

²⁵ ićdan(?)

- od nje, a ne za drugo. Kako hoće biti veći dio ljudi i ono nasladienie ljubavi sve iest tilesno izvan one, kako govori s[ve]ti Toma: nijedan ne more ljubiti stvar koiugodir, ako ne bi imao koiogodir ufanie imati koiie dobro od nje, premda bi tako stvar u dobro od nje, premda bi tako stvar u to vrime bila daržana i iošter
- 24 zvana zla i opaka; ništa ne manje samo da iest na njegovu volju i dobro. Tako se u svakoi ljubavi događa da vazda iest koiie nasladienie tilesno ali razuma, ali mišljenia. Tilesno izlazi po pet hoćućeniah poglavitie tiela, od koiie smo rekli²⁶ ozgor. A ono od taknutia veće iest od ostalie nasađeniah tilesnie i tako ti iest sve nasladienie ljubavi u želieniu i u nasladieniu tilesnomu. nasladienie razuma dohodi i islazi od misli razumne i tako se nahodi veće nasladienie razuma ali pameti, negoli od hoćućenia tilesnoga. Premdar narod ovogar svieta ište brez pristanka nasladienia i raskuše tilesne pogardiuiuci nasladienie razuma i pameti
- 25 osta[v]ljajući veće dobro za manje; kakoti stvar koiia ne brine za drugo, samo hoće svoje vlastito dobro i nasladienie tiela ne gledaiuci nijednoga poštenia aliti sramote ni štete, ni koristi, ni dragosti, ni marskosti od žene koiu on ljubi samo da more nasitati svoiu opaku volju, i stati veselo i zadovoljno, zašto žive i vlada svoiom voljom kakoti iedna živina; i sve čini u nasladieniu hoćućenia svoga ne promišljaiuci stvari dobre ni zle, kakonoti čine živine nerazložite; i zato se ne more zvati ljubav. Što govori Arištotil da ljubav ne iziskuie drugo negoli stvar koiu čovik ljubi, da ona stvar ima dobro; i tko ljubi drugoga čineći tako, da hoće koiu stvar od njega i da ga za drugo ne ljubi negoli za svoiu korist: i tako neće dobro njemu negoli hoće svoje dobro vlastito. I od ove take ljubavi poželienia
- 26 more se reći, da su učinjeni načini i zakoni od istinite ljubavi, zašto u takoi ljubavi ne more se nasitati pamet da ne misli, ni oči da ne gledaju, ni uši da ne čuiiu, ni usta aliti iezik da ne govori. Od ljudi aliti kipova koi se ljube vazda se misli, vazda se govori i vazda se želi učiniti stvar koiia mu ie[st] draga i na volju. Svako misto strašivo i svaka velika stvar čini mu se malakna onomu, koi ljubi ni spava, ni blagueie, ni srami²⁷ se, ni pazi poštenia za onu stvar koiu ljubi. I ovo hotiaše reći s[ve]ti Gargur papa svarhu Ivandelia, koiie iest na Duhove. Istinita ljubav čini dilovati i činiti velike stvari, ako iest istinita ljubav i akoli ne čini rečeni stvari²⁸ nie prava ljubav. S[ve]ti Pavao govori da nitko ne more zatvoriti sarce svoje od onogar koga ljubi, ni glad, ni žedia, ni san, ni zima, ni vručina, ni ubošto, ni gospostvo, ni strah, ni naiposle smart; premda bi bila naigora. Salamun govori u svomu pivaniu da iest ljubav²⁹ iakah kakonoti smart, i najposlie veoma većma diluie budući dilovna³⁰ stvar; temeljita i istinita ljubav. Od ljubavi i željenia tilesnoga govori Šokrat da nie veća služba, koliko biti sluga ljubavi. Platon govori da ljubav ne ima očiu i zato koi su tako ljubesnivi od ljubavi tilesne, da se ovi zovu slipi i budalasti, i tako ti po načinu od razloga mogu se zvati sluge zaslipljene i brez pameti, i vazda stoie u strahu i u mislie ovakie; a razlog jest zašto ova taka ljubav nie kripost dobra negoli jest zloćia od griha pute-noga.³¹ A ovo ti razloga³², zašto ova ljubav od poželienia nie³³ kripost dobra, ne-

26 resli

27 sramu

28 stvari

29 ljubai

30 dihovna (dilovna /duhovna)?

31 pitenoga

32 pazloga

goli iest jedna zloća od grihah putenie i zato svati Tomas govori da duša svakoga čovika vazda se pristoi na nju³⁴ ganuti se po razlogu ljubiti sve stvari, koie iesu dobre i liepe. I tako nie čovika na svietu komu nisu drage stvari dobre i liepe, to iest, kadaji³⁵ on vidi i akobi tko rekao, da nema nasladienia od nji bio bi budalast i brez pameti. A koia iest stvar bolja³⁶ i draža i naiplemitia i takoier naimudria, koliko nasladienie duhovno, ljubiti sa sviem sarcem svoga stvoritelja i njegovu pridragu maiku; i po ti način sebe hoćeš sačuvati svakoga griha i zla, i ti također nigdar nećeš misliti da tebi ima doći koie zlo, i biti u strahu kakono oni, koie iesu zapleteni u opačina tilesnie³⁷. Evo što govori sveto Pismo od takie ljudi i ženah: Ovi prodaiu kraljestvo nebesko za iedno malo, i od ništa ovoga nasladiena veće iest brez-pametan od onogar čudnoga vojnika koie oružie svoje od srebra promini za iedno od midia, veće brez-pametan³⁸ od Ežaua koie za iedno malo sočivice proda svoje pravorodenstvo; veće budalast od koga ti drago diteta koie za iednu iabuku gnjilu³⁹ dariovati će pridragi kamen. 28 29

Od ljubavi naravne

Pog. 6.

Peta iest ljubav naravna, koia nie u oblasti čovičanskoi i ova navodi i prigiba svakoga ljubiti naravno svoiu priliku i tako s[ve]ti Tomas i ostali naravni iziskuiu, da svaki čovik naravno vazda iest prignut ljubiti ono, što iest njemu prilično ali po običaiu aliti po čudi⁴⁰ pročinuiuići vazda da su dobre i lipe nasladiuići se od stvari njiovi koga ljube, koliko od svoje istie. Ništa nemanje hotiti ni želiti drugoga života tilesnoga od nasladienia, samo zadovoljiti se od nasladienia razumnoga i također naravnoga. A ovo isto iskušanie vidi se u ptica i u živinah, koie ne imaiuići razuma i ove kakoti posilice i po kriposti ove ljubavi naravne sdružuiu se i obtie iedna z drugom, i nasladiuiu se stati svoiom prilikom, brez misli nijednoga drugoga tilesnoga nasladienia, zašto nie stvari na svietu, koia naravno ne želi svoiu priliku. Naravni govore: da prilika svoiom prilikom lako se združe meu sobom, i zato govori Salamun: da svaka stvar želi svoiu priliku. Arištotel govori: svi ljudi koie su se rodili pod nikiem zvizdami, i oni koie su se rodili pod iednom zvizdom, naravno imaiu biti iedne naravi i volje, i vazda se⁴¹ meu sebe ljube i raskuše, i dragosti uzimaiu zajedno veće negoli oni, koie su se pod razliciem zvizdami rodili, i toliko svakomu se naravno to čini dobro, i more gledati i ljubiti svaku stvar priličnu svoioi mastorii, i svomu činjeniu, ništa-nemaje samo da ona taka prilika iedaie, i ne čini mu koie štete, iere narav po svi maistori od iedne maistorie ljube se meu sobom po onoi prilici i maistorii, premda ako veći dio iedan drugoga ne ljubi za nenavidost. I na ovi način iedan hoholac nenavidi drugoga, i tako naiveće sve stvari i po prilikovaniu mo- 30 31

³³ nue

³⁴ njan / na nj/

³⁵ kadaiji

³⁶ boćia (bolja – veća?)

³⁷ pilesnie

³⁸ tametan

³⁹ gdnilu

⁴⁰ čiedi

⁴¹ ve

gu ti se vratiti u štetu i nekorist cićia nenavidosti⁴². A ovo iest razlog naravni od ovogar, da svi ljudi od svieta naravnito ljube parvo svoiu korist negoli drugoga. I tako oni koi govore, da nijedan čovik ljubi žene, negoli cića griha putenoga, ali koi⁴³ to govore varaiu se stanovito, što se more razumiti dobro po oniem razlozi, koie smo rekli ozgora. Tulio govori: da ljubav temeljita aliti svaršena nie drugo, nego ljubiti drugoga neposilice, ni za strah, ni za korist koia se more imati od njega, zašto veliku⁴⁴ korist ima, ima iest zadovoljan od nasladiena razumne ljubavi. Platon govori: hoćeš li poznati tko iest prikladan ali priličan tebi, gledai onogar koi tebe ljubi prez tvoga koga dobra, koie si mu učinio. Razumi dakle, što tebi govori pismo od nenavidosti i od ostalie grihah.

Imaš promisliti koliko gospodin Bog ima u nenavidosti grihe od nenavidosti i ostali griheh, i kako i[h] jest veoma jako karao od početka svieta. Naiparvo vodom od potopa svegar svieta, potomtogar ognjem nebeskiem koiem bi karao⁴⁵ opake grihe onizie pet gradova Sodome i Gomore brez ostažie pomanjkania (koia ovdí ne pišemo) strašne i tužne sarčbe, koiu iest na ovi sviet mnoge pute poslao za griheh ljuske i naiposlie umro⁴⁶ iest za griheh, iedabi tako ostali zadovoljno pokarani grisi prokleti.

33 Prilika od ljubavi

Šti se u knjiga, u koie se govori od stvari rimske, da Dionišio iz Saraguže kralj od Šicilie hotiući osići glavu iednomu, koi imaše ime Picia. Ovi Picia zaprosi od kralja, da mu učini milost ovu, da mu dade osam danah za poći u kuću svoiu, narediti svoje stvari, i odgovori mu kralj, kakoti rugaiući se, da on ima dati iednoga za iamca, koi hoće biti za njega i da ov i iamac obećia se, da mu se osiće glava, ako on ne vrati se. I tako kralj hotieše mu dobrovoljno učiniti milost, koiu prošaše. Tada Picia posla po iednoga, koi se zvaše Damone, koga on ljubljaše veoma većma negoli nijednoga drugoga čovika, i također, i on od onogar iednako biaše poljubljen. I reče mu sve koliko što ie i kako ie, i u put Damone pođe kralju i tako obeća za Piciu svoiu glavu, ako on ne bi se vratio. I tako Picia hotidie doma narediti svoje stvari. I potomtogar približaiući se vrime koie Picia biaše uzeo od kralja, svaki čovik rugaše [se] siromau Damonu za njegovo ludo obećanie, koie biaše učinio za Piciu, ali rečeni Damone ne boiaše se ništa. Toliko se virovaše u svoga priatelja Piciu. Ništanemanje na određieno vrime Picia povrati se, kako biaše obećao, i tako kralj videći toluku i svaršenu ljubav ovie dviu priateljah, oprostí smart Piciu, da taka sarčana ljubav ne pogine unapridak.

Od ljubavi ženske

Pog. 7.

Zašto od ženah izlazi veliko ozlog[l]ašenje ove plemenite kriposti od ljubavi, zato odredio sam biti obranitelj njima, a protiva svakomu, koi hoće govoriti

⁴² nenavidosti

⁴³ toi

⁴⁴ velihu

⁴⁵ karan

⁴⁶ umarho

zlo od istie ženah, i po naredbi naslidovati ću na ovi način, to iest, da hoću nai-
parvo istomačiti nike oblasti ljudi od mudrosti, koi su rekli dobro od ženah, po- 35
tomtogar oblasti onie, koi iesu rekli zlo od njih, a naiposlie hoću složiti zaiedno
i dati istinito odrišenje i istomačenje i ustegnuti zločeste iezike ovaciem govornikom, kako dostoi se. Parve oblasti, koie govore dobro od ženah iesu ove. Salamun reče: koi nadie dobru ženu, nahodi dobro sebi i takoder veselje, a tko iz-
arne dobru ženu izgoni svako dobro od sebe. Iošte isti govori: žena koia iest do-
bra, kruna iest svoga muža, poštenie kuće svoie, i Bog šalje bogastva po ruke
dobre žene, ali zločesta žena rasipa njih. Zašto kako čovik ne more živiti brez
ovie četiriju stvari na ovomu svijetu, to iest, brez zemlje, vode, aera i ognja,
takoti ne bi mogao durati čoviek brez žene. I tako se more reći, da iest žena
peta stvar čovika, svarhu onie četiriiu ozgor rečeni, i da žene ne budu, ostarili bi 36
svi ljudi, i po ti bi se način smakao sviet. I iošte da bi učile žene mudrost i mas-
torie od svieta, kako čine ljudi, činile bi velike stvari, cića nji tanke pameti i ra-
zuma naravnoga njoiva.

Oblasti koie iesu protiva ženami, iesu ove – Salamun govori: Kako ne ima
oholosti svarhu one od glave zmijine, takoti ne ima sarčbe svrhu one koiu ima
žena, i tako bi bolje bilo pribivati s lavoi i zmai, negoli živiti s ženom sarditom.
Iošter govori: po ženi dohodi grihe i po njoj svi umiramo. Iošte govori: da o[d]
sto ljudi našao sam iednoga dobra, a o[d] iljadu ženah, nisam našao nijednu do-
bru. Iošte govori: nemoi občiti ženami, zašto kako od haljina radia se marmljac,
takoti od žene rdia se nepravda. Iošte govori: Ako bi žena imala gospostvo 37
svarhu muža svoga, činila bi mu svako zlo. Govori naravni: Tri stvari izgone čo-
vika iz kuće, to iest, dim, kuća zlo pokrivena i ljuta⁴⁷ žena. Ipokrit reče iednoi
ženi, koia nosaše oganj u ruci: iedan oganj nosi drugi oganj, ali veoma iest vrući
oni koi ga nosi, negoli oni koga nosi. Naravni iošte reče iednoi koia biaše boles-
na u postelji: zlo stoi sa zlom. Šaluštio reče iednoi koia učaše štiti: s otrovi od
zmije hoće se sastati oni od škorpiona. Plato reče nekiem ženami koie plakahu
iednu ženu koia biaše umarla: zlo iedno se otužilo i plače drugo zlo izgubljeno.
Avicena reče iednoi koia učaše štiti: ne usmnožai zla sa zlom.

Istinito i stanvito istumačenje od rečenje oblasti, koie govore zlo od žene.
Tko iest bio uzrok i početak od našega [z]la? Eva. Od oblasti, koie govore do- 38
bro od ženah⁴⁸. Tko iest bio uzrok od dobra? Pričista Divica, koia porodi Spa-
sitelja našega Isukarsta blaženoga. Sveti Aguštin govori: nijedna stvar bi na svi-
etu bolja, ni takoder gora od ženeh. Ništa nemanje oblasti koie govore zlo od
ženah, razumiju se od zlie žena. I ovo more viditi svaki očito, koi prociniuie do-
bro rečene oblasti, i iošte tako ona oblast Salamunova protivna iest, koia govori,
da rečeni Salamun nie našao iedne žene dobre, zašto ako on nie nijedne našao,
iesu bili mnogi ostali, koi su našli mnoge žene dobre i časne, što se ne more ni-
kati, a to iest, parvo njega i takoder posli istoga Salamuna od s onijeh ženah nie
potriiba pisati ni kazivati, budući stvar očita. A iošte isti Salamun reče: da biaše 39
iošte i dobrie ženah. A more svaki viditi, tko hotio bude razumiti njegova
pisma. Negoli ia viruiem, kada on reče ove stvari, da mu ovo učini pisati sarčba,
gnjiv njegov. Iere se piše u zakonu staromu, da kada Salamun bi u naibolju mla-

⁴⁷ liuta

⁴⁸ žepah

dost, budući se parvo vrimenta zaljubio u iednu pogansku ženu, i za ljubav nje odriče se Boga, i tako se pokloni bogom poganskiem, i na toliko ga dovede i navede, da ga činiaše oblečiti i hoditi na način iedne žene, i naiposli činiaše ga presti, i vodjaše ga kako ona hotiaše. Zato u ono vrime, za onu budalaštinu pomanjkao iest, i zato reče da nie našao iedne žene dobre. A s druge strane iko hoće dobro gledati zla, koia čine žene, stanovito iesu primalakna na priliku onie zalah, što čine ljudi. Iošte i u grihu putenomu veće se usteknutie i podnosenie nahodi u ženskie glavah, negoli u muškue, kako se svaki dan more viditi na mnoge načine i usdaržati se temeljito i braniti se od privara i zasida ljuskie, a ne ljudi od privara ženskie. Ništanemanje oni, koi govore toliko zlo od ovie siromašica ženah, učinili bi bolje, da muče i da svoje poštenie bolje paze, neimajući oni temelja nijednoga od istine. A naiposlie svaki hoće za svoi konac visiti.

Budući se dakle od takie stvari pokaiao i ponizio, čineći tebe da si odmetnut i da si od ništa, i da si dostoiian svakoga smutienia i sramote i tako ti pani⁴⁹ na noge svoga Spasitelja, kako učinii ona žena grišnica Maria Magdalena, s velikom bolesti i poniženstvom, ti ga hoćeš upitati⁵⁰ da tebi prosti tolike zlotie i pogarde, što si učinio i obećati se stanovito učiniti pokoru od prošastoga života, i novi život početi činiti unapridak.

Od nenavidosti

Pog. 8

Ie nenavidost, koia iest zloća protiva ljubavi i jest od dvie struke. Parva iest žao mu biti od dobara drugoga. Druga iest veseliti se od zlu drugoga. I iedno i drugo od onie dviju načinah, mogu biti koigodir put brez griha, zašto dobro se veseliti zlu, drugomu, to iest da bi se pokaiao i imao bolest od svoje dobrah, da bi se ne poholio, da inako čineći iest smartni grihe. Zašto zakon zapovida govoreći, što hoćeš sebi, drugomu učini, a što sebi ne ćeš drugomu ne čini ni želi, kako iošte govori sveti Matie apoštol. Svaka koiagodir hoće da učini vami ljudi i vi isto učiniti njima. Ovo iest zakon i proroci. I imati od ovogar pravi razum parvo iest od potrebe viditi i razumiti⁵¹ što iest kripost i dobro kakostvo imati, po koioi se žive dobro i čuvati se također zla. Iošte jest kripost iedan način pameti dobro narediti i po načinu učinjen, s načinom nenaravnim ali lipotom tilesnom negoli duše, razloga, života, dobrote, običaia dobra, ljubavi Božie i poštenie svitovno. Ne budi nenavidliv, zašto iest Bogu vele marska nenavidost.

Mogao bi iošte poznati neizvaršeno milosardie Božie polak tebe koi tebe mogao bi poslati tolike pute u pakao, cića nenavidosti i ostali grihah kako iest učinio i drugiem, i zato nie učinio tako tebi, negoli te veoma podnio i obranio od velikie pogibila, a navlastito od nečisti duhova koje iesi volju činio sagrišuići, koi bi hotili i mogli bi povesti te⁵² u pakao, da tebe ne bude obranio Bog. I naiposli nije li tebi poslao tolika dobra udahnutia i tako tebe iest zazvao na pokoru i učinio iest tebi druga dobra, koia dobra nijedan otac ne bi nji učinio za iednoga svoga pridragoga sinka.

⁴⁹ panni

⁵⁰ uvvtati

⁵¹ razumnti

⁵² ti

More se prilikovati zlotia od nenavidosti Ptici rarovini, zašto iest iedna ptica toliko nenavidliva, ako vodi svoje ptiće, da su oprtilili u gniczdu, počme nji kljuvati po ledie da bi njima meso omaršavilo i po ti način omaršava. Šeneka⁵³ govori: Nenavidost vadi od dobra zlo, a od zla dobro. Iošte govori: Iest veća mala stvar bižati nedragost uboštva, negoli nenavidost. Štie se u Knjiga od zlotia da kako carv⁵⁴ grize darvo i marmliac aljine, takoti nenavidost grize aliti tlači čovika. Salamun reče: kada tvoji nepriatelj poklekne nemoi se obeseliti nje-govoi šteti, zašto nie to drago Bogu. Iošte koi se veseli zlu drugomu neće biti nepokaran od Boga. Sveti Gargur govori, ne ima veće muke na svietu nego li [j]e nenavidost i gdi iest nenavidost ne more biti ondi ljubavi⁵⁵ ne more se učiniti vetia osveta nenavidljivu, negoli činiti dobro. Šeneka govori: Ne čini krivo nikomu i tako nećeš⁵⁶ imati nepriatelja, ali nenavidost čini nji mnoge. Ovidio govori: nenavidost vazda čini vetie žita na drugoga njivi, negoli na svoioi. Platon reče: nenavidlivac nie nigdar brez bolesti, ni licumierac brez straha. Sveti Aguštin govori: tko ima nenavidost ne more ljubiti. Ništanemanje meu ljudi⁵⁷ ne more biti vetia zlotia od nenavidosti. Naravni govori: veće imaiu se ljudi paziti od nenavidosti roske⁵⁸ i priateljske, negoli one nepriateljske. Tolomeo reče: nenavidlivac dobrovoljno hoće izgubiti za učiniti drugoga izgubiti.

44

45

Prilika

Od ovogar griha nenavidosti štie se u zakonu staromu, da videći Kain da sve stvari Abela svoga brata grediau napričano i brez pristanka svaki dan uzmažaiuci se s dobar na bolie, zošto on poznaváše dobra, koia biaše primio od Boga i zato ga ubi Kain iednom palicom, a ovo za nenavidost, budući dva parva brata na svietu. Parvo nji nie drugie bilo i ovo bi parvo ubostvo i parva karv prolita na zemlji.

Od veselja

Pog. 9.

Veselje, što iest učinjenje od ljubavi, kako govore naravni i iest odpočinutie duše i zadovoljstvo sarca, obeseliti se u komugodir nasladieniu. Naravni govori da život čovičanski jest veselie sarca, prem da ne ima se veseliti u stvari koie⁵⁹ iesu grisi, negoli u kriposti dobre. S[ve]tji Aguštin govori: da svitovnomu veseliu dogadia se i slidi vazda udilie tuga i žalost.

46

Procini tužni grišniče tvoie veselie, zašto kako dodie sudac ispitati tie natiessno vas život tvoji, ne samo grihe, koie si učinio, negoli iošte dila dobra, koia nisi učinio, kako se pristoi i tada tie licumirci i ljudi nečisti i ostali grišnici čuti će⁶⁰ priveliku smutnju sarca svoga videći očitovati se svemu svietu grisi njiovi koi su bili priskroviti svakomu.

53 Šaneka

54 cari

55 ljubavi

56 netieš

57 ljudi

58 tj. rodbinske

59 koue

60 čeh

More se prilikovati kripost od našega veselja pietlu⁶¹, koji se veseli i piva na vrijeme po ganutiu od veselja naravnoga svoga sarca dan i noć pivajući naredjući svoje veselie u život svoi po načinu i naredbi od razloga. Salamun reče:
 47 ne ima nasladienja svarhu veselja sarčanoga. Iošte govori: sarce veselo čini cvasti život čovičanski, a tuga i žalost čini usanuti kosti. Nemoi se veseliti od zlu drugoga, zašto ne znaš kako gredu⁶² vrijeme protivna, ne znaš što će⁶³ biti tebi do noći. Šeneka govori: Nemoj se uzveličati u stvari napričane i u protivne nemoi se ozlosarditi ali smutiti.

Prilika

Od veselja štje se u životu svetie otaca od jednoga komu ime bijaše Largato, koji noseći priveliku ljubav⁶⁴ Gospodinu Isukarstu i za svoi devocion odredi poći prisvetomu grobu i kada hotidie i ddie onamo i ljubeći⁶⁵ i zagarliajući prisveti grob neizvaršenim suzami i usdanući. I tako za veliko veselie pade martav.
 48 Oni⁶⁶ koji biau kod njega virujući da se prinemogao, poslaše po likare koji videću ga rekoše da iest umarho i hoteći razumiti njegova družina, zašto bijaše umarho i za koju stvar i taka ga učiniše otvoriti da vide što iest unutra i nadioše upisano u svoiemu sarcu Isuse Isukarste slatkah ljubavi moia⁶⁷. Što likari razumivši stvar ovu i tako rekoše da bijaše priminuo od veselja, budući vidio prisveti grob, zašto čovik umre parvo od veselja, negoli od žalosti i tuge.

Od žalosti

Pog. 10

Žalost koja iest protivna veselju (kako govori Makronio) i na tri načina iest. Parvo iest, kada čovik žalosti se i boli se od iedne stvai vetie nego se pristoi; i ova navlastito zove se žalost. Druga iest kada čovik ne zna, ne govori, ne misli temeljito nijednu stvar korisnu, negoli stoi kako iedno tielo martvo, i ova
 49 se zove isprasnost, koja iest velik grihe. Tretia iest kada čovik po koioi misli čini mnoge sumnje i misli, i ova se zove malenkonja, to iest neveselstvo i iest na iliađu načinah, kako govori Ipokrat i iošte iest iedna struka od budalaštine i od ove zlotie žalosti izlazi iedna struka od otuženja što čovik ne zna što čini. A ovo iest najveći grihe na svietu ali uteci se stvoritelju svomu koji tebe hoće izbaviti od togar griha.

Procini iošte velika druga dobra navlastita iest tebi učinio Bog u tvoji život dajući tebi vetie dobara tilesnie, vetie pošteniah, vetie pridnosti vetie uminenia, vetie stvari napričanie negoli družiem iest dao, odzdravljajući tebe od bolesti, oslobadajući tebe od tvoie potribah, od mnozieh pogibilah i pomažući tebe u svaku tvoju potrebu s ostalim nepribroienim i sakrivenim dobrotami, koje
 50 iošte ti isti ne znaš, a on iest tebi učinio.

⁶¹ pietelu

⁶² gređv

⁶³ tie

⁶⁴ ljubav

⁶⁵ ljubeći

⁶⁶ onni

⁶⁷ moa

More se prilikovati zlotia od žalosti gavranu, koji videći svoje ptiće⁶⁸ izleći se iz jaja bieli, ožalosti se toliko da se dieli za ostaviti nji ne viruiuići da su svoi ptići, zašto niesu carni, i tako on tia dokle ne počmu metati perie carno ne nosi njima jisti, negoli oni živu od aera i od rose. Iošte se ožalosti kada mu nji tko uzme, veoma većma negoli druga ptica. Naravni govore: bolia iest smart negoli gorak⁶⁹ život, zato nemoi se davati tugi aliti žalosti negoli izirni nju od sebe, zašto iesu mnogi umarli ožalostivši se. U žalosti nie koristi i po njoj dobivaiu se mnoga zla dogadiana. Bojecio govori: ni iedna more biti vetia žalost i tuga koliko budući bio u obilstvu i bogastvu, paka upasti u iedno uboštvu. Platon reče: 51
čoviku pametnu ne pristoi se ožalostiti se. Šokrat govori: tko se ne žalosti od onogar što iest izgubio, svoje sarce odpočiva, a pamet se prosvitliiue. Pitagora reče: mučan iest ali bolestan koji ne ima, ali vetie iest bolestan oni koji običavaše imati, a sada nema; i znai dobro da o žalosti dohodi uboštvu i otuženie veliko. Sveti Barnardo govori: parvo hoću da mi se digne život nego da se ia pustim dobiti od neveselia ali zlovolstva. Oni koji ležahu u ispraznosti, poslušai što tebi čini ona, čini ti puknuti tielo, osuditi dušu, zaslipliuie pamet, poradia griheh putene, rani prošdarstvo i za mnoge misli svoje dovodi tebe u karbu i sije nesklastvo. Šeneka reče: Zlovolstvo iest grobnica od čovika. Salamun govori: nemoi ljubiti spavanje da tebi uboštvu nenadie. Zakon govori: nijedna stvar iest istinitia od smarti ni vetie vrime sumnivo u koje ćeš ti umriti. Blaženi oni koji nie običaian imati stvari napričane, zašto svaka stvar poznae po svoioi protivštini. Šeneka govori: nemoi sebi nigdar dopustiti primoći od žalosti ali tuge, i ako sebe nećieš⁷⁰ braniti od nje nemoi nje ukazivati svakomu čoviku, zašto čovik pametan ne kaže svakomu svoje hoćenie. Ispraznost izlazi od smutienia pameti i vazda tebi donosi tugu i žalost. Kašiodor reče: kakoti čovičanska narav po svakdaniioi mucu nauči se, tako ti po isprasnosti čini se budalasta. Sveti Barnardo govori: nijedna stvar iest na svitu koja tebi ne čini tugah, samo onomu ne čini koji⁷¹ pozna Boga i ufa u njega za imati njegovu milost. 53

Prilika

Od žalosti štie se u knjiga koje govore od Alesandra Velikoga, kada on umrie, ovi njegovi dvorani postaviše ga u iednu škrinju od zlata, i tako noseći ukopati mnogi naravni grediau natragau i plačući i tužeći se, a ovo govorau: parvi biaše. Čivelik koji reče: oni koji gospodovaše zemlie od istoka tia do zapada sada hoće biti u dva lakta zemlje ukopan; drugi reče: kada Alesander biaše živ nitko ne smiaše govoriti, sada budući umarho svaki čovik govori kako on hotie, zašto on ne more govoriti. Delfin reče: Oni koji ne biau ni vidili Alesandra imau strah od njega. Drugi reče: Nijedna stvar mogaše odoliti protiva smarti. O smarti brezobrazna, kako iesi mogla imati toliku iakost protiva biti omomu 54
komu se sviet nie mogao protiviti. Brenik govori: O mudrosti pomarkla, o pravdo ponižena, o virnosti izgubljena, o čovičanstvo izarnato, o plemeništvo razoreno, što hoće učiniti veće tužna Macedonia, zašto iest umaro⁷² kralj Alesan-

⁶⁸ ptiće

⁶⁹ gorak

⁷⁰ netieš

⁷¹ goi

⁷² umarko

der, dosada⁷³ nisi plakala nigdar, plači sada s nami gorko i tužno i tada počeše činiti svi veći plač i bolest koi nigdar nie bio na svitu.

Od mira Pog. 11.

Mir (kako govori s[ve]t[i] Barnardo) iest čistotia pameti: pripročina duše, slatkost sarca, odpočinutie života, produienstvo od ljubavi i družba od ljubavi polak iskarnjega. Liubi mir ako hoćeš biti miran u duši i tielu, a koi ne liubi mir poslušai što ti govori pismo.

Čini primaleknu aliti nijednu cinu⁷⁴ od blaga koie iesi imao toliko ciniti, a to iest duša tvoia neumarla, prodaiuci nju za jedno nasladienie od ništa, čineći veliku cinu⁷⁵ od tiela svoga, koie⁷⁶ tielo ti znaš da se ima usmarditi pribarzo. Iošte za tilesntu tratiš sve koliko imaš izdaiuci dušu svoiu nečistomu duhu. Kakoti na priliku, da koi za držati liupinu od oraha odmetne iezgru, ali tko bi ubio svoiu vlastiu čer za utoviti iednoga karmka.

56 More se prilikovati kripost od mira Kaštoru, što iest iedna živina⁷⁷ koia znade po naravi, da ie lovci gredu nasliduiuci ciča⁷⁸ njegov⁷⁹ iaica, zašto iesu veoma dobra polak nie bolesti i toliko kada ga iurve umore i proriu lovci i on videći da ne more uteći, ista živina uzme svoio iaica zubi i izmakne nji tia, da bi nji lovci ial i tako da on more živiti u miru. Sveti Išidor govori: čovik koi žive⁸⁰ u miru, žive prislobodno i nigdar ne more imati malo, zašto tko ima⁸¹ mir dosta ima svakoga blaga. Mir iest svarhu svakoga bogastva ovogar svieta. Platon reče: imajte mir zaiedno s kriposti dobriem, a voisku ali nemir imati imamo zlotiami ovogar svieta. Iulio cesar reče: kada dva nepriatelja iesu iednaci u iakosti, ondar iest njima dobro se razgovarati od mira, zašto inako iedan drugoga ne more dobiti i nigdar ne bi se složili zaiedno brez mira Arištotel na se od boia.

Prilika

57 Od mira štie se u knjiga rimskie da biaše iedan veliki gospodin i on imaše ime Ipolit, komu biaše umarho otac, i svaki dan se biaše s iedniem drugiem gospodinom komu biaše ime Lištiko. I tako biuci se zaiedno Ipolit videći da su mu brizi i u mucu njegovu podložnici. Usta se on iednu noć sam i pođe u grad svoga nepriatelja, i budući došao na vrata reče: Otvorite mi vrata ia iesam, ia iesam Ipolit sam. Tada se čuvaoci od vrata veoma začudiše i tako potekoše kazati svomu gospodinu Lištiku i Lištik videći da Ipolit biaše sam i brez oružia, učini mu otvoriti vrata i kada biaše ulizo unutra, poteče zagarliti svoga nepriatelja

⁷³ doseda

⁷⁴ ciniu

⁷⁵ ciniu

⁷⁶ koge

⁷⁷ hivina

⁷⁸ citia

⁷⁹ njejovi

⁸⁰ nive

⁸¹ nma

Lištika i reče mu: »Prislatki brate. Ia prosim oproštenie⁸² od vas od onogar što sam vas uvridio igdar. A ia tebi oprastam sve ono što si mi igdar učinio, zašto hotiu parvo vaše gospostvo, nego ono što iest moiye slugah.« Tada Lištik videći ovo postavi iedan konop na vrat svoi i klekavši prid njegove noge plačuci i također obadva suzeći i govoraše iedan drugomu: prosti mi brate za ljubav Božiu. I na ovi način učiniše mir meu sobom i posli togar toliko se ljubliu, da se bratia rodiena ne bi toliko ljubila koliko ona dva. 58

Od sarčbe

Pog. 12

Sarčba (kako govori Arištotil) iest iedno smučanie duha oblit karvi naokolo sarca po volji učiniti osvetu. Znai da se od sarčbe radia omraženie, zašto kada karv se smutila iest, sarce ostane u omrazi i taka omraza paka se okrene u nenavidost i čini otvardnuti sarce. Od ovie triu zlotia, kakoti sarčba, omraženie i nenavidost izlaze mnoga zla od nji, zašto od sarčbe stare izlazi nesklad, boi i karba, koja zla iesu protiva kriposti od istinitoga mira i ove tri stvari nisu iednake meu sobom. To iest meu nesklastvom, kako govori s[ve]ti Tomas, zašto iest nesklad meu oniem, da nijedan netie učiniti, kako hotie drugi, kako mnoge pute čine naša rodbina i priatelji, to iest kada biu se i voiuu iedan z družiem. Sarčba⁸³ iest kada dva ali vetie ljudi imaiu meu sobom riči. Nemoi se sarditi, zašto tebi sarčba čini svako zlo. 59

Za uteći iedno malo vručine od sarditosti, to iest, ugoditi iednomu malanu užeženiu od nepristoine sarčbe. Očito užiza svu kuću svoiu, to iest, tielo, i iošte š njime dušu, koja stoi unutra na priliku one čudne ptice, koja čini travami od mirisa užeći svoje gnizdo⁸⁴ i sebe istu, paka ista ptica izpon[ov]a se opet učini, ali grišnik brez ufanja more se reći da hotie uskrišiti na bolji život budući vas siroma uzgorio.

More se prilikovati zlotia od sarčbe medvidu koi jide dobrovoljno med. I hotiući ga izvaditi nadvor iz utline i tako njemu pčele hotie izvaditi oči koljući ga, a on ostavivši med i poteče za pčelami za smaknuti nji, paka dodie iedna druga i tako ga ujide u gubicu, a on ostavivši onu parvu i poteče za onom drugom, i tako iest toliko iaka i velika njegova sarčba da bude pčelah iliadu svijem bi se hotio osvetiti. Ništanemanje ne more učiniti ništa nijedno ostavliaući iednu za drugu. I zato od sarčbe govori mudri: koi se lako rasardi, barzo poteče ukazati svoiu sarčbu ali koi nju sakrie, on ie veoma pametan. Iošte govori: želja ljubesna i sarčba barzo skračaju život. I iošte: misliti vele čini stara čovika parvo vrimena, zašto čovik sardit iest kakoti oganj. Kašiodor reče: sarčba iest mati od sve zala i što se godir čini sarčbom i rasardivši se, ne more biti pravedno ni također pošteno. Šeneka govori: sarčba ne ima očiu i sardit ne more govoriti negoli zlo, i on virue vazda da čini vetie negoli more. Šokrat govori: razlog vidi rasardiena, ali rasardien ne vidi razloga. Katon govori: Sarčba zabranieue razumu da ne more poznati istinu i zato nemoi se rasarditi brez razloga. Sveti Išidor govori: čovičanska stvar iest sagrišiti, andeoska iest okrenuti se, diavaoska 60 61

⁸² aproštenie

⁸³ sarčpa

⁸⁴ vnizdo

iest napritkovati u grihu. U životu svetie otac piše se: koi iest dobit od sarčbe, tako iest dobit od ostalie grihah. Ovidio reče: sarčba iest rasutak od vie kriposti. Šeneka⁸⁵ govori: sarčba budalastie iest u ričie, ali pametnie iest učiniti stvar. Iošte govori: koi ustegne sarčbu i također iezik, duša svoia iest temeljita. Iošte reče: sarčba umre barzo kod čovika razumna. S[ve]ti Iakov govori: budi svaki barz na slušanie, sknilac na govorenje ali veoma većma skniti rasarditi se, i zato cića sarčbe čovik čini protiva pravdi Božioi. S[ve]ti Aguštin govori: hotieš li ti učiniti dobro tvoiu osetu ostavi ie Bogu. Šokrat govori: nemoi se pustiti dobiti od sarčbe, negoli učini da tebe dobie poniženstvo. Sveti Gargur⁸⁶ govori: tri stvari naode se protiva sarditu, to iest, slatko odgovoriti i iošte mučati, ali se diliti od njega koi iest sardit. Od nesklada i voiske govori Salamun: od dvie stvari žalosti se sarce moie, a tretia mi iest donila veliku sarčbu i boi. Iošte govori: nemoi virovati nigdar nepriatelju staromu i iošte ništanemanje da se ponizue nemoi se virovati u njega, zašto viruiui mu hoće ono, što mu ne moreš učiniti i tako hotie te progoniti i u tvoije tuga i žalostie plakati će ali ako tebe vidi u vrime tvoie protivno, netie se moći nasititi tvoie karvi. Varon⁸⁷ reče: nijedno bogastvo more durati gdi su voiske. S[ve]ti Aguštin govori: za pet stvari iest dostoino činiti voisku po razlogu, to iest, za viru, za pravdu, za imati mir, za stati u slobodi i za pobignuti od sile aliti iakosti. Tulio govori: zlo diže se drugiem zlom, kakono gvozdie tare se družiem gvozdiem.

Prilika

Od zlotie sarčbe štie se u staromu zakonu da kralj David prorok hotiui veoma dobro gospoiu Berzabeu ženu Urinu, i tako spava š njome i učini [j]e teškom, i udilie posla potužnoga Uriu, koi biaše podsio naokolo iedan grad, a ovo učini kralj da bi došao spavati svoiom ženom, da bi ostali rekli da iest diete Urie i budući došao Uria u grad i čuiui govori što mu biaše učinila žena i nehti š njom poći spavati, i kako ovo vidi kralj⁸⁸ David rasardi se protiva Urii i upisa po njemu iednu knjigu, a to iest, svomu voivodi s koiem voevaše Uria, koiu knjigu ponese isti Uria i u onoi knjizi posla reći njegovu voivodi, da ima narediti kako se imaiu biti protiva gradu i tako da postavi Uriu na misto nas-trašnie. I kada Uria svoiom družbom bude na mistu od oružia s nepriatelji i da ga sva družba njegova ostavi, a to iest, ostavši on sam da pogine od nepriatelja. I tako rečeni Uria bi ubien, a ovo sve učini opakaa sarčba.

Od milosardia

Pog. 13.

Milosardie (kako govori sveti Aguštin) iest imati u svomu sarcu od drugoga žalosti i tugah i milosardie, i ova kripost iest na dva načina, iedan način zove se milosardie duhovno, a drugi tilesno. Dilla od milosardia duhovnoga (kako govore s[ve]ti naučitelji) iesu ova: oprostiti uvridienie koie⁸⁹ tebi iest učinjeno,

85 Šenesa

86 kargur

87 Varron

88 gralj

89 kove

karati onogar tko učini zlo, ponukovati onogar tko cumli, naučiti one koi ne znadu⁹⁰, pokripiti tužne, podnieti progonstva za ljubav Božiu, moliti Boga za priatelje i za nepriatelje, i za žive i umarle. Dila od milosardia tilesnoga iesu ova: dati blagovati tko ima potrebu, dati piti žednomu, obući gologa, primiti gosta, pohoditi nemoćnika, osloboditi tamnačara, ukopati siromaha martva. I sve se ove stvari čini za ljubav Božiu, a ne svitovnju. S[ve]ti Pavao govori: milosardie iest korisno isprositi od Boga svaka dobra ovogar svieta, također i drugoga. Iošte od ovogar govori Gospodin Naš Isukarst u Ivandeliu: blaženi oni koi imaiu milosardie od iskarnjega, zašto hotie ga on naći i primiti od Boga. Pismo govori: da liudi ne bi sagrišivali, milosardie Božie ne bi potrebnio bilo.

66

Promisli dakle, kada bude iurve sudac na mistu gdi hotie suditi narode, isti sudac s obrazom veselim zovnuti tie pravedne, koi su činili milosardie, da prime platiu i pofaliti hotie njih, za ona dobra dilah govoreći što su učinili⁹¹ za ljubav Božiu uboziem, da su njemu istomu učinili; potom togar s obrazom sarditiem okrenuti će se grišnikom ovo govoreći⁹² njima njiove grihe i opačine, izgoneći nji od sebe u oganj vičnji, i pridaiući nji u oblast duhovom pakleniem svoje duše neprijateljnim.

More se prilikovati kripost od milosardia ptićem iedne ptice koia se zove pola. Koi ptići kada vide oca i mater da su stari i tako da ne mogu veće viditi svitlost i iošte da ne mogu u napridak letiti, ptići isti učine njima iedno gnizdo i u njemu nji pitaiu i rane, i također kliunom izvade sve perie, naulastito ono koiie iest okolo očiu, tia do toliko, dokle njima ne narastu sva pera i tako po naravi sve se ponove i povrati njim se vid. Od ove kriposti Platon govori: nijedna stvar more biti korisnia, koliko nasititi lačne, napoiti žedne, pohoditi nemoćne, odkupiti tavničare, obući gole, primiti putnike, ukopati umarle, koi imao milosardie od družie, a družie tie imati od njega. Alesander govori: moć čovičanska uzdarži se na tri načina, parvo zadobiti priatelie, drugo imati milosardie od drugieh, treti ie prostiti nepriatelie, zašto osveta ne more biti brez štete. Salamun govori: koi ubogomu ne ima milosardia i tko pogardiuie njegovu molbu i on doći će na uboštvo. Kašiodor govori: nemoi biti lakom ni po iedan način ne učiniti milosardia, ako hotieš naći ga za sebe. Iuvenal reče: čini da si milosardan, zašto iest milosardie studenac od kriposti. Pitagora govori: ako ruka učini zlo očima, a zub iezik uvridi, ne čini se zato osveta, zašto bi bila protiva sebi istomu. G[ospodi]n naš Isukarst govori: prosti družiem, ako hotieš da bude prošteno tebi istomu. Platon govori: veliko dostoiastvo ima koi oprosti svomu nepriatelju, a mogući se osvetiti. Pismo govori: ako bi svaki put kada čovik sagriši, da mu zato Bog učini osvetu, u malo bi vrimenta poginuli svi liudi na svietu. Seneka govori: mogući se osvetiti, a ti si oprostio nepriateljju, znai da si učinio svoiu osvetu.

67

68

Prilika

Od milosardia štie se u knjiga rimskie da budući ufatien iedan lupež i tako bi poveden prid kralja Alesandra, i upita ga kralj, za koi uzrok on kradišaše po moru, a on njemu odgovori: a ti zašto robiš sav sviet; iere ia iesam sam, zato

⁹⁰ zvalu

⁹¹ učiniti

⁹² govaraiući

70 mene zovu lupežom, a ti gredeš s velikiem mnoštvom naroda i tako tebe zovu gospodinom, a da bi bio sam, kako sam ia, bio bi i ti zvan lupežom, kakoti i ia, i iošte more biti gore. Zašto od šta ia bižim, a ti ga tiraš, i od onie od koije ia imao sam strah, ti nji progoniš i tiraš a tisnoć od moie potrebe i moga ubošva činim čini mene lupežom, a ti samo robiš za lakomost i zato iesi veoma gori lupež od mene siromaha; i koliko većma tvoia sritia grede na pričano, toliko se ti svaki dan gori činiš. I da bi imao na malo napritka i blaga ia bi se učinio boljim od tebe i ne bi kraho nigdar. Razumiuci kralj Alesander da ovi imaše toliku sloboštinu i razlog, ganu se milosardiem videći iošte da nie lupež, nego samo činjaše ono cića ubošva i za milosardie koie ima⁹³ od njega i od njegovi potriba; i tako mu oprosti smart i iošte ga učini velikiem dvoranom kod istoga sebe.

Od nemilosardia

Pog. 14

71 Nemilosardie koia iest zlotia protivu kriposti od milosardia (kako govori Aruštotel) iest od pet načinah: parvi iest neimati milosardia od drugoga, drugi iest ne pomoći koliko moreš u potriba drugoga. Tretie iest ne prostiti progonsva što ti čine druži. Četvarto iest karati drugoga vetie nego su dostoini. Peti uvriditi druge brez njiova pomanjkania. Ne budi nemilostiv nikomu na ovomu svietu.

Promisli ovo da imaš umriti i ne znaš kako i kada, i od potrebe iest tebi ostaviti na svoiu sramotu sve stvari ovogar svieta koie koliko su tebi bile vetie drage, toliko vetie tebe hotie otužiti ostaviti nji, kada podieš s ovogar svieta.

72 More se prilikovati zlotia od nemilosardia Bažilišku, koi ubia druge samo svoiem pogledom i nigdar u njemu nie milosardia nijednoga, i ako iest Bažiliško ne more naći drugo otrovati, a on čini cabla i trave koie su naokolo njega usanutu svoiem dahom⁹⁴, i svoiom nemilosardnom parom. I od ovoga nemilosardia Šidrak govori: nemoi biti kako lav u kući tvoioi, koi ne ima milosardia od svoga podložnika, Klavdian reče: ne ima od nemilosti opačie stvari ni gore na svitu, koliko iest od iednoga čovika neplemenita koi ima⁹⁵ gospostvo, a ovo čini. Kašiodor govori: svarhu sve nemilosardiah od svieta iest ovo naivete hotiti sebe obogatiti od znoia aliti muke od tužnoga i ubogoga.

Prilika

Od nemilosardia štie se u Ovidiu. Budući se postavila u ljubav iedna žena koia se zvaše Medea i ljubliaše veoma Jašona⁹⁶, i tako ga naslidova i hodi š njime i povede sobom iednoga brata malekna. Ova ista žena ubi svoga brata, paka ga rasiče na kusove i one kusove ostavliaše po putu, a ovo činiaše, to iest, akobi svoi otac pošao za njom i nahodeći po putu toliko nemilosardie od svoga sina, da bi bio usilovan ustaviti se kolikogodir, a ona da bi imala vrimenta moći uteći i pobignuti. Potomtogar budući pribivala mnogo vrimenta s Jašonom⁹⁷ i

⁹³ imma

⁹⁴ davom

⁹⁵ imma

⁹⁶ Njašona

⁹⁷ Njašonom

taka ima š njime dva sina i ona budući ostavljena od rečenoga Jašona⁹⁸ za jednu drugu ženu, ona ubi svoje sinove i tako popi njima karv na sramotu Jašona⁹⁹, posli togar pođe po svijetu toliko da se nje svarha ne more znati¹⁰⁰ na koi način ona bi. 73

Od nelakomosti

Pog. 15

Nelakomost (kako piše Aruštobil) iest dati svoga blaga smirom ljudem dostoiniem i potribnitiem. A ono što se dae nedostoiniem i nepotrebniem, ono iest sve izgublieno, zašto dati onomu tko neima potrebe, toliko iest koliko prolivati vodu u more. A tko daie vetie negoli more, dili se od kreposti nelakomosti i dohodi na zlotiu rasutka aliti prostranosti. Koia (kako se štie u knjiga od zlotie) iest potratiti što se nema tratiti, ni činiti neimaiući u takoi stvari, ni načina, ni uprave; i zato tko iest od vetie prostrane ruke zovu ga budalastiem po zakonu. Vetia iest zlotia lakomost, negoli prostarnost u ruka. Kako govori sveti Tomas, po tri načina iest gora lakomost: parvi način iest da zlotia od prostarnosti vetie se slaže s kriposti od nelakomosti koia usdarži se u datiu, koia nie tako lakomost, koia usdarži se u daržaniu svoga i tako po razlogu kakoti sve zlotie, koie islaze od iedne druge zlotie iesu manje, negoli ona od koie izlaze. Zašto sve¹⁰¹ kriposti od svieta iesu u sridi dviju svarhah od zlotiah. Drugi razlog iest da prostarstvo vetie iest korisno drugomu negoli sebi. Treti razlog, da koi iest prostrane ruke, okrene se i pokori veoma parvo od svojje zlotiah negoli se učiniti lakom. Znai da od prostarstva dohodi se na uboštvu, kako govori Arištobil: koi rasipa bogastva nenačino, barzo dode na uboštvu. Punom rukom dai ubogomu u njegovu potribu. 74

A promisli da vrime koie iest tebi dao Bog u tvoji život iest stvar vetie koristi, negoli tebi more drugu boliu dati na ovomu svijetu, zašto moreš činiti dobro za dati punom rukom ubogomu i ostala iošte dobra činiti, zašto s oviem moreš dobiti dobra vičnja i da bude iednomu iurve osudienomu dopušteno da se vrati na ovi sviet platilo bi iednu uru za moći učiniti ovdi pokor s iliadu go-dišta od plamena paklenoga i iošte da drugo vrime potomtoga mogao bi živiti na ovomu svetu ne bi činio proći jedan čas, da ne čini dobrie dilah¹⁰². 75

More se prilikovati kripost od nelakomosti horlu, koi iest vetie nelakoma ptica, da druge nie na svijetu na ti način, zašto da bi imao toliki glad, ne bi izio svoje lovine da ne ostavi polovicu ostalim pticam koie stoie okolo njega kada balgue, i zato malo ptica vidi se da leti u koiugodir pustinju gdi se more sakriti, da ostale ptice ne gredu za njime za raniti se od rane što mu ostane. Od ovi e nelakomosti Salamun govori: ako činiš dobro, gledai kome ga činiš i tvoia dobra hoće se usmnožiti mnozim milosti. Iošte govori: postavi lemozinu u nidra ubogoga koi hotie moliti za tebe i izbaviti hotie tebe od svakoga zla. Iošte govori: nemoi reći tvomu priatelju poći i vratiti se, da hotiu dati ono što ti hotieš, ako 76

⁹⁸ Njašona

⁹⁹ Njašona

¹⁰⁰ zpati

¹⁰¹ zve

¹⁰² dillah

- mu moreš dati udilie. Iošte reče: ostavi izgubiti pinez za priatelja, kada iest potriba i nemoi ga kriti pod kamen. Alesander govori: pokloni družiem, ako hotieš da druži poklone tebi. Ovidio govori: hotieš li ti dati dobro, dai na vrime. Zašto tko daie došna ne umie dobro dati. Potrati obilno kada iest potriba i nemoi marmliati. Šidrak govori: svaki dar koi činiš, čini ga vazda učiniti s obrazom veselim, a ne žalosniem, zašto vetie valia slatka rič, negoli iedan velik dar. Katon¹⁰³ govori: dai tvoie drugiem, ali gledai komu daieš. Iošte: Ako ti prosiš od druži, prosi stvar razložitu, zašto iest stvar budalasta prositi, što se more ne dati s razlogom. Tulio govori: nijedna stvar iest poštenia, negoli nebiti lakom. Šeneka govori: većma se ima gledati obraz i voliu onogar koi daie, nego ruku onogar komu jest dato. Iošte govori: nijedna stvar kupuie se draže nego ona koia se kupuie za molbe. Iošte govori: oni koi daie ima mučati, zašto dar koga mu čini, govori za njega. Iošte govori: tko prosi strahom učini onogar od koga prosi zataiati mu. Šokrat govori: tko ne posluži priateljem kada iest [u] potribi, biti hotie od nji ostavljen kada mu budu potribni. Terencio govori: nijedna stvar more učiniti od ništa čovika, nego koliko ono govoriti mu službu, kada mu e iest učinio, zašto ono što se opogovara čini mu izgubiti dostoinstvo od službe. Sveti Petar govori: bolia iest stvar dati, negoli primiti. Zakon govori: gdi iest gospodin prostrane ruke, sluga ne ima biti lakoma. Šeneka¹⁰⁴ govori: kada hotieš ti darovati gledai parvo pet stvari u volji tvoioi: parvo gledai sebe istoga, drugo gledai komu daieš, tretie gledai dobro onu stvar koiu daieš, četvarto gledai tvoie sarce s koiom voliom daieš, peto s kojim obrazom i koie riči imaš. Katon govori: liubi tako ostale, kako iesi drag sebi istomu i buđi tako dobar družiem, da za učiniti dobro njima ne učiniti zla sebi istomu. Iošte govori: trati tvoie stvari s razlogom, zašto usmožaiući tratbu potrati ćeš ono u prikratko vrimenta, što si s mukom u dugo vrimenta dobio i zato znai ga razgoditi po načinu. Celšo govori: Bolie iest zacarlieniti¹⁰⁵ se u obrazu od sramote, negoli imati bolest u sarcu, za budući dao komu čoviku vetie negoli moreš. Platon govori: vetie bolesni nie na svietu, negoli živiti od onogar, što iest družie. Iošte govori: nauči koiu dobru mastoriu i biti hoćeš vazda slobodan, zašto dobra mastoria ne gubi se nigdar. Iošte govori: zemlia ždere liude, a prošdarlac čovik prošdira zemliu. Mudri govori: spomeni se od ubošta u vrime obilnosti i od obilnosti u vrime od ubošta. I promisli iošte da se mnoge pute prominue vrime u icdan dan. Platon govori: zla iest stvar ubošto i učiniti zlo za ubošto veoma iest gore i opačie iest ukrasiti. Kašiodor govori: tko liubi ubošto, liubi Isukarsta, koi¹⁰⁶ iest vazda imao od ubošta pomnju. Salamun govori: Bratia ubogoga pogardiuiu njega i priatelj njegov¹⁰⁷ biži od njega. Iošte govori: ako ubogi bude privaren, svaki ga čovik kara akoli govori, netie nitko razumiti njegovu rieč i prem da bi bila dobra, svak nju pogardiuje. Akoli bogat bude privaren, naći hotie mnoge koi hotie njega ogovoriti. Ako bude govoriti svaki ga čoviek razuman dobrovoljno, i ako iest budalast, daržati e ga pametna. Iošte govori: O Bože, za dvie stvari tebe molim, da mi ti ne daš ubošta i da ne ostarim tako da cía¹⁰⁸ starosti ne mogu poznati

¹⁰³ Katun

¹⁰⁴ Šeneha

¹⁰⁵ racarlieniti

¹⁰⁶ kok

¹⁰⁷ njevov

¹⁰⁸ citia

tebe Gospodine. Iošte govori: ako su bogastva dobita u malo vrime, barzo hotie počí po zlu. Varon govori: Bogastva¹⁰⁹ ne dobivaiu se brez muke i ne darže se brez straha, i iošte ne ostavliau¹¹⁰ se brez bolesti. Tulio govori: pamet čovičanska more se zvati bogastvo, a ne pinezi. Celšo govori: kada gospodar od broda ima dobro vrime i tako tada ti on sumnji, da ne pogine i pripravlia se za zlo vrime. Tako ti ima činiti čovik u vrime od obilnosti i bogastva. Platon govori: Bolje iest na smarti ostaviti bogastvo nepriatelie, negoli u život svoi za uboš-tvo prositi od priatelía. Iošte govori: nemoi pogarditi stvari malakne, iere ma-lean kamen privali naivetia kola.

81

Prilika

Od nelakomosti štie se u knjiga da iedan ubogi zaprosi od kralja Alesandra iednu iaspru, a on mu darova iedan grad i ubogi govoraše u sebi ne pristoi se ovaki iedan veliki dar meni. Alesander mu odgovori: a meni se ne pristoi daro-vati toliko malo koliko ti prosiš i zato ia neimam gledati ono što se pristoi tebi prositi, nego ono što se pristoi meni dati. Na drugi način učini kralj Antigono koi za nači uzrok ne učiniti dobra nikomu što od njega prošau, a iednomu koi mu prošauše iednu veliku stvar, odgovori: ne pristoi se tebi pitati onu stvar toliko veliku.

82

Od lakomosti

Pog. 16.

Lakomost koia iest zlotia proti nelakomosti (kako piše Tulio) nie drugo negoli oholost i volia, to iest, želenie imati i dobiti praviem ali nepraviem nači-nom, i ostavivši parvo stvari, zaludi počí, negoli nji dati drugiem. U Knjiga od zlotia štie se da oni iest navlastito lakom koi darži ono što ima potratiti, a trati ono što ima usdaržati. Sveti Gargur govori: u svakoi stvari nahodi se koiagodir svarha, ali se ne nahodi u lakomosti koia se nigdar ne nasita. Ti se imaš čuvati lakomosti, zašto će te povesti u muke paklene, što govori sveto Pismo: lakomost iest korin od svie zalah, negoli čini svakomu dobro u vrime svoga života.

83

Promisli dakle, da svaršivši ti rečeno vrime, koie će tebi biti na smarti, i tako iošte hotieš svaršiti svako činenie dostoiastvo, kako nas Pavao ponukuie dokle vrime imamo, diluimo dobro, to iest, na ovomu svietu. Isukarst Gospođin naš reče: hodite dokle svitlost imate, da vas tmine ne obastru, kako rekući, trudi-te se u dobre dilie dokle imate svitlost od smarti, ne more se vetie dostoiati nijednoga dobra.

More se prilikovati lakomost žabi zapuači koia žive od zemlie samo i za strah da njoj nepomanka zemle netie jisti zemle, koliko njoj iest dosta. Od lako-mosti štie se u Knjiga od zlotia da nijedan grih aliti zlotia ima, koia se toliko običaj na ovomu svietu, koliko lakomost. I zato sveti Ierolim govori: svi su grisi ostarili u ljuskomu narodu samo lakomost nie, koia se čini svaki dan pomladia. Sveti Pavao govori: lakomost iest korin od svie zala, kako smo ozgor rekli. Sala-mun govori: tko nasluduie lakomost smučiuie kuću svoiu. Iošte govori: lakomost

84

¹⁰⁹ sogastva

¹¹⁰ ostaliaiu

- ne more se nasititi nigdar pinezom, i tko liubi bogastva neće imati nigdar ploda od njega. Anđelik govori: lakomost ne ostari nigdar, ni navidilac odpočine uvi-ke. Pitagora govori: kakoti samar tovareta drugomu iest od njega korist, a njemu tužnu iest šteta, takoti i zlotia od lakomosti, drugomu iest na njegovu korist, a lakomu povrati se na štetu. Šeneka govori: pinezu ima se zapovidati, a ne biti mu podložan. Iošte govori: kako bolest čini uboga čovika u postelji, takoti zlotia od linosti čini čovika stati u velikie mukah. Iošte govori: od dva naroda liustva ne more se imati dobro, to iest, ako ne umru, a ovo iest od budalastie i lakomie. Iošte govori: veoma iest bolie ciniti čovika brez pineza, negoli pinez brez čovika. Prišian govori: da koliko vetie darži svarhu paržine, toliko se ona vetie čini tvrda, takoti lakom koliko ie vetie bogat, toliko se vetie čini tvardia od lakomosti. Kašiodor govori: kakono spuga ne more vratiti vode ako ne stisneš okolo nje, takoti od lakoma ne more se imati stvar nijedna, nego ako posilice. Iuvenal govori: pnezi nisu lakomoga, negoli lakom pineza. Sveti Ciprian govori: lakomi mogu se zvati pogani, zašto kakono pogani klanjau se idolom od zlata i srebra. Tako lakomi ne viruiu da iest drugi Bog negoli nji pinez. Šeneka govori: o ti lakomi, koliku korist imaš od tvoga bogastva, ako ga paka ne moreš¹¹¹ tratiti, pinez nie našast za ukopati njega u zemliu, zašto ako bi Bog hotio, da stoi pod zemliom ne bi ga činio naći ni takoda kopati.

Prilika

- Od lakomosti štie se od iednoga koi se zoviaše Krimelo, koi u vrime života svoga ne biaše učinio drugo dobro negoli usmnožati robu, i nigdar se nie mogao nasititi, i tako budući se učinio bogat vetie negoli ijedan drugi od njegova grada, i promišliaiući isti iedan dan svoj¹¹² život, zovnu tri sina svoia, koie imaše i reče njima: sinci moi drazi, ia vas molim da ono što sam ia dobio da vi imate ono potratiti prostranom rukom gdi se pristoi, zašto ia ne bi ga mogao podnieti potratiti, cica duga običaia moga u lakomosti. Ništanemanje ia sada poznaiem da iest iedna naivetia zlotia lakomost, i da druge nie tako na svietu, zašto pameti njegova, ne mogaše diliti od običaia želie lakomosti, premda on poznavашe zlotiu od griha od koga Bog ukaza ovo čudo na njegovoj smarti, da svoje sarce ono bi našasto karvavo u iednoi škrinji od pineza, i zato znai da velik grieh¹¹³ iest lakomost, kako ste čuli ozgor.

Od pokaranja

Pog. 17

- Pokaranie (kako pišu sveti naučitelji) iest iedno činjenje od ljubavi, karati druge s razlogom od činienia i od rieči po razlogu kako se pristoi, zašto oni koi ne imau sebi načina karati lako se dieli od kriposti pokaranja, i upada u grihe nemilosardia. govori: budalaština iest privezana u sarcu mladostiv, šipka i pokora izgoni nju, zašto ako i ti bieš netie umrieti od onogar, nego se karaiu od pomanjkania. Ovako more reći svaki mladac zaiedno s prorokom šipka tvoia, i

¹¹¹ nrmoreš

¹¹² cvoi

¹¹³ grihe

štap tvoi oni iesu utišenje moie. Promisli dakle mlacu koliko iest strašna ona paklena ima, koiu pripravedni Bog za tavnicu vičnju pripravi sviem oniem koi za neposlušati Boga i stariega, i za nji griheh ostale gubeh stvari nebeske. A gredu onamo gdi se vide ovaki nepriatelji, a to iest, pakleni duhovi gdi se čuju strašna vikania i tužne kletve, čiu se smradi i gorkosti i neizrečene i vručina, koja se ne more podnieti u paklu.

More se prilikovati kripost od pokaranja vuku, zašto kada on grede gdi se pribiva, ako bi po sriči postavio gdi nogu, da mu učini buku, tere da ga tako mogu čuti, da batie, uzme svoiu nogu zubi i tako ie grize i kolie za karat ie, a to iest, da se drugi put čuvah ne učiniti buke. Salamun govori: koi pokara drugoga vetiu hoće milost imati kod njega. Šeneka govori: mudar pokara svoje griheh gledaiući drugoga. Salamun govori: pokarai svoga priatelja, ali skrovito. Iošte govori: nemoi karati budalasta, zašto tebe hotiče zlo i nenaviditi, karai pametna on će tebe ljubiti i milovati. Dioden govori: tko hoće biti poliublien od priatelja pokarai ga skrovito, zašto slatko pokaranie u skrovitu donosi ljubav, a nemilosливо i očito donosi nenavidost. Katon govori: ništa manje onogar koga karaš brez pristanka, premda bude zao, nehoteći tvoga karania, ako iest tvoi dragi priatelj, nemoi ga zato ostaviti nekaraiući. Platon reče: pazi se, nemoi¹¹⁴ karati tvoga priatelja prid ostalim, a to iest, kada ie sardit. 89

Prilika

Od kriposti od pokaranja štie se u Bibli[i] da budući faraon ponukovan mnoge pute po usta Moisia od strane Božie, da ostavi svoi puk koga daržaše za svoiu službu i da se okrene k njemu ali otvardnu sarce farauna da ga ne kti ni pojedan put ostaviti i tako ga hotiući karati za svoje pomankanie. Posla mu deset ranah aliti pokaraniah od razlikie nemoći na ovi način: parva bi dažd od vode koi se okrenu u karv, druga bi množstvo od žabah da na neki način dažda. Treti bi komarice veoma koiie biahu dosadile. Četvarta bi biau svuda muhe koiie pokrivau zemliu. Peta bi grad koi pobi cabla i trave. Šesta bi nemoć i pomoria od vie živina. Sedma bi da biaše veliko množstvo skakavica. Osma bi pomoria od vie parvorodeni od Ećipta. Deveta bi da biše tmine da od dana učiniše se noć. Deseta poslie vie ovi stvari faraun svoiom voiskom utopi se u more. 90

Od udobštine ali haramzastva

Pog. 18.

Udobština koja iest protivna zlotia kriposti od pokaranja (kako govori Andronik) iest iedna slatkost od riči za faliti i kogagodir potegnuti ga kako¹¹⁵ ribu na udicu i iošte mu dati dobre rieči, samo za ugoditi mu, a ne za njegovu korist. I nie zlotia ovo negoli iest parvo iedna stvar za znati i umiti, i iest kripost samo od iedne dragosti i maskare. Nemoi udoditi za ne uvriditi svoga stvoritelja. 91

Promisli dobra koja ti jest učinio Bog i koja iesi primio, to iest kako te Bog stvorio od ništa i također dao [i]e tebi bistvo koiie ti imaš, dao iest tebi dušu stvorenu na sliku i priliku svoiu, i dao ti [i]e tielo sastaljeno s tolikiem razlikim 92

¹¹⁴ namoi

¹¹⁵ tako

lipotam od udie i od hočuteniah, u čemu ukazuješ veličastvo, mogustvo i mudrost stvoritelja svoga.

93 More se prilikovati zlotia od udobštine Šereni koia iest riba i ova riba od polovice doli iest na način ribe, a od polovice gori na način iedne divoike i stoi vazda meu otoci i misti strašnie od mora, i kada prohodi koigodir brod priko togar mista zapiva toliko slatko da ona učini zaspati oni narod koi iest u brodu i tako ona ulize u brod, nikoga ubie, a nikoga proždre. Od ove zlotie govori Tullio: [sa] svaki budi dobrostiv, a ne udoban, i s maliem imai obćinu. Ovidio govori: pod medom sakriva se ne milostiv otrov od dobštine. Ižipo govori: slatke riči donose zločesta dila¹¹⁶. Katon govori: kada iedan čovik fali te, spomeni se da iest tvoi sudac, i nemoi virovati vetie družiem od tebe nego ti sebi. Platon govori: nemoi se virovati u čovika koi tebe odveče fali od onogar što nie, zašto tako parvo se tobom ruga od onogar što iesi, zašto [je] Škorpion prem laže ti s obrazom, a bode te paka repom. Ižipo govori: pas liubi kosti tia dokle nahodi jisti, pčele liube cviet dokle iest liep. Varon¹¹⁷ govori: pčele¹¹⁸ nose med u usti, a obad u repu. Šokrate govori: kako trava pokriva zemliu tako dragosti pokrivaui mnoga pomanjkania.

Prilika

94 Od zlotie udobštine štie se u Ižopu da biaše iedan gavran koi imaše iedan sir u kljunu, a lisica mišliaše za imati oni sir. I tako ga poče faliti i reče da iest on prilika ptica i da bi ona imala veliko nasladienie čuti ga pivati, i ie li svoje onako pivanie liepo kako iest njegova lipota, to iest, gavranova, zašto ne bi bila na svietu lipša stvar. Tada gavran čuiui da ga fali i tako poče pivati i meuto sir mu ispade iz ustah, koga lisica uze govoreći mu: ti si imao pofalu, a ia sir. I tako ga privari siromaha.

Od mudrosti

Pog. 19.

95 Mudrost ima tri dila, to iest, uspomen od stvari prošastie, drugi razum za poznati istinu i razdiliti istinu od laži i dobro od zla, i tako paka narediti sve stvari svoje dobro. Treti iest providenie, to iest, providiti parvo vrimenta svoje stvari. Ove tri stvari razumiju se po druga dva načina, to iest, svitovania i nastoienia. Arištotel govori: svit iest niko iskušanie koie izlazi od iedne stvari u drugu; nastoianie iest u stvari koie imaš činiti. Gospodin nami mudro iest sve učinio ako ti budeš mudro živiti, a to iest, brez griha smartnoga.

Zašto za saraniti tebe stvorio iest druga stvorenia od koije nika iesu za usdaržati tebe, druga za obući tebe, a nika za salac i nasladienia tvoia. A iošte iedno za ozdraviti tebe kada iesi nemoćan, i naiposlie sva iest stvorenia za koigodir običaj i službu tvoiu.

More se prilikovati kripost od mudrosti mravu¹¹⁹ koi nastoi u lito naći ono što iest potriba jisti ob zimu, spominaiui se od vrimenta prošastoga, a poznaiui

¹¹⁶ dilla

¹¹⁷ Varron

¹¹⁸ pčelle

¹¹⁹ pravu

sadanje, to iest, lito, zašto tada nahodi on što [i]e potriba, providiaiući za vri-
 mena koje koje ima doći i tako kupi svako žito i saranjuie ga, da bi se ne smaklo
 obzimu i ovo čini kakoti s iednom mudrosti od svita naravnoga. Što govori Sala- 95
 mun: o linče i nepomlviče, podi nauči od mrava koi providia ob lito za zimu.
 Tulio govori: pametan ne ima nigdar reći, ia nisam mislio da mi se ovo imaše
 dogoditi, zašto ako iest pametan on ne sumlji negoli ufa, ne uzdiše negoli pro-
 ciniuie. Salamun govori: bolia iest mudrost negoli sva bogastva¹²⁰ od svieta i
 štogodir moreš zamisliti i želiti¹²¹ na ovomu sviету, ne more se prilikovati mu-
 drosti. Ćiešu govori: vino i pšenica veseli sarce čovika, ali mudrost svarhu sva-
 gar. Iošte govori: svaka mudrost dohodi od Boga. David prorok govori: početak
 od mudrosti iest strah Božiji. Šeneka govori: ako bi ia imao iednu nogu iurve u
 grobu hotio bi i tada učiti mudrost. Tolomeo reče: tko iest mudar ne more
 umrieti i također tko ie mudar ne čue bolesti, dobro iest mudar oni koi poznaie. 97
 Šokrate govori: mudrost ima se pisati u sarcu, a ne u artiu. Arištotil govori: bu-
 dalast iest oni koi govori i virue da srića daie dobro i zlo, zašto mudrost daie
 dobro, a budalaština daie zlo. Iošte govori: ključ od slobodne istine ima se vele
 misliti, i zato malo misliti čini mnogo zabluditi. Alesandar govori: noć iest uči-
 njena za misliti ono što čovik ima činiti ob dan. Šeneka govori: vetie iest mala
 stvar protiva stati u početak stvari, negoli na svarsu. Dekret govori: tko ima zao
 početak ne more imati dobru svarhu. Makrobio govori: kada iest trava zelena
 lako se iskorini, ali kada ie utemeljila svoje žile ne more se iskoriniti brez
 muke. Kato[n] govori: misli vazda ono što more sliditi, zašto lako se more pro-
 tiviti¹²² onomu zlu parvo vidienomu. Salamun govori: čini ti stvari s dogovorom 98
 i tako ti se nećeš kaiati. Pitagora govori: nijedan dogovor ali svit iest bolji od
 onogar koi se daie u brodu kada iest strašno na moru. Šokrate reče: čeka svraba
 koi se vlada po dogovoru ali svitu¹²³ mladosti. Iošte govori: tri stvari iesu pro-
 tivne čoviku: dogovor, ali vitie u itnji; sarčba i željenie od lakomosti. Iošte go-
 vori: občiti s družiem pametniem čini čovika mudra. Iuvenal govori: nemoi uka-
 zati tvoie volie od koga imaš pitati svita¹²⁴, zašto svaki govori dobrovolio dru-
 giem ono što virue da njima iest drago. I zato ne mogu produžiti oni koi po-
 silice gospoduiu, iere nji družu ne svituiu, negoli ono što njima drago slušati. Še-
 neka govori: kada hočeš pitati svita od družie, gledai parvo kako se oni vladaiu.
 Iošte govori: misli rasviaiu se gdi nie svita¹²⁵ ali dogovora, gdi jesu mnozi svitni- 99
 ci potvardiuie se u sarce ljudskie. Alesandar govori: sve se stvari potvardiuu po
 svitovaniu¹²⁶. Arištotil govori: usdaržanie mene iest učinio čista, a nauk mene
 učinio razumna. Iošte govori: u onie stvarie koje iesu svitovane čovik ima¹²⁷ biti
 pomnjiv, a u svitu¹²⁸ ima ga činiti polagano. Teofil reče: nijedna stvar more
 produžiti brez pomnje. Šišto govori: vode koje barzo teku ne nose otrova. Pla-
 ton govori: mudrost brez iskušania i brez pomnie malo valia.

120 mogastva

121 žečiti – tiskarskom je greškom okrenut znak za [l] pa je postao [č].

122 protiditi

123 svittu

124 svitta

125 svitta

126 svittovaniu

127 imma

128 svittu

Prilika

Od kriposti mudrosti štie se u knjiga rimske, da iašući cesar po iednoi šumi nađe iednoga naravnoga sama i čini ga zovnuti. Naravni ne odgovori ništa Cesaru. Opet ga zovnu on, isti i tako mu iošte ne odgovori, videći ovo Cesar
 100 pođe on k njemu i upita ga što činiaše u onoi šumi, a on mu odgovori: ia učim mudrost. Cesar mu reče: nauči i mene koiu stvar. Tada naravni upisa svarhu iedne artie ovako govoreći od svegar onogar što hoćeš činiti promisli parvo što more sliditi. Cesar uze onu artiu i vrativši se u Rim čini ie postaviti svarhu vratiah od svoga dvora, potomtogar budući nika gosoda odredila da ga čine ubiti i obetiaše onomu koi ga briaše mnoge pineze, ako bi mu priklaio vrat brijući njega i on njima se obetia učiniti ako mu obetiaju uteći. Gospoda mu obetiaše stanovito učiniti i tako pošavši iedan dan briač briti Cesara, sa svom pameti odredivši zaklati ga, kako biaše naredieno od gospode i ulazeći u dvor podignu gori oči i tako vidi pismo naravnoga koie govoraše od svegar onogar što hoćeš
 101 činiti, promisli parvo što more sliditi, promišliaući briač svarhu ovogar, udilie se izgubi boieći se da ie Cesar učinio postaviti pismo, zašto iest čuo ali razumio izdaistvo¹²⁹ koie mu biau naredili. Gdi on u put pođe k njemu i padnuvši na kolina prid noge Cesara proseći oproštenie i tako mu očitova sve govorenie. Koiu stvar čuvši Cesar posla udilie po gospodu koia mu biau naredila svoiu smart, i čini nji svekolike umoriti ali briaču oprostii paka posla po naravnoga koi mu biaše dao pismo, i taka ga vazda darža kod sebe s velikiem pošteniem.

Od budalaštine

Pog. 20.

Budalaština iest zlotia protiva kriposti od mudrosti. Platon govori: da iest od mnogo varsti i budalasti, parvi iesu budalasti brez pristanka kako iesu oni
 102 budalasti očito i vazda, a iesu oni budalasti očito i vazda, a iesu druzi niki budalasti na nika vrimenta i oni iesu kakonoti i oni parvi, a niki iesu koi imaiu dosta dobar razum i oni zovu se misenčani, a to iest, kako se misec prominue onakoti i oni. Iošte iesu druzi budalasti od zlovolie kakono oni kojijem manjka pamet i onie jest na iliadu načinah. Iesu iošte budalasti koi imaiu malo pameti. Ovi iesu od četiri načina: parvi iesu koi ne misle od stvarie svoje negoli čine kako im dođe od sarca, brez niednoga razloga. Druzi iesu koi se ne providiaiu od onogar što njima se more dogoditi. Treći iesu koi su od vetie barzi i neće nijednoga svita¹³⁰ u svoje stvari¹³¹. Četvarti su koi ostavliaiu činiti ono što imaiu, a za linost samo ne početi, ali hoće svemogući Bog suditi i pametne i brezpametne.
 103 Promisli dakle svaki čoviče strah koi će imati u ono dilienie duša neznaiući koie će noi osudienie dati na pristrašnomu pristoliu Isukarstovu i kako tielo ostane brez duše, sviem iest smarđeće i također marsko i biti će odbaceno u iednu iamu smarđeću gdi hotie biti izideno od carvi i ovo će biti svarha od tiela toliko od tebe milovanoga i za koie tolike pute uvridio si stvoriteliah svoga.

More se prilikovati zlotia od budalaštine volu diviemu, koi ima u nenavidost svaku stvar cerlienu po naravi i tako kada ga lovci hotie uitiiti obuku se svi

¹²⁹ izdastvo

¹³⁰ svitta

¹³¹ stvari

u carlieno¹³² i pođu gdi on običai stati i udil ie oni voh za veliku voliu svoiu, što ima ne misli i ne gleda ništa nego s naglosti poteče k njima i tako lovci pobignu i sakriu se za iedno darvo, što su učinili za tu stvar i voh viruiuci poći da lovce bode, pođe raniti s rozmi iako ono darvo s tolikom iakosti da zabie roge po ti način u ono darvo, da nji nemore izvaditi van. Tada lovci dođu svi na njega i po ti način ubiu ga. Salamun govori: nemoi govoriti svakiem budalastiem, zašto mu nisu drage tvoie rieči, ako mu ne govoriš ono što iest po njegovu načinu. Iošte govori: toliko iest govoriti s iedniem budalastiem, koliko iest govoriti s iedniem koi spava. Iošte govori: u svoiu budalaštinu virue da iest svak budalast kako i on. Iošte govori: budalast poznaie se po smijaniu, zašto smijući se diže glas svoi, a mudar smie se po načinu. Iošte govori: veći iest strah oni od budalasta sardita, negoli oni od medvida kada mu tko uzme medvidiče. Iošte govori: karai mudra, on hoće tebe ljubiti, karai budalasta, on će tebe nenaviditi. Kako govore naravni: karai dobra i čini se bolji, karai zločesta čini se gori.

Od pravde

Pog. 21.

Pravda (kako govori Makron) iest dati ali činiti svaki svoi razlog, kako govori sveti Toma. Tri stvari potrebne iesu čoviku činiti pravdu: parva iest da ima oblast, druga iest da umie dobro ovu stvar koiu ima suditi; tretia iest da ima suditi po pravdi i razlogu. Pravdu posidui zašto učini ćeš kako ti Bog zapovida koi iest vas pravda, a ti netieš sagrišiti smartno.

Promisli dakle kolika iest velika budalaština čovičanska da za iednu samu voliu nenačinu postavi se u iednu veliku i istinu pogibiu i da nie manja budalaština onoga koi budući učinio grihe smartni, ne boi se poći spat nedignuvši ga parvo s dobrom pokorom.

More se prilikovati kripost od pravde kraliu od pčelah koi narediuie i dieli stvari s razlogom, zašto niki pčele naredi da gređu po cviet za učiniti med, druge iesu narediene mastoriti med, a iošte jedne iesu narediene sduživati njiova kralja i niki iesu nardiene biti se aliti klasti, zašto naravno one imaiu velike boieve zajedno. Iere iedna hoće oteti med drugoi i nigdar neće nijedna izaći iz svoje kuće parvo svoga kralja i svaka mu čini veliko poštenie. I ako bi kralj nji bio star i tako da bude izgubio krila svoia i ne more u napridak letiti, veliko ga mnoštvo pčela nosi i nigdar ga ne ostave i sve pčele imaiu obad u repu, samo kralj ga neima. Niki od ovi kralia iesu carni, a niki carlieni i iesu veći negoli ostale pčele. Salamun govori: ne išti biti sudac ako ti ne idie od ruke karati nepravdu zločestie. Iošte govori: ljubite pravdu vi koi sudite druge. Hermente govori: nemoi karati nijednoga, ako oni ne čine svoie obrane i također nemoi skniti vele da kogagodir stvar ne bi učinila poginuti pravdu. Sveti Pavao govori: oni koi ne zna vladati sebe istoga ni svoje obitelji, gore hoće vladati ostale, iere ako iedan slipac vodi drugoga, iedan i drugi upasti će. Šeneka govori: koi ne more zapoviditi sebi istomu, ne ima zapovidati družiem. Arištotil reče: od vetie obtiestvo donosi pogardu. Tulio govori: pravda iest mati od sve kriposti i brez nje nijedna stvar more produžiti. Boiccio govori: pet stvari razbia pravdu, to iest, ljubav, nenavidost, možba, strah i platia. Šokrate govori: vla-

¹³² carnieno

108 daoci od gradova i zemalia imaiu gledati i paziti se neimati družbu od zločetiéh
 109 ljudi, zašto svako zlo što se čini govore da su vladoci krivi. Knjige blaženoga
 Eđidia, a to iest druga svetoga Franceška) govore: pravda gine u onie koi po-
 silice vladaiu. I koi po pravdi kraliuiu u kraliestvie (za pet stvari ovo iest) i zato
 produžaiu kralji, a koi čine posilice ne? Parva iest stvar da oni koi posilice vla-
 daiu ljube nji vlastito dobro, a kralji ljube općeno dobro. Druga iest da posilnici
 ljube tuđine, a kralji svoje gradiane. Tretia jest da posilnici izgone dobre a
 uzdarže zločeste, a kralji uzdarže dobre a izgone zločeste. Četvarta iest da posil-
 nici ljube uboštvu i nijedinstvo i svoije gradiana, a kralji ljube obilstvo i mir
 svoije gradiani. Peta iest da posilnici ljube svoia nasladienia i dragosti, a kralji
 ljube svoje poštenie i svoije gradiani. Platon govori: ne želi nigdar dati svit čo-
 viku koi ima oblast svarhu tebe, zašto ako bi mu se okrenulo u koiu štetu,
 postaviti hoće onu štetu svarhu tebe. Arištotel govori: nemoi stati u onie zemlia
 gdi jesu mnogi gospoda, zašto u taki mistie imaiu vetiu oblast zločesti negoli do-
 bri i budalasti negoli razumni. Platon govori: pokarai razumna gospodina i imati
 hoćeš od njega boliu milost. Iošte govori: koliko čovik vetie uzdiže se, toliko
 vetie gubi ljubav svoga gospodina.

Prilika

Od kriposti pravde štie se u životu svetie otacah da tada biaše jedan pusti-
 niak, koi biaše činio pokoru iedno veliko vrime i ne mogaše ozdraviti od nike
 bolesti, on se poče tužiti na Boga, tada mu iedan anđeo reče: hodi sa mnom
 iere hoće Bog da tebi ukažem svoje skrovite sude. I naiparvo ga anđeo povede
 110 u iednu kuću gdi biaše veliko mnoštvo pineza u iednoi škrinji, i tako i anđeo uze
 svekolike i ponese nji u iednu drugu kuću i tako nji ostavi prid¹³³ vrati one kuće,
 potomtogar odvede ga u iednu drugu kuću i ondi ubi iedno malano diete koie
 biaše u iednoi zivci, gdi videći ove stvari pustiniak hotiaše se diliti od anđela, vi-
 ruiuići da jest nečisti duh is pakla. Tada mu reče anđeo: hodi polagano, ia ti
 hoću dati razlog od svegar što sam ia učinio i naiparvo što sam uzeo one pineze,
 zašto oni koga biau pinezi, tako biaše prodao sve ono što imaše svoga na svietu
 za dati iednomu haiduku, da bi učinio osvetu svoga oca koi biaše umarho od
 nepriatelja i da bude ono učinieno, svi oni od grada bili bi smučeni i tako za
 111 dignuti sve ovo zlo i privesti ga na pokoru od zle njegove volie, ia sam mu uzeo
 one pineze i on videći se ostati tako ubog ulize u iedan manastir služiti Bogu. A
 razlog zašto ostavi pineze prid oniem vratimi iest zašto oni koi staše u onoi kući
 biaše izgubio u moru sve ono što imaše i žalost i tugu hotiaše se obisiti, a
 našavši one pineze uklonit će se togar poginutia. A razlog zašto ubi ia ono diete,
 zašto parvo nego ga svoi otac imaše, činiaše mnoga dobra, ali poslie kako
 ima¹³⁴, nie učinio nigdar¹³⁵ drugo dobro negoli je činio privarenia i svaka zla,
 koia iest mogao učiniti i zato sam ubio diete, da bi se otac mu obratio činiti do-
 bro kako i prie. I zato ti nemoi se čuditi od zla koie si imao, da ne bude onogar
 ne bi bio na službi Božioi, i tako budi istinit da Bog ne dopuštuae nijednu stvar
 ni zlu ni dobru brez velika razloga, ali ljudi svitovni ne mogu poznati, zašto

133 trid

134 imma

135 igdar

Božastvena pravda dopuštue svaku stvar, ali on koi čini svakomu milost od dva- 112
 ju zalah vazda bižati koie iest vetie ali ga okrenuti u dobro. U put rekavši andeo
 ove riči, dili se tia, a pustiniak budući vidio i čuo sve ovo, poče iskušati ie li is-
 tina i tako se vrati natrag i nađe ono što mu biaše rekao andeo svakoliko onako
 i tako se u put vrati u pustiniu i poče činiti vetiu pokoru negoli parvo i s vetiom
 pomnjom.

Od nepravde

Pog. 22

Od nepravde koia iest zlotia protiva pravde (kako piše Makrobio) iest su-
 diti nepravdedno, i ovo iest navlastito nepravda koia se zove nepravda¹³⁶ na ovo-
 mu svietu, i iest od od vetie načinah. Parva iest ubiti kogagodir nepravdedno i
 ovo se zove uboištvo. Drugi jest pogarditi kogagodir i ovo se zove psovka. Treti 113
 način iest usilovati druge činiti koiugodir stvar, i ovo se zove posilstvo. Četvarti
 iest učiniti štetu komugodir u stvari svoje i ovo se zove šteta. Peti iest uzeti što-
 godir u drugie skrovito, i ovo se zove lupeštvo. Šesto iest uzeti od drugie po-
 silice i ovo se zove posilstvo. Nigdar ne živi nepravdedno, zašto iest Bogu veoma
 marska nepravda, budući ona smartni grih [j]e.

Promisli dakle da tebi grihe smartni čini izgubiti u ovi život tvoi milost
 Božiu (od koie nijedna stvar iest draža) iošte čineći te svoiem nepriatelieim, čini
 te izgubiti sva dostoiastva i plode od dobre dilah¹³⁷ o[d] tebe učinjeni, i diže te
 od vlastite obrane koiu Bog običai imati od svojie priateliea i sinova. Na dru-
 gomu svietu paka čini te izgubiti ono neizrečeno blaženstvo za koie iesi bio
 stvoren od Boga.

More se prilikovati zlotia od nepravde diavlu koi ne ima u sebi nijednoga 114
 razloga i sve svoje nastoianie iest činiti vazda zlo oniem koi ga služe, i za dati
 njima vetiu muku, i vazda vratiti zlom za dobro. Šidrak govori: Onom mirom s
 koiom usmiriš ostaliek, biti će izmireno i tebi. Salamun reče: nemoi suditi dru-
 ge brez razloga i nećeš biti suđen ti priko razloga. Iošte govori: za četiri stvari
 gane se gospostvo zemaljsko – parva iest kada sluga gospoduie, drugo jest kada
 budala daržan iest za pametna, tretia iest postaviti nenavidnost u ženidbu, čet-
 tvrta iest kada službenica učini se i uzme naštine svoje gospodarice. Šeneka
 reče: iao zemlji koia ima kralia mlada, zašto pogardiuie dobre, a pomaže zlo-
 česte. Iošte govori: tko ne kara zlo, zapovida da se čini. Iošte reče: četiri griha 115
 vapiu osvetu prid Bogom – parvi iest uboištvo po volji učinjeno, drugo iest grihe
 od Sodome, treći iest pritisnutie ali otuženie ubozie, četavrti iest privariti siro-
 maha od svoje muke. Ižopo govori: ubiti drugoga nemoi se pustiti privariti od
 nikoga. Arištotel reče: Alesandro, čuvai se prolivati¹³⁸ karv čovičansku protiva
 razloga, zašto čovik kada ubie drugoga brez razloga, tako hotie biti učinjeno i
 njemu, zašto nebo vapie prid Bogom govoreći – gospodine sluga tvoi hotie biti
 priličan tebi. Salamun govori: proliti karv i usdaržati muku težašku iesu meuso-
 bom bratia. Iošte reče: tko kopa iamu za privariti drugoga, upane u nju unutra
 oni koi nju kopah; Tko ujti zmiju za rep, a ona njega uide usmi. I tko uvridi

¹³⁶ nepravda

¹³⁷ dillah

¹³⁸ prilivati

116 jezikom, biti će uvrđen od jezika. Šedekia prorok govori: kralj koji se usilue skupiti blago¹³⁹ protivu razlogu muči se i nastoi rasuti svoje kraljestvo. Sveti Aguštin govori: ono iest dar koji se po volji daie, ali oni koji se daje protivu svoioi volji nije dar negoli iedno uzetie posilicom. Zakon govori: ne grede nigdar dobro ono što ie po zao put dobito. Londin reče: tko učini zlo drugomu primiti će ga on za sebe i tako netie viditi odku[d] će mu doći.

Prilika

Od nepravde i nje zlotie štie se u životu sveti otacah, da diavao promisli uzeti ženu za imati od nje ćeri i tako nji udati, potomtogar dovesti svoje zete u kuću svoiu, a to ie[s]t u pakao. I oženivši se uze za ženu nepravdu i š njom ima¹⁴⁰ sedam ćeri. Parva bi hoholost i ova bi udana za velike liude i gospodu. Druga bi lakomost, ova se udade za liude pučane i targovce. Tretia bi laž i ova
117 bi udana za seliane. Četvarta bi nenavidnost, ova bi udana za mastore. Peta bi licumirstvo, ova bi udana za židove. Šesta bi tašta slava, ovu uzeše žene za sebe i tako ioi ne dadoše se udati. Sedma bi puteni grihe i ovu ne ti udati negoli pusti poći bludovati po svemu svietu, da bi nju mogao svak imati na svoi način i slatkost.

Od virnosti

Pog. 23.

Virnost (kako piše Terencio) iest imati temeljitu viru i ne kazivati iednu stvar za drugu. Vazda iest virnost bila draga Bogu i liudem, i tako budite nainparvo virni svomu stvoriteliju i također dobriem liudem, i tako hoćete obslužiti virnost koia iest dobra i za dušu i za tielo.

118 Zato promisli koiu muku ćute nesritni osuđeni za smartni grihe i kada ulizu u misto od tolíkoga smućenia za biti ondi mučeni brez ufanja nigdar izaći odonle, i da iest najj]isvrsnia ova muka biti tužni izarnati s neba, a njiove baštine i ošbine, i izgubiti uvieke Boga, iednu nainposlidnju svarhu, a priveliko naše dobro.

More se prilikovati kripost od virnosti šdralovom, koji imaiu iednoga kralja komu služe svi veoma virno vetie negoli čini ostala živina, i tako kada obnoć spavaiu¹⁴¹ postave svoga kralia u sridu nji, i stoie mu naokolo i iošte postave vazda dva ali tri da čine stražu, i tako da oni ne zaspe darže iednu nogu dignutu gori, a drugu na zemli. I u onoi, koiu darži podignutu, i imaiu vazda iednu stinu u njoj, zašto ako bi ga san privario i tako bi mu stina upala iz noge i meuto bi se probudili. I ovo čine za veliku virnost koiu nose meu sobom da bi kralj svoi ne došao na pomanjkanie citia zla čuvania onie ostalie, koji spavaiu. Šeneka govori:
119 tko izgubi¹⁴² viru ništa drugo ga ne more vetie izgubiti. Salamun govori: mnozi liudi zvati iesu dobrostivi, ali virni malo i[h] se nahodi. Arištolil govori: nemoi rasmetnuti viru komugodir, zašto se ne dostoi čoviku budući ovo stvar bludništva

¹³⁹ blako

¹⁴⁰ imma

¹⁴¹ svaiaiu

¹⁴² izbubi

i dičiska. Šokrat reče: čini da si mu viran, koi se u tebe virue, i tako ćeš biti slobodan za ne učiniti zlo. Iuvenal¹⁴³ govori: sve ostale stvari od nikié falienie iesu, a od nikié kuđene ali virnost iest od svie naipofaljenja. Londin reče: za tri stvari čovik more doći na veliko gospostvo, a to iest, običajući virnost daržati, govoreći istinu i ne misliti stvari od ništa aliti neplemenite.

120

Prilika

Od virnosti štie se u knjiga rimske da budući Marko Regul uićen od onie od Kartadžina koi činiau voisku i boi s Rimliani, isti Marko bi poslat u Rim za govoriti da se učini promina od sužan na rimske s oniem od Kartadžinie. I učiniše vitie u Kampidoliu. Marko Regul podignu se na noge i reče: ova promina ne ima se činiti, zašto sužni koi su rimski u Kartadžinu biau od male vridnosti i iošte svi stari i nisu vetie unapridak korisni za oružie i biti se, a oni od Kartadžina, koi su ovdí u tavnici, iesu od naiboljie i velikié iunakah od Kartadžina i mlaci dobri za boi. I tako učinivši vietie gospoda odrediše da se ne čini promina. Tada Marko Regul, za nebiti neviran, vrati se u Kartadžin[u] u tavnicu, kako biaše obećao oniziem od Kartadžina.

121

Od opaštva

Pog. 24¹⁴⁴

Od opaštva koia iest zlotia protivna virnosti (kako govori zakon) iest reći iednu stvar za drugu s voliom za privariti drugoga, ali znai da iest razlištvu meu opačinom i zlotiom i isdastvom. Izdaistvo iest kada iedan izdaie čovika koi se usda u njega. Zlotia iest imati zle misli u pameti svoioi protiva iskarnjemu svomu brez uzroka i zlotia izlazi od zle sumlie. Sveti Tomas govori: sumliti iest misliti zlo od drugoga za koie malo sudienie. I ova dohodi za četiri stvari: parva iest, da čovik zločest virue da iest svaki priličan njemu. Druga iest da oni koi ima sumnju iest običajan činiti zlo. Tretia iest, zašto čovik hoće zlo družiem i zato se malo virue u nji. Četvarta iest budući kušao mnoge stvari, a zato govori Arištotel da starci jesu po naravi sumnjivi zašto su¹⁴⁵ kušali mnoge stvari. Negoli znai da iesu stvari razlikieh meu sumnjom, to iest, od zla sumnjiti i sumnjom od ljubavi, zašto sumnja zločesta iest virovati zlo od družie, za koiugodir malu stvar sumnia od ljubavi iest boiast¹⁴⁶ od stvari koie čovik liubi da ne učini, ali da ne reče stvar koia će mu se okrenuti u štetu, aliti u sramotu sebi ali drugiem. I izlazi ova sumnia od kriposti ljubavi. Ova sumnia dohodi za dvie stvari, parva iest za strah da stvar ljubliena ne učini stvar koia se ne ima učiniti. Druga iest da čovik ne primi štetu u stvar koju bi on ljubio, i tako sumnia islazi od ljubavi kako govori s[ve]Jti Tomas. Opačina znai da iest stvar od svakoga pogarđenia i od nji se čini smartni grihe. A koi čini smartni grihe poslušah.

122

Nosi u nidrie i rani onu zmiju¹⁴⁷ otrovanu koia ga u malo danah ima ujisti i ubiti ga. I iest stvar toliko naravna zasidovanu i nepriatelstvu meu čovikom i

123

¹⁴³ Iuvenil

¹⁴⁴ Pog. 25

¹⁴⁵ si

¹⁴⁶ nečitko

¹⁴⁷ smiju

zmijom. I od griha iest pisano¹⁴⁸ u svetomu pismu: biži griha kakono koi biži zmije; i na drugomu mistu govori: naiposlí hoće tebe ujisti kakono zmija i kakono Bažiliško proliti će jid svoi svarhu grišnika nesrićnoga.

- More se prilikovati zlotia od opaštva lisici koia ne nahodeći što će jisti leže¹⁴⁹ na zemliu i učini se toliko da bi bila umarła, i ptice viruiuci da iest umrla¹⁵⁰ hode okolo nje, potomtogar postave se njoj na ledia i na ostalie misti. I kada ona vidi da se vetie ne boie otvori usta i uiti onu koiu more. Salamun govori: opaštvo na svarsí ne nahodi dobitka. Iošter reče: ne obći s opaciem, zašto ne more ljubiti negoli ono što iest njemu drago. David prorok govori: Bože razori sve one koi iesu opaci i iošte iezike nepravedne. Seneka govori: opak haramzadi da ne pozna da njega psuiu za moći se bolie osvetiti. Izopo reče: oni koi iest pun privarah ne prašta nigdar. I tko iest običaian privariti ne more se uzdaržati, da ne privari. Varon¹⁵¹ govori: pod kožom¹⁵² od ianeta sakriva se vuk. Platon reče: od dvie stvari ia sam se hožalostio. Iedna iest: kada iest bogat pogardien, druga iest kada [j]e pametan privaren od budalasta. Kašiodor reče: nijedna stvar more biti gora na svietu negoli izdastvo. Salamun govori: ne vodi svakoga čovika u kuću svoiu, zašto mnozi običai učiniti izdastva od liudi. Lonđin reče: izdainiku smart mu iest život, zašto ako čini virnost nie mu virovano i gđi obći svaki ga odgoni. Salamun govori: zle misli čine¹⁵³ diliti liude od Boga. Platon govori: parvo ganuće od misli nie u oblasti čovičanskoi, ali napritkovati u njoj iest u oblasti čovika, protiva komu ne more se protiviti ako mišao nie dobra. Sveti Išidor reče: ništa more biti gore nego sumnia i oholost. Seneka govori: nemoi občiti s oniziem koi nenavide, zašto iesu kakonoti oni koi ugonetaiu i vazda misleh zlo od tebe. Beda govori: tko iest priatelj dvama nepriateljem, vazda hotie biti u sumnji i iednomu i drugomu, i nigdar netie naći svarhe. Aleksandar govori: u onogar u komu imaš viru nemoi imati u njemu sumnju ali misliti štogodir od njega, zašto sumnja iest uzrok od mnogo zalah. Juvenal govori: sumnja ženska iest tolika da vazda donosi nenavidost onomu tko liubi, ali dobro hotienje muža. Platon reče: svaršena ljubav iest od tri stvari, to iest, ljubiti, boiati se i štovati. Šokrat govori: tko liubi boi se, ali mnogi boie se koi ne ljube. Dámešen reče: tko liubi s[a]varšeno, vazda stoi u strahu od one stvari koiu liubi.

Prilika

- Od zlotie opačine štie se u Zakonu staromu, da dva anđela biše poslana od Boga u grad od Sodome, a za griheh koie činiau protiva naravi. A jedam koi ime imaše Lot primi nji u kuću svoiu, zašto biaše priatelj Boži, komu anđeli rekoše, da se ima diliti Lot svoiom obitili, zašto hotiahu užeci grad sa sviem oniem koi biau u gradu. I tako Lot dili se s dvima svoiem čerma, koie on imaše i kako se on dili uput grad užeže se i proside se. I budući on s dvima čermi s varhu iedne planine s koie planine mogaše viditi grad. Čeri njegove misleći da ga privare, a to iest, da bi on spavao š njima. i tako ga opoiše, potomtogar pođe

¹⁴⁸ tisanó

¹⁴⁹ ležže

¹⁵⁰ imarła

¹⁵¹ Varron

¹⁵² košom

¹⁵³ čineh

staria k ocu i on nju ne poznavaiući citia pianstva, leže š njom i tako spava, također i s drugom po način da sagrišiše obidvie svoiem ocem, i obidvie imaše dicu s takom laži, budući privaren njiov otac.

Od istine

Pog. 25.

Istina (kako govori sveti Aguštin) iest govoriti s ljudmi brez prilike od laži. Zašto svemogući Bog iest vas istina i tako smo daržani ljubiti istinu, a tako smo daržani ljubiti istinu, a tko ie ne liubi sagrišue stanovito.

Dakle, promisli grišniče i nemoi sagrišivati, zašto kako budu uskarsnuli ljudi i također skupljeni u misto, gdi se ima sud činiti, ovdi će ukazati se zastavu od svakoga¹⁵⁴ griha i vidi[t] će ukazati se Isukaršt (tolike pute od nji uvridenoga) u veličastvu svomu za suditi dobre i zleh. Što će dakle od tebe biti tada grišniče. I u koio ćeš misli biti, gdi vidiš da ie[st] protiva tebi sudac vičnji i vas dvor nebeski i šalje te u muke paklene, gdi hoćeš stati u vieke viekom. Amen. 128

More se prilikovati istina ptićem od jarebice, zašto kada iedna jarebica snese iaia, druga njoi ukrade ji, i tako nji izleže. I kada se i tići izlegu po nji naravi iesu naučeni poznati glas prave matere. I tako u divie, kada nju čiuu pivat, ostave onu mater koia im ni[j]je prava mater, i tarču za materom istinitom. I tako ti [j]je istina, koia iest vazda na svarhi¹⁵⁵ poznana. I od ove kriposti¹⁵⁶ govori Đešu: nemoi protiva reći istini po nijedan način, zašto ne bi mogao učiniti stvar goru. Sveto pismo govori: Tko liubi istinu biti će on poliublien od Boga u sva svoia dilovanja. Iošte reče: tko hoće sakriti istinu ima muku, a tko hoće sakriti iednu laž, ima veoma veliku muku. Katon reče: što si obećao iednomu nemoi obećati drugomu. Sveti Aguštin reče: mnoge pute glas puka iest glas Božiji. 129

Prilika

Od istine štie se u životu svetie otacah, da biaše iedan čovik gospodičić koi biaše ostavio mnoga bogastva za poći služiti Bogu u iedan manastir fratarski. I starišina njegov viruiuci da iest on vetie pratik aliti višt od ostali frataru u stvari svitovnie, starišina ga iedan dan posla u targovinu da prodade neke tovarce, koi biau ostarili i da kupi druge bolie i mladie. I ioš š njime posla iednoga kuača. I tako gredući oni fratar novi na targovinu¹⁵⁷, ljudi ga upitivau iesu li ti tovarci dobri, a on njima odgovaraše: viruite vi da iest naš manastir u tolikomu uboštvu da oni budu dobri tere bi nji oni prodavali. A oni ga iošte pitau: zašto imaiu na ti način opao rep i leđa sadnita. Reče njima: zašto bo su ostarili i tako ne mogu nositi tovara i mnoge pute upanu po[d] tovarom, a nami se pristoi uzeti nji za rep i dignuti ji gori, i za mnoge štape čime se biu po leđe i tako su se osadnili. I vrativši se fratar doma, a ne budući prodao tovarca. Kuač koi biaše pošao š njime na targovinu reče starišina, sve ono, što biaše rekao fratar na targu od to- 130

¹⁵⁴ svetoga

¹⁵⁵ svarzi

¹⁵⁶ griposti

¹⁵⁷ tare ovinu

131 varaca. Tada starišina posla po njega i pokara veoma. Odgovori mu on i reče: virujete vi oče, da sam ia ulizao u ovi manastir za privariti druge i osuditi dušu moiu govoreći laž za prodati tovarce; ne znate li da ia /131/ ostavi na svietu mnoge tovarce, konje, baštine i mnoga ostala bogastva za poći služiti onomu koi iest naivetia istina, a ukloniti se laži ovoga svieta, koie su mi laži vazda bile mar-ske na svietu, a veoma većma u ovomu mistu s[ve]jtomu. I čuiuci starišina take riči ne umi mu odgovoriti nijedne riči.

Od laži

Pog. 26

132 Laž koia iest protivna zlotia istini (kako piše Arištotil) iest sakriti istinu ričmi i s voliom za privariti. Znai da iesu mnozi načini od laži parvi iest: laž koia se samo za igru¹⁵⁸ čini, kako iesu maskare i glasovi iznova. Iesu iošte laži koie se govore za pobignuti koiugodir svoiu štetu brez štete drugoga, i ove laži nisu ve-lici grisi, ali se čovik ima čuvati. I iesu laži za privariti drugoga, i laži ne nastoia-ti ono što družiem obetiava, i iošte iesu laži koie se govore za zao običaj. Sva tri načina naiposlidnja iesu zabranjeni po zakonu, zašto iesu straovita za dušu. Iesu iošte laži svetiem tielom zaklinjajući se, koie nisu dobre, nego ostaviti pravu viru karstiansku poslušai što će biti oviem, koi ostavliaiu svoi zakon.

133 Da iesu ovi mučeni u sva svoia udah tilesna od mukah toliko straovitie koi ne svaršuiu, ni imaiu svarhu nigdar, gdi tužni osuđeni za nigdar umriti, a vazda mruh od mukah. Negoli iošte imaiu ovo misliti da za malo dragosti ovogar svie-ta izgubili su toliko veliko dobro, paka iesu dobili tolike velike muke i koi su mogli s lakom pokorom odoliti, i providiti sviem grihom i zlom. I toliku nji čini žalostie, da od tuge i žalosti blaguiu vlastito svoje meso.

134 More se prilikovati zlotia od laki kartici koia ne ima očiu i grede vazda pod zemlu, i ako vidi haer u put umre. Takoti [j]e laž koia vazda pristoi se pokriti koiomgodir stvari od istine, to iest, da njoj viruii. Ništanemanje kada ona izađe na svitlost od iskušania udil ne umre, zašto tako bude poznana i odkrivena. Sa-lamun govori: tri stvari boi se sarce moie od koie će se stvari užutiti obraz moi, a to iest, podignu će prc.iva meni od grada i govorenje pukah i nepravedno ozloglašenie i svarhu svegar iezik uboica, zašto usta koia lažu ubiaiu dušu. Iošte govori: bolie iest liubiti lupeža negoli lažca. Sveti Gargur govori: za laž citia lažacah istina nie virovana, to iest, tko nju govori. Šokrate reče: lašcu istina neće biti virovana.

Prilika

Od laži štie se u knjiga rimskie od iedne koioi biaše ime Slava, a ćer Ana-štažia cesara, koia se zalubi u iednoga ditića, koi imaše ime Amone. I on ne tiuci njoj učiniti na voliu za strah od cesara. Ona rasardivši se misli učiniti ga umriti. I prohodeći on jedan dan prid nje kuću, gdi staiše ona divoika, ista poče vapiti: pomozite me, pomozite me. I ovako govoraše, da ie Amon hotiaše usilo-vati za koiu stvar u put bi Amon uićen i poveden prid cesara, koga budući upi-tali, ie li istina ono, što iest od njega rečeno, odgovori on da nie. Tada cesar po-

¹⁵⁸ higru

sla po čer i upita čer kako [j]le bilo ono činjenje, a ona ne odgovori. I iošte vetie putah biaše upitana i ne odgovori na ništo. Videći iedan gospodin, koi biaše ondi, da ona ne odgovaraše, reče maskareći se: More biti da iest ona izgubila iezik. I pogledavši noi u usta, i tako bi našasto, da za osvetu od laži, biaše izgubila iezik. Cesar videći ovo čudo udil ie čini pustiti ditića. Koia stvar budući učinjena, povrati se iezik čeri cesarovo i koia očitova istinu, i za ovo veliko čudo ulize u jedan manastir, gdi svarši život svoi na službu Božiu. 135

Od iakosti

Pog. 27.

Iakost (kako piše Makrobio) jest na tri načina: parvi jest biti iaki čovik po naravi i ovo nie kripost; drugi jest biti slobodan od sebe i ne boiati se nijedne stvari protivne; treće iest ustarpljenje i hotiti podniti svaku muku i žalost. Ova dva naiposlidnja načina iesu zvata iakost prava i istinita kripost. Iaki i neiaki ima umrieti, a prilako gube kraliestvo nebesko na ovi način. Za iednu primalaknu kaplju od izvanske lakomosti proždarmo¹⁵⁹ bi iednu raniu smartnu i iošte popio bi iedno pitie otrovano kakva iest ona čaša od bludnice babilonske, puna sračbe i straha Božiega. Gdi giviri Gospodin Bog njiovo vino jest jid zmaia i otrovi od zmijah liutie koi nemore ozdraviti ni po iedan put. Sveti Iob govori: svoi kluh okrenuti će se unutra svoga tiela u jid od zmie otrovane. 136

More se prilikovati kripost od iakosti lavu koi vazda spava s očima otvorenem, ako lovci gredu ga uloviti, on uput kako čue lovce počme se pokrivati repom i dlakam, to iest, da bi ga ne našli isti lovci i ako ništanemanje vidi naiposlie da ne more pobignuti, slobodno počme se arvati se š njima brez straha i također s iakosti postavi se biti š njima¹⁶⁰ od ove kriposti iakosti. Tulio reče: čovik ima biti iak u boiu i podnositi protivštine. Lucifer govori: za dvie stvari čovik poliublien iest; parva iest za iakost, a druga iest za virnost. Šokrat govori: vetie iest iunaštvo pobignuti kada iest potreba, negoli umriti. Blaženi fra Eđidio (drug svetog oca Franceška) govori: iunaštvo jest od mnogo načina – parvo iest biti slobodan brez straha na potrebu od smarti kada ne more učiniti drugoga i ovo iest iunaštvo posilice; drugo iest biti slobodan citia mnogoga vrimenta i običaj koie iest primio u voiska; tretie biti slobodan za pomoći svoiu družinu; četvarto biti slobodan kada nađe protivnika neiakoga; peto jest biti toliko slobodan da se ne boi nijedne stvari i ovo nie iakost, negoli budalaština od živine. Ni ovo pet načina od iakosti iesu¹⁶¹ dobri aliti svaršeni. Šesta iest temeljita i kriposna kada ljudi hoće biti iaci i temeljiti za ne primiti nepoštenia i pomanjkania u duši, ali u kipu ali za viru¹⁶² ali za občinu. Salamun govori: mudrosti liuske poznaiu se u ustarplieniu. Šokrate reče: ustarpljenje iest vrata od milosardia. Tolomeo govori: tko hoće se biti s protivnikom od potrebe iest oružati se ustarplieniem. Naravni reče: tko bude ustarpljen biti će cinjen. 137 138

¹⁵⁹ nroždaro

¹⁶⁰ nima

¹⁶¹ iasu

¹⁶² piru

Prilika

139 Od iakosti štie se u Zakonu starom da biaše iedan koi ime imaše Šanšon. Ovi toliko biaše iaki čovik da drugoga ne biaše na svietu tako iakoga, i ovi učini mnoga iunaštva, kako more se viditi u svetomu Pismu. I njegova sva iakost biaše mu u njegova¹⁶³ kosa. Ali Filištee s koiom on činjaše boi aliti voisku učiniše ga privariti od iedne svoie priateljice koia se zvaše Dalida. Ova u vrime kada on spavaše odriza¹⁶⁴ mu kose i tako Filištei utiše ga i izvadiše mu oči, potomtogar povedoše ga u čarkvu njiovu gdi stau svi naokolo njega i tako rugajući se njime. Tada Šanšon čini se povesti od iednoga mlaca k iednomu stupu koi stup uzdaržaše čarkvu¹⁶⁵. I kada on bi kod stupa reče onomu mlacu: pođi tia. I kada budeš na dvoru zatrubi¹⁶⁶ u rog po načinu da te ia¹⁶⁷ razumiem. Mladac učini kako mu biaše naredio Šanšon koi, kada biaše čuo trubiti rog, zagarli stupac koi usdaržavaše čarkvu¹⁶⁸ i poteže ga toliko iako da tako obori čarkvu i pade na zemlju, govoreći s velikiem glasom umri Šanšone sa sviem svoiem nepriateljmi i tako umre sa sviem oniziem koi biau u¹⁶⁹ čarkvi.

140

Od straha

Pog. 28

Strah iest zlotia protiva iakosti (kako piše Arištotel) i iest od tri načina. Parvi iest biti straovit u sam sebi brez nijedne stvari, kakono oni koiem samo misleći dohodi strah, i ovo navlastito iest strah. Drugi iest boiati se kojegodir stvari vetie nego se pristoi, i ovi se zovu ženskoga sarca. Treći iest ne moći podnieti koiugodir protivštinu od neakosti pameti, i ova se zove neakost. Imai vazda stra od svemogućega Boga koi će tebi dati sloboštinu vičnju i tako činiti dobro brez griha, ako hoćeš poći u raiu.

141

Promisli da iurve iesu mnozi umarli koi su se rodili ali posli tebe ali u ono isto vrime i godište kada se iesi i ti rodio koi more biti da stoie u paklu, i procini za imati ovo vrime Bog tebi ga iest dopustio, a ne oniem. A nie tebi ovo učinio da ga povratíš u uvridienia Božia aliti u taštine, negoli za okrenuti tvoji život, i iao tebi da od iednoga toliko dobra učinjenja ne umie se služiti za spasenie duše tvoie.

More se prilikovati zlotia od strah zecu koa iest vetie straovita živina negoli iest druga na svietu, i iošte vetie od ništa. I tako stoieći on u šumi, ako čuie samo gibati se listu od darvia i ganutie od vitra udilie biži. I od ove zlotie Salamun govori: nijedna stvar čini čovika vetie straovita koliko zla duša, zašto se boi pokaranja od svoije zlie dila. Tulio govori: veti iest nemilost[i]va stvar boiati se smarti, negoli umriti. Terencio reče: hoćeš ti biti vazda brez straha čini vazda dobro i govori malo, ali dobro.

---

¹⁶³ njegovi

¹⁶⁴ odruga

¹⁶⁵ čarkvu

¹⁶⁶ za trubi

¹⁶⁷ na

¹⁶⁸ čarkvu

¹⁶⁹ u u (otisnuto dva puta)

Prilika

142

Od strah štie se u knjiga rimske da kralj Dianišio biaše vetie strašiv čovik od svieta, i za taki strah ne mogaše nigdar imati dobro i zato iedan svoi dragi priatelj po vazdan faliaše njegov život, i njegovo stanje i da on imaše veoma zafaliti Bogu, i podnieti dobrovoljno toliko dobro, koie mu biaše Bog dao. I tako kralj zovnu iedan dan ovoga svoga priatelja i čini ga da side na njegovu mistu aliti stocu pod koiem učini činiti velik oganj. I s varhu glave čini mu obisiti mač privezan samo iednim koncem, a tankiem ostrim okrenut nizbardo, prid njim učini mu pripraviti prilipu tarpezu sa sviem svoiem dragiem kamenom, kako se pristaijaše gdi videći oni svoi priatelj da biaše u veliku strahu, udilie se diže i poče moliti kralja da ga čini diliti se od onogar mista. Tada mu kralj Dionišio reče: Ti koi falíš toliko moi život nemoi faliti ga vetie, zašto ia sam brez pristanka¹⁷⁰ u vetiemu strau¹⁷¹ negoli iest oni u komu ti biaše sada, i nisi se mogao usdaržati u njemu jednu uru. Promisli dakle kako imam¹⁷² činiti ia koi svaki čas stoim tako, zašto čuem oganj ozdol pakleni i okolo mene naizrečene diavle, zašto živem s velikom nepravdom, a ozgore čuiem osudjenje od mača svemogućega Boga, od koga ne more nitko uteći ni zao od mača, ni dobar od milosti Božie.

143

Od veličastva čovičanskoga

Pog. 28.

Veličastvo čovičansko (kako piše Tulio) iest u mišlieniu, u ričie i dilovati stvari korisne, visoke i koie valiaiu, a navlastito za dušu svoiu.

144

Sada promisli da se toliko čutiš draži biti iednomu čoviku koi da bude ti dao iedan dragi kamen ali učinio drag dar. Koliko vetie ti nahodi se biti dužan služiti vazda i postaviti iliadu putah život tvoji za onoga, koi je tebi tolike darove zajedno dao brez nijednoga dostoiastva tvoga.

More se prilikovati kripost od veličenstva čovičanskoga sokolu koi bi se pustio parvo umrieti od glada negoli blagovati od iednoga mesa smardenja i ne ita¹⁷³ nigdar drugoga negoli ptice velikeh. Sveti Aguštin govori: lav ne čini nigdar boia s mravi, ni orao ita¹⁷⁴ muhe. Tulio reče: volia iednoga čovika poznaie se po dilie¹⁷⁵ njegovu. Alesandar govori: bolie iest imati smart negoli gospostvo od ništa. Ipokrat reče: nie stvari tako iake da razum čovičanski ne more dobiti nju.

145

Prilika

Od veličastva čovičanskoga štie se u knjiga rimske od iednoga likara iz Pira¹⁷⁶, koi Piro¹⁷⁷ biaše nepriatelj Rimlianom, kojem posla likar reći, ako bi mu

---

¹⁷⁰ pristanga

¹⁷¹ srau

¹⁷² immam

¹⁷³ itta

¹⁷⁴ itta

¹⁷⁵ dilli

¹⁷⁶ Pirra

¹⁷⁷ Pirro

hotili iedno množstvo dinari dati, da on hoće otrovati Pira. I odgovoriše mu: nećemo, zašto oni se ne naslađuju u takie stvari i male¹⁷⁸ vridnosti, nego da hotiahu dobiti svoje nepriatelje oružiem¹⁷⁹ a ne izdaistvom, i uput poslaše poklisare Piru¹⁸⁰, za kazati mu da se ima čuvati svoga likara, i tako mu biaše rečeno od oni poklisarah sve ono što biaše likar rekao učiniti protiva rečenomu Piru.

Od tašte slave

Pog. 29.

146 Tašta slava iest zlotia¹⁸¹ protiva veličastvu čovika i iest na tri načina. Parvi zove se tašta slava kada ljudi hoće ukazati sva svoia veličastva za biti pofalieni veće nego se pristoi. Zašto, budući pofalieni koliko se pristoi nie zlotia od tašte slave, kako govori sveti Tomas. Od ove tašte slave Salamun govori: bolie iest dobro ime negoli mnoga blagah. Drugi iest način veći se činiti, to iest, faliti od stvari, kojegodir prilike. Treći način iest, hotiti se ukazati ono što nie i hotiti se ukazati biti veći od onoga što nisu ostali koja se stvar zove licumirstvo, i ova kraliue u mnozie liudih. Znai da tebe ona čini izgubiti vele putah milost svemogućega Boga, to iest, tašta slava ovogar svieta.

147 Poslušai veoma ovo što se tebi govori, da ti stoeći iurve blizu smarti, tielo biti će veoma otuženo od nemoći koja neće činiti ništa misliti od Boga aliti pd spasenia duše tvoie. A duša biti će napastovana od nečistie duhova i od onogar carva duše koi ga grize za grihe koje iest učinio i za dobra koja nie hotio učiniti.

148 More se prilikovati zlotia od tašte slave paunu koi ima sve svoje nasladienie gledati svoje perie i činiti kolo svoiem repom, a to iest, da ga liudi fale za njegovu lipotu. Štie se u Knjigu od zlotia kada čovik dobio [j]e sve griheh, naimposli mu ostane tašta slava. Salamun govori: oni koi liube taštu slavu iesu sluge oniem koi čine postole od darvita¹⁸². Iošte reče: ti fali iezik drugoga, ali nemoi svoga. Katon govori: nemoi biti taštoslavan, ako hoćeš ukazati se dobar. Sveti Išidor reče: kokoš citia iednoga iaia čini veliku buku i tako se čini čuti od lisice. Šeneka govori: od zlotie licumirstva nijedan more drugo kazati i imati u sebi ono što neima. Tulio reče: imenovanie malo vrime produži. Sveti Aguštin govori: nemoi suditi nigdar nijednoga čovika za riči, negoli za zla dila, zašto veći dio liudi¹⁸³ iest tašt i puni ričin, negoli nji gledai po nji činjeniu i tako ti nećeš nigdar privariti se.

Prilika

Od tašte slave štie se u životu svetie otacah, da iedan dan sdruži se iedan anđeo u prilici čovičaskoi s iedniem pustiniakom. I tako hodeći putem nađoše iednoga konja martva, koi veoma smardiaše. Tada pustiniak poče zatiskivati nos, a anđeo ništa, emaraše i iošte gređiući vetie unapridak nađoše iednoga

¹⁷⁸ malle

¹⁷⁹ ooruziem

¹⁸⁰ Pirru

¹⁸¹ slotia

¹⁸² darieta

¹⁸³ liudii

prilipa mlaca i lipo obučena. Tada anđeo poče¹⁸⁴ zatiskivati nos, a pustiniak veoma se začudi od ovogar i reče mu zašto ti zatiskueš nos, a citia togar lipa mlaca, a ne ti ga zatisnuti za onaku stvar smardecu, koju nahodismo malo parvo. Anđeo mu odgovori: Znam da Bogu smardi vetie tašta slava nego što bi učinile sve stvari od svieta smardecí. I rekavši ovo nevidi se vetie anđeo. Tada pozna pustinak da anđeo biaše Božii. 149

Od temeljstva

Pog. 31.

Temeljstvo to iest stanje (kako govori sveti Išidor) iest stati iako u iednomu svomu određeliu aliti naredieniu, ali ništanemanje neima zato čovik biti toliko tvard u naredieniu, da dođe paka upasti u zlotiu od tvardosti zašto kako govori Andronik: tvardost jest nehotiti prominuti svoga naredienia za nijednu stvar ne budi tvard, aliti lakom zašto lakomost iest smartni grihe.

Lakom on isti iedan sebi konop plete i također mastori iedne verige kojim potegnu[t] će ga nečisti duh na višala, gdi iest pisano opak čini se svezati od svoje iste nepravdi i tako se svaki čini svezati od konopa svojje grihah. 150

More se prilikovati kripost od temeljstva¹⁸⁵ iednoi ptici koja se zove fenice. Ova ptica živi trista godišta i petnaest. I kada ona vidi da ie iurve stara po ti načín da ioi život pomanjkava, ona skupi niko darvie od mirisa i tako¹⁸⁶ da iest darvie dobro suho, i učini iedno gnizdo u koje ulizavši okrene obraz polak sunca i toliko pleše krili da se oganj užeže u onomu gnizdu za veliku vrućinu koju daie sunce. I ova ptica toliko iest temeljita da za vrućinu ognja ne će se ganuti, iošte čini sebe izgoriti, zašto ovo čini naravno, da se ona ponovi. I tako do deset danah rodi se od onogar luga i od one vlage¹⁸⁵ od svoga tiela iedan carvak koi žive i raste po malo po malo, po kriposti naravnoi i potomtogar do trideset dana okrene se u pticu kako biaše i parvo. Ništanemanje na svietu neima druge, samo iest ona iedna. Od ovogar temeljstva Tulio govori: nijedna stvar iest toliko lipa i dostoina liudem koliko imati u sebi stanovistvo i istino temeljstvo. Katon reče: budi temeljit kako stvari iziskuiu. Sveti Išidor govori: ne ima se faliti oni koi počme, nego oni koi svarši. Sveti Gargur govori: mnozi tarču na zamirku ali nju uzme koi bude napritkovati u temeljstvu. 151

Prilika

Od temeljstva štie se u knjiga garčkie, da Likurgo biaše naredio druge nike zakone puku svomu koi se činjau veoma mučni da se mogu obslužiti i on hotijući učiniti da nji puku obsluži. Zašto biahu zakoni veoma pravedni. Reče on puku onomu: hoću da se zaknete obslužiti ove zakone dokle se ia vratim, i ia imam poći prid Boge, i moli[t] ću i[h] da nam dopuste prominuti nji. Tad se Likurgo dili od nji i ne vrati se ničdar vetie k njima, a to iest da bi se zakoni ne bi mogli razmetnuti, i da bi se iošte vazda obslužili, i kada dođe rečeni Likurgo na smart, zapovidi da svoje tielo bude ižeženo, i da ga također odbace na vitru u more, a to iest da puk ne virue nigdar da iest odrišen od one zapovidi koje 152

¹⁸⁴ noče

¹⁸⁵ temeljstve

biaše dao njima, a da njegovo telo bude doneseno u grad i tako bi bili oni odrišeni. Toliko ovi ima¹⁸⁸ temeljstvo.

Od netemeljstva

Pog. 31.

153 Netemeljstvo koje iest protivno temeljstvu (kako piše Prišian) iest ne imati nikakva temeljstva u duši. Salamun reče: čovik malo razuman virue svaku stvar, ali čovik mudar pazi dušu soju. Šaluštio govori: netemeljstvo iest zlamenie od budalaštine. Arištotel reče: tko iest netemeljit sve stvari svoje postalja na sriću. Bernik govori: tko se zlo vlada često se svitue; budi temeljit u svakoi stvari, ali naiveće u svome zakonu karstianskomu, zašto inako hoćeš biti kakoti budalast.

154 Razumi dobro što govori sveto pismo, jest priličan oniem trima liudem budalastiem ukazati e od anđela iednomu svetomu ocu. Iedan od kojie nemogući nositi iedno brime darvah za veliku težinu i iošte primenjaše i druga darva kako tko bi virovao da hoće oblažati, a on veće primeće. Drugi iest kako iest ispozteao s velikom mukom i znioiom vodu iz iednoga priduboka bunara i budući naliio veliko množtvo, paka nju u put prolivaše i razlivaše. Treti¹⁸⁹ iskaše s velikom željom ulisti na jedna vrata tisna daržeći iedno barvno pridugo napopriko za ulisti. Ovim se prilikuui grišnici koi imaiuci misliti olakšati brime svojim grihah, veoma teško a on svaki dan isnova nadodaie teškoću. I budući s velikom mukom usdaržao onu vodu pridragu od milosti Božie, paka nju za ništo prolietia. Naiposlí budući mu se pripričilo barvno, to iest, grihe nedomišlisa da zaludu kuša ulisti u rai.

More se prilikovati zlotia od netemeljstva lastavicam koje po vas život svoi drugo ne čine, negoli letiti kad amo kad onamo.

Prilika

155 Od netemeljstva štie se u životu svetie otaca, da biaše iedan čovik koi krađiaše i biaše učinio svaka zla od svieta, ništanemanje poče ispoviditi se u iednoga¹⁹⁰ pustiniaka a pustiniak hotiaše mu dati pokoru onomu reče da ne more postiti, a ne umieše Boga moliti ni učiniti nijedne druge pokore, koia bi mu bila narediena od ispovidnika. Tada reče mu pustiniak čini dakle ovo: svaki križ koi ti nađeš za poštenie našega Gospodina, poklekni i učini mu poštenie. Oni lupež obetia učiniti ovo dobrovoljno i tako pustiniak imaiuci obećanie odríši ga od svie njegovie grihah i dilivši se lupež meuto ovi lupež bi susritnut od svoije nepriatelja, za strah od kojie poče bižati, i bižeći nađe iedan križ¹⁹¹ i spomenu se od pokore koiu mu biaše pustiniak naredio, i tako pokleknuvši na zemlju za učiniti pokoru i meuto dodoše njegovi nepriatelji i tako ga ubiše. Gdi budući umarho pustiniak vidi anđela, koi uze dušu njegovu i ponese nju u rai. Tada se

186 teko

185 vlagge

188 imma

189 gredi

190 iednoka

191 griž

pustin iak poče sarditi videći da oni koi biaše učinio tolika zla bi ponesen u rai za toliko malo dobro što biaše učinio i tako poče misliti ne činiti veće pokoru, nego da ti se na raskuše i grihe svitovnje, zašto vidi da rai dobiva se tako lako i dili se is pustinje za vratiti se na sviet. Tada nečisti duh uze iakost svarhu onogar i postavi mu iedno za vetie usrid puta i njemu zape po ti način noge, da ga učini upasti¹⁹² niz iednu planinu na način taki da se ubi i vrat ulomi i diavao mu ponese dušu u pakao, zašto ne napritkova¹⁹³ u dobru, koiie biaše počeo činiti, kako govori naš Gospodin: ne koi počme, negoli koi napritkue u dobru biti će spasen.

Od ustegnutia ali uzdaržania

156

Pog. 32.

Ustegnutie ali uzdaržanie iest temeljito i slobodno gospostvo za ustegnuti želiu od volie, i ova more biti na dva načina. Parvi iest stisnuti želiu koia se radia i dohodi od volie, i ovo iest vlastito ustegnutie. Drugi iest stisnuti voliu naravnu, koia dohodi za koiegodir ganutie puteno kakonoti oni koi naravni, to iesu, prignuti na putene griheh: na proždartie, hoholost, sarčbu i nenavidost i ostali griheh, na koiie se giblju po prignutiu naravnomu aliti za zao običaj. I ovo se zove uzdaržanie i ova iest veoma veća kripost negoli ustegnutie, kako govori s[ve]t[i] Tomas. Vazda se ustegni ne učiniti koga zla na ovomu svietu, zašto hoćeš podnositi na onomu u muka pakleni, a ovo ti čini grihe smartni.

A što tebi čini dobiti? Parvo te čini da se dieliš od svoga stvoritelja, a u dušu tvoiu ulazi nečisti duh i činiš mu se sužanj, potomtogar čini te dobiti muke i tuge, i čini te slugom od tvoije¹⁹⁴ želja i poteže tebe iz iednoga u drugi grihe. Iošte vetie da dila¹⁹⁵ dobra, koia ti činiš, da nisu dostoina života vičnjega na drugomu svietu paka čini te dobiti muke paklene gdi ćeš u vike bit mučen.

157

More se prilikovati kripost od ustegnutia¹⁹⁶ kamilji koia naravno iest vetie prignuta da čini putenu stvar negoli druga živina na svietu. Da bi ista kamilja hotišla za iednom kamiljom sto milia za imati nju, ali samo viditi, a paka ima veliko ustegnutie u sebi, koia budući s materom aliti sestram, ne bi se takao nigdara puteno. Tulio govori: ako ti liubiš ustegnutie digni tia sve stvari obilne i ustegni sve tvoie volie zleh. Šeneka reče: ne more se imati veće ali manje gospostvo nego ono o sebe istoga. Ovidio govori: stvari zabranjene čine te imati vetiu voliu za imati nji. Tolomeo reče: budi protiva tvoioi volji u mladost, zašto u starost ti se nećeš moći diliti od nje. Šokrat govori: vetia iest stvar dobiti želiu negoli iednoga naivećega nepriatelja. Platon reče: tko ne more dobiti sebe, gore hoće dobiti ostale. Iošte govori: šest ustegnutia meni su draga vetie negoli sva ostala, to iest, čistu mladost, veseo u starost, prostran uboštvu i smiren u bogastvu, ponizan u veličastvu, ustarplien u protivština, i ustegnut u svoije volia.

159

¹⁹² učasti /sic/

¹⁹³ vapritkovati

¹⁹⁴ tvoiče

¹⁹⁵ dilla

¹⁹⁶ usteknutia

Prilika

- 160 Od ustegnutia štie se u knjiga troianski, da kralj Priam čuiuci od iednoga naravnoga koi imaše ime Korrado, da tko ne bi ustegnuo svoje volie ni[j]e on čovik, negoli iest kakonoti iedna živina. I tako kralj hoti ga kušati bi li mogao smutiti koiu stvar rečenoga filozofa, i posla po nike, koje on virovaše da imaiu gori iezik od sve ostalie svoga kraljestva. I tako naredi njima da govore gore kolikogodir znadiu onomu naravnomu. Parvi mu reče: od koga plemena iesi ti Korrado. Komu on odgovori: moie pleme ima početak od mene, ali tvoje svaršuiu u tebi, i tako moie uzmaža se po meni, a tvoie pomanjkava po tebi. Drugi reče: kako ti imaš lipa haljine na sebi. On mu odgovori: čovik se ne poznaie po haljina negoli po dilie¹⁹⁷. Treći reče: gledai kako govori ovi izdainik. On mu
- 161 odgovori: oni koi govoraše da ne imeše iezika, privario se veoma iako. Četvarti mu reče: dobro stoi ova budala. On mu odgovori: mnogo vrimenta iest da si ti naučio govoriti zlo, a također ia naučio sam ne odgovarati. Peti reče: ostavi se ovogar budalasta, zašto ti govoriš. Tada on ne odgovori nijedne stvari. Reče kralj Priam: kako ne odgovaraš, Korrado. Tada on odgovori kralju govoreći ovako: mučati lipa iest stvar i lip odgovor na to pitanie, zašto na ružne riči vetie ima dilovati kripost od ušiu slušati take riči negoli kripost od iezika. Ne bi li ia mogao njega moim iezikom obsovati vetie negoli iest on sebe istoga osramotio. Stanovito kako iest on gospodar od svoga iezika, tako ia iesam iednako od moije ušiu gospodar. Šesti reče: Gospodinu kraliu, čuvai se od Korrada, zašto mu suvier. Ia sam ga vidio ovie danah u voici garčkoi¹⁹⁸. Koi mu odgovori: da to bude istina ti ne bi togar rekao. Sedmi mu reče: gledaite lupeža kako besidi i ne boi se sramote. Ovomu odgovori: da ti sebe moreš poznati ne bi rekao. Tada kralj Priam, videći njegovo veliko ustarplienie, zovnu ga i čini ga sisti kod sebe i upita ga kako [j]e mogao podnieti čuti tolike pogarade i ne smutiti se. Odgovori Korrado: Zašto ia niesam gospodar njiovi gospodarah, a oni iesu sluge moije slugah, to iest, zlotia. Zašto svaki komu iest rečeno poruganie, ima¹⁹⁹ udilie promisliti ako iest istina, ali ne. I ako iest istina ne ima se rasarditi, zašto oni koi čine zlo ima ustarplieno podnieti što mu iest rečeno, i ne smutiti se čuti ono što se nie smutio činiti; ali ako iest laž ne ima se ništa brinuti, zašto večia sarčba ne more se učiniti onomu, koi psuje i kara, koliko ukazati se , da malo brine slušati
- 162 svoije riči. Zašto tko se sardi, dae usrok da mu se veče putah reče.
- 163

Od neustegnutia

Pog. 33.

Neustegnutie (kako piše Damašen) iest naslidovati sva svoia nasladienia i volie kako mu dohodi od sarca, a to iest, ako dadeš svomu tielu voliu vazda ćeš imati nevoliu.

Promisli da za grihe ostane ujidenie i iedno taknutie duše, koje brez pristanka muči i raspinia svegar čovika, zašto oni carv grišnika netie umriti nigdar. I zato iest na priliku mora koi vri²⁰⁰ i nigdar ne stoi s mirom, nego od svagdanji

---

¹⁹⁷ dilli

¹⁹⁸ garčkov

¹⁹⁹ imma

vitarah i gradah od napasti i amo i onamo gible se, kakono drugi sin prodiga dovede se stati u kući svinskoj, i iošte želiaše se nasititi moći svoje tielo njjove rane²⁰¹, mreha od jada²⁰² za pomanjkanie stvari duhovni. Gdi svaki dan vetie i vetie stitkuie se od zaveze grihah hodeći po putu od dubine svoiem istiem brimenom, upadaiući u muke paklene. 164

More se prilikovati neustegnutie inorogu, koia iest iedna živina i ova živina ima toliko nasladienie stati s divoikami, koie su divice. I kada vidi koiu divicu grede k njoj i zaspi joj na ruci. I tako dođu lovci i po ti način uite ga, a na drugi način ne bi se mogao uititi. Od ovogar neustegnutia Platon govori: nijedna zlotia na svitu iest gora od neustegnutia, zašto od njega izlaze svaka zla. Šeneka govori: čoviku posvovolniku nijedna mu stvar more produžiti. Šokrat reče: tko hoće nasladovati sva svoia nasladienia aliti volie, naiposle dostoi se ostati mu osramoćenu.

Prilika

Od neustegnutia štie se u životu svetie otaca da biaše iedna žena koia ime imaše Acentina, i ova žena biaše veoma poštena, i čuiući mnoge pute reći meu ostaliem ženami od nasladienia i dragosti putene. Pomisli u sebi istoi za hotiti kušati ie li tako velika dragost, i posla po iednoga svoga priatelja. I tako spava š njime mnoge pute i budući učinjeno ovo iskušanie, poče misliti od tolake pogarde tilesne i od svoje velike sramote. I misleći da biaše izgubila divičanstvo i da ga vetie ne mogaše po nijedan način dobiti unaprida. Ožalosti se toliko da se obise za vrat svoi i tako ona poče po zlu. I ovo se zove neustegnutie. 165

Od poniženstva

Pog. 34

Poniženstvo (kako piše Oridene) iest ustegnuti rasardienie aliti prominjenje riči²⁰³. I zato ne ima se toliko ustegnuti da čovik upane u zlotiu od pogarđenja, zašto sveti Andronik govori: podložiti se veće nego se pristoi ni[j]je dobro negoli je parvo zloća od nescine. Znai da iest poniženstvo od mnogo strukah. Parvo iest ukazati se vazda manji od ostalie, drugo iest poniziti se dobrotom svakomu, tretie iest činiti se vazda manji od onogar što iesi ti, četvarta iest virovati ovo vazda da ne moreš biti zadovoljan u sve stvari od kriposti, peta iest boiati se sve stvari²⁰⁴ koie se imaiu boiati. Od poniženstva²⁰⁵ izlaze ove kriposti: parva iest poštovanie to iest činiti poštenie ostaliem. Druga iest poštenie, to iest, nositi poštenie stariem i većiem od sebe. Tretia iest posluh, to iest poslušati one, ko i imaiu oblast zapovidati. Četvarta iest dostoiati se i imati milost os službe koia se prima. Sveto Pismo govori: Bog hoholiiem odoliva i ponizniem daie milost zašto hoholost iest grihe smartni. Poslušajte dobro što se govori od njega. 167

200 vrii
201 ranne
202 ljada
203 ričii
204 stvari
205 poniženstva

Procini dobro da čovik za grihe smartni ne samo da dilue zlo nego iošte sa svom voliom kada pristupi zapovid Božiu, radia smart vičnju. Gdi iošte gubi slavu neizrečenu i ostane mu uzeta upravnost, aliti razlog koi ti imaše na oni život vičnji. I na ovu priliku izagnan si iz kraljestva blaženie, svučen nesričnik od ljubavi Božie. Koie iest veliko čestistvo čovika i studenac svakoga dobra, a određen iesi u plamene vičnjega pakla i tako iesi dat u službu pogardnu i u pritvardo gospostvo²⁰⁶ posilno, od koga nigdar veće po hoteniu svomu ni od drugoga čovika ni iošte anđela Božiega more se čovik izbaviti.

- 168 More se prilikovati kripost od poniženstva ianjetu koie iest vetie ponizna živina od svieta i podnosi sve ono što mu se čini podlažajući se svakomu. I zato iest njemu prilikovani u svetomu pismu sin Boži, gdi govori: evo iaganjac Boži. Salamun reče: ako tko tebe čini svoiem ispravnikom, nemoi se uzdignuti negoli se ukaži taki polak njega, koliko da vidi on, da iest od tebe gospodar i od tvoije stvari. Dešu govori: nemoi prositi stvari vetie visoke od tebe i nemoi iskati iošte manje od tebe. Iošte reče: Koliko vetie iesi velik toliko vetie se ponizi i tako na ovomu svietu i na drugomu prid Bogom ti hoćeš naći milost. Isukarst Gospodin naš govori: tko se ponizi, biti će usvišen, a tko se uzvisi biti će ponizan. Sveti Petar reče: Bog iest protiva hoholiami, a ponizniem daie svoiu milost. Sveti Ierolim govori: na veličastvo od kriposti dohodi se ne po veličastvu, negoli po poniženstvu²⁰⁷. Arištotil reče: hoćeš li ti poznati čovika dai njemu gospostvo i takoti zločest izlazi hohol, a dobar dohodi ponizan. Londin govori: kakono ptice stiskuiu krila kada hoće letiti u visinu, tako ti se pristoi stisnuti se, tko hoće doći na gospostvo. Arištotil reče: čini poštenie drugiem, zašto jest poštenie onogar tko ga čini. Šeneka govori: nemoi faliti nikoga prid njime. Šokrat reče: nijedno poštenie gubi se nigdar, zašto ako oni komu ga činiš neće ti ga vratiti. Katon reče: dai misto svomi stariemu. Dešu govori: sinko za poštenie dobiti ćeš od Boga i također od svieta dobru milost. Sveti Išidor reče: nemoi se činiti jednak svoiem stariem i mala ni velika nemoi rasarditi. Salamun govori: žena poslušna gospodue svomu muž²⁰⁸. Sveti Išidor reče: poslu iest skalini od vie kriposti. Katon govori: kada iedan tvoi ubog priatelj dade tebi iedan maho dar primi ga dobrovoljno i spomeni se pofaliti njega veoma. Iošte reče: spomeni se faliti dobro učinjenje koie iest tebi učinjeno očito. Alesandar govori: plemenitu sarcu pristoi se spomenuti od dobra učinjena i zaboraviti psovke aliti psovania.
- 170

Prilika

- Od poniženstva štie se u knjiga rimskie da kada Rimliani šaliau kogagodir poglavicu u koiogodir misto voievati, a ako bi se on vratio s dobitkom Rimliani mu činiau tri poštenia. Parvo poštenie biaše da vas puk grediaše ga susristi s velikiem veseliem van grada kada se on vratiaše s voiske. Drugo poštenie biaše da on biaše postavlien svarhu jednie kola koia biau potezata od četiri konja bila, a združen od svegar puka i biaše tako poveden tia do mista koje se zove Kampidolio. Treće poštenie biaše da svi sužnie, koie on biaše uitio biau privezani na tragu onie kolah. Iošte mu činiau tri nepoštenia: parvo nepoštenie, koie činjahu
- 171

²⁰⁶ gospostvo
²⁰⁷ poniženstvu
²⁰⁸ mužo

mu biaše da postavliu svarhu kolah iednoga čovika od ništa, koga bi mogli naihorega nači, i ovo činiau za dati mu razumiti da svaki mogao bi doći na ono poštenie čineći dobro. Drugo biaše da oni čovik od ništa govoraše mu velike pogarde. I tako mu govoreći nemoi se hoholiti citia ovogar poštenia koie tebi čine, zašto ti nisi čovik kako i ia, a ia kakono ti, i more biti da hoću i ia doći iošte na prilično gospostvo. Tretie pogardenie biaše da mu svaki čovik mogaše²⁰⁹ oni dan reći pogarde koliko hotiaše brez globe nijedne ali pokarania.

Od hoholosti²¹⁰

172

Pog. 35

Holost koia iest zlotia protivna ponižestvu (kako piše Aruštotel) i iest hotiti biti svarhu ostalie. I ova holost iest na vele načina, parva iest od usdignutia, to iest, postaviti se naprid svakoga i na svakomu mistu. I iest hoholost od gospostva, to iest hotiti gospodovati svakomu čoviku. I ova hoholost²¹¹ iest pridobita od budalaštine, to iest, metnuti se znati vetie nego znade. I iest hoholost od duše, to iest, hotiti se veće činiti nego mu se pristoi. I iest hoholost od necine, to iest, ne činiti nikomu pošteno, a pogarduiuci svakoga čovika. Od hoholosti navlastito radiaiu se ova tri griha. Parvi iest ne činiti poštenia stariem i koi su veći od sebe. Drugi iest ne činiti neposlu, to iest, ne poslušati one koi imaiu zapovid svarhu nji. Tretie iest nepoznanie, to iest, pogarditi svaku službu. Ti se pazi hoholosti, zašto ona iest dilovanie poglavice paklenoga i ovo gubiš citia nje i ostalie grihah tvoije.

173

Parvo, ostavljaš²¹² Boga, glavu od svakoga dobra i približaš se diavlu nepriatelju svakoga dobra i potaknulac iest od vie zalah.

Drugo, budući ti od ništa carvak i uzimaš protiva svemogućemu Bogu.

Tretie, služiš diavlu koi tebi vazda nosi nenavidost smartnu i za svaku stvar od službe platia mukami vičnjem.

Četvarto, gubiš priateljstvo i milost Božiu sa sviem kriposti i dobri koia od nje slide.

Peto, daieš za ništo i za malu cinu²¹³ ono što iest Gospodin Isukarst kupio toliko drago svoiom vlastitom karviu i takoder smarti toliko bolesnivom.

173

Šesto, po sebi istomu ti se činiš slip i da neš tolike rane²¹⁴ smartne duši svoioi, koliko si grihah smartnie učinio, naiposlí imaš u nenavidosti sebe istoga i dušu.

Sedmo, velikiem kamenom od grihah zatvoraš sebe istoga i dušu svoiu.

Osmo, činiš iedan sebi konop ali verige i tako i postavliaš na vrat kojjem si potegnú u muke paklene.

Deveto, činiš se prinemilostiv nepriatelj sebi istomu brez pristanka progoneći se, i izkuiuci s privarom zasidania i izdastva protiva sebi istomu. Zato

²⁰⁹ mokaše

²¹⁰ hohosti

²¹¹ hohočnost

²¹² ostavljaše

²¹³ cinnu

²¹⁴ ranne

imaš ga bižati sa svom pomnjom uzumnožnom, i uklanjajući se onogar uzroka koi tebe čini sagrišiti i iošte moleći brez pristanka Gospodina Našega Isukarsta da tebe pomože i sačuva od svakoga griha.

- 175 More se prilikovati zlotia od hoholosti sokolu koi vazda hoće gospodovati sviem ostaliem pticami, i tako se nahode sokoli koi su se oslobodili uititi iednoga horla, koi iest kralj na sviem pticam. I gdi iest sokolovo gnizdo isti sokoh obličie ga sve nahokolo i nepušta obćiti pticam, koie žive okolu²¹⁵ za biti ondi sam gospodar. Salamun govori: tri naroda od liudi nisu poljubljeni od Boga, to iest, ubog a iest hohol, bogat a lakom, i star a prignut na grihe putene. Sveti Barnardo govori: veliko iest čudo ono od hoholie, da ne mogu pribivati meu ljudmi ni mogu poletiti na nebu s anđeli. Dakle od potrebe iest da stoie u plamenu obćenomu, a to iest s diavli. Platon reče: hoholost šteti liude i koliko iest vetia toliko mi se gore poznaie mo. Đešu govori: hoholost iest početak od vie grihah. Iošte reče: kakono voiska smanjkava robu, tako ti hoholost rasipa kuće pribogate i tako iest priveelik grihe za tri načina parvi iest, zašto ona bi parvi grihe na svitu. Drugi iest zašto nie stvaran, koia iest marska²¹⁶ i neugodna Bogu od nje. Treći iest, zašto ona iest korin od vie zalah i grihah. I znai da iest priveoliko razlučenje meu oholosti, i taštom slavom zašto hoholost iest virovati u svomu sarcu da veće on valia negoli svi ostali liudi. Tašta slava iest ukazati se izvan i hotiti biti pofalien od svakoga. I tako hoholost iest unutra, a tašta slava izvan. Iob govori: ako bi hoholost hotišla svarhu oblakova, i iošte da takne nebo, napolisie vratila bi se u oblake. Sveti Išidor govori: kako iest hoholost korin od vie zalah, tako ti iest ponižestvo kralj od vie kolicie kriposti. Iuvenal reče: s priatelji ne ima se družtvo činiti, tko ne ima poštenie u sebi. Sveti Aguštin: vetie ima se boiati neposlu, negoli smart. Sveti Barnardo reče: sva iest stvorenia učinjena za službu Boga. Salamun reče: tko ne posluša oca i mater biti hoće proklet od Boga. Šeneka govori: meu zlotiam i grisie²¹⁷ neima večega od nepoznanja. Šokrate reče: tko ne poznaie dobro poimljeno svoia dobra neće se usmnožiti. Iošte reče: nijedna stvar saraniuie vetie ljubav meu ljudmi koliko primiti dobro učinjenje i opet pratiti ga. Iošte govori: tko vratia zlo za dobro, zlo neće se diliti od kuće njegove. Platon govori: dostoi se izgubiti službu oni koi je čini, a on se čineći moliti i također čineći je neveselim obrazom, to iest, marmliajući, i kada se kaie, da iest služio i opogovara službu tada.
- 177

178

Prilika

Od hoholosti štie se u staromu zakonu, da budući od Boga učinjen iedan anđeo veće liep i veće plemenit od vie ostali anđelah. Ovi se pohoholi i tako se misli učiniti iednaki Bogu, koi videći ovo posla svetoga Mihovila Arkandela i čini ga sagnati s neba sa svom svoiom družbom. I tako hoholost iest početak od vie zalah.

---

²¹⁵ olovu

²¹⁶ marža

²¹⁷ prisie

Od usdaržania

Pog. 36.

Usdaržanie (kako piše Tulio) iest ustegnuti svoiu želiu i priložiti se svakoi stvari, a nie bolie stvari nego se usdaržati od svakoga griha smartnoga koi tebe čini povesti u muke paklene.

Promisli da što iesi od tvoie strane svakiem grihom smartnim koi si učinio nesi drugi put propeo Isukarsta, od kojie promišljanja moreš poznati koliko iest teškoć od tvoije grihah i koliko iest veliko nepoznanie tvoie i kolikie mukah iesi se dostojao i iošte ti se dostoiš nji tarpiti.

179

More se prilikovati kripod od usdaržania magaretu diviemu, koi²¹⁸ ne bi pilo vode ako nie bistra. I ako ono pođe na riku i tako da nađe vodu mutnu ono hoće stati za dva dni, ali tri da ono neće piti čekajući da bi se voda izbistrila. U Knjiga od zlotia štie se od uzdaržania, da Bog usta čoviku učini veoma manjah negoli ostaloi živini, i ovo Bog učini da bi bio uzdaržan od prošdarstva. Salamun govori: tko iest usdaržan produži[t] će život svoi. Sveti Bažilio reče: kakono konju među se žvala ustegnuti ga, tako se pristoi uztegnuti ga, tako se pristoi ustegnuti voliu našu od zla jidenia i pitia. Varon govori: uztegnutie aliti uzdaržanie iest vodía od svie kriposti.

Prilika

Od uzdaržania štie se u knjiga starie da jašući Alesander cesar po pustinji od Babilonie i tako im pomanjka brašno²¹⁹ i nemogući naći što će blagovati a mnogi iurve biau pomarli od glada. Gdi iedan njegov iunak²²⁰ i u njemu meda i prikaza ga Alesandru parvo negoli ga on hotiaše blagovati. I kada ga Alesander ima u ruke odbaci ga u iednu veliku riku, koia ondi biaše i reče, ne dao Bog da ia živem i da umru oni koi su u momu družtvu. Tada mnozi od svojie skočiše u riku za imati koi dio onogar meda. I tako se mnozi utopiše za nemogući se usdaržati od tolike bolesti glada. Prošavši malo naprid nađoše pribivališta gdi on ima²²¹ sa svom družbom sve ono što im biaše potriiba blagovati i piti.

Od prošdarstva

Pog. 37.

180

Prošdarstvo iest zlotia protivna usdaržaniu (kako piše Tulio) to iest, nerazložita volia jisti i piti. Što Bog veoma zabranie u svoje zapovidie i iest smartni grihe.

Promisli dobro da grihe smartni razum čovičanski zaslipluie. Razlog ostaie podložan hoćutoniu, volia naša odmeće se od stvari bozastvenie, a malo brinući za stvari duhovne. Uдах naravna okrinjau se naopako. Hoćutenia iesu se dala i okrenula u dragosti i u naslađenía svitovna, i tako se gine. Tielo tada se napunia zlotiah i v[....]²²² vas čovik dohodi rastaljen od pria[....]stva²²³ i milosti i pomoći

²¹⁸ coi (pogreška zato što se tu *c* u latinskom izgovara *k*)

²¹⁹ brašno

²²⁰ iunah

²²¹ imma

²²² lakuna

²²³ zbog previjanja nastala lakuna.

182 vlastitie Božie, od vie narečeni kriposti od koie biaše obogatio kakono sin Boži. Gdi njemu neostane drugo, negoli iedno strašno smutenie i iedno smetliš-
te od kala i tako se učinio nepriatelj Boži i izagnat²²⁴ od svoga otačastva i obra-
nia sinovskoga, koga se nisi dostoiao i kakono lupež služi se i uživa zemlom i
vodom i od vie ostali stvorenia.

183 More se prilikovati zlotia od prošdarstva horlini, koia iest iedna ptica to-
liko prošdarlac da bi pošao sto milja za jisti od iedne smardeće mesine i tako
vazda grede gdi iesu voiske i boi. Od zlotie prišdarstva štie se u Knjiga od zlo-
tiah govoreći ovako, da svaka zla izlaze od prošdarstva zašto ono razbia uspo-
men, pamet učini od ništa, potlača razum, smučuie karv, zaslipljue oči, i čini ne-
moćnu [...]tu opaia iezik, uvodi grihe puteni, čini bolesno tielo, sm[...] život i
sve nemoći ostale izlaze od njega. Salamun govori: oni koji liubi taštinu svieta i
prošdarstvo vazda hoće stati u tuga i u uboštvu i tako liubi vino, neće biti nigdar
bogat. Iošte reče: vino i žene čine zabluditi mudre i pametne. Iošte govori: ne
gledai u žmuo ako hoćeš piti slatko, zašto vino kolje vetie negoli zmia. Sveti Iši-
dor govori: zaludu se muči ali muku čini protiva ostaliem zlotiam oni koji neće
ustegnuti prošdarstva; zašto gdi jest zlotia prošdarstva u njemu iest grihe puteni
i mnozi ostali grihesi. Arištotel reče: živine iesu one koie nasladuii voliu od
prošdarstva.

Prilika

184 Od prošdarstva štie se u zakonu staromu da kada Bog stvori Adama i Evu i
postavi nji u rai zemalski i dade njima oblast činiti ono što hotiau samo da bi ne
blagovali od voćia onogar cabla koje biaše u srid raia zemalskoga. Udilie dođe
nepriatelj duša naši k Evi i toliko nju navede i napastova da ie čini blagovati od
one iabuke, i ona videći da iest zabludila pristupivši zapovid Božiu i tako ona
promisli da bi imala družbu i učini toliko, da čini blagovati i Adama. Za koji
grihe mi umiramo svi kolic. Gdi imamo pirovati da parva zapovid koiu Bog
učini bi ona od prošdarstva. Zašto iest iedan grihe veći nego iest drugi na svietu
ovomu.

Od čistoće

Pog. 38.

185 U čistoći²²⁵ (kako govori Arištotel) iest iedna kripost po koioi se razložito
usteže ona želja od tiela i od griha putenoga. I blaženi oni komu iest svemoguć
Bog dao taku kripost i milost za ustegnutie od griha putenoga, koji iest po svaki
put smartni grihe, izvan svoga pravoga druga od ženidbe.

185 Promisli dakle, da rečena dobra ali koia si godir primio od kogati drago čo-
vika svitovnoga, koliko bi ga ljubio i zafaljivao njemu, i tako bi mu iskao sva-
koiako poslužiti, i poznati mu vazda za dobro. Dakle koliko iest vetie razložito
da isti čovik čini Gospodinu Bogu, komu ti nesi daržan i dužan. I on iest do-
stoian da se liubi i slavi²²⁶ od tebe, i čini tebi paka što govori David prorok: da

²²⁴ izarnat

²²⁵ čistoća

²²⁶ složi

duša tvoja blagosivlja Gospodina i nigdar se ne zaboraviti od tolikie dobarah. I zato ako bude u tebi poznanie od dobara primljeni i tako i[h] imaiuci u pameti, i zafaljuiuci onomu, tko ti iest nji dao, hoće se dostoiati svaki dan primiti druge uznova od svoje ruke prihobilne.

More se prilikovati kripost od čistoće garlici, koia nigdar ne učini krivo svomu drugu. Ako bi umarła iedna, druga obsluži u vike čistoću. Stoeći vazda sama u svoi život i nigdar neće piti vode bistre, ni tiće pasti nigdar svarhu darveta zelena. Sveti Ierolim govori: čistoća lako se izgubi koi ne ustegne sarca i iezika i također²²⁷ očiu. Piše se u Knjigi od zlotia: tko hoće imati temeljitu čistoću ima se čuvati šest stvari: parva, paziti se blagovati i piti priko razloga, zašto kako iest neusmnožno daržati plamen od ognja u slami da ne užize, tako ti iest neusmnožno ustegnuti goruću voliu od poželenia putenoga. A to iest, kada iest puno jistbina²²⁸ razlikie. Druga iest čuvati se od izprasnosti. I zato Ovidio govori: biži isprasnost i tako će poginuti grihe puteni. Tretia iest paziti se občistva zaiedno čovik i žena. Sveti Barnardo govori: občiti čovik i žena zaiedno i ne sagrišiti vetia iest stvar negoli uskrišiti martve. Četvarta iest²²⁹ čuvati se liudi i ženah koi ponukuiu sagrišiti puteno. I zato sveti Gargur govori: nie nijedna zlotia, koia veće potlačí tielo koliko grihe puteni, zašto iest zlotia naravna i tako se pristoi činiti veću pomnju od njega, negoli od ostali grihah. Peta iest paziti se občiti gdi se čini ali govori od griha putenoga. Sveti Šilveštar papa govori: grihe puteni iest naravi od mune²³⁰, zašto ova čini, što vidi činiti druge. Šesta iest čuvati se slušati gdi se piva, zvoni i igrach. Pitagora reče: trave zelene rastu kod vodah, grihe puteni radia se od igrania, pivania i od zvonienia.

Prilika

Od čistoće štie se u životu svetie otaca da biaše²³¹ iedan²³² gospodin koi hotiaše dobro iednu kaludricu od svoga grada, i budući nju veće puta pitao da ga dobro hoće, i ne hoteći se ona prignuti na to, on edan dan odluči da učini što iest namislio, i tako hotide k manastiru odonle nju izvaditi posilice za povesti u kuću svoiu. I žena videći da njoj ništa ne pomaže nje vikanie i također pitati milosardia, moli ga da samo za ljubav reče njoj, za koi uzrok činjaše ono vetie njoj negoli ostalim kaludricam. On njoj odgovori da ovo činjaše za nje oči koie biau toliko liepe. Komu ona reče: videći na ove moie oči da vam daiu toliku dragost, ia sam odlučila učiniti vam na želiu vašu, negoli vas molim pustite me vratiti se do moga pribivališta za uzeti nike stvari, paka hoću doći na tvoiu zapovid gdi vi hoćete. I tako nju gospodin ostavi poći. Tada kaludrica vrati se u svoje pribivalište i izvadi obedvie oči svoje paka ga čini zovnuti i reče mu: iurve kada hoćeš i drage su ti moie oči uzmi nji i nasitiji se toliko koliko ti drago. Gospodin videći ono dili se veoma tužan, a kaludrica sarani svoje divičanstvo²³³ i za ljubav²³⁴ Isukarsta parvo hoti izgubiti oči, negoli dušu.

²²⁷ takoger

²²⁸ jisbina

²²⁹ test

²³⁰ munne

²³¹ viaše

²³² beđan

²³³ divičanstvo

²³⁴ ljiubav

Od griha putenoga

Pog. 39

Grihe puteni iest zlotia protivna čistoći, kako se štie. I iest na pet načina. Parvi iest obući se lipo, polití se vodom od mirisa i ticati se rukami. Drugi iest sagrišiti puteno kada čovik i žena neudati učine grihe meu sobom. Treći iest priliubodistvo, kada iedan aliti oba iesu se oženili, a čine grihe putene s družiem. Četvarti iest kada sagriše rodbina meu sobom. Peti iest kada se učini posilice. Iošte ima iedan grihe puteni, koga ne imamo spominiati, toliko iest opak i smardeći, a to iest grihe koi se čini protiva naravi. Sveti Ierolim govori: male pute u bogastvu obslužuie²³⁵ se čistoća. Sveti Gargur govori: grihe puteni smiče tielo, ockvarnuie dušu uzima ti divičanstvo i krade ti poštenie i iošte ime dobro smučuje liude i uvridia, Boga od griha putenoga izlazi tužna služena. Tulio reče: oni ne vlada druge koi se sasviem dao na grihe puteni, zašto tko ovo običai biti će podložan njemu vetie negoli sluga gospodaru. Znade čovik što mu čini grihe puteni, čini ga izgubiti sva dobra koia bi mogao imati pri svemogućím Bogom.

Zato ti stoieći na mistu od promišljanja tvoi će grihah stoi s velikim ponižestvom i sramovaniem. S očima gledaiući doli i s glavom prignutom, kakono stoi iedan lupež prid sucem, koi mu jest uitio krađu u rukah. Imaš tako misliti a z gorkosti duše tvoie godišta tvoia opako potratena²³⁶ u koia iesi učinio tolike velike grihe od kojije grihah hoćeš se uspomenuti misleći po ono deset zapovidi, po ono sedam grihah smartnie, po navlastitie hoćutenie tvoije. I takoder udaha svojje sa sviem koiem hoćeš naći, da si učinio ne izrečena uvridenia protiva Bogu komu toliki strah i poštenie imao si nositi za njegovu veličastvo i mogustvo neizrečeno. I toliku ljubav za velika neizbroiena dobra, koia ti iest učinio.

More se prilikovati zloća od griha putenoga k mišu aliti litku koi veći učini zloćiu putenu nego nijedna druga živina od svieta. I zato za svoiu nenaredieniu voliu koiu on ima od ove zloće ne obslužuie nijednoga načina naravnoga, kako čine ostale živine, zašto mužko s mužkiem i žensko ženskiem sastanu se zajedno, a to iest, puteno. Od ove zloće govori sveti Išidor: da se pobiu oni kamenom koi čine grihah putene kako biaše u vrime staro, da bi tako pomanjkalo kamenie. Ovidio govori: stvari koie iesu napričane donosi grihah putene, a protivne smiču grihah. Iošte reče: nemoi se ganuti za plač ženski, zašto ona misli privariti tebe i uči svoie oči plakati kada hoće. Šeneka govori: tko misli dobru svarhu od putenoga griha, početak biti će mu marzak. Salamun reče: nitko ne more sakriti oganj u nidra, da se aljine ne užegu, ni hoditi svarhu žeravice, da mu noge ne izgore tako ti ne mogu stati liudi ženami²³⁷, da ne sagriše. Iošte reče: čuvati iednu ženu koioi iest drago činiti grihe puteni, malo valia. Iošte reče: četiri stvari nisu koie se ne nasićaiu nigdar. Parva iest pakao; druga iest sud naravni žene; tretia iest zemlia koia se ne more nasititi vode; četvarta iest oganj koi nigdar neće reći dosta. Iošte govori: četiri stvari mučne iesu mi poznate, ali četvartu nijedan način mogu razumiti. Parva iest put horla u aer; druga iest put broda po moru; tretia iest put zmie svarhu kamena; četvarta iest put mlaca u mladost svoiu. Takoti iošte sumnjivi put žene koia iest prignuta na

²³⁵ oblužuie

²³⁶ potrattena

²³⁷ ženabi

grihe puteni. Arištotil govori: ima se virovati temeljito da grihe puteni iest rasu-
tak tilisni, skarčanie života, razbienie kriposti, pomanjkanie zakona. Ovidio go-
vori: mladac koi čini putene grihe sagrišiuie, ali starac učini se budalast. Sala-
mun reče: od službe hočeš ti biti velik i imati gospostvo, nemoi dati oblasti ni
sarcu svom, ni ženi ni braći [...] ljem, svarhu tebe u život tvoi, zašto iest bolje 194
da ostali dohode na tvoiu plaćiu, negoli da gredeš na ostalie plaćiu. Iošte reče:
tko uzima u zaiam sluga iest tko mu uzaima. Ižipo govori: tko ima ono što se
pristoi, ima se zadovoljiti; i tko mora biti svoi, ne buđi drugoga. Iošte reče: slo-
boština ne bi se dobro prodala za svo zlato od svieta. Šokrate govori: tko iest u
ruku drugie²³⁸, pristoi se njemu da nasliduie njiovo hoćenie.

**Prilike od pokaranja koie su data oniem koi puteno sagrišiuu,
izvadiena od mnozie naučitelia²³⁹**

Videći Bog da svi biau prignuti aliti da gi na grihe puteni posla potop
svarhu zemlie da potopi sve ljude izvan Noia i sinova i žena njiovi. Ovo se piše
u [svetomu pismu]:

Posla Bog oganj s neba i užeže pet gradova za grihe opaki koi se činiaše s 196
dicom i živinom. A ovo se činiaše u onie gradovi kako se piše u Genezi²⁴⁰ na 7.

Iedan mladac plemenit, veoma čist u svoioi mladosti i budući okrenut od
iednoga drugoga mlaca zločesta, ovi poče činiti opaki grieh i tako njegovo po-
karanie bi da pošavši u posteliu zdrav, ovi vidi iedno mnoštvo diavoli, koi stau²⁴¹
čekaiući ga, gdi on pristrašivši se i vapijući: pomozī, pomozī, pomozī! I tako
probudi one od kuće, koi došavši nađoše ga kakoti martva i zovnuvši ispovid-
nika i ponukovau ga da se ispovidi, ali on s očima strašniem i iošte s ostaliem
udmi mućei se i s velikiem vapoioim reče: »Pakao mene čeka.« I tako umrie
stoeići izvan sebe.

Iedan drugi budući ne tie i vetie putah odrišen od grihah i ne tiaše se okre- 197
nuti, gdi ispovidnik ne tiaše njega veće odrišiti, potomtogar moleći ga s obetia-
nom veliciem ne povratiti se u napridak, i tako ga odriši. Ali paka povrati se na
iste grihe i poče udilie vapiti govoreći: »Osveta Božia svarhu mene.« I tako
umri od iedne smarti pristrašne ali nenagle.

Piše Petar Damian stoeići na nauku od filozofie i pribivaše kod iednoga,
koi činiaše mnoge grihe putene, i ovi daržaše u kući svoioi iednu ženu veoma
lipu. Uspomena od koie, iošte budući se učinio redovnikom, mnoge pute davaše
mu dosadu. Ali čuh paka isti Petar, da užegavši se kuća okolo nji biaše oboie
izgorilo u istoi kući, dostoiući se tako ognja od poželenia putenoga, što biau
činili u život njiov. Dakle ako ono pokaranie bi dato na ovomu svietu za dio 198
pokore, što imaiu tarpiti sada na drugomu svietu, gdi se podpuno karau²⁴²
grišnici.

Isti piše od iednoga drugoga, da dokle sagrišivaše s iednom ženom, umri
od smarti nagle.

²³⁸ družie

²³⁹ naičitelia

²⁴⁰ Denezu, tj. Knjizi postanka

²⁴¹ stav

²⁴² karavi

Isto dogodi se iednoi ženi, i iedan drugi izgubi videnie od očiu, kako piše sveti Ambrožio, i iošte kolici iesu ubieni u isti postelia. O prokleta postelio, koia iesi uzrok od vičnje muke paklene.

199 Uberto, čovik komu se virue, kaza istomu naučitelju ovo strašno videnie od iednoga, koi vidi jedno strašno i pristrašno čudo, u komu videniu da mu se koš-trušau kose i hoteći pomignuti reče mu ono čudo: »Nemoi bižati zašto dokle²⁴³ sam živio bio sam čovik kako i ti, nego zašto sam ia živio kako iedna živina, dostoiiao sam se imati ovaku priliku, i tako hodim po dubrava i po gor[s]kie planina i po misti²⁴⁴ smardecie, i sumporanie, gdi²⁴⁵ čitum bolesti neizrečene i po sudu biti ću vazda zatvoren u mukah²⁴⁶ paklenie.« Što rekavši dili se s očiu njegovi.

Iedan plemeniti u provinci Valerie uze divičastvo iednoi divoici, koju biaše daržao na karstu na veliku subotu. I za pokaranie onogar griha umri sedmi dan. I tako se za vele danah vidiaše od svie iedan plamen ognjevit svarhu njegova groba, koi produži toliko, dokle mu kosti ne ižegoše i zemlju, koiom biau pokriveno kosti bi potlačna. Od šta vadimo, govori sveti Gargur, kolike iesu paklene muke koie tarpri ona duša, komu bi tielo martvo ižeženo od ognja²⁴⁷.

200 U vrime Iuštiniana cesara²⁴⁸ iedan kralj iz Vandali Arian čini odrzitati iezik mnoziem biskupom, koi braniau viru katoličansku. I ovi paka za čudesa Božia govorau kako i parvo. Iedan od koije učini puteni grihe, udilie izgubi dar koi imaše od Boga za govoriti. I to bi dostoino učinjeno, zašto ne biaše obslužio čistoće duše i tiela. Sveti Gargur ovo govori.

Moleći iedna divica, odckvarnjena od jednoga voinika, i moliaše za dušu njegovu, i tako se ukaza iedna prilika veoma strašna. Ova imaše noge punie carvi, koi brez pristanka jidiau noge njegovu. Na vratu mu visaše iedna žaba zapuača, koia pokrivaše tarbu njegov usmi iz koije usta šaliaše oganj i njega ljubliaše, i s nogami iošte ognjeniem mučaaše ostala diela od tiela, a navlastito stvari sramotie. Sveti Gargur ovo govori.

Druga prilika

201 Od griha putenoga štie se u knjiga rimskie, da imaiuci cesar Teodošio jednoga sina i on pita svita²⁴⁹ od svie naravnie, koi mu rekoše: ako bi vidilo diete aer parvo od četarnaest godišta, dokle ne imalo bude izgubi[t] će vid. Tada cesar učini uput zatvoriti u iedno pribivalište, koie biaše u iednomu toranu, i čini ga stati ondi tia do onogar vrimena naredienoga, da ne vidi nikogar, samo onogar koi ga služaaše. I kada budući izveden na dvor mladac, cesar ga²⁵⁰ nauči sve-toi viri katoličaskoi našega Gospodina Isukarsta, govoreći mu da ima rai, pakao, u koi diavao vodi sve duše, koie čine zlo na ovomu svijetu. Potomtogar čini mu

²⁴³ dukle

²⁴⁴ misli

²⁴⁵ vdi

²⁴⁶ mukak

²⁴⁷ ovnja

²⁴⁸ iesara

²⁴⁹ svitta

²⁵⁰ va

ukazati po naredbi sve liude i žene, konje, pse²⁵¹, ptice i svaku drugu stvar, da on ima²⁵² poznanie od svegar. Mladac videći ovo, poče pitati za imena njiova, od svake stvari bi mu kazano. Upita paka od ženah, iedan odgovori maskareć²⁵³ se: »One imaiu ime diavli, koi nose duše u pakao.« I tako budući učinjeno 202
sve ovo, cesar upita sina što mu iest bilo naidraže od onogar svegar što iest vidio. Mladac odgovori da su mu bili naidraži diavli, koi vode u pakao negoli sve ostale stvari, i iurve znadiaše što [j]e rai, što [j]e pakao. Cesar videći ovo hoti znati od sina ono, što ga vodiaše na ovo. On odgovori da mu biaše rečeno, da oni biau diavli, koi vodiau duše u pakao.

Od načistva

Pog. 40.

Načistvo (kako piše Andronik) iest hotiti imati pošteno način u sve stvari svoije, i bižeći vazda što iest odvećie, također i malo. Ova kripost dobiva se po dvie druge kriposti, to iest, po sramovanju i poštenju. A pošteno²⁵⁴ sramovanie iest boiastvo činiti i govoriti svaku stvar nečistu i nepoštenu. Poštenie iest činiti 203
lipie i dostoine stvari. Ništanemanje načistvo iest kakoti iedan, koi timuni i koi vlada brodom. Takoti ovo načistvo vodi i uči sve kriposti. Kakono koi timun vlada stoi na karmi svoga broda, zapovidati i naređivati sve stvari. Sramovanie iest kakoti timun koi vlada i vodi brod, da se ne razbie o koi kamen, takoti sramovanie vlada kripost od načostva i ne da mu upasti ali poči na koiugodir stvar nepoštenu. Poštestvo iest kakono oni koi uvodi sve brodove po upravnomu putu. Takoti ova vlada i uči načistvo i sve stvari dobre i poštene. Od načistva radia se čovičastvo, koje (kako piše Prišian) iest na tri načina. Parvi iest biti vas istinit i dobrostiv. Drugi iest imati dobru narav i običaj. Treći iest biti čovičan u govorenju. Od čovičastva izlazi plemenistvo, koje (kako govori Alesander) iest biti 204
lipie i kriposnie običaj i naravi.

More se prilikovati kripost od načistva armelinu, koja jest živina veće načina i veće plemenita od sve družie na svietu. Ova životina ne blague nigdar za svoje načistvo, nego samo iedan put na dan i ne jide nijedne stvari zločeste. I kada daždi ne izlazi nigdar na dvor izvedi da se ne izkalia. I ovo čini za svoje naravno plemenništvo i ne pribiva nigdar u mistu lažnu, negoli vazda u mistu suhu. I kada lovci hoće uititi obastru njegovu iamu kalom i kada on izađe na dvor zatvore mu vrata od iame da bi se on ne vratio unutra. I on se boieći lovacu biži, ali videći kao, pusti se parvo uititi nego se hotiti izkaliati. Andronik govori: svakoi stvari potribna iest mira, brez mire ne produži stvar nijedna. Varon reče: kako sve stvari mirene produžiau, takoti sve stvari brez načistva 205
gube svoju kripost²⁵⁵; kakoti konja usteže se uzdom, takoti zlotie dile se za načistvo. Iuvenal govori: od sve stvari srida iest naibolia. galen reče: za vele i za malo svaka se stvar razruša. Šeneka govori: tko od veće tarče, često se ukide. Iošte reče: stvari po načinu produžiau mnogo. Arištotil govori: svaka stvar od-

251

pseh

252 imma

253 maskarećv se

254 poštenio

255 kripost

veće vraća se u žapast, i svaka stvar odveće puna²⁵⁶ razbia zaklopac. Naravni reče: malo je da čini gorak med, takoti malakna zloća razmetie mnoge kriposti. Avicena govori: tko hoće da mu sve stvari jesu drage i dobre, običai nji ritko. Seneka reče: nijedna stvar more biti ni dobra ni poštena brez sramovanja. Salamun govori: gdi jest sramovanje, ondi iest i vira. Iošte reče: kada iedan boi se sramote u mladost iest dobra prilika. Sveti Išidor govori: nosi vazda sramovanje prid obrazom. Platon reče: bolia iest smart negoli ne boiati se sramote, zašto ne more biti gora zloća²⁵⁷ od nje. Salamun govori: sramliv ne more biti osramoćen, ni ponizan nenavidljen, ni dobrostiv more živiti zlo. Platon reče: od poštenie nie potrebe metati, ni primisiti zajedno druge stvari. Šokrate govori: poštenie pokriva priljubodistvo. Andronik reče: poštenie iest naredba koja se ima obslužiti u ostale stvari. Alberto Veliki govori: tko hoće biti čist u govorenju ima uzeti priliku od pietla²⁵⁸, koi parvo negoli zapiva plesne se tri puta krilmi i tako svaki ima gledati u svomu govorenju tri stvari: parva iest, ako jest sardit ne ima govoriti, zašto sarčba zabranie duhu govoriti i tako ne dade poznati istine. Iošte paziti se govoriti odveće i s velikom voliom. Sveti Aguštin govori: kako vino opia liude, tako čini odveće govorenje. Iošte: ima misliti, ako iest dobro ono, što hoće govoriti. Tulio reče: parvo nego ti progovoriš misli u tvomu sarcu veće putah ono što imaš i što hoćeš govoriti i tako češ malo putah faliti. Druga iest stvar, imaš promisliti s kiem hoćeš govoriti. Tolomeo govori: parvo negoli ti govoriš čini da znadeš govoriti. Zašto s gospodom ima se govoriti od gospostva, od veličastva, poštenia, od pridnosti, od razuma, od konjah, od pticah, od pasah i od svake stvari dostoine. A s ženami²⁵⁹ ima se govoriti od stvari liubesnie, od veselja, od ljubavi, od lipa kamena, za parstene i od ostali dragi stvari i od liepie aljina i također stvari od kuće. S mladosti ima se govoriti o stvari ljubavi, od lova i od oružia. S redovnici i s liudmi stariem ima se govoriti od poštenia i čistoće ustegnutia i od mudrosti. Svitovniem s liudmi pučani govoriti od stvari što njima se pristoi činiti. Seliani ima se govoriti od orania, od sijania, činiti graditi njive, paziti živine, koiati vinograde, postalo što iest potreba selianinu. S budalastiem ima se govoriti od stvari budalastie, zašto njima i ne draga druga stvar negoli govoriti izvan sebe i od svoje budalaština. S liudmi okuženiem²⁶⁰ ima se govoriti od ustarplienia, milosardia i ustegnutia. I tako se ima govoriti kako koga²⁶¹ vidiš, onako mu iest od potrebe govoriti i tako će njima biti veoma drago. Tretia iest stvar gledati veoma dobro što čovik hoće reći i ako se pristoi reći ali ne. Zašto priveлика budalaština iest govoriti ono što mu se ne pristoi, da ako mu se pristoi tada more reći. Ali pazeći se od petnaest stvari: parva iest da odveće ne valja govoriti. Salamun reče: čovik, koi ne pazi svoi iezik, iest kako konj brez uzde i kakoti kuća brez zida i brod brez svoga mornara i vinograd brez plota. Iošte govori: za pomanjkania od iezika sva se zla čine. Iošte reče: sarce²⁶² budalastoga iest u ieziku, a iezik pametnoga iest u

---

256 punna

257 zlolia

258 prietla

259 ienami

260 oguženem

261 koka

262 sarče

sarcu. David prorok govori: čovik govornik neče biti nikadar poliublien. Šokrat reče: koi po sebi neče mučati, učini će ga mučati po družie. Arištotil govori: tko muči poznaie drugoga riči, a ne muči čini poznati svoje. Iošter reče: gdi iesu mnozi razumni, ondi jesu mnoge istine. Iošte govori: ne buti tvoji²⁶³ iezik barz reći rič, zašto budalasti nasliduiu svoje misli. Iošte reče: da budu pomale tvoie riči i nemoi postaviti tvoie uši čuti svaku rič, košte učini vele putah koliko da si 210
gluh. Tulio govori: Imai vazda malo rieči ako ti hoćeš biti drag mnogizima. Šeneka reče: tko ne zna mučati, neče znati nigdar dobro govoriti. Iošte govori: mnozi sagrišuiiu²⁶⁴ govoreći²⁶⁵, a nijedan sagrišuiie mučeći. Iošte reče: budi veće barz čuti, negoli govoriti. Iošte reče: ako hoćeš biti čovičan²⁶⁶ nemoi govoriti mnogo, i ako imaš razum odgovori svomu iskarnjemu nakratku, inako tvoia ruka da pokrije usta svoia, da nisi pokaran cića tvoga govorenia. Sveti Gargur govori: mnoge riči²⁶⁷ obiluiu u ustie budalastie, a čovik koi iest razuman govori po malo. Platon reče: razuman iest oni koi govori kada se ima i prirazuman jest koi piše svakoga čovika u svomu govorenium. Sveti Iakov govori: ako narav čovičanska kroti sve živine, bolie more ustegnuti svoi iezik. Druga zlotia iest protiviti se i također karati z družiem. Salamun govori: govoriti dato ie mnoziem, a mudrost duše maliem. Iošte reče: pusti se dobiti od riečie priateljskie i iošte da nji moreš dobiti. Isti govori: tko otkrie stvari skrovite priatelja, gubi u njemu viru. Šeneka reče: ono što hoćeš daržati skrovito, nemoi očitovati nikomu, zašto kako ne znaš²⁶⁸ daržati sebe skrovita, tako imaš misliti da družie tebe ne darže. Tulio govori²⁶⁹: zatvori svoje skrovistvo u tavnicu svoga sarca, ako hoćeš da ga družii²⁷⁰ ne razumiu. Salamun reče: tko darži zlotiu skrovite priatelja, tada potvarđuie priateljstvo, a tko odkrie, gubi priateljstvo. Londin govori: tko za koiu stvar očituiie stavr skrovitu drugoga, neče naći tko hoće se virovati u njega. Zašto iest rečeno – darži ukopano u sarcu ono, što tebi iest rečeno skrovito. 212
Zašto govori veće ga²⁷¹ izdaistva ne ima, negoli očitovati stvari drugoga. Tretia zloća iest govoriti riči protivne zajedno iedan s družiem. Katon reče: iesi li protivian ostalium, samo da nisi sebi istomu protivian. Varon govori: tko iest sebi istomu protivian, naći hoće²⁷² sebi mnoge protivnike. Platon reče: zlamenie iest od budalaštine kada čovik u govorenium protivi se sebi istomu. Četvarta iest zloća govoriti riči tašte i budalaste. Sveti Šišto govori: tašta rič iest sudac od tašte duše. Šeneka govori: tvoia rič da ne bude tašta, nego vazda da bude u svitovaniu, ali u pokaranium drugoga. Peta zlotia iest biti od dva iezika, to jest, govoriti jednu dobru rič prid²⁷³ tobom, a drugu zlu za tobom, aliti reći iednu na jedan način iednomu, paka drugomu reći na drugi način, to iest, protivnu. Šokrat reče: nijedna živina ima dva iezika negoli čovik. Terencio govori: zlotia onogar 213

263 tnoi
264 sakrišuiiu
265 gosoreći
266 čovikan
267 risi
268 zpaš
269 čovori
270 družii
271 ka
272 hoća
273 pri

- koi ima dva jezika dugo²⁷⁴ vrime ne more se taiati. Šesta zlotia, pri biti od onie iedan koi sije zla i nesklade. Đešu govori: zatvorite vaše uši tarniem, ako ne morete imati drugoga za ne slušati govorenia od ništa, što donose zli jezici. Salamun govori: sva zla dohode po oniem koi prinose riči. Sedma zlotia iest kleti se brez razloga. Sveti Išidor govori: oni²⁷⁵ koi običai dvostruke riči, neće privariti Boga, koi sve znade. Salamun reče: čovik koi se zaklina, napuniti se hoće nepravde. Osma zlotia iest pritiiti drugiem. Valerio govori: oni koi priti, čini daržati sebe za budalasta, premda nie. Oracio reče: drugo jest reći iednu rič, ali stvar za igru ukazuieći da ima dobru misao, a drugo imaiući zlu. Ižipo govori: često oni koi veće prime čine manje od ostalie. Deveta zlotia jest kleti druge. Mudri govori: parvo negoli se užize oganj digne se dim, parvo nego se karv prolie čuie se kletve i pritnje. Deseta zlotia iest, običaiati riči ružie i nedrage. Salamun govori: slatke riči rezbiaiu sarčbu. A govoriti pomarklo uzmnaza naglost od sarčbe. Đešu reče: slatke riči uzmnazaiu priatelje, a kroteh nepriatelie. Iošte reče: svirke lipie čine sladak glas ali svarhu svegar oni glas od usta jest naislađi. Iedinaesta zlotia iest govoriti nečiste riči. S[ve]ti Pavao govori: nečiste riči razbiaiu dobre naravi aliti nauke. Naravni govori: jezik ukazue ono što iest sakriveno u sarcu. Dvanaesta zlotia jest reći pogardu drugomu. Salamun govori: tko očitue pomanjkania družie, hoće čuti svoje veoma varlo, nego bi hotio. Arištotel reče: tko ima barvno u očiu nemoi reći drugu svomu, da izvadi slamku i[z] svoga oka. 214 Trenjanasta zlotia jest rugati se drugiem. Salamun govori: Bog ruga se onijem koi se rugaiu, a daje ponizniem svoiu milost. Katon reče: nemoi se rugati govorenju drugoga, to iest, da ti ne budeš karan od iedne prilične stvari, zašto iest neupravna stvar pokaraocu kada svoi grihe kara. Iošte reče: nemoi se rugati družiem, zašto nitko nie²⁷⁶ na svietu brez pomanjkania. Šeneka govori: nemoi se rugati svoiem priateljmi, zašto se oni rasarde veoma varlo, negoli učinili druži nijedni. Šaluštio govori: rugaoci iesu kakoti muna²⁷⁷ koia se ruga svakiem, i svak se ruga opet njome. Četvarnaesta zlotia iest govoriti da se nemore razumiti, kako čine koi se igrajući govore. S[ve]ti Išidor govori: bolie jest mučati negoli govoriti stvar koia nije čuvena od družie. Šidrak reče: tko govori da se ne 215 razumie hoće se ukazati da [j]e vetie razuman negolie], i zato čovik²⁷⁸ ima gledati razlog koi ga giblie govoriti da se ne razumie i gledati vazda misto, vrime i način. Platon govori: ono što si rekao brez razloga malo valia i iest cinjeno za budalaštinu. Petnaesta zlotia jest ne postaviti po naredbi ono što čovik ima reći, i zato ima parvo narediti dobro svoi kip, to iest, da svoi obraz sazda iest i[s]pravan i svoje usne da se ne krive ništa, negoli darži vazda upravan, pogled očiu tvoje polak onogar komu govoriš, ni odieće se prignuti zemli negoli svakom prilikom lipom, kako se pristoi i veće po načinu negoli [j]e usmnožno prignuti se ričima onogar komu govoriš, i što mu govoriš, i ne kretati glavom ni rukami ni nogami, ni drugom nijednom stvari, ali dilom od tiela i iošte čupati se, pliuвати ali useknuti nos koliko moreš i iošte čovik ima dobro upraviti svoi jezik 216 da nie zavezan i ne činiti u govorenju odvetie vrimenta od iedne riči do druge, i 217

274 drugo

275 onni

276 nve

277 munna

278 čovih

ne govoriti odvetie učesto ni dvostruke činiti svoje riči, paka čovik ima ugoditi dobro svoi glas, zašto koie iesu stvari od velika učinjenja, imaiu se visokiem glasom izgovarati nego nizato od veće velikiem vikanjom, a stvari malekne s glasom nizkiem. Službu od milosardia s punim glasom i ima se prositi. Pokaranja s koiemgodir razlogom od vikania. Taštinu i stvari od nasladienia veselim obrazom činit nji, i kazivati imaiu i vazda kako vidiš litde/sic!/, tako se imaš služiti glasom. Potomtogar naiposli čovik ima dobro narediti ono što ima govoriti, zašto svako govorenije ima se razdiliti na šest načina: parvi jest viditi sve kriposti načineh, koie imaiu biti u pogledaniu. S[ve]ti Aguštin govori: poštenie ljiusko stoi u pogledu očiu. Platon reče: kakono voda gasi oganj²⁷⁹, takoti čovičastvo gasi pomanjkania. Naravni govori: tko hoće ukloniti se pogibli, združiti se s čovičastvom. Šokrat reče: niiedna stvar iest vetie poliubliena od ljudi koliko čovičastvo. Šaluštio govori: trava pokriva grubosti zemlie, čovičastvo pokriva pomanjkania liuska. Šeneka reče: sama kripost čini liude plemenite. Šokrat govori: plemeština usilovana iest kakono ogedalo koie kazue izvan ono što što nie unutra. Arištotil reče: istinita plemeština iest kakono zraka od sunca koia udarah svarhu kala, i one iskalia se²⁸⁰ od neplemeštine²⁸¹ nie drugoga, negoli ime. A zlamenia od plemeštine iesu ova: biti nelakom, poznavati službu, biti irki protiv zlotiam, boiati se sramote, i imati milosardie od iskarnjega, biti ponizan, imati iakost iunačku, i biti brez griha²⁸².

218

Prilika

219

Od načistva štie se u Bibli da u početak Bog učini nebo i zemliu i naredi sve stvari i razdili dan od noći. I ovo bi od isjutra do večernie u iedan dan, drugi dan naredi i razdili nebo od vode i od zemlie. Treći dan naredi more gdi se imaiu skupiti sve vode i da zemlia čini rasti cablah i svaki naraštai simena. Četvarti dan učini sunce da svitli obdan, a misec i zvisde da svitle obnoć. Peti dan učini sve živine i ptice. Šesti dan stvori Adama od zemlje na priliku svoiu. Potomtogar čini njega zaspati i izvadi mu iedno rebro od koga učini Evu²⁸³. Paka reče: »Rastite i usmnaiaite i napunite zemliu i gospoduite pticami od aera i sviem živinami, koie iesu svarhu zemlie.« Dan sedmi prista od dilovania, što on biaše učinio.

220

²⁷⁹ slovo g je okrenuto.

²⁸⁰ sa

²⁸¹ ilemeštine

²⁸² grika

²⁸³ Eiu

Verši koje činim
zafaljujući²⁸⁴ Svemogućemu Bogu i Majci njegovoj,
Svetoj Anni i Svetiem patriarkam ocu²⁸⁵ Francešku i ocu Dominiku

Slava budi vazda Bogu
Tebe falit veoma mogu.
Koj mi dade šilost taku
da imadem muku laku,
za svaršiti knjige ove
a izbavit me muke moje.
Ovo činim citia Boga,
ne dopusti sluge svoga.
Uvriditi milost tvoju,
izgubiti dušu svoju.
Zato činim knjige ove,
da se tebe većma boje.
I poznadu većma tebe,
a uklone griha sebe.
Gospodin si svegar svita,
ti nam dopust svoga svita.
Da činimo tvoju volju
unapridak savarhu bolju.
Za imati milost tvoju
ostaviti zlotju svoju.
A dilovati dobro svako,
dopusti nam umrit lako.
Ti usliši vapaj sluge,
izbavi ga svake tuge.
O Divice Majko Boga,
uspomen' se truda moga.
Pridajem ga Majko tebi,
za imati lakost sebi.
Koja moli Sinka svoga,
Isukarsta vičnjega Boga.
Da nam dade vičnju slavu,
gdi mu imamo davat falu.
I reći mu moju želju
što ti veće Majko vzlju.
Ti usliši mene tužna,
lakost jesi svakog trudna

221

²⁸⁴ zagaliujući

²⁸⁵ otku

Ufanje si naše Majko,
Ti dopusti svakom lako.
Grišnika si mati bila,
brez nijednog našega dila.
Učinila se Božia mati,
svim grišnikom pokoj dati.
Sve milosti s neba daju
po ruke ji tvoje imaju.
Ti dopusti svakom lako
Sinak Dive nije lakom.
Punom mirom daje nami,
i vazda hoće biti s nami.
Nami hoće dobro svako,
i daje nam vazda lako.
Sa svim sarcem tebe molim,
učini nas Majko boljim.
Da slavimo vazda tebe,
veće nego sami sebe.
I prosimo tvoju milost,
dopusti nam taku svitlost.
Da budemo vazda s tobom,
i željenjem i još s voljom.
Zafaljujem tebi Ana,
koja jesi zemlje mana.
Porodila si svitu zlato,
svak te ima falit za to.
Porodila si liudem svitlost,
koja daje svaku milost.
Porodila si kuću Boga
Isukarsta vazda moga.
Porodila si sunce svita,
učinilo je svakoga sita.
Porodila si misec noćni,
komu se utiče zdrav i nemoćni.
Porodila si zvizdu morskú,
satarla si zmiju gorsku.
Porodila si čistoć' svaku
koja daje milost slatku.
Porodila si pomoć ljusku,
koja daje milost ljubku.
Porodila si svaku mudrost,
da izgubi čovik ludost.
Porodila si dobro svako
koje daje svijem lako.

222

223

224

Kraljice si draga majka,
 koja nami nigdar manjka.
 Ti se moli ćerci svojoj,
 a kraljici vazda mojoj.
 Za grišnike svegar svita,
 ti učini svakoga sita.
 Nasiti' će se oni tada,
 kada im dadeš milost sada.
 Bez grieha²⁸⁶ oni biti
 a željenjem vasda titi.
 Za viditi lice Boga,
 Stvoritelja vazda svoga.
 Ti se moli za nas Ana,
 koja si nam od Boga dana.
 I Francešku vazda momu,
 primi oče moju molbu.
 Tebe molim cića²⁸⁷ Boga,
 ne ostavi sluge svoga.
 Patriarka si svetog reda,
 od tebe sluga svaki gleda.
 Moliti se vazda Bogu,
 da blaženstvo vidit mogu.
 A devoti koj' su tvoji,
 svak slobodno od nji stoji.
 Za viditi lice Boga,
 spasitelja vazda svoga.
 Svemogući reče tako,
 bi[t]' će dobro tvoim svako.
 Koj' te služe sa svom voljom,
 imati će s mirom boljom.
 Na ovomu svitu i drugomu,
 u životu pridugomu.
 A koji čini tvojim slugam,
 neće biti nigdar s tugam.
 Veseliti se hoće vazda
 neće imat nigdar jada.
 U veselju vazda biti,
 a drugoga nigdar titi.
 Već gledati lice Boga,
 Uživati' [j]e dobri toga.

225

286 grieha
 287 citia

Tebe molim oče slatki,
da nam dadeš poklon svaki.
Moreš imat milost taku,
od Svemogućega ljubav svaku.
Tvoji sinci za dobro stoje
i Svemogućega Boga boje
I Divicu Majku Božju
a kraljicu svaki svoju.
Dominiku zvizdi Boga,
tebe slavim kako moga.
Sveti oče Dominiku,
ti mi dopust' svaku muku.
/226/ Ovogar svita ovo velju,
zašto imam veliku želju,
Za iskati milost Boga,
ne kratiti truda moga.
U milosti biti s Bogom,
a družinom veće smogom.
Koi tebe oče mole,
ti im daješ vazda bolje.
Koi od tebe ištu milost,
ti im daješ jaču kripost.
Ukloniti se griha svoga,
ti sačuvaj slugu svoga.
Ne upasti u dubine,
u paklene gorke tmine.
Gdi lakosti nigdar ima,
od pakleni strašni zmiija.
Gdi su đavli kako lavi,
sveti oče ti nas izbavi.
Tebe molim za svoje sluge,
oslobodi nas svake tuge.
Zvizda jesi prisjajuća,
Bog ti daje sva moguća.
Svijem svetim falu daju,
da od mene pomnju imaju.
I za mene Boga mole,
da mi bude duši bolje.
Unapridak vazda stati
i brez straha nigdar spati.
Bojati se vazda Boga,
ne sumnjiti ništa toga.
U grisih je tugo stati,
i brez straha poći spati.

228

Ne znaš časa svarhi tvojoj,
 ni dušici mista svojoj.
 U milosti Boga budi,
 zapovidi ne zabudi.
 Ne more se ništo tajat,
 i u milosti Božjoj stajat.
 Zašto vidi naša svaka,
 i gorkosti i još' slatka.
 Molimo se vazda Bogu,
 da nas sveti svi pomogu.
 I Divici, Majci Boga,
 da ona moli Sina svoga.
 Da nam naše grihe prosti,
 zašto i[h] ima svaki dosti.
 I ostale sve svete,
 neprijatelje neka smete.
 Zašto reži protiva nami,
 a vi sveti budite s nami.
 Branitelji bud[t]e vazdi,
 zašto od zlu svagdar raći.
 Jere dušu ištu našu,
 i grišnike tužne jašu.
 U oblasti vazda jer su,
 u grihe si koji jesu.
 Izbavi nas nji jakosti,
 a dopusti sve lakosti.
 Sada vazda i do vika
 zašto nije drugoga lika. Amen.

S V A R H A.

229

Tabula od poglavliah koja se u ovie knjiga uzdaržie

- Od ljubavi općene, pog. 1.
- Od ljubavi Božije, pog. 2.
- Od ljubavi tilesne, pog. 3.
- Od priateljstva, pog. 4.
- Od ljubavi raskuśah tilesnije, pog. 5.
- Od ljubavi naravne, pog. 6.
- Od ljubavi ženske, pog. 7.
- Od nenavidosti, pog. 8.
- Od veselja, pog. 9.
- Od žalosti, pog. 10.
- Od mira, pog. 11.

- Od sarčbe, pog. 12.
 Od milosardia, pog. 13.
 Od nemilosadia, pog. 14.
 Od nenaklonosti, pog. 15.
 Od lakomosti, pog. 16.
 Od pokaranja, pog. 17.
 Od udobštine, pog. 18.
 K mudrosti, pog. 19.
 Od budalaštine, pog. 20.
 Od pravde, pog. 21.
 Od nepravde, pog. 22.
 Od virnosti, pog. 23.
 Od opaštva, pog. 24.
 Od istine, pog. 25.
 Od laži, pog. 26.
 Od jakosti, pog. 27.
 Od straha, pog. 28.
 Od veličastva, pog. 29.
 Od tašte slave, pog. 30.
 Od temeljstva, pog. 31.
 Od netemeljstva, pog. 32.
 Od ustegnutia, pog. 33.
 Od neustegnutia, pog. 4 (34.)
 Od poniženstva, pog. 35.
 Od hoholosti, pog. 36.
 Od usdaržanja, pog. 37.
 Od prošdarstva, pog. 38.
 Od čistoće, pog. 39.
 Od načistva, pog. 40.
 Verši

230

Ja fra Matije Benlić²⁸⁸ iz Banje Luke, teolog, a provincije bosanske, reda Svetoga oca Franceška, po naredbi pripoštovanoga oca prividioca sve knjiga zakona karstjanskoga ští i vidi pomnjivo ove knjige, koje su zapisane ozgor *Cviet kriposti*, slovinski aliti u naš jezik ilirički, i u nji ne nadio što bi bilo protiva dobriem običajom i protiva katoličaskoi viri, negoli jošte nadio i veoma procini da hoće biti korisne našem narodu slovinskomu i zato nji podpisa mojom vlastitom rukom.

231

B U K V I C A
MALA ZA DIETCU

Az, buk viede, glagolje, dobro, jest, živjete, zjelo, zemlje, iže, vi, kakoljufi, mislite, naš, on, pokoj, harci, slovo, tardo, huk, vart, hir, ot, fi, ci, čarv, ćari, šap, štap, ćer, jat, Amen.

Isus, Marija, Jozip, Joakim i Ana
naša dilovanja da budu od vas poznana,
Molimo vam se svom jakosti,
da nam date vi lakosti.
Vi budite vazda s nami,
da u raju jesmo s vami. Amen.

KAZALO OSOBNIH IMENA

- Abu'l Wefa Mubeshira ben Fatik 28
Albert Veliki 24
Albertini 27, 28
Aleksandar Veliki 20, 24, 30
Aleksandar VII., papa 117,173
Alilović, Ivan 18, 168, 169, 176
Altei, Ioannes Dominicus 143
Ambrozije, sv. 20, 30
Amijan Marcelin 20
Ančić, Ivan 7, 11
Ančić, Mladen 148, 155, 162
Andreis, Pavao 150
Andrija Soljanin fra 169
Andronik 20, 30
Anđeliko 20, 30
Aristotel 20, 21, 22, 23, 29, 30, 183
Arpadovići, dinastija 119
Augustin, sv. 20, 25, 32
Aulo Gelije 20
Avicena 20, 32
- Babić, I. 119, 122, 123, 124
Babić, Toma 7, 19, 119, 127, 139, 140, 144, 145
Bačić, Stanko 113, 139, 171, 172
Badena, Lovro 125
Baldo, Cecilio 24
Balić, fra Karlo 176
Balićević, fra Franjo 108
Bandulavić, Ivan 7, 11, 54, 57, 58, 59, 60, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 85, 138
Banić, Pavao II. 153
Banić, Pavao III. 153
- Banovac, Josip 119, 127, 139, 140, 144, 145
Barada, Miho 152, 154
Baraković, Juraj 138
Barbarić, Josip 107, 108
Barnard 32
Bassaneso, Anton 139
Batinić, fra Mijo Vjenceslav 176
Bazilije, sv. 20, 33
Beda Časni 20, 33
Bego, Marin 152
Benlić, Đuro 90
Benlić, Kata 90
Benlić, Matej (Matija) 90, 111
Berislavić, Petar 123
Bernard, sv. 20
Bernardin 76
Bernik 20, 33
Berojević, Matija 162
Besida, Ivan knez 152, 157, 163
Boetije 20, 33
Bogetić, Mijo (Miho) 13, 113, 175
Bogišić, Rafo 176
Bogović, Mile 149
Bojničić, Ivan 153, 161
Borković, Martin 111
Bottari, G. 19
Božitković, Juraj 176
Buchich (Budich) Georgius Antonius 143
Budimir, Franjo 110
Budinić, Šime 7, 75, 90
Budiša, Dražen 138
Bulić, Frane 156
Bulić, Ivan 156

- Burić, Tonći 151, 156
 Butkić, Jakov 173
 Butorac, Josip 101,
 Buturac, Josip 109, 111, 113, 116, 117,
 172, 173

 Cambi, Bartolomeo 7, 13, 53
 Canali, Dominicus 143
 Canali, Franciscus 143
 Capello, Benedetto 123
 Celso 20
 Celzi, Marco 121
 Celzo, Lorenzo 33, 122
 Cernota, fra Andrija 108
 Cessi, R. 120
 Cezar 20
 Cherubino da Spoleto 19
 Ciceron 20, 21, 22, 24, 25, 28, 29, 33,
 34, 183
 Ciprijan, sv. 20, 34
 Contareno, Maffeo 121
 Contareno, Zaccaria 121
 Cornario, Marco 120
 Corona, Josip 139
 Corti, Maria 18, 21, 22, 27, 28
 Crema de, Simon 130

 Čoralić, Lovorka 119, 135, 183
 Čvrljak, Krešimir 182

 Ćorić, fra Ante 176
 Ćulinović, Juraj 137, 138, 144, 145

 Dameskin 34
 Dandolo, Catarina 121
 D'Angelo, Bartolomeo 7, 13, 53, 83
 Daničić, Đuro 77
 Dante Alighieri 83
 David 34
 David, kralj 20
 De Leva, Iacobus 143
 Delonga, Vedrana 151
 Dichichio, Juraj (Melon) 133

 Dichichio, Klara 133
 Difnik, F. 123, 124
 Diogen 20, 35
 Divković, Matija 7, 11, 54, 57, 58, 59,
 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72,
 73, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 83, 84, 85,
 89, 90, 106, 167
 Dobrul 162
 Dolfino, Jacopo 121, 122
 Domjan, Miljenko 152
 Dragičević, Magdalena 151
 Drakolica, fra Bonifacije 107
 Držić, Marin 138
 Dujmović, Frane 165
 Dumiense, Martino 21, 24
 Dušan, kralj 121
 Džamanjić, Rajmund 138

 Egidije 20, 37
 Ezop (Fedro) 20, 25, 29, 35

 Falieri, Marino 120
 Fanfogna, Črne de 154
 Farlati, Daniele 149, 150, 161, 176
 Ferdinand IV. 175
 Ferdinand III. 9, 17
 Fermendžin, Euzebije 107, 109, 110,
 113, 176
 Flavije Vopisko 20
 Foscolo, Leonardo (Lunardo) 124
 Franjo iz Nina 135
 Frati, Carlo 19, 21, 27

 Gabeljak, Ante 92
 Gabrić-Bagarić, Darija 8, 53, 57, 59,
 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70,
 71, 72, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83,
 86, 89
 Galen 20, 35
 Garampi, Giuseppe 172
 Gašić, Emerik 169, 176
 Gelli, Agenore 22
 Georgijević, Krešimir 18, 19, 88, 101,
 168, 171, 176

- Ghezso, Michael Petar 142
Ginami, Bartul 140
Ginami, obitelj 138, 139
Glavinić, Franjo 11
Gleisinger, L. 142
Gozzadini, Tomasso 18, 19, 87, 92
Gradenigo, Giovanni 120
Gramigna S. 129
Granić, Miroslav 165
Grgić, I. 125
Grgur 35
Grgur II. 66, 67
Grgur IX., papa 149, 150
Grgur Ninski 107
Grgur XI., papa 150
Grgur, fratar 120
Grgur, gvardijan 158
Grgur, sv. 20
Grimani, Nicola 130
Grmek, Dražen Mirko 142
Grubišić, Slavo 165
Gučetić 75
Gundulić, Ivan 59, 138, 141
- Hailo, Mato 152
Hercigonja, Eduard 77, 84, 86, 88
Herment 20, 35
Hipokrat 20, 35
Homer 28
Honein ibn Ishaq 23
Horacije 20, 27, 36
Horvat, Zorislav 149
Hoško, Franjo Emanueel 107, 149, 172, 182
Husrev-beg 123
- Ibrišimović, fra Marin 107, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 118
Ilijić, Ivan 153
Inocent X., papa 109, 111, 116
Ivan IV. Rosa, 108
Ivan od Paližne 123
Ivan XXII., papa 164
- Ivan Zlatousti 89
Ivan, skradinski biskup 107
Ivandiija, Antun 172, 173
Ivanišević, Ivan 138
Ivanišević, Nikola Lupović 153
Ivanišević, Pavao 159
Ivas, Ante 8, 181
Ivković, fra Tomo 108, 113, 114, 181
Izidor Seviljski 20, 27, 36
- Jačov, M. 124, 125
Jaeger, Carl Stephen 164
Jahnn, Mihovil 174
Jakov, sv. 20, 36
Jelenić, Julijan 168, 171, 176
Jelovina Dušan 151
Jembrih, Alojz 87, 183
Jeronim, sv. 20, 36
Ješua 20, 37
Ježić, Slavko 176
Job 20, 22, 37
Jukić, Ivan Franjo 77, 167, 176
Juraj Kotoranin 132
Jurić, Dane 184
Jurišić, Hrvatinić Gabrijel 139, 173
Jurišić, Karlo 169, 172, 177
Justiniani, Marco 120, 121
Justinijan 20
Juvenal 20, 25, 29, 37
- Kačić Žarković, fra Bartul 114, 165, 171, 181
Kačić, Jure 113
Kalauz, Ksenija 156, 157
Kapitanović, Vicko 176, 177
Karamatić, Marko 140, 169, 171, 177
Karbić, Damir 147, 183
Kasiodor 20, 28, 38
Kašić, Bartol 11, 12, 15, 76, 80, 81, 138, 182
Katičić, Radoslav 9, 89, 101, 175, 182, 183, 184

- Katon 20, 27, 38
 Kavanjin 19
 Kečkemet, Duško 123
 Kečkemet, Smiljana 123
 Klaić, Nada 119, 122, 141, 165
 Klaić, Vjekoslav 138, 165
 Klaniczay, Gabor 149
 Klaudijan 20, 39
 Klement VII., papa 107
 Klisović, Jadranka 179
 Knezović, Pavao 8, 17, 87, 167, 183
 Kolendić, Petar 7, 17, 19, 53, 83, 86,
 101, 140, 168, 171, 172, 177
 Kombol, Mihovil 17, 18, 168, 177
 Komulović, Aleksandar 138
 Korvin Ivaniš 162
 Kovačić, Ante Slavko 18, 113, 114, 140,
 165, 169, 171, 177
 Kožičić Benja, Šimun 149
 Kreševljaković, Hamdija 168, 174, 177
 Krnčević, Željko 156, 183
 Kruhek, Milan 149
 Kukuljević-Sakcinski, Ivan 177
 Kuna, Herta 101, 177

 Langlois, Ernest 163
 Lastrić, Filip 167, 177
 Leoni, Tomaso 18
 Levaković, fra Rafael 7, 116
 Lipa, priorica samostana 154
 Lipanović, fra Petar 109, 111, 112
 Lišnjčić, fra Marijan 114
 Lombria Priuli, Laura 132
 Longin 20, 39
 Lopašić, Radoslav 177
 Loredan, Paolo 121
 Lovisi, Dominik 139
 Lovrenović, Ivan 149, 150, 152, 163,
 168, 169, 177
 Lučić, fra Jerolim 108, 109
 Ludovik I. Anžuvina 121, 122, 143
 Luković, N. 135

 Lulich, Antonio 177
 Ljubić, Šime 120, 150

 Madijev, Miha 150, 151
 Makrobije 20, 39
 Makron 20, 40
 Malić, Dragica 96, 102
 Malpigli, Nicolo 19
 Mandić, Dominik 108, 109, 111, 113,
 116, 117, 165, 169, 171, 173, 177
 Marasović, I. 179
 Maravić, fra Marijan 90, 107, 108, 109,
 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116,
 117, 118
 Maretić, Tomo 178
 Mareto, Felice da 18
 Margetić 19, 76
 Marguš, Drago 181
 Marko Bribirski 150
 Markovac, Stjepan 7
 Martin, šibenski biskup 163
 Marun, Lujo 156
 Maruta, Matej 149
 Maschi, Jeronim 163
 Matej, sv. 20, 40
 Matić Požežanin, fra Antun 108
 Matijević, Stjepan 7, 11, 57, 62, 66, 67,
 72, 73, 75, 79, 80, 82
 Matković, Jako 167, 178
 Mauro Trogiranin 155
 Mazarović, Krsto 141
 Mažuran, Ivan 123, 124, 125
 Memmo, Pietro 121
 Michael, Domenico 121
 Mihajlović, fra Stjepan 116
 Miochevich (Minosovich) Iohannes
 Antonius 143
 Miseric, Ivan sin Budislava 153
 Mittarelli, Io. Ben. 19
 Mrnjavić, fra Tomo 108, 109, 111, 118,
 182
 Mudaza, Marcantonio 130

- Nazor, Ante 154
 Neralić, Jadranka 172
 Nikola IV., papa 163
 Nikola iz Drača 158
 Nikola Kotoranin 135
 Nikolić, Monet 154
 Nikolić Ramljanin, fra Martin 109, 110
 Nikolić, Dobrul 153, 154, 155, 162
 Nikolić, Ivan knez 162
 Nikolić, Jakov viceban 153, 157
 Nikolić, Juraj 154
 Nikolić, Mihovil, 154
 Nikolić, Pavao 154, 158
 Nikolić, Petar 111
 Nikolić, Suzana 156, 161
 Nikolić-Banić, Jakov 159
 Novak Prosperov, Slobodan 18, 178
 Novak, Grga 124
- Oberti, Franjo 125
 Obradić, Melkior 162
 Obradić, Vladislav Stipanić 153
 Occhi, Bartul 138, 139, 141, 144, 145
 Occhi, Karlo Antun 138
 Occhi, obitelj 139, 141, 145
 Occhi, Šimun 138
 Ovidije 20, 25, 26, 27, 28, 29, 41
- Pandžić, Basilius 113, 114
 Papić, Pavao 11
 Pavao apostol 20
 Pavao II. Ostrovički 159
 Pavao III., papa 107
 Pavao, sv. 41
 Pavešić, Slavko 60, 62, 72, 79, 80, 82, 83, 86, 90, 102
 Pellegrino, Antonio Orlandi 19
 Peraldo 24
 Peričić, Eduard 122, 123
 Peričić, Šimun 125
 Perissa, A. 129
 Perocco, G. 135
- Pesano, Nikola 141
 Petar, Alfonso 24
 Petar, Radmilov 156
 Petar, splitski nadbiskup 165
 Petar, sv. 20, 41
 Petrarca, Francesco 13
 Petretić, biskup 111
 Pitagora 20, 42
 Platon 20, 21, 29, 42, 99, 183
 Plinije Stariji 20
 Polonio, Bernardin 151
 Posilović, Ana 170
 Posilović, Ilija 170
 Prandino, Theodorus de 152
 Prijatelj, Kruno 138
 Priscijan, sv. 20, 44
 Priuli, Alvisse, 140
 Prohaska, Dragutin 17, 18, 87, 102, 140, 168, 178
- Rachenulli, Franjo 132
 Rački, Franjo 149
 Raimundo, Pietro 122
 Ravlić, Jakša 140, 178
 Rešetar, Milan 54, 55, 58, 86, 102, 140, 175, 178
 Rogošić, R. 178
 Rosso, Zorzi 130
 Runje, P. 142
- Sabelli 116
 Salamon 20, 40, 44
 Salustije 20, 48
 Samac, Šime 183
 Sambin, P. 120
 Sandalj, Hranić 122, 143
 Sapada, Bernardin 169
 Seneka 20, 21, 25, 26, 28, 29, 48, 183
 Sidrah 20, 50
 Siksto, papa 50
 Silvestar 20, 50
 Silvestar provincijal 163
 Sinanović 110

Skradinjani:

- Juraj pok. Ivana 132
  - Alvis pok. Petra 129, 131, 132
  - Andrija 132
  - Antonio 129, 134
  - Antun 131
  - Felicita žena Petra 136
  - Giussepe 129, 130, 131
  - Ivan pok. Mihovila 136
  - Jakov pok. Pola 128, 132
  - Jakov pok. Rade 132
  - Jeronim pok. Nikole 133
  - Juraj pok. Pavla 130, 135
  - Lucija 135
  - Martin pok. Martina 128, 132
  - Petar 129, 136
  - Petar pok. Ciprijana 129, 130, 131, 134
  - Vito pok. Petra 130, 131, 132, 135
- Slavogostić, Butko 153
 Slavogostić, Grgur 152, 153
 Slavogostić, Ivan 153
 Slavogostić, Katarina 153
 Smičiklas, Tadija 148
 Sokrat 183
 Sokrat 20, 28, 29, 50, 99
 Soldo, Josip Ante 124
 Stanojević, G. 124, 125
 Stanojević, Stanoje 169, 178
 Stipanić, Juraj knez 157
 Stipanić, Vladislav 156, 163
 Stipišić, Jakov 154
 Stojšić, Pavao 158, 159
 Stošić, Krsto 151, 157
 Striković, Juraj 158
 Strohal, Rudolf 102
 Sušić, Ivica 179, 181
- Šetka, Jeronim 139
 Širinić, Nikola 181, 182
 Šišak, Marinko 181
 Šišić, Ferdo 122, 165
 Štefanić, Vjekoslav 92, 93, 100
- Šubić, Grgur biskup 148, 151
 Šubić, Ivan knez 152
 Šubić, Jakov 148, 152
 Šubić, Jelena 121, 154, 163
 Šubić, Juraj I. knez 152, 163
 Šubić, Juraj II. 152
 Šubić, Juraj sin Stjepanov 154
 Šubić, Katarina 149
 Šubić, Marko 153
 Šubić, Miroslav biskup 148
 Šubić, Mladen 165
 Šubić, Mladen I. ban 152
 Šubić, Mladen II. 147, 150, 154, 160, 165
 Šubić, Mladen III. 120, 121, 152
 Šubić, Mladen IV. 121
 Šubić, Pavao ban 147, 148, 151, 152, 158, 160, 163, 166
 Šubić, Pavao II. 120, 121, 149, 151, 153, 157
 Šubić, Pavao III. 121, 152, 162, 163
 Šubić, Pavao knez 161
 Šubić, Radoslav 148
 Šubić, sin Radoslavov 154
 Šubić, Stanislava 149, 150, 161, 166
 Šubić, Stipko knez 152
 Šubić, Toma sin Ilijin 154
 Šubić, Urša 152, 160
 Šubići, obitelj 119, 120, 143, 147, 150, 151, 155, 161, 165, 166, 183
 Šundalić, Zlata 167, 171, 178
 Šurmin, Đuro 17, 167, 178
- Tassini, G. 129
 Teodor, arhiđakon 122
 Teofil 20, 51
 Terencije 20, 28, 51
 Theiner, A. 178
 Tit Livije 20
 Tolomej 20, 51
 Toma Akvinski 19, 20, 22, 23, 25, 28, 51
 Tomanović, L. 178

- Tomislav kralj 107
Tommasino, Jakov 139
Torresani 92
Traljić, S. M. 123, 124
Travesagni, Giovanni Antonio 19
Trešanin, Petar 155
Trevisan, Zaccaria 122
Truhelka, Ćiro 13
Tudor, A. 138, 141
Tvrtko I., bosanski kralj 150
- Ugrinić, Ugrin 158, 159
Ugrinići 155
Ugrinović, fra Nikola 107
Urban VIII., papa 108, 169, 172
- Vacondeo, Giovanni 120
Valentin, šib. biskup 164
Valerije 20, 52
Valerije Maksim 20
Varešanin, fra Luka 112
Varon 20, 28, 52
Vavassor Rotta, Petrus Iacobi 143
Vereš, Tomo 22
- Vernino, A. 124
Vidul Ivanov 156
Vince, Zlatko 178
Vincent iz Beauvaisa 24, 27
Vinjalić, o. Gašpar 178
Vladić, Jeronim 140, 178
Vodnik Branko 17, 168, 178
Voragina, Jakov de 157
Vukušić, Tadija 113
Vušković, Marinko 137
- Zagurević, Jeronim 138
Zambelli, Ioannes Baptista 143
Zane, Marin 125
Zavorović 156
Zekan, Mate 151, 153
Zenić, Milivoj 182
Zidrum, Andrija 90, 92, 102
Zlatović, Stjepan 151, 178
Zrinski, Nikola III. 162
- Žigmund Luksemburški 122
Žuvica de Cucilla 154
Žuvica, Nikolić Dobrulova 161, 163

* * *

Zbornik o Pavlu Posiloviću

Nakladnici: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić« Šibenik
Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Za nakladnike: Milivoj Zenić
Marinko Šišak

Računalna obrada teksta: Stjepan Ocvirk

Likovna oprema: Studio Reber

Tisak: Tiskara »Kačić« d.o.o. Šibenik

UDK 821.163.42.09 Posilović, P. (063)

ZNANSTVENI skup Pavao Posilović i šibensko-skradinski kraj u njegovo doba (2000 ; Skradin, Visovac)

Zbornik o Pavlu Posiloviću : zbornik radova sa znanstvenog skupa »Pavao Posilović i šibensko-skradinski kraj u njegovo doba«, Skradin – Visovac, 27.–28. listopada 2000. / [uredili Pavao Knezović, Marinko Šišak, Milivoj Zenić]. – Šibenik : Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić« ; Zagreb : Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2001. – 262 str. ; 24 cm. – (Knjižnica Faust)

ISBN 953-6163-59-4

ISBN 953-6163-59-4

Knjižnica Faust

Krsto Stošić: Benediktinke u Šibeniku

Ivica Poljičak: Šibenik na razmeđu

*** Kučerin zbornik

(zajedno s Astronomskim društvom "Faust Vrančić")

Ivana Jaramaz-Reskušić: Kazneni sustav u Šibeniku
od 14. do 16. st.

*** Šibensko zdravstvo u Domovinskom ratu

(zajedno s Općom bolnicom Šibenik)

Srećko Badurina: Sugovornik vremena

*** Vinko Nikolić - 85 godina (zajedno s MH Šibenik)

*** 75 godina Očnog odjela Opće bolnice Šibenik

(zajedno s Hrvatskim liječničkim zborom)

Josip Moser: Šibensko munjivo

Ennio Stipčević: Musica incognita: Ivan Lukačić i
njegovo doba

*** Jezikoslovac fra Josip Jurin (zajedno s MH Primošten)

*** Pavao Posilović i šibensko-skradinski kraj u njegovo doba
(zajedno s Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu)

Knjižnica Uštap

Gašpar Bujas: Izabrane pjesme

Dražen Panjkota: Nebo je zatvoreno

*** Lirika grude

Joško Stošić Ćorda: Pjesmotvori i ine prljavštine

Bibliographia Sibenicensis

Karmen Krnčević, Željko Krnčević: Bibliografija
arheoloških radova šibenskog područja

Drago Marguš: Bibliografija radova o rijeci Krki
(zajedno s NP "Krka")

Monografije

Milan Pelc: Život i djela šibenskog bakroresca
Martina Rote Kolunića

(zajedno s Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom)

Milan Pelc: Natale Bonifacio

(zajedno s Institutom za povijest umjetnosti)

*** Šibenska katedrala

*** Boje zavičaja: Šibensko-kninska županija

*** Špiro Guberina (zajedno s HNK u Zagrebu)

